

TEPEDEKİ 4 ADAM

Genel seçim sonuçları ışığında
1969'dan 1981'e Türkiye'nin siyasal gelişmesi
üzerine bir araştırma

SADUN TANJU

Gelişim Yayınları

SADUN TANJU

TEPEDEKİ DÖRT ADAM

GENEL SEÇİM SONUÇLARI IŞIĞI ALTINDA
1969'DAN 1981'E, TÜRKİYE'NİN
SİYASAL VE SOSYAL OLUŞMASI
ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

GELİŞİM YAYINLARI

BAHA MATBAASI
İSTANBUL — 1978

KİTABIN İÇERİĞİ

	Sayfa
Ön söz, ya da «Başkâtip Mehmet Nuri Beyin Günlüğü»	5
BİRİNCİ BÖLÜM	
Son on yıllık siyasal hayata kısa bir bakış	17
İki büyük Parti'de (AP ve CHP) düşüş ve yükseliş	23
Büyüyen toplumda siyasal tercih değişimi	26
MSP ve MHP'nin gücü nedir?	37
Cephe politikası	42
Siyasal yoğunlaşma	45
Varılan sonuçlar	51
İKİNCİ BÖLÜM	
Türkiye'de nüfus artmasının partiler üzerindeki etkisi	55
Genç seçmenler	63
1977 seçimlerinde siyasal katılma olayı	67
Varılan sonuçlar	79
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
Son on yılda Türkiye'nin siyasal hayatına yön veren dört politikacı:	
Türkeş	83
Erbakan	105
Demirel	129
Ecevit	159
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
1969 - 1973 - 1977 Milletvekili Genel Seçimlerinin İl'lere göre karşılaştırılması ve 1981 seçimleriyle ilgili yorumlar	199

ÖN SÖZ

ya da

«BAŞKÂTİP MEHMET NURİ BEYİN GÜNLÜĞÜ»

Adapazarı Hukuk Mahkemeleri Başkâtibi Mehmet Nuri bey, 1969 seçimlerinin yapıldığı yıl, 42 yıllık memuriyetinden yorulmuş, emeklilik hazırlığı yapıyordu. Bütün ömrünce titiz hesaplar yaparak biriktirdiği, üzerine emeklilik ikramiyesini de katmağı düşündüğü küçük servetiyle kendi emeklilik cennetini yaratmağı düşlüyordu. Kadıköy'de, Acıbadem caddesi üstünde yeni yapılan «Karadenizli kalfa işi» apartmanlardan birinin üç odalı dairesini hem beğendiler, hem de keselerine uygun buldular. İnşaat sahibi ile 106 bin liraya söz kesildi. Mehmet Nuri bey, 106 bin liranın, memuriyete başladığı 1927 yılında ne büyük bir servet sayıldığını aklından geçirdi bir an, ama eşin dostun dediğine göre, bu fiyata böylesine havadar bir daire bulmak yine de büyük şanstı.

Daireyi aldıktan sonra, başkâtip Mehmet Nuri bey Adapazarı ile İstanbul arasında mekik dokumağa başladı. Emeklilik cennetinde her şey yeni olsun, Adapazarındaki eski eşyadan ancak gerekli olanlar İstanbul'a götürülsün istiyordu. Her gidiş gelişinde bir eksiği tamamladı. Öyle ucuza bir şey alınmıyordu ama, Mehmet Nuri bey, bütün yaşamı boyunca, her dönemde hesaplı gitmenin yollarını öğrenerek bugünlere ulaşmıştı. Yemek odası için kunt bir masa ve sağlam iskemleler aldı, 1100 lira ödedi. Misafir odası için hesaplı bir koltuk takımı düşürdü, 3 bin lira da ona verdi. Bir başka gelişinde perdelik almağa çıktılar. Perdelik kumaşa 470 lira, perde saçaklarına da 155 lira ödediler. Hole bir vestiyer lâzımdı, 550 liraya onu da aldılar. Yatakları Adapazarından getireceklerdi, şimdi öyle yün ve pamuk bulunmazdı, ama yeni evin ya-

tak odasına hiç değilse iki yeni karyola gerekirdi. Bunca yılın türlü eziyetinden sonra, karı koca saltanatlı karyolalarda yatmağı hak etmişlerdi. 620 liraya tek kişilik iki karyola aldılar. Eh, her şey tamam sayılırdı.

Mehmet Nuri beyi, alt katımızda oturan oğlunu ve gelinini ziyarete geldiği gün tanıdım. Emekliliğinin ilk demleriydi. Karısı ile bahçede oturmuş, güllerin güzelliğinden söz etmişti. Gözlüklü, saçlarını arkaya doğru tarayan, tertipli, ince bir adamdı. Altı çocuklu ve her zaman olaylı, gürültülü yaşamı tatlı bir sessizliğe kavuşmuştu. Hepsini de okutmuştu. Kızlar evlenmişler, çoluğa çocuğa karışmışlar ve dağılmışlardı. Son olarak oğlan da askerlik bitince evlenmiş, kendi evine çıkmıştı. Başka bir şey istediği yoktu Mehmet Nuri beyin. Dünyanın hay-ı hûy'u içinde, teknesini bir kıyıcığa çekmiş, dalgaların tatlı sallantısına kendini bırakmıştı.

1977 Şubatının sonuna doğru, bir gece, bir kalp krizi ile hayattan ayrılıverdi Mehmet Nuri bey. Yaşlı sayılmazdı. 72 yaşında olduğunu söyledi oğlu. Yığınla defter bıraktı babam, günü gününe notlar alırmış, hiç bu tarafını bilmezdim, dedi. Tam da ülkenin siyasal yapısı üzerinde bir incelemeye giriştiğim günlerdi. Mehmet Nuri beyin Günlüğü bana yardımcı olamaz mıydı? Oğlu «Fakat sadece aldığı her şeyin fiyatlarını yazmış, masraflarını not etmiş, bir de aile çevresiyle ilgili özel notlar düşmüş, bilmem işinize yarar mı?» dedi. Elbette işime yarardı. Böylece başkâtip Mehmet Nuri bey, karşıma, günlük sorunlarıyla yaşayan, kendi dünyasından dışarı çıkamıyan, genel hayatın ekonomik yönüyle ilgili, ama sessizce katlanan bir vatandaş tipi olarak çıkıyordu. İncelediğim konuyu bir de onun penceresinden görebilirdim. Böylece, Mehmet Nuri beyin defterlerini çalışma odama taşıdım.

1950

Bir insan ancak bu kadar titiz ve dikkatli olabilirdi. Çalışmaya başladığı 1927 yılından beri her yılın hesabını tutmuştu Mehmet Nuri bey. 1950 yılına ait defteri bulup çıkardım aralarından. Kırmızı kaplı küçük bir «Ece Muhtırası» idi. Adapazarı Mecidiye Mahallesi Yan sokakta oturuyormuş o sıralar başkâtip. 1 Ocak günü Sobacı Cemâl'e 150 kuruş, gazeteye 10 kuruş, kızı Zuhal'e de 15 kuruş vermiş. Defteri baştan aşağı karıştırdım. Aldığı her şeyin değerini yazmıştı. Demokrasiye başladığımız yıl, Adapazarı

gibi bir küçük kent'de bir kilo beyaz peynir 160 kuruşa alınırmış, 5 kilo kuru soğan 50 kuruş edermiş, 1 kilo tereyağ 4 lira, 5 ekmek 125 kuruş, 40 yumurta 200 kuruşmuş. Kahvehanede 10 kuruşa kahve içiyormuş. Mektuba 15 kuruşluk pul yapıştırıyormuş. Oğluna traş olsun diye 50 kuruş veriyormuş. İki kilo ıspanağı 40 kuruşa, 1 kilo tozşeker'i 175 kuruşa, 3 kilo patates'i 45 kuruşa, 2 kilo kiraz'ı 80 kuruşa, 15 kilo patlıcanı 195 kuruşa, iki kilo pirzolayı 360 kuruşa alıp pazardan, hamalın eline de 30 kuruş tutuşturuyormuş. Bir gün 10 kilo üzüm için 200 kuruş ödemiş. 35 kuruşa bir kavun almış. İki kilo 100 gram kıymaya 355 kuruş vermiş. Pilot Ahmet'in çocuklarına sünnet hediyesi almış : 750 kuruş. Oğlana bayram ayakkabısı 10 lira. Kıza iskarpin 15 lira. Yatılı okula giden öbür kıza yatak çarşafı, 275 kuruş. Eve 15 metre perdelik alınmış, 41 lira. İki litre zeytinyağı 460 kuruş. Temizlikçi kadın üç gün temizlik yapmış evde, 750 kuruş. Çocuklara normal günler 10 kuruş, bâzı günler de 25 kuruşa harçlık verirmiş. Sigaraya 35 kuruş ödermiş. Ayakkabısını tamir ettirmiş 120 kuruşa. 5 metre amerikan bezine 5 lira ödemiş. Oğlana ve kendine çorap almış, 190 kuruş. Kızlardan biri hastalanmış, doktor Ahmet beye 5 lira ödenmiş. Kadın çorabı 3 liraymış, 1 paket çay 160 kuruşmuş, iki araba oduna 16 lira vermiş. Yıl sonunda kışlık odun hesabı yapmış, 116 lira elli kuruş. Bir teneke gaz, 505 kuruş.

1969

Böyle yaşarmış Mehmet Nuri bey 1950'de. Defterlerin arasından 1969'u arayıp buldum. Türk Ticaret Bankasının mavi kaplı bir «ajanda»sıydı bu. İtfaiye caddesi Yamanlar sokakta, emekli yarbay Yusuf beyin evinde oturuyorlar o yıl. Ajandanın iç kapağında «Vatanım İzniğe Aşkım» diye bir şiir. İnce adam başkâtip Mehmet Nuri bey. «Benim şirin kasabam, gelin yüzlü güzelim» diye özlemini söylüyor doğduğu İzniğe. Vasiyet etmişti, oraya gömdüler. 1969 yılı, onun çalışma hayatının 42'inci basamağı. Bu yıl emekli olacak. Yine defterine o ince yazısı ile giçiriyor her şeyi. Üç ekmek 225 kuruş. Demek ekmek üç misli pahalanmış. İki kilo tozşeker 640 kuruş olmuş, demek şeker bile 175'den 320'ye fırlamış. Gazete 75 kuruş. Artık 3 liraya traş olunuyor, kahvede 100 kuruşa çay içiliyor, mektup 50 kuruşa gönderiliyor, 100 gram çekilmiş kahve 480 kuruş, 9 liradan iki kilo kıyma 18 lira. Sabunun kilosu 4 liraya çıkmış. İki kilo pirinç 8 lira. Yumurtanın tanesi 45 kuruş,

nerede o 5 kuruşa alınan yumurtalar? Yarım kilo tahin helvası 325 kuruş. Tereyağın kilosu 21 liraya fırlamış. İki kilo elma 5 liraymış. Kaşar peyniri 20 lira, Et 10 lira, Unun kilosu 150 kuruş, bir kilo yufka 3 lira, kilosu 16 liraya bal bulmuş, 400 liraya kurbanlık koyun almış. Oysa 1950'de 40 liraya bunun gibisini çekip alırdın sürüden. Oğlana iskarpin 85 lira. Artık yaşanmaz. Sucuğun kilosu 13 lira. Tuvalet kâğıdı 4 liraya çıkmış. Ayakkabı boyası 50 kuruş. 10 litre gaz, 9 lira. 1950'de tenekesi 5 liraydı. 11 limon 225 kuruş. 1 kilo kuru fasulye 350 kuruş, nohut 275 kuruş. İpragaz 23.50, mercimek 3 lira. Beyaz peynir 10 lira. Bu gidişle artık yenmiyecek. 9 metre perdeliğe 126 lira verildi. Bir zamanlar bunun 15 metresi 40 lirayı geçmezdi. İki süpürge 15 lira. Süpürge bile para ediyor artık, eskiden bunları 75 kuruşa alırdık. Şimdi insana ayda 3 bin lira bile yetmiyor. Her ayı üç bin lirayla zor kapatıyoruz.

Mehmet Nuri beyin notlarında bir şey dikkatimi çekiyor. Yılın başı ile sonu arasında fiyatlarda değişme yok. Hatta bazan mevsimine göre bâzı şeyler yılın son aylarında daha da ucuz oluyor. Yumurtayı 30 kuruşa kadar alabiliyor. Yağın kilosu 16 - 17 liraya kadar düşüyor. 19 Eylül 1969 Cuma günü 16 liradan manda tereyağı bulup almış. Şubatta 21 liradan alıyordu. 24 Eylülde dışarda öğle yemeği yemiş, 575 kuruş. 30 Eylülde kışlık kuru soğan almış, kilosu 140'tan. Ekimde turşuluk taze biberi kilosu 175'ten almış. 40 kuruştan yeşil domates. 28 Ekimde 13 liradan çerkez peyniri almış. Karısı ile dolmuşa binmiş, Kadıköy'e inmek için, 150 kuruş. Yarım kilo zeytin almış, 4 lira. İki kilo üzüm 3 lira. Bir kilo kesme şeker 390 kuruş. İki adet palamut balığı 7 lira. 1 Kasımda pazara çıkmış, 3 kilo domates 375 kuruş, 2 kilo patlıcan 4 lira, 2 kilo elma 350 kuruş, 1 kilo taze kabak 250 kuruş, 2 demet maydanoz 50 kuruş, 100 gram karabiber 450 kuruş, karısına ve kendisine birer çorap 15 lira, 2 kiloluk zeytinyağı 15 lira, 250 gram ceviz içi 375 kuruş, yarım kilo kaymak 14 lira, otobüs bileti 60 kuruş.

Özet şu : Başkâtip Mehmet Nuri beyin 1950'de ayda 500 - 550 liraya dönen evine 1969'da 3 bin lira yetmiyor.

1973

Emekliliğinin üçüncü yılında 1973 seçimleri yapılıyor. O yılın başında ekmek 1 lira. Hem somun küçülüyor, hem de fiyat büyü-

yor. Dolmuş fiyatı 75 kuruştan 1 liraya çıkmış. Ufak şişe yeni rakı 12.50 liraymış. Kiloluk yoğurt 5.75 olmuş. Gazete 1 lira. İki litre süt 7 lira. Yalova vapurunda çay simit yemiş, 2 lira. Yumurta 50 kuruş. Zeytinyağının litresi 12 liraya çıkmış. Toz şeker 4 lira. 2.5 kilo pirince 18 lira ödemiş. Nereye varacak bu pahalılığın sonu? İki kilo mandalin 550 kuruş. İki kilo elma 6 lira. 8 litre gazyağı 10 lira 80 kuruş. Karışık bayram şekerinin kilosu 15 lira. O yıl bayram tam karakış'ın göbeğine rastlamış. Portakalın kilosu 3 lira. Çekilmiş kahveyi 33,5 liradan veriyorlar. Sucuk 40 liraya yükseldi. Artık yememeli. Kurban kesilecek, âdet edinilmiş, ama 625 lira da insanın içine oturuyor. Limonun tanesi 50 kuruş. Bir kilo zeytin 8 lira. Kaça geliyor bunun tanesi? 1 kilo kıyma, bir kilo kuşbaşı ete 38 lira! İki demet maydanoz 150 kuruş. Makarna 325, Gelincik sigarası 175, iki kiloluk mısırözü yağı 27 lira. Bir kilo istavrit 15 lira. Unun kilosu 275 kuruş. Muz gelmiş manava, kilosu 7,5 lira. 220 gram kahvaltı yağı 7,5 lira. 60 mumluk ampuller 350 kuruş olmuş. 1 kilo sabun 7 lira. Mektup pulu 100 kuruş. Siyah mercimek 5.25, Kırmızı 4 lira. Nohut 650 kuruş. Ispanak 5 lira. Yarım kilo tereyağ 15 lira. Zeytinyağ 15 lira. Kurusoğan 160 kuruş. Üzümün kilosu 5 lira. Beyaz peynir 17 lira. Patlıcan 160 kuruş. Sivribiber 250 kuruş, domates 175. Karpuzun kilosu 125. Hammal artık 5 liradan aşağı gitmiyor. Yılın sonuna doğru fiyatlar yükselmeğe başlamış. Yumurtanın tanesi 85 olmuş. Taze fasulya 3 lira, semizotu 4 lira, bu fiyatlar yine de etkilemiyor Mehmet Nuri beyi, çünkü artık bir karı bir koca; günlerin çoğunu misafirlikte geçiriyorlar. Kadıköy Acıbademden kalkıp tâ Yeşilköylere, Levend'lere gidiyorlar. Yığınla araç değiştiriyorlar, dolmuş, vapur, motör, otobüs in - bin derken karı koca her defasında yaklaşık 20 lira harcıyorlar. Bu kadar hesaplı gidiş, şunun şurasında iki boğazın masrafı, ama yılı yine 40 bin lira ile kapatıyorlar. Ev kirası yok, çocukların masrafı yok, yine de 40 bin lira. Bu parayla Mehmet Nuri bey 1950 yılından 1955 yılına kadar koskoca aileyi geçindirmişti, tam 5 yıl.

1977

1977 seçimlerinden üç ay önce öldü başkâtip Mehmet Nuri bey. Yılın sadece iki ayını yaşadı. 1976 yılını 56.995 lira 93 kuruş'la kapatmıştı. Üç ayda bir 15.228 lira tutan emeklilik gelirinin hemen hemen tümünü harcamıştı. İki kişilik ailenin masrafları her

yıl biraz daha ağırlaşıyor ve gelecek yıllar için endişeleri arttırıyordu. Oysa ailenin tüm yatırımları tamamlanmıştı. Ev kirası yoktu. Buz dolabı, çamaşır makinesi gibi dayanıklı ev eşyasına taksit filân ödemiyorlardı. Ev dayalı döşeliydi. Artık defterlerde öyle sık sık ayakkabı, elbise, gömlek, çorap harcamaları da görülmüyordu.

Mehmet Nuri bey, 1977 yılının Şubat 27'sine kadar yine notlarını tutmuştu. Ocak ayını 4072 lira 40 kuruşla kapatmıştı. Tozşekerin kilosu 825 kuruştu. Ekmek 2,5 lira, gazete 2 lira (yıl sonunda 2,5 ve 3 liraya çıkacak), sütün litresi 7 liraydı. Yaz ortasında süt 8 lira oldu. Kilosu 6 liradan portakal almıştı. 10 liraya traş olmuştu. Sonbaharda yaşasaydı 25 liraya traş olacaktı. Yufkanın kilosu 10 lira, bir kilo dana kıyma 36 lira, bir kilo hacışakir sabunu 16 liraydı. Konserve bezelyeye 13 lira 50 kuruş ödemişti. Otobüs 125 kuruştu. Pijamalık kumaşın metresi 27 liraydı. Sümerbank'ta kaput bezinin üzerinde 16 liralık etiket görmüştü. 13 Ocakta iki kilo ıspanağa 10 lira, 1,5 kilo prasaya 6 lira ödemişti. Yılın sonundaki fiyatları görseydi Mehmet Nuri bey artık dünyanın sonunun geldiğine inanırdı. Yaz aylarında 15 liradan ucuz meyva yenmemiş, iyice kirazın kilosu 30 liradan aşağı düşmemişti. Sonbaharda yeşil fasulye 20 liraydı. Et 80 liraya dayanmış, kıyma 70 lira olmuş, patlıcan 12 liradan, kabak 7 - 8 liradan, domates 7 liradan bulunursa ucuz diye kapışılmağa başlanmıştı. Peynirin kilosu beyaz 50, kaşar 80 - 90 liraydı. Kuru fasulye 15, zeytin 45, pirinç 35 - 40 liraydı. Elma, armut, üzüm gibi mevsim meyvalarının ortalama fiyatı 15 liraya yerleşmişti. Mehmet Nuri bey, bu başını almış giden fiyatları görmeden bile zaten dehşet içindeydi. 12 Ocak Çarşamba günü ucuz balık var diye kuyruğa girip 1 kilo sardalyeye 20 lira verince, bunu yiyemiyenler de var diye defterine not düşmüştü. Ölümünden iki gün önce, 25 Şubat Cuma günü, 12 litre gaz'a 30 lira, 200 gram çekirdek kahveye 22 lira, 10 yumurtaya 14 lira, 250 gram tahin helvasına 7,5 lira ödemişti. İki gün önce hanıma 190 liraya iskarpin almıştı. El sabunlarının tanesi 5,5 lira olmuştu. En son aldığı tereyağının kilosu 54 liraydı.

Böylece ortaya bir tablo çıkıyordu. Bu tablodan insanların etkilenmemesi düşünülemezdi. Oturdum, başkâtip Mehmet Nuri beyin yaşamının ekonomik bir tablosunu çıkardım. Onu şimdi beraberce inceleyebiliriz :

ADAPAZARI HUKUK MAHKEMELERİ BAŞKÂTİPLİĞİNDEN EMEKLİ MEHMET NURİ BEYİN 1950-1977 YILLARI ARASINDA BAŞLICA MADDELERE YAPTIĞI ÖDEMELER

(Kuruş olarak)

Başlıca Maddeler	1950	1969	1973	1977 Yıl başı	1977 Yıl sonu
Gazete	10	75	100	150	250
1 Kilo Ekmek	25	75	100	250	250
1 Kilo B. Peynir	160	1000	1700	3000	5000
Yumurta	5	45	85	140	175
1 Kilo Kıyma	165	900	1900	3600	9000
1 Kilo Tozşeker	175	320	400	825	825
1 Kilo Tereyağ	400	1600	3000	5400	8500
1 Litre Gaz Yağı	25	90	135	250	430
1 Kilo Zeytin	60	800	1100	3000	4000
1 Litre Zeytinyağı	230	900	1400	2200	2900
1 Litre Süt	50	150	350	800	1000
Küçük Rakı	180	—	1250	2000	4000
Mektup Pulu	15	50	100	100	250
1 Demet Maydanoz	5	25	75	150	250
1 Kilo Sucuk	400	1300	4000	—	12000
1 Kilo Tahin Helva	180	700	1600	3000	4000
1 Kilo Sabun	110	450	1100	1600	2200
1 Kilo Pirinç	80	400	650	—	3500
100 Gr. Kahve	110	480	335	700	3320
Erkek Ayakkabısı	20	8500	15000	—	35000
1 Kilo Domates	25	125	200	—	800
1 Kilo Taze Fasulye	25	225	500	—	2000
1 Kilo Patlıcan	20	150	300	—	1000
1 Kilo Ispanak	20	175	325	—	1000
1 Kilo Patates	15	120	280	400	600
1 Kilo Kuru Soğan	10	140	250	400	600
Erkek Çorabı	90	450	1250	3000	4000
1 Kilo Kuru Fasulye	50	350	650	—	1600
1 Kilo Un	25	150	250	500	800
1 Kilo Yufka	55	300	500	1000	1400
1 Kilo Elma	25	175	300	800	1500
1 Kilo Üzüm	20	200	500	—	1500
1 Kilo Kiraz	40	200	400	—	2000
Fukaraya Sadaka	5	25	100	250	—

Genellikle yiyecek maddelerinden oluşturulmuş bu liste, 27 yıllık demokratik süreçte hayatın ne ölçüde pahalılaştığını açıkça

ortaya koyuyor. Kilosunu 25 kuruşa aldığı ekmeğin yaklaşık yarım kilosuna 250 kuruş ödüyordu Mehmet Nuri bey, ekmek 20 misli pahalanmıştı. Beyaz peynir 30 misli pahalıydı. Kıyma 54 misli, tereyağı 21 misli, zeytin 60 misli, patlıcan 50 misli, un 30 misli, üzüm 75 misli, sucuk 30 misli fiyata satılıyordu. Mehmet Nuri beyin 1950'de aldığı maaşla o zamanın fiyatlarının ilişkisi 1977'de kurulursa, başkâtip emeklisinin eline üç ayda bir değil, her ay 15 bin lira geçse, yine denge sağlanamazdı. Yani, fiyatlarla ücretler bir yerde kesismişler, fiyatlar başını alıp giderken, ücretlerle olan açı gittikçe büyümüştü. Politikacılar, ücret artışları üzerinde bol bol nutuk atmışlar, 27 yıl içinde meydana gelen akıl almaz enflâsyonun kişileri nasıl ezdiğini gözlerden saklamak hokkabazlığına girişmişlerdi. Oysa, emeğin «cömert» karşılığı gibi sunulan ücretler, görünmez eller tarafından emilip durmuştu. Başkâtip Mehmet Nuri bey, gelirindeki sayısal artışla; azalan sorumlulukları ve harcamalarına rağmen bu ücretin yetmezliğini görmeğe başladığı anda ne yazık ki yaşamdan ayrılıyordu. Her gün, bıkmadan usanmadan defterlere doldurduğu sayılarla, sanki yaşayan kuşaklara bir uyarıda bulunmak istiyordu. Hergün yaptığı harcamaların altına bir çizgi çekip genel toplamı yaparken neler düşündüğünü anlamak zor değildi. Ölümünden bir gün öncesine kadar hesap yapan, geliriyle giderini hergün gözünün önünde tutan bir adam, insana, ülkenin her köşesindeki vatandaşların böylesine hesaplar içinde bulunduğunu hatırlatıyordu. Mademki insanlar hesap yapıyorlardı, öyleyse düşünüyorlardı. Kendi yaşamlarından dışa doğru, ülkeyi ve dünyayı kapsayan bir bakışla aydınlanıyordu bu düşünce. Mehmet Nuri bey düşünmüş müydü acaba, Acıbademdeki bu küçük apartman dairesinden başka cennetler olduğunu? Bu peynirleri, sucukları, ekmekleri, üzümleri, kuru soğanları bu kadar pahalı satanlar sakın başka cennetleri biliyor olmasınlardı?

Mehmet Nuri beyin 1950'lerde aldığı bir halının metre karesi 80 liraydı, şimdi o cins Bünyanlara 3 bin liradan aşağı istemiyorlardı. Halı fiyatı en az 35 misli artmıştı. 1950'lerde altı çocukla beraber oturdukları o bahçe içindeki koskoca eve benzer bir eve 1977'de kira verseydi, kim bilir 4 bin mi isterlerdi, yoksa beş bin mi? Oysa o sadece ayda 75 lira verirdi. Kiralar korkunçtu. 1969'da 106 bin liraya aldığı apartman katının bugün su içinde yarım milyonu var diyorlardı. Yeni gençlerin evlenip eli yüzü düzgün bir apartman dairesinde oturmaları, ya da bir kooperatif katına sahip olmaları artık galiba hayâldi. Genç kuşaklar daha ağır «ha-

mallıklara» aday görünüyorlardı. Evet, onlar da bir dam altına girecekler, onlar da eşya edinecekler, onlar da kendilerine bir «cennet» yaratacaklardı, ama alacakları ücretlerin bütün o borçları ömürleri boyunca ödemeğe yetip yetmiyeceği şimdiden kestirilemezdi. Omuzlarında hep o ağır borç yükünü taşıyarak yaşamaları daha büyük bir olasılıktı.

Mehmet Nuri bey bir 1950 tipi seçmen olarak yaşadı. Büyük sıkıntıları oldu, fakat büyük tepkileri olmadı. Günlük ve aylık harcamaları karşısında elini şakağına koyup düşündü, altı çocuğa iyi bir eğitim verebilmenin tüm sıkıntılarına katlandı, ama eve bir halı, bir dikiş makinesi, bir buzdolabı alabildiği zaman, bir apartman katına sahip olma ümidi belirdiği zaman öylesine mutlandı, öylesine çekilen sıkıntıların bu başarıya değdiğine inandı ki; çevresinde bir kazan gibi kaynayan toplumun içinde kendi küçük cennetini yeterli görebildi her zaman. Mehmet Nuri bey Cumaları camiye giderdi. Dinsel inancı onu katlanmanın gerekliliğine inandırıyordu. İnsan, ekonomiyi bu kadar yıldır başı boş bırakanların dinsel konularda niçin bu kadar dikkatli ve hırçın olduklarını anlıyordu. Otuz misli, kırk misli, elli misli artan fiyatlar karşısında tepki gösteren değil, kavuşabildiği «nimetler» karşısında şükretmesini bilen vatandaşlar istiyordu politikacılar.

Ve başkâtip Mehmet Nuri bey gibiler eksiliyordu.

ÖN SÖZÜ BİTİRİŞ

1950 - 1977 arasında Türkiye nüfusu bir misli büyüdü. 21 milyon genç insan toplumsal yaşamımıza katıldı. Üç seçim dönemi geçtikten sonra, yaklaşık 20 milyon insan daha toplumumuza katılacaktır. Zamanın taksimetresi önümüzdeki süreçte bir misli hızla çalışmaya başlıyacaktır.

1990'ların 60 milyonu aşmış Türkiyesine artık eski politikalarla gidilemiyeceği gün gibi açıktır. Topluma başka politikacı tipleri, başka yöneticiler, önderler ve örgütler gereklidir. Kısa süreçlerde gövdesi dev gibi büyüyen, kafası daha iyi işleyen, istekleri daha çabuk uyanan ve artan bir halkı çağdaş dünyada yaşamanın insanca sevincine kavuşturmak, büyük bir görev duygusu ve yetenek istiyor. Ünlü Amerikan televizyon filmi «Görevimiz Tehlike» de olduğu gibi, başarılması güç ve cesaret isteyen işler beklemektedir çağımız politikacılarını ve yöneticilerini. Başka çare

yok, herkese yetecek kadar «dünya nimeti» üretilecektir. Demokrasilerin onlara tanıdığı tek şans, başarısızlıkları ölümle cezalandırmamaktır.

Bizim demokrasimiz, başarısızlıkları ölümle ve işkence ile cezalandırmak yollarına da saptı. Bu gün de korkular içindedir. Ekonomik ve sosyal bunalımların yarattığı anarşi, sanki sadece bir avuç gencin içine girmiş kötü ruh'muş gibi, insan avına çıkılıyor. Oysa, anarşinin en büyüğünü, başkâtip emeklisi, dini bütün Mehmet Nuri beyin defterlerinde buluyoruz. Görünmez kurşunlarla öylesine vurulmuşuz, öylesine kanımızı akıtmışlar ki, o öfkeyle, vuruşan gençlerde «hain»i arıyoruz.

Bu kitap, demokratik yaşamın kuralları içinde kalacaksak, nelere dikkat etmemiz gerektiğini hatırlatmak gibi bir görevi yükleniyor. Araştırmaların amacı, bilimsel ilişkileri yakalamaktan çok, insanca duygulara varmaktır.

Sadun Tanju

BİRİNCİ BÖLÜM

27 YILLIK DEMOKRATİK SÜRECİN SON BEŞ YILINDA SİYASAL AKIŞ TERSİNE DÖNDÜ, OLUMLU YÖNDE GİDEREK HIZLANIYOR..

SON ON YILLIK SİYASAL HAYATA KISA BİR BAKIŞ

Türkiye'de 1950'den beri yapılan 8 genel seçim'in çizdiği grafik, halkın siyasal bilinçlenmesinin son 27 yıl içinden geçiş yolunu da açıklıkla belirliyor.

Yeni devletin, Ulusal Kurtuluş Savaşından sonra sınırlı ekonomi ve sınırlı teknoloji bilgisiyle varabildiği nokta, 1950'de halkın büyük çoğunluğunun istek ve özlemlerinin patlaması ile bize gösterdi ki, yetersizdir.

Türkiye 8 seçim sürecinde hep bu yetersizliğin, susamışlığın yarattığı özlemlerin şarkıları söylenen bir ülke görüntüsünü verdi. Halkın zayıf yanı belli oldu ve politika bu temeller üzerine oturtuldu. «Böl ve yönet» diye eski bir politika kuralı vardır. Halka vaat etmek, yönetmeğe yetti. Bu arada önemli bir olay da yaşandı. Tek parti döneminde nüfusu 7 milyon artan, Ulusal Kurtuluş Savaşı sonrasındaki 30 yılda oldukça durgun bir nüfus hareketinin içinde kalan Ulus'un gövdesi hızla serpiliverdi. Hemen hemen aynı süreçte 21 milyon insan, ülkedeki istek ve özlemlerin koro'suna katıldı.

İşe, baştan, çağdaş bilim ve teknolojinin isterleri gözönüne alınarak başlansaydı, 27 yılda çok şey başarılabilirdi. Politikayı, halkın yaşamını güzelleştirmek, çağdaş uygarlık düzeyini ülkeye getirmek olarak anlamadık; sadece yönetimin kurnazlık ve ustalık isteyen bir aracı sandık. Böylece usta ve kurnaz politikacı tipleri yetişti. Düzenin iyi işlerliği üzerine tartışacağımıza, kimin vatana ve ulusa kötülük ettiğini tartıştık ve bu olumsuz kavgaların faydası da olmadı değil; eğitildik, bilincimiz arttı, uyandık.

Yakın geçmişin geniş bir eleştirisini yapmak bir çözüm getirmez. Yanlışları sineye çekmemiz, bütün olan biteni toplumsal bi-

linçsizliğimizin «ham meyvası» saymamız gerekiyor. 1977'de yapılan son seçimler bile siyasal partilerin birbirlerini ülkeye ve halka karşı hiyanet suçlamalarıyla geçti. Bu nasıl bir hiyanettir ki, 27 yıldır, herkes birbiri için her suçlamayı yapıyor her kanıtı veriyor ve suçlayanlarla suçlananlar devlet hayatının «vazgeçilmez» «yasal» güçleri olarak yönetimsel ağırlıklarını hâlâ sürdürüyorlar?

Politikayı, yönetimi elde tutmak ya da ele geçirmek için «her şeyin geçerli» olduğu bir uğraş saymak artık geçerliliğini kaybediyor. Bu kitap, 27 yıldır sürdürülen kördüğüşünün alttan alta nasıl bir oluşum yarattığını incelemek ve bu konu üzerinde düşünmeğe yol açmak için hazırlandı. Kanımızca, siyasal partiler, rejim - yönetim üzerindeki olumsuz tartışmalara ağırlık veren genel taktiklerini değiştirmelidirler. Çağdaş devlet ve çağdaş toplum, doğmalarla, önceden saptanmış eski kalıplarla yönetilemez. Büyük değişmenin isterlerini ve sorunlarını yakından izleyen, anlayan, çözen yeni kafalar gereklidir. Parti bir okuldur, bu kafaları oluşturur ve yetiştirir. Parti, sorumsuzluğun yasal örgütü değil, sorumluluğun üretim kaynağıdır. Orada halka devlete ve çağa karşı sorumluluklarını üstlenmiş politikacılar toplanır; ve yaşamı güzelleştirmenin, insanca bir ömür sürmenin bilimsel plânları ve uygulamaları hazırlanır. Fatih döneminde devletin ne büyük gücü vardı, Abdülhamit ne yetenekli hükümdardı, ya da, Atatürk'ten sonra devrim düşüncesi öldü diye geçmiş özlemlerinin kahvehane gevezelikleri yapılmaz parti örgütünde; bütün o geçmişten süzülüp gelen sorunların çözümleri aranır ve bugünün insanlarını mutlu etmek gibi bir görevle yükümlü olduğumuz unutulmaz.

Politikacının işi, önce insanı olumsuz yönde değiştirmek, sonra da kendi kafasındaki toplumu kendi benimsediği yönetime kavuşturmak değildir. Politika somut canlı güncel bir uğraştır, kendi teorisini «iş» içinde geliştirir. Toplumun çözüm isteyen birikmiş sorunlarının üstesinden gelmek bu kadar zorken, başka bir toplum yaratmak ve onun isterlerini, özlemlerini biçimlendirmeğe kalkmak politikacıyı ve partiyi gerçeğin yumruğu altında ezer, başka hiç bir sonuç vermez; ama «zaman» denilen ve bugünkü toplumlar için değeri altın pahasına çıkmış «Tarihi Süreç»in de ziyan olmasına yol açar.

27 Mayıs 1960'da ve 12 Mart 1971'de bu deneylerden geçilmiştir. Sorun, toplumun yönetimini ele geçirmek ya da yönetimdeki egemenliği sürdürmek değildir, toplumun ve insanın yaşam için-

deki isteklerini, özlemlerini anlamaktır, onları gidermektir. Vatandaş denilen insan gittikçe daha somut şeyler istiyor. Köye bir cami bir çeşme yaptırmak, şehirlere bir çarşı bir spor salonu bağışlamak, Balkanların en büyük sineması ya da fabrikasıyla öğünmek, avunmak dönemi geçmiştir. 27 yılda bir misli kalabalıklaşan ve sorunları da o ölçüde artan halk, iş, ücret, ev, eğitim, sağlık, güvenlik gibi temel isteklerinin gerçekleşmesini bekliyor. Bu bekleyişin açık tablosu seçimler grafiğinden çıkarılabilir.

1950 - 1960 arasındaki görmezlikler, her seçimde 400'ün üzerinde milletvekili çıkararak parlâmentoya ve yönetime egemen olan Demokrat Partinin dramatik sonunu hazırladı. Fakat, toplumun «yanlış»ı sezdiği halde onun tam bilincinde olmadığı da meydana çıktı. 1960'dan sonraki siyasal gelişmenin kendi içinde bir siyasal hesaplaşmayı da büyütmesi gösteriyor ki, 27 Mayıs 1960 tarihi, bir bilinçlenmenin sonucu olmaktan çok, bir öfkenin ve bunalımın kaynama noktasıdır. Ayni yanlışlar yine tekrarlandı ve 12 Mart 1971'de yeni bir kaynama noktasına daha ulaşıldı. Böylece, hiç değilse, ayni koşullar içinde tekrarlanan hataların ayni sonuçlara ulaştığı gibi temel bir bilimsel kuralı kendi deneyimizle öğrenmiş olduk. Toplumsal sorunlarımızı hâlâ olumsuz siyasal tartışma ortamında çözmeğe kalkarsak, üçüncü, dördüncü... kaynama noktalarına da ulaşacağımızdan kuşkumuz olmamalı.

Bu kitap, son kaynama noktası 12 Mart 1971'den sonraki süreç ve bu sürecin başlangıcı olan 1969 tarihinden sonraki üç seçimin sonuçlarını incelemektedir. 1969 seçimleri, Adalet Partisine, 27 Mayıs 1960'da egemenliğine bir ordu darbesi ile son verilen Demokrat Partinin intikamının alındığı sevincini verdi. CHP., siyasal hayatının en düşük oy oranı ile (% 27.4) yeniden muhalefette çarmıha çekilmiş; AP., oyların % 46.5'i ile sanki seçim çoğunluk sistemiyle yapılmış gibi 256 milletvekilliği kazanarak parlâmentoda tartışmasız üstünlüğünü kurmuştu. 1960 darbesi ile yeşeren özgürlük ortamının yaban çiçeği TİP (Türkiye İşçi Partisi) erimiş gitmişti. CHP yine bir çocuk düşürmüş, ve AP siyasal anlayışı ile uzlaşabilecek bir CGP (Cumhuriyetçi Güven Partisi) muhalefetten 15 sandalye koparabilmişti. Eski Demokrat Parti mirasının küçük hissedarları altışar sandalye ile AP başarısını zenginleştiriyorlardı. TBP (Türkiye Birlik Partisi), sakıncalı dinsel politikalarla gücendirilmiş toplulukların yeni bir örgütü olarak, AP yanlısı değil, fakat CHP yanlısı olmağı da reddeden bir «bölücü» parti niteliği ile dengeyi AP yönüne çekiyordu.

Olay, bir askeri darbe ile düşürülmüş bir siyasal örgütün, 9 yıl sonra en yüksek noktaya yeniden tırmanışı idi. Sonuç, «milli irade»nin olağanüstü kutsanmalarıyla alkışlandı. Bunun «Zafer ya da Hiç» olduğunu anlamak içinse sadece 4 yılın geçmesi yetti. Siyasal üstünlüğünü, ülkenin iki yıl içinde sürüklendiği ekonomik ve sosyal bunalımlar arasında koruyamayan bir siyasal anlayışın, 12 Mart 1971 ordu desteklemesi ile de ayakta duramadığı 1973 seçimlerinde açık seçik görüldü. Olay hâlâ yanlış yorumlanıyor. Sorun, DP'nin devamı olan AP'nin 1950'den beri süregelen 23 yıllık iktidarının doğal yıpranmasından doğmuyor. Yani, yönetim sırasının artık CHP'ye geldiği gibi bir sonuca varamayız. Ülke ve halk, bugün daha bilinçli olarak, «milli irade» denilen müessese daha özgür olarak, yaşamı iyiye götürecek bir politikaya yöneliyor.

Toplumsal ve kişisel yaşamı iyiye götürecek bir politikayı yürütmekte CHP ne ölçüde başarılı olabilecektir, bu her halde 1981 den sonraki dönemde denenecektir. Seçim grafikleri bu denemenin kaçınılmazlığını gösteriyor. Adalet Partisi ve diğer küçük siyasal partiler bugünden değişikliklere yönelebilecek midir, yoksa 1981, siyasal anlayış katılıklarını sürdüren partileri en etkisiz noktada yakalayıp yeni parlâmentoyu öfkeli insanların arenası haline mi dönüştürecektir, göreceğiz.

Bu kitap, siyasal ve sosyal gelişmenin genel çizgisi üzerinde bu çevrelerde bir dikkat yaratabilirse, inanıyoruz ki, bu, ulusal yaşantımızı olumlu yönde etkiliyecektir.

DÜŞÜŞ VE YÜKSELİŞ

AP oyları 1969'un doruk noktasından aşağı doğru düşüyor. CHP oyları ise 1969'un alt düzeyinden yukarı doğru yükseliyor.

BÜYÜYEN TOPLUMDA SİYASAL TERCİH DEĞİŞİMİ

Sayıların ve oranların değişmesini, bir partiden öbürüne umut bağlamak olarak değil, yeni bir politikayı aramanın belirtisi olarak değerlendirmek gerekiyor.

MSP VE MHP'NİN GÜCÜ NEDİR?

Ekonomik ve sosyal gelişmenin yavaş olduğu bölgelerde ve büyük merkezlerde, siyasal bilinçlenmesi henüz büyük halk kitleleri düzeyine varamamış küçük gruplar üzerinde, islâmcı gelenekçi politikalar, yeni kadrolarıyla umutlar yaratmak deneyine girişmişlerdir. Ama etkileri sınırlı kalacaktır.

CEPHE POLİTİKASI

Sağ, son dört yılda seçim sonrasında denediği birleşmeyi önümüzdeki seçimler öncesinde denemeğe ve bir cephe halinde seçimlere gitmeğe kalkışabilir. Bu, tarihi tersine akıtma çabasından başka bir anlam taşımayacaktır.

SİYASAL YOĞUNLAŞMA

1969'a oranla 1977'de iki büyük siyasal parti etrafındaki yoğunlaşma artmıştır. Bu, küçük partilere daha dar bir siyasal alan kaldığını gösterir.

DÜŞÜŞ VE YÜKSELİŞ

1977 seçimleri, AP oylarının 1969'da vardığı doruk noktasından hızla düştüğünü, CHP oylarının ise 1969'daki en alt düzeyden yukarı doğru fırladığını ortaya koydu.

AP 1969'da oyların % 46.50'sini almıştı. Daha sonraki iç bölünme ile girdiği 1973 seçimlerinde oyların % 29.80'ini toplayabildi ve Demokratik Parti (DP) % 11.90'lık bir seçmen kitlesini sürükleyip götürmekle siyasal bir şok yarattı. Siyasal görüş açısından hiç bir farklılığı olmayan, yöneticiler arasındaki bir iç kavganın sonucunu belgeleyen bu bölünme 1977 seçimleriyle giderildiği zaman, AP'nin gücü yeniden % 36.87'ye çıkabildi. Sonuçlara şehir şehir, bölge bölge bakıldığı zaman, son sekiz yılda, her yerdeki oransal üstünlüğün CHP'ye bırakıldığı görülüyordu. AP çekiliyor ve onun yerini CHP dolduruyordu.

Büyük kentler elden gitmişti. 1969'da İstanbul'da oyların % 47.7'sini toplayan AP, son seçimde % 28'e kadar yuvarlanmıştı. CHP ise % 33.8'den % 58'e tırmanmıştı. İzmir'de AP % 52.71'den % 39.6'ya inmiş, CHP % 35.1'den % 52.6'ya yükselmişti. Ankara'da AP % 42.6'dan % 30'a düşerken, CHP % 34.3'den % 51'e çıkıyordu.

Adana'da, Konya'da, hatta «kalemiz» denilen Bursa'da hızlı düşüş ve hızlı yükseliş olayı yaşanıyordu. Altı büyük ilde 1969'da oyların % 49.13'ünü alan AP son seçimde % 36.60'a düştü. Buna karşılık ayni illerde oyların ancak % 33.27'sini alabilen CHP, ortalama % 49.91 oranına yükseldi. Bunun somut sonucu şu oldu: 1969 da bu altı büyük merkezin toplam milletvekili sayısı 115 idi ve bunun 62'si AP'nin, 40'ı CHP'nindi; şimdi bu illere ait sandalye sayısı 133'tür ve CHP'nin 70 sandalyesine karşılık AP'nin 48 sandal-

ye vardır. Sadece bu merkezlerde AP 14 milletvekilliği kaybederken CHP 30 milletvekilliği kazanmıştır.

Altı büyük merkezde sekiz yıl arayla iki büyük partiye verilen geçerli oylar tablosu incelendiği zaman, siyasal tercihte ne ölçüde büyük bir değişim olayı yaşandığı somut olarak gözler önüne serilmektedir.

TABLO — 1

AP VE CHP'NİN 6 BÜYÜK İLDE ALDIKLARI GEÇERLİ OYLAR

	AP		CHP	
İLLER	**1969**	**1977**	**1969**	**1977**
İstanbul	286.844	434.879	203.309	891.772
Ankara	205.831	277.130	165.506	460.509
İzmir	206.198	288.645	136.071	383.333
Konya	144.151	132.232	63.170	147.126
Adana	106.442	144.709	84.332	210.026
Bursa	163.706	223.157	63.515	158.364
Toplam	1.113.172	1.500.752	715.903	2.251.130

1969 ve 1977 seçim dönemleri arasında bu illerde AP toplam 387.580 fazla oy toplayabildiği halde CHP'nin kazancı 1.535.227 yeni seçmen olmuştur. AP'nin toplam oylarında % 15.86 düşüş, CHP nin oylarında % 18.61 yükseliş vardır.

Bu, tam bir «ters akış»tır. Büyük kentler, insanların yaşam sorunlarıyla yoğun biçimde karşılaştıkları, onlarla boğuştukları, siyasal ve ekonomik kararların sonuçlarıyla kısa sürede etkilendikleri merkezlerdir. İktidarların başarıları ya da başarısızlıkları oralarda turnosol kâğıdı gibi değişimi hemen yansıtır. İşçilerin, dar gelirlilerin yaşadıkları gecekondular ve kenar mahallelerdeki sandıklardan artık «muhafazakâr» oylar yerine «umut» arayan oylar çıkıyordu. Kimse İstanbul köprüsünün ya da bir sosyal hakkın minnet faturasını ödemiyordu. Sağ görüş yazarları muhalefet lideri için ayağa kalkan büyük kentleri nankörlükle suçluyorlar, ekonomik ve siyasal alanda kavuşulmuş ne varsa 1950'den beri süregelen iktidarların eseridir diyorlardı. Kavuşulmamış, özlem olarak kalmış, ihtiyaç olarak büyümüş çağdaş istekleri anlıyamıyorlardı.

GERİCE YÖREDE 6 İL

İnsanların, ülkenin en gerice yörelerinde bile değişmeyen, ya da değişimi kişisel yaşantıya pek yansımayan koşullar karşısında nasıl öfkelendikleri ve tepkiler gösterdikleri, bu yörelerden seçilmiş altı ilin son seçimdeki siyasal davranışlarında görülebilir.

Bu altı il Ağrı, Elâzığ, Mardin, Muş, Siirt ve Van'dır.

Bütün ülke hızlı bir siyasal oluşum ve değişim içinde iken, gerice yörelerdeki bu altı ilimizde AP ve CHP oyların ancak % 38.8'ini alabilmekte, % 60.2 oylar da bağımsız adaylara ve küçük partilere gitmektedir. Son iki seçimde siyasal alanda görünen MSP, bu illerde diğer iki büyük parti kadar oy toplayabilmektedir (% 18.8).

Bu illerin içinde, 27 yıllık demokratik süreçte toplumsal ve kişisel yaşayışı değişmiş olanı yoktur. Feodal ilişkiler eskisi gibi sürüp gitmektedir. Çağına ulaşamamış yoksul ve yoksun bir ortam içinde, aşiret gelenekleri sürdürülerek, kan güdülerek, mayınlanmış sınır topraklarında ölünerek, salgın hastalıklarda kırılarak, yazları su diye haykırarak, nerdesin hay devlet babo diye ağıtlar yakılarak yaşanmaktadır. Halk, değişmezliğin bilinciyle olmasa da sezgisiyle bir şeyler arayıp durmaktadır. Oylarını yılların iki büyük partisinden esirgeyip yeni bir partiye vermesi, ya da ağalık töresine uyup kendi adayını Ankara'ya göndermeğe heveslenmesi kanımızca şöyle yorumlanmalıdır: Umutsuzca da olsa, insanlar artık, kendilerine sunulanı değil, yoksun kaldıkları şeyleri istiyorlar.

TABLO — 2
GERİCE YÖREDE 6 İL 1977 SEÇİMLERİNDE OYLARINI NASIL KULLANDILAR?

(Alınan geçerli oy)

İLLER	AP	CHP	MSP	BAĞIMSIZ	DİĞER PARTİLER
Ağrı	20.051	11.769	6.047	40.176	17.319
Elâzığ	27.755	39.847	19.423	23.276	28.031
Mardin	30.385	39.008	42.751	56.908	14.906
Muş	15.115	13.776	15.079	39.080	1.014
Siirt	20.422	18.907	26.074	51.474	1.735
Van	17.943	22.569	23.798	33.677	18.461
Toplam	131.671	145.876	133.172	244.591	81.466

Gerice yörelerden seçilmiş 6 ilin seçim sonuçlarını gösteren yukardaki tabloda bir başka gerçek daha var. 1969 seçimlerine göre AP bir ilde (Muş) ilerleme gösterdi, diğer 5 ilde geriledi; CHP, Mardin ve Elâzığ'da ilerledi, Van ve Muş'ta eski durumunu korudu, Siirt ve Ağrı'da geriledi. Zaten başarısız kalınan bir bölgede bu sonuçlar da gösteriyor ki, AP içindeki genel gerileme tüm ülkeye yaygındır. İlerde diğer tablolar da verildiği zaman, Adalet Partisinin siyasal bir örgüt olarak gerileme dönemine girdiği daha açıklıkla anlaşılacaktır. Ülkenin tümünü kapsayan bu düşüş hareketini iyi izlemek ve iyi değerlendirmek gerekiyor. Her halde, bugüne kadar izlenen politikalarla ve kullanılan sloganlarla bu düşüş durdurulamaz. Çünkü bu düşüş, sosyal politik ve ekonomik gelişmelerin dışında kalışı belirliyor. Bu bir yörünge sapmasıdır ve tüm hesapların alt - üst olmasıdır.

BÜYÜYEN TOPLUMDA SİYASAL TERCİH DEĞİŞİMİ

1950'de çok partili demokratik yaşama girdiği zaman ülkenin nüfusu 20.8 milyondu ve o yılın Mayısında 8.9 milyon insanımız seçimlere katılma hakkına sahipti, bunların 7.9 milyonu oyunu kullandı.

Dünyayı sarsan İkinci Dünya Savaşı sonrasıydı. Savaş dışı kalmıştık, ama yoksulduk, yoksunduk, en önemlisi Ulusal Kurtuluş Savaşının Atatürk'le gelen devrim heyecanını epeyce yitirmiştik, yorgunduk.

Çok partili yaşam bir hareket getirdi, bir silkiniş uyanış oldu, doğrudur. 3.2 milyon insan eski tek partiye, 4.2 milyon insan yeni Demokrat Partiye oy verdi. Böylece iktidar el değiştirdi. Aslında ülkenin gereksinmesi, Savaş sonrası dinamizmine ayak uyduracak, toplumsal yaşamı çağdaş hareketlerin içine sokacak bilimsel kafalı kadrolara idi. İktidara gelenler, iktidardan gidenlerle öyle bir olumsuz kavganın içine girdiler ki, dünyanın çehresini değiştirmeğe, savaşın yaralarını sarmağa yeten koskoca bir on yıl, demokrasi kahramanlarımızı darağaçlarına sürüklemek için boşuna ve olumsuz harcandı.

Bugün o ilk 8.9 milyon seçmenden kaçı oy kullanabiliyor ve kaçı eski düşüncelerini sürdürebiliyor, incelemeğe değer. Son seçimde ülkenin nüfusu 42.1 milyondu ve 21.2 milyon seçmen vardı.

15.358.210 kişi oy kullandı. Belki eskilerden hayatta kalanların çoğu oylarını bile kullanmıyorlardı. Sadece 1969'dan beri oylarını kullanmağa başlayan yeni seçmenlerin sayısı 8.4 milyon olarak hesaplanıyordu. Salt iktidar kavgasına dönüştürülen, burjuva ihtilâlleri geleneğini yasallaştıran olumsuz demokrasi anlayışı artık bir düşüş dönemine girmişse, bunda, geçmişle değil gelecekle ve bugünle daha ilgili olan yeni kuşakların rolü vardır. Bundan sonraki her seçim döneminde gençler politikayı biraz daha yaşamın özüne döndüreceklerdir.

Türkiye'de genel olarak her tarafta görülen siyasal tercih değişimi, yeni bir siyasal kadro ihtiyacı, ya da Ecevit'e bağlı umutlar gibi yorumlarla değerlendirilirse, kanımızca yeni bir yanlış yapılmış olur. Demokrasimizde kadrolara ve kişilere bağlı eski umutlar dönemi sona ermiş sayılmıyorsa, acı deneylere yine hazır olmak gerekecektir. Sorun AP'nin ya da sağ cephe partilerinin gitmesi, CHP'nin gelmesi ile çözülemez. Tüm siyasal partiler yenilenecektir. Değer verdikleri politik kuralların geçersizliğini, etkisizliğini göreceklerdir. 27 yılın ve 8 genel seçimin deneyleriyle öğrendik ki, siyasal partilerdeki bölünmeler, kopuşlar, daha ileri daha bilimsel bir politikaya yönelmedikçe, bizim bilincinden çok sezişi kuvvetli halkımız tarafından bile uzun süre desteklenmemektedir. Millet Partisi, Hürriyet Partisi, Yeni Türkiye Partisi, Demokratik Parti ve Cumhuriyetçi Güven Partisi doğmuşlar ve erimişlerdir. TİP, başka siyasal ve sosyal koşulların etkisinde kalmıştır. Şimdi siyasal yaşamın yeni gelişen güçleri olarak görünen Milli Selâmet Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi, zannedildiği gibi sağdaki bölünmelerin yeni fidanları olarak büyümeyecekler, politikalarını çağdaş istekler ve özlemler yönünde geliştirebildikleri ölçüde sınırlı güçlerini arttırabilecekler ya da eriyeceklerdir.

Ülkenin sosyal ve politik değişiminin hızlandığı, ekonomik gelişmesinin getirdiği bunalımların hem sosyal hem de politik oluşumu etkilediği son 15 yıldaki dört seçimin oy akımı, siyasal tercihin yönünü de belirlemektedir.

Aşağıdaki tablo, son dört seçimde ülke nüfusunu, kullanılan oyları ve iki büyük partinin sayısal gücünü ortaya koymaktadır.

TABLO — 3

AP VE CHP'NİN SON DÖRT SEÇİMDEKİ SAYISAL GÜÇLERİ

Seçimler	Ülke Nüfusu	Kullanılan Oy	AP Oyları	CHP Oyları
1965	31.151.000	9.748.678	4.921.235	2.675.785
1969	34.442.000	9.516.035	4.229.712	2.487.006
1973	38.094.000	11.223.843	3.197.897	3.570.583
1977	42.134.000	15.358.210	5.468.202	6.136.171

1965'de CHP oyları AP oylarının hemen hemen yarısı iken, 1973'de CHP öne geçmiş ve 1977'de de oylarının sayısını % 70 arttırarak 6 milyonu aşmıştır.

Şöyle bir karşılaştırma oy akımını daha belirgin hale getiriyor. 1965'in 31 milyonluk Türkiyesinde 4.9 milyon oy alan Adalet Partisi, 1977'nin 42 milyonluk Türkiyesinde yaklaşık 5.5 milyon oy alabilmiştir. Oysa ayni süreçte CHP oylarını 2.7 milyondan 6.1 milyona çıkarmıştı. Demek ki yeni seçmenler büyük çoğunlukla Cumhuriyet Halk Partisine yöneliyorlar. Yeni bir politika vaad eden, yanlışları tekrarlamıyacağını söyleyen ve bunalımlara çözümler getirip yaşamı daha çağdaş, daha insanca koşullara ulaştıracağına inandıran taraf ağırlığını arttırıyor.

Özellikle son on yılda yeni bir sol politika ile kendi siyasal değişimini ilân eden ve kendi koşullarımız içinde geliştirilmiş bir sosyal demokrat parti niteliğini geniş halk katlarında yaymağa çalışan Cumhuriyet Halk Partisi, vatandaş tarafından yönetime davet ediliyor. Bunu tartışmasızca kabûl etmek gerekir. Halkın oylarının çoğunluğu ile belirttiği isteği, sağ bir cepheleşme hareketiyle görmezliğe gelmek, yani altındaki taban kayarken bir dala sarılıp kendi kayışını durdurmak ama altında daha hızlı bir akışa neden olduğunu görememek, bir politika sayılsa da, bir çözüm değildir. Ülkenin hızlı kentleşmesine paralel olarak yaşanan vatandaşın hızlı politize oluş olayı, köyde de, küçük kentte de, büyük kentlerde de Adalet Partisine şans tanımamaktadır. 1977'de tercih değişimini açıklıkla ortaya koyan oyların sayısı, 1981'de kuşkusuz hiç bir cepheleşmenin önliyemiyeceği iktidar değişimini sağlıyacaktır. Halkın isteği, özlemi ve arayışı durmaz. Çağımızda, toplumların yeterli sayacakları gelişimleri sağlıyamıyan yönetimler, böyle bir arayışı göğüsleyemezler. Türkiye'nin en yoğun olaylarla geçen yakın tarihinin içinden yürüyerek bugüne ulaşmış bü-

yük bir siyasal kuruluş olan Adalet Partisi, toplumun bu aşamasında kendini revizyona almazsa, bir deneyler birikimini ziyan etmiş olur.

HIZLI KENTLEŞME

1965'de nüfusun % 34.4'ü şehir ve kasabalarda, % 65.6'sı köy ve bucaklarda yaşıyordu. Kırsal alanda yaşıyanların büyük çoğunluğu teşkil etmesi, beklemekten başka işleri olmayan insanlar için geçerli politikalara şans kazandırıyordu. Kırsal alan insanının moral yapısı üzerinde her çeşit spekülâsyon geçerli idi. Yaşamı uzun bir süreç içinde değişmemiş olanlar, en yavaş değişime bile razı oluyorlardı.

Fakat 1965'den sonra hızlı kentleşmenin yarattığı bir olgu ile karşılaştı partiler ve politikacılar. 1977 seçimleri bambaşka koşullar içinde yapıldı. Kentler halkı bir misli büyümüş ve 20 milyona yaklaşmıştı. Köy ve kent ilişkileri artmıştı. Yılda 1 milyondan fazla insan köyden kente doğru akıyor, kent yaşamının yeni karşılaştığı sorunlarıyla sadece kendisi düşünmüyor, onları kırsal kesime de aktarıyordu. Hızlı kentleşme, insanların politika ile ilgisini arttırdı.

Şu tablo, son 12 yılda kentsel ve kırsal nüfusun değişimini açıklıkla gözler önüne seriyor:

TABLO — 4

KENTLERDE VE KIRSAL ALANDA NÜFUS DEĞİŞİMİ

Yıllar	İl - İlçe Nüfusu	Bucak - Köy Nüfusu	Türkiye Nüfusu
1965	10.805.817	20.585.604	31.391.421
1970	13.691.101	21.914.075	35.605.176
1975	16.869.068	23.478.651	40.347.719
1977	19.100.000	23.000.000	42.100.000
1981	23.800.000	22.800.000	46.600.000

Devletin 1965'e kadarki 45 yıllık ömrü içinde kentler nüfusu üç misli büyüyerek 10.8 milyona ulaştı. Oysa, 1981 için Devlet Plânlama rakamlarına dayanarak yapılan bir tahmin gösteriyor ki, son 15 yıl içinde kentler nüfusu 2.2 mislini aşıyor ve ilk kez olarak 1981'de, kırsal kesimden daha kalabalık bir kentsel nüfusla seçime gitme hazırlıkları yapılıyor.

Bu değişim, insanların yaşamla olan ilişkilerinin yoğunlaşması yönünden önemle izlenmeliydi. İktidarda olan AP, 1965'deki sloganlarını pek değiştirmedi ve 1950'lerden beri gelen politika geleneğine uyarak, yaptıklarını büyütmek ve geçmiş ile karşılaştırmak, muhalefeti kötülemek ve vatan hiyanetiyle bile suçlamak, taraftarlarını iyice kenetleyip başka politikalara karşı şartlandırmak yolunda yeni taktikler geliştirdi. Bundan 10 yıl önce 1967 Ağustosunda Samsun'da, yanındaki Amerikan Büyükelçisi Parker Hart'a tebessümler ederek, gazetecilere «İnönü'nün Üçüncü Koalisyon hükûmetini düşürdüm, çünkü sola taviz veriyorlardı» diyen AP Genel Başkanı, on yıl sonraki seçim kampanyasında da ülkeyi baştan başa komünizm suçlamaları, sola açılma tehlikesi alarmları ile doldurdu. Oysa halk artık, sola açılmanın, toplumcu halkçı politikaları öne geçirmek olduğunu seziyor ve biliyordu. Her yıl yaklaşık 600.000 genç insan iş istiyor, şehirlere göçen 1 milyon insan ev ve geçim dertleriyle bunalıyordu. Çalışanların büyük çoğunluğu sosyal güvenlikten yoksundu. Çoğunluğu ile sendikaların dışında kalan işçiler, toplu sözleşme, yeterli ücret ve iş güvenliği haklarına kavuşamıyorlardı. Gizli açık 2 milyona yakın işsiz kentlerin sokaklarında dolaştıkları için, kimse, haklarını istemekte fazla cesur davranamıyordu. Hayat hızla pahalanıyor ve ağırlaşıyordu. Çalışanların sırtına yük bindikçe biniyordu. Devlet istatistikleri, 1955 de iktisaden faal her 1000 nüfusun ayrıca 753 kişiye baktığını, şimdi ise bunun 1000 rakamına doğru yükseldiğini belirtiyorlardı. Koşullar zorlaştıkça insanlar o ölçüde bilinçle güvenli iş, iyi ücret, sağlam bir ev ve tüm çağdaş dünya nimetlerinden pay istiyorlardı. Bizim politikacılarımızsa, yapılanların verilenlerin eskilerinden ne kadar çok olduğunu anlatabilmek gayreti içinde idiler. Sanki büyüyen toplumu görmüyorlardı. Toplumun gövdesi geliştikçe düşüncesi de gelişir. Yeterlik ve yetmezlik kararlarını politikacılar değil, halk verir.

TOPLU BİR BAKIŞ

Ülkenin altı büyük kentinde son seçimlerin getirdiği değişikliği daha önce görmüştük. Geriye kalan 61 il merkezindeki değişiklikleri de bilmek faydalıdır. Bu illerin 27'si nüfusları az olduğu için 1 - 4 milletvekili çıkardılar. 22 il 5 - 7 milletvekili çıkardı. 12 il de 8 - 10 milletvekili çıkaran büyük merkezlerdi.

Büyük merkezlerden küçük illere doğru, ayrı ayrı tablolarla 1969 ve 1977 seçimlerinin karşılaştırmasını yaptığımız zaman, tüm ülkeden parlâmentoya doğru nasıl bir akımın başladığını izleyebiliyoruz.

Şimdi önce 8 - 10 milletvekili çıkaran 12 büyük kentteki durumu görelim.

TABLO — 5

İKİ BÜYÜK PARTİNİN 12 BÜYÜK İLDEN PARLÂMENTOYA GÖNDERDİKLERİ MİLLETVEKİLLERİ

İller	1969			1977		
	Çıkardığı M.V.	AP	CHP	Çıkardığı M.V.	AP	CHP
Balıkesir	10	7	3	9	5	4
Erzurum	9	7	2	8	4	2
Gaziantep	7	3	3	8	3	4
Hatay	7	3	3	8	3	5
İçel	7	4	3	8	4	4
Kars	9	5	4	8	2	5
Kayseri	8	4	2	8	3	3
Manisa	11	8	3	10	6	4
Samsun	11	6	5	10	5	5
Sivas	10	4	4	8	2	4
Trabzon	9	5	4	8	3	4
Zonguldak	9	6	3	9	4	5
Toplam	107	62	39	102	44	49

Bu iller, ülkedeki kentleşme ve nüfus hareketleri nedeniyle son seçimde 1969'dan 5 milletvekili daha az çıkardılar. Toplam milletvekili sayısı 107'den 102'ye düştü. Fakat AP'nin milletvekili sayısı 62'den 44'e inerken, CHP'ninki 39'dan 49'a yükseldi.

1969'da, milletvekili sayısı yönünden AP, Gaziantep, Hatay ve Sivas'ta başabaş, diğer 9 ilde ilerdeyken; 1977'de CHP altı ilde üstünlüğü aldı, diğerlerinin hepsinde de önemli ilerlemeler gösterdi.

İki partinin bu illerde aldıkları toplam oylar incelendiği zaman, düşüş ve çıkış daha net görülüyor.

TABLO — 6
12 İLDE AP VE CHP'NİN ALDIKLARI OYLAR

Parti	1969'da Aldığı Oylar	1977'de Aldığı Oylar	Artış	%
AP	1.036.966	1.279.272	242.306	23.36
CHP	644.472	1.376.812	732.340	113.63

12 büyük ilde CHP bir mislinden fazla oy alırken AP oylarını sadece % 23.36 arttırabilmiştir. Böylece 12 ildeki oy üstünlüğünü CHP'ye kaptırmıştır.

AP, oy üstünlüğünü orta büyüklükteki illerde de yitirmektedir. Aşağıdaki tablo, bu değişimi belgeliyor.

TABLO — 7
ORTA BÜYÜKLÜKTEKİ 22 İLDE İKİ BÜYÜK PARTİNİN PARLÂMENTOYA GÖNDERDİKLERİ MİLLETVEKİLLERİ

İller	1969			1977		
	Çıkardığı M.V.	AP	CHP	Çıkardığı M.V.	AP	CHP
Afyon	7	5	1	6	4	2
Antalya	7	5	2	7	4	3
Aydın	7	5	2	7	4	3
Bolu	5	4	1	5	3	2
Çorum	7	5	1	6	3	2
Denizli	7	5	2	6	3	3
Diyarbakır	7	4	-	7	2	3
Elâzığ	5	2	2	5	1	2
Eskişehir	6	4	2	5	3	2
Giresun	6	4	2	5	3	2
Kastamonu	6	4	1	5	3	2
Kocaeli	4	3	1	5	2	3
Kütahya	6	5	1	5	4	1
Malatya	6	1	3	6	1	4
K. Maraş	6	3	2	7	2	3
Mardin	6	2	1	6	1	2
Niğde	5	3	2	5	2	2
Ordu	8	4	4	7	3	4
Sakarya	6	4	2	5	3	2
Tokat	7	3	1	7	2	4
Urfa	6	4	2	7	3	3
Yozgat	6	3	2	6	2	2
Toplam	136	82	37	130	58	56

1969 - 1977 süreci içinde orta büyüklükteki 22 ilin çıkardıkları toplam milletvekili sayısında 6 sandalyelik bir azalma oldu. Ayni süreçte, AP 82'den 58'e düşerek parlâmentoda 24 sandalye kaybetti. CHP ise 19 yeni sandalye kazanarak milletvekillerinin sayısını 37'den 56'ya çıkardı. Bu illerdeki açık farkı kapatarak denge sağladı.

22 ilde alınan oyların karşılaştırması ise şu sonucu veriyor.

TABLO — 8

22 İLDE AP VE CHP'NİN ALDIKLARI TOPLAM OYLAR

Parti	1969'da Aldığı Oylar	1977'de Aldığı Oylar	Artış	%
AP	1.267.693	1.657.890	390.197	30
CHP	657.947	1.532.183	874.236	132

Bu sayıları şöyle yorumlamak da mümkündür. AP, adı geçen 22 ilde oyların % 45.41'ini alırken şimdi % 38.78'e inmiştir; CHP de % 23.57'den % 35.84'e yükselmiştir. Böylece oylar ve parlâmentodaki sandalyelerde bir denge sağlanmıştır. Bu dengenin ilk seçimde AP zararına bozulacağı ise, sayılar ve orantılarla belli olmaktadır.

Son seçimde bu illerde 1.483.190 yeni oy kullanılmıştır. CHP nin 874.236 fazla oy aldığına bakılırsa, yeni seçmenlerin çoğunlukla CHP'yi tercih ettikleri sonucuna varılabilir.

Şimdi, ekonomik ve sosyal durumları pek parlak olmayan, nüfus ve kentleşme hareketlerinden de fazla etkilenmeyen küçük kentlerimizdeki gelişmeyi de şu tabloda görebiliriz.

TABLO — 9

1-4 MİLLETVEKİLİ ÇIKARAN AZ NÜFUSLU 27 İL'DE AP VE CHP'NİN ALDIĞI SONUÇLAR

İller	1969			1977		
	Çıkardığı M.V.	AP	CHP	Çıkardığı M.V.	AP	CHP
Adıyaman	4	1	2	4	1	2
Ağrı	3	1	1	4	2	1
Amasya	4	2	1	4	2	2
Artvin	3	2	1	3	2	1
Bilecik	2	1	1	2	1	1
Bingöl	2		-	2	1	1
Bitlis	2	1	1	2	1	
Burdur	3	2	1	2	1	1
Çanakkale	5	4	1	4	2	2
Çankırı	4	3	1	3	2	1
Edirne	4	3	1	4	2	2
Erzincan	4	2	2	3	1	2
Gümüşhane	4	2	2	3	2	1
Hakkâri	1	-		1	1	-
Isparta	4	4	-	4	3	1
Kırklareli	4	3	1	3	1	2
Kırşehir	3	1	1	3	1	2
Muğla	5	3	2	4	2	2
Muş	3	-	1	3	1	1
Nevşehir	3	2	1	3	2	1
Rize	4	3	1	4	2	2
Siirt	4	1	1	4	1	1
Sinop	4	2	1	3	1	2
Tekirdağ	4	2	1	4	2	2
Tunceli	2	1	1	2	-	2
Uşak	3	2	1	3	1	2
Van	4	2		4	1	2
Toplam	92	50	27	85	39	39

1969'da AP, bu illerimizde 92 milletvekilliğinden 50'sini kazanıyordu. 1977'de 39'a düştü, 11 sandalye kaybetti. CHP ise 27'den 39'a çıktı. Hem AP ile dengeyi sağladı hem de 12 fazla sandalye elde etti.

Bu illerde alınan oylara bakıldığı zaman, CHP'nin arayı kapatışı ve üstünlüğü kendi tarafına çevirişi açıkca görülüyor.

TABLO — 10

AZ NÜFUSLU 27 İL'DE AP VE CHP'NİN ALDIKLARI OYLAR

Parti	1969'da Aldığı Oylar	1977'de Aldığı Oylar	Artış	%
AP	811.618	1.030.302	218.684	26.9
CHP	468.799	977.046	508.247	108

1969'da oyların % 43.26'sını alan AP, şimdi 38.19'unu alabiliyor. Buna karşın, CHP oy oranını % 24.98'den % 36.21'e yükseltti. Adalet Partisinin daha yumuşak bir düşüş içinde bulunduğu bu küçük seçim çevrelerinde bile CHP'nin hızlı bir yayılış içinde olduğu ve son seçimlerde tam bir denge sağladığı görülebiliyor. Alınan oylarda ve kazanılan milletvekilliği sayısında tam bir eşitlik vardır.

GENEL BİR YORUM

Adalet Partisinin büyük kentlerde daha hızlı, küçük kentlerde daha yavaş oy kaybettiği, 1969'a oranla tüm ülkede bir gerileyiş dönemine girdiği 1977 seçim sonuçlarından anlaşılıyor. CHP ise, büyük merkezlerde yüksek oranda, fakat diğer bölgelerde de dengeli ve hızlı bir gelişmenin grafiğini çiziyor. Aşağıdaki tablo, dört grupta incelenen seçim sonuçlarının bir özetini vermektedir.

TABLO — 11

1969 VE 1977 SEÇİMLERİNDE AP VE CHP'NİN BÖLGELERDEKİ OY ORANTILARI VE ARTIŞLARLA DÜŞÜŞLER (% OLARAK)

	1969		1977		(+) Artış (—) Düşüş Sonuç	
Bölgeler	AP	CHP	AP	CHP	AP	CHP
11 - 44 MV.Çıkaran 6 Büyük Merkez	49.13	31.60	32.27	49.91	— 16.86	+ 18.31
8 - 10 MV. Çıkaran 12 Büyük Kent	48.00	30.00	38.30	41.00	— 9.7	+ 11
5 - 7 MV. Çıkaran 22 Kent	45.41	23.57	38.78	35.84	— 6.63	+ 12.27
1 - 4 MV. Çıkaran 27 Kent	43.26	24.98	38.19	36.21	— 5.07	+ 11.23
TÜRKİYE 67 Kent	46.5	27.4	36.87	41.38	— 9.63	+ 13.98

Böyle bir tablo, bizi, başka açılardan da konunun üzerine eğilmeğe itmektedir. 8 yıllık bir süreç içinde, yaklaşık olarak AP'nin % 10'luk bir düşüş göstermesi ve CHP'nin % 14'lük yükselişi, önümüzdeki ilk seçimlerde CHP'nin % 50'ye doğru hızla tırmanacağı tahminini güçlendirmektedir. Akla ilk gelen soru şudur : AP, hangi oranda bir siyasal güç olarak kalacaktır? Son seçimlerde önemli oylar alan iki sağ parti, MSP ve MHP ne ölçüde gelişeceklerdir? Diğer % 50 nasıl paylaşılacaktır?

Önce şunu unutmamak gerekir ki, AP hızla eriyip yok olacak, yerini diğer sağ partilere bırakacak bir siyasal kuruluş değildir. 1946'lara dayanan kökleri, hatta Cumhuriyetin ilk on yılı içindeki çok partili düzen denemelerine kadar uzanmaktadır. Ülke çapındaki yaygın gerilemesi sırasında bile, son seçimlerde, 8 ilde (Sinop, Muş, Malatya, Hakkâri, Gümüşhane, Giresun, Bingöl ve Adıyaman) küçük ilerlemeler gösterebilmiştir. Bu 8 ilde 1969'da oyların % 26.76'sını alırken son seçimde % 29.91'e ulaşabilmiştir. Gerçi bu illerde CHP oylarını daha büyük bir hızla arttırmış, % 28.51 den % 38.05'e yükselmiştir, ama AP'nin de bir canlılık içinde bulunduğu gözden kaçmamıştır. Diğer yandan CHP'nin gelişmesinin çok ağır olduğu Afyon, Ağrı, Bingöl, Bitlis, Bolu, Çankırı, Elâzığ, Erzurum, Gümüşhane, Isparta, Kastamonu, Kütahya, Mardin, Muş, Rize, Siirt, Van illerinde CHP oyları % 19.17'den ancak % 23.68'e çıkabilmiştir ve oyları % 45.45'den % 39.41'e inen Adalet Partisinin bu illerde de canlılığı sürmektedir.

AP, son seçimde, genel düşüşe rağmen, Afyon, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bolu, Bursa, Çanakkale, Isparta, Kütahya, Muğla gibi 10 ilde oyların % 50'sinden fazlasını yine alabilmiştir. Bunların dışında, 19 ilde, oy gücü hâlâ % 40'ın üzerindedir. Bu İl'ler Artvin, Bilecik, Burdur, Çankırı, Denizli, Erzurum, Eskişehir, İzmir, Kırklareli, Kocaeli, Manisa, Nevşehir, Rize, Sakarya, Samsun, Tekirdağ, Uşak ve Zonguldak'tır. Parti, ülkenin siyasal ve sosyal değişimini iyi izleyemediği için gerilemekte, yine de arkasında geniş bir seçmen kitlesini sürükleyebilmektedir. Son seçimlerde 5.5 milyon vatandaşın AP'ye oy verdiği unutulmamalıdır.

Türk seçim sistemi oyların % 45'den fazlasını alan partiye Parlâmentodaki yerlerin % 50'den fazlasını kazandırabilmektedir. AP, 1969'da oyların % 46,5'ini almıştı ve 450 sandalyeden 256'sına sahip olmuştu.

Bu nedenle, son seçimde oyların % 41.4'üne ulaşan bir CHP nin kolayca % 50'ye doğru tırmanacağı AP tarafından da hesaplanabilmektedir. Öyleyse AP ne yapacaktır? Seçim sonrası sağ partiler koalisyonu ile elinden kaçırmak istemediği iktidarı, önümüzdeki ilk seçimde hiç bir formülle elde tutamıyacağını bilmek, onu nasıl bir politikaya sürükleyecek?

MSP VE MHP'NİN GÜCÜ NEDİR?

Soruya cevap aramadan önce, sağ partiler cephesindeki diğer gelişmeleri de gözden geçirmek gerekiyor. 1973 seçimleriyle Türk politika hayatına giren ve daha ilk seçimde şok yaratıcı bir güç gösterisinde bulunan Milli Selâmet Partisi (MSP) ile, eski siyasal kavgalar ürünü CKMP'nin tükenmiş varlığından Hitler Faşizmi ürküntüsü yaratan etkinlikte bir parti olarak son seçimde meydana iyice çıkan Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ne ölçüdè güçleri simgeliyorlar?

MSP

MSP'NİN 1977 SEÇİMLERİNDE MİLLETVEKİLİ ÇIKARDIĞI VE ÖNEMLİ OY BİRİKİMİ OLAN İLLER HARİTASI

MİLLETVEKİLİ ÇIKARDIĞI İLLER (19 İL)

Adana, Adıyaman, Ankara, Bitlis, Diyarbakır, Erzurum, İstanbul, Kars, Konya, Malatya, Kahraman Maraş, Mardin, Muş, Siirt, Trabzon, Urfa, Van, Yozgat.

ÖNEMLİ OY BİRİKİMİ OLAN İLLER (8 İL)

Bingöl, Bursa, Elâzığ, Gaziantep, Kayseri, Sakarya, Samsun, Tokat.

1973 seçimlerinde oyların % 11.8'ini alarak 48 milletvekili ile parlâmentoya giren MSP, 1977'de oyların % 8.56'sını toplayabildi ve 24 sandalye kazandı. 19 ilden 24 milletvekili çıkarması ve bir önceki seçimdeki oylarını koruması, MSP'nin siyasal gücü üzerine ilgiyi çekiyor. Adıyaman, Bitlis, Diyarbakır, Erzurum, Kars, Konya, Malatya, K. Maraş, Mardin, Muş, Siirt, Sivas, Urfa, Van, Yozgat gibi illerde önemli oy gücü sağlıyabilen MSP, bâzı illerde (Mardin, Muş, Siirt, Van) en çok oy alan parti olarak ön sıraya yükselmiş bulunuyor.

Aşağıdaki tablodan, MSP'nin milletvekili çıkardığı illerdeki oy gücünü izleyebiliriz.

TABLO — 12

MSP'NİN MİLLETVEKİLİ ÇIKARDIĞI İLLERDEKİ OY GÜCÜ
1977 SEÇİMİ SONUÇLARI

İller	İl MV. Sayısı	İl Oyu (Geçerli)	MSP Oyu	Oy Oranı %	MSP MV. Sayısı
Adana	14	452.072	28.490	6.30	1
Adıyaman	4	117.647	22.625	19.23	1
Ankara	29	897.872	55.223	6.15	1
Bitlis	2	62.417	17.013	27.25	1
Diyarbakır	7	186.651	33.324	17.85	1
Erzurum	8	249.591	38.670	15.49	1
İstanbul	44	1.530.966	101.078	6.60	3
Kars	8	209.417	20.831	9.94	1
Konya	16	469.368	92.694	19.74	3
Malatya	6	189.419	38.516	20.33	1
K. Maraş	7	216.000	33.772	15.63	1
Mardin	6	183.958	42.751	23.23	2
Muş	3	84.060	15.079	17.93	1
Siirt	4	118.612	26.074	21.98	1
Sivas	8	247.113	34.701	14.04	1
Trabzon	8	238.298	23.942	10.04	1
Urfa	7	196.964	38.432	19.51	1
Van	4	116.448	23.798	20.43	1
Yozgat	6	164.693	21.347	12.96	1
Toplam	191	5.931.566	708.360	11.94	24

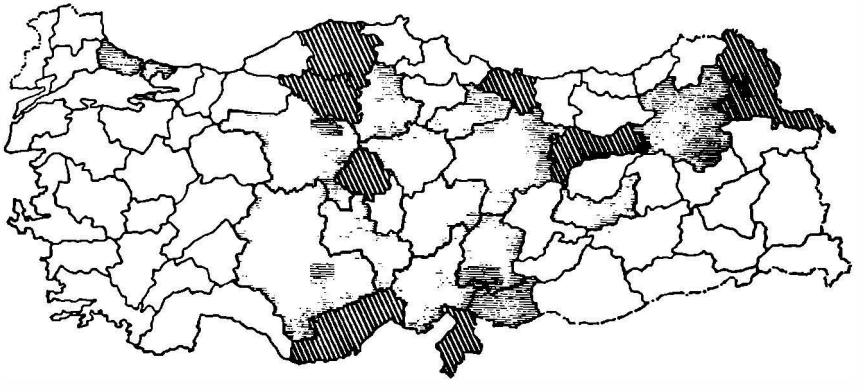
Genellikle, Ortadoğu ve Güneydoğu Anadolu illerinde oylarını yoğunlaştırabilen Milli Selâmet Partisinin İzmir dışındaki büyük merkezlerde de başarılı olduğu görülmektedir. Yukardaki tab-

loya girmeyen bâzı illerde de MSP'nin önemli oy birikimi vardır ve önümüzdeki ilk seçimlerde, Bingöl, Bursa, Elâzığ, Gaziantep, Kayseri, Sakarya, Samsun ve Tokat illerinde de birer milletvekilliği için şansını deneyecektir. Ayrıca İstanbul ve Ankara gibi büyük merkezlerde birer milletvekili daha kazanma olasılığı hesaplanabilir.

Ancak, ülkenin bugünkü politik ve sosyal gelişmesi içinde MSP için % 10'u aşacak bir gelişme alanı düşünmek, gerçekci bir yorum sayılmaz. 1950'den bu tarafa önce Demokrat Parti sonra da Adalet Partisi içinde ağırlıklarını öne çıkarmak isteyen islâmcı gelenekçi politika taraftarları hem örgütlerini kurmuşlar, hem de kendi sosyal tabanlarına ulaşmışlardır. Gelenekçi bir partinin hızla değişen bir toplumda kendi tabanının dışına taşabilmesi kolay değildir. Bunun tersine, MSP'nin zaman içinde değişime uğraması ve kendi kitlesiyle beraber, yaşanılan büyük değişim olayından etkilenmesi beklenebilir.

MHP

MHP'NİN 1977 SEÇİMLERİNDE MİLLETVEKİLİ ÇIKARDIĞI VE ÖNEMLİ OY BİRİKİMİ OLAN İLLER HARİTASI

MİLLETVEKİLİ ÇIKARDIĞI İLLER (14 İL)
Adana, Ankara, Çorum, Elâzığ, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, Kayseri, Konya, Kahraman Maraş, Niğde, Sivas, Tokat, Yozgat.

ÖNEMLİ OY BİRİKİMİ OLAN İLLER (8 İL)
Çankırı, Erzincan, Hatay, İçel, Kastamonu, Kars, Kırşehir, Ordu.

Milliyetçi Hareket Partisi ilk kez katıldığı 1969 seçimlerinde oyların % 3'ünü aldı ve 1973 seçimlerinde de önemli bir gelişme göstermedi, % 3.4'de kaldı.

Ancak, 1973'de AP birinci parti olma ve tek başına iktidar olanaklarını yitirince, aranan yeni iktidar formülleri içinde, 3 kişilik MHP'nin beklenmiyen bir rolü ve ağırlığı oldu. Milliyetçi mukaddesatçı cephenin gücünü temsil eden ve küçük de olsa gençliğin bir kesimi üzerinde etkinliğini arttıran MHP, 1977 seçimlerinde oy oranını yaklaşık bir misline (% 6.42) ve 951.544 vatandaştan oy aldı. Üç milletvekilliğini de 16'ya çıkardı.

MHP, 1977 seçimlerinde 14 ilden 16 milletvekilliği kazandı. Aşağıdaki tablo, MHP'nin bu illerdeki oy gücünü yansıtmaktadır.

TABLO — 13

MHP'NİN MİLLETVEKİLİ ÇIKARDIĞI İLLERDEKİ OY GÜCÜ
1977 SEÇİM SONUCU

İller	İl MV. Sayısı	İl Oyu (Geçerli)	MHP Oyu	Oy Oranı %	MHP MV. Sayısı
Adana	14	452.072	51.146	11.31	1
Ankara	29	897.872	77.178	8.59	2
Çorum	6	207.219	26.414	12.74	1
Elâzığ	5	138.332	25.881	18.70	1
Erzurum	8	249.591	32.074	12.85	1
Gaziantep	8	244.454	27.172	11.11	1
İstanbul	44	1.530.966	41.261	2.69	1
Kayseri	8	240.281	31.744	13.21	1
Konya	16	469.368	50.056	10.66	2
K. Maraş	7	216.000	33.470	15.49	1
Niğde	5	145.139	18.928	13.04	1
Sivas	8	247.113	32.539	13.16	1
Tokat	7	222.686	23.678	10.63	1
Yozgat	6	164.693	37.750	22.92	1
Toplam	171	5.452.786	509.291	9.34	16

Milliyetçi Hareket Partisi, milletvekili çıkarabildiği illerde oyların ortalama % 9.34'ünü alarak siyasal gücünü ortaya koymuştur. Genellikle Orta Anadolu bölgesinde güçlenen, bâzı büyük merkezlerde de oylarını yoğunlaştıran MHP, önemli oranda oy sağladığı Çankırı, Erzincan, Hatay, İçel, Kastamonu, Kars, Kırşehir, Ordu gibi illerde gelecek seçimlerde şans arayabilir. Ancak, MHP,

bugünkü gelişme çizgisi ile bundan daha fazla bir ümidi taşıyamaz. Genellikle Milliyetçi Hareket Partisi de, Millî Selâmet Partisi de Batı Anadolu kesimi ile Trakya'da gelişme olanağı bulamamaktadırlar. MHP'nin varlığını duyurduğu her yerde MSP'de bir varlık olarak görünmekte; buna karşın, MSP'nin başarılı olduğu Adıyaman, Bitlis, Diyarbakır, Mardin, Muş, Siirt, Van, Bingöl gibi Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinde MHP hiç bir varlık gösterememektedir.

Türk siyasal hayatındaki hızlı değişimlerin yansıdığı 1973 ve 1977 seçimlerinin ikisinde de oyların yaklaşık % 15'ini alan ve birbirinin gelişme alanlarını sınırlayan MSP ve MHP'nin varlık olamadıkları iller aşağıdaki tabloda görülmektedir.

TABLO — 14

MSP VE MHP'NİN GELİŞME GÖSTEREMEDİĞİ İLLER

(Değerlendirme, partilerin milletvekilliği kazanma şansı dikkate alınarak yapıldı)

MSP'NİN GELİŞEMEDİĞİ İLLER	MHP'NİN GELİŞEMEDİĞİ İLLER
	Adıyaman
Amasya	Amasya
Antalya	Antalya
Artvin	Artvin
Aydın	Aydın
	Balıkesir
Bilecik	Bilecik
	Bingöl
	Bitlis
	Bolu
Burdur	Burdur
	Bursa
Çanakkale	Çanakkale
Denizli	Denizli
	Diyarbakır
Edirne	Edirne
Erzincan	
Eskişehir	Eskişehir
Giresun	
	Hakkâri
Isparta	Isparta
İçel	
İzmir	İzmir

Kastamonu	
Kırklareli	Kırklareli
	Kocaeli
Kütahya	Kütahya
Manisa	Manisa
	Mardin
Muğla	Muğla
	Muş
	Rize
	Sakarya
Samsun	Samsun
	Siirt
Sinop	Sinop
Tekirdağ	Tekirdağ
	Trabzon
Tunceli	Tunceli
Uşak	Uşak
	Van
	Zonguldak

Bü tabloların ortaya koyduğu gerçek, her iki sağ partinin de ülkenin Batı kesimlerinde şanssız oldukları; MHP'nin Orta Anadolu'da, MSP'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da sınırlı gelişme olanakları bulabildikleridir. Otuz yıla yaklaşan demokrasinin, her seçimde vaat çiçekleri açan ortamında yaşamın değişmezliğinden bunalmış kitleler, siyasal bilinçlenmenin daha yavaş olduğu bölgelerde, islâmcı gelenekçi politikaların yeni formüllerinden medet ummaktadırlar. Ülkenin Batısına ve kıyılarına doğru gittikçe, büyük partilerden birini daha güçlendirmek eğilimi ağır basmaktadır ve akış, AP'nin de artık iyice gördüğü gibi, CHP yönündedir.

CEPHE KURARAK SEÇİME GİTMEK

Bunu gördüğü içindir ki, son seçimlere giderken AP Genel Başkanı 1977 seçimlerine ortak bir cephe ile girmek düşüncesini ortaya attı, fakat, daha önceki iktidar döneminin koşulları içinde böyle bir hazırlık yapılmadığı için, konu, kamuoyunda fazla ilgi çekmedi.

«Tek parti iktidarı» sloganı etrafında yoğunlaştırılan 1977 seçimlerinin sonucu da kaçınılmaz bir «koalisyon iktidarı»nı verince, sağ partilerin — başta AP olmak üzere — seçim sonrası koalisyon formüllerinin son aşamasına geldiğini görmüş olmaları düşünülebilir. Yapılacak ilk seçimlerde CHP oyların % 46 - 47'sini al-

dığı anda rahat bir tek parti iktidarı kurabilecektir ve bugün ulaştığı % 41.38'lik orantıya bakılırsa, bu varsayım son derece kuvvetlidir.

Öyleyse, Adalet Partisi ve diğer küçük sağ partiler, gelecek seçimlere kadar, «Cephe halinde seçimlere gitmek» düşüncesini geliştirmek isteyeceklerdir. Hiç değilse bu fikir sağ politika çevrelerinde tartışma konusu olacaktır. Solda bir cephe oluşturma düşüncesinin ortaya atıldığı bugünkü dönemde, sağ, koalisyonlarda birleşme olanağının kayboluşu kuşkusunu daha derinden duyacak ve siyasal gücünü, seçimler öncesi birleşmelerle arttırmak deneyine ilgi duyacaktır.

Fransa'da sol'un ortak bir cephe kurarak tek programla halkın karşısına çıkışı ve kıl payı iktidarı kaçıracak kadar sağ karşısında ağırlığını ortaya koyuşu, siyasal arşivdeki en önemli belgelerden biridir. Tek başına iktidar olmanın eşiğine gelmiş CHP nin sol gelişmelerle bölünmeğe tahammülü olmadığı; seçimlerden birinci parti olarak ve parlâmentoda en fazla sandalyeyi elde ederek çıkmasının, seçim sonrası sağ birleşmeler karşısında onu iktidara getirmeğe yetmediği; soldaki siyasal gelişme döneminin CHP iktidarına kadar ertelenmesi gerektiği görüşleri, 1973 ve 1977 seçimlerinde belgesiz bir anlaşmayı sağlamağa yetmişti. Şimdi sağda da solda da yeni örgütlenmelerin belgeleri ve yasal dayanaklarını arama dönemine giriyoruz.

Son üç seçim sürecinde sol'un ilerleyişi ve sağ'ın gerileyişi olayını şu tabloda izleyebiliriz.

TABLO — 15

1969 - 1977 ARASINDA SOL VE SAĞ GELİŞMELER

1969 Seçimleri		1973 Seçimleri		1977 Seçimleri	
Sağ Oylar	Sol Oylar	Sağ Oylar	Sol Oylar	Sağ Oylar	Sol Oylar
%	%	%	%	%	%
67.1	32.9	64.9	35.1	58.09	41.91

Görülüyor ki, 1969 - 1977 dönemi içinde sağ oylar yaklaşık % 9 eksilmiş ve sol oylar % 9 artmıştır. Sol oylarda % 5'lik bir gelişme parlâmentoya % 50 aşılmış gibi yansıyacak ve iktidar el değiştirecektir.

Bizim seçim sistemimizde, oylarını yoğunlaştıran ve aldığı oy

orantısını yükselten parti, diğer partilerden daha kârlı çıkmaktadır. Partilerin aldıkları oyların çıkardıkları milletvekillerine bölümüyle elde edilen sayılar tablosu, büyük partilerin ve oylarını seçim bölgelerinde yoğunlaştırabilen partilerin kârlı çıktıklarını göstermektedir.

Son seçimlerde, AP tarafından eritilen ve ülkenin her tarafında dağınık oylar alan Demokratik Parti 274.484 oya karşılık 1 milletvekilliği elde ettiği halde, CHP her 28.808 oya bir milletvekili, AP her 28.932 oya 1 milletvekili kazanmıştır. Bu rakam, oylarını bâzı bölgelerde yoğunlaştırabilmiş partilerde, örneğin MSP'de 52.913, MHP'de 59.471'dir. Böylece, alınan oylar büyüdükçe, parlâmentodaki sandalye sayısı da o ölçüde avantajlı olarak artmaktadır.

Bu konuda şöyle bir örneği hatırlamak da ilginçtir. Türkiye'de öyle iller vardır ki, buralarda birinci sıraya yükselen partiler her ilde bir milletvekili fazla çıkarabilmektedirler. Bu illerin siyasal yapısı ve oy dağılımı nedeniyle iki büyük partiye getirdiği kazançlar şu tabloda daha iyi görülecektir.

TABLO — 16

EN FAZLA OY ALAN PARTİYE BİR FAZLA MİLLETVEKİLLİĞİ KAZANDIRAN İLLER

İller	MV. Sayısı	Geçerli Oy	AP Aldığı Oy	AP MV.	CHP Aldığı Oy	CHP MV.	Avantaj Sağlayan Parti
Ağrı	4	95.362	20.051	2	11.769	2	AP
Artvin	3	85.145	39.071	2	37.041	1	AP
Çankırı	3	87.259	40.816	2	19.664	1	AP
Erzincan	3	96.518	26.918	1	43.812	2	CHP
Giresun	5	153.498	61.819	3	56.732	2	AP
Gümüşhane	3	95.045	37.591	2	26.535	1	AP
Hakkâri	1	39.941	17.336	1	14.577		AP
Kırklareli	3	113.607	52.747	1	55.127	2	CHP
Kırşehir	3	71.028	14.527	1	32.320	2	CHP
Kocaeli	5	187.886	75.193	2	82.278	3	CHP
Kırşehir	3	84.202	34.841	2	29.074	1	AP
Sakarya	5	194.390	86.124	3	70.233	2	AP
Sinop	3	95.038	38.187	1	41.989	2	CHP
Uşak	3	92.490	37.538	1	43.849	2	CHP
Toplam	47			24		22	

Bu illerde, iki büyük partinin dışındaki partiler, gelişme çizgileri nedeniyle «rakip» sayılmamaktadırlar. Zaten bu illere ait 47 milletvekilliğinden 46'sının AP ve CHP arasında bölüşülmesi de başka kanıt vermemektedir. Bu illerde iki partinin oy gelişmeleri incelendiği zaman, Ağrı, Artvin, Giresun, Nevşehir ve Sakarya'da önümüzdeki ilk seçimlerde CHP'nin birinci parti haline gelebileceği ve yeniden 5 milletvekilliği kazanacağı hesaplanabiliyor.

Bütün bu örnekler, sağ'ın cephe kurarak oy kaymasını durdurma, ya da yavaşlatma olanaklarını kesinlikle araması gerektiği düşüncesini öne çıkarmaktadır. Böyle bir olanak var mıdır? Sağdaki bölünmeler ve solun güç kazanması, tarih süreci içinde toplumun yeni sosyal ve politik aşamalar dönemini yaşadığını yansıttığına göre, sağ bir cephe ile seçimlere gitme hevesi, tarihi tersine akıtma çabası olmayacak mıdır?

SİYASAL YOĞUNLAŞMA

İki büyük parti, AP'nin başarı doruğuna vardığı, CHP'nin de en alt düzeyde oy aldığı 1969 seçimlerinde tüm oyların % 73.9'unu almışlardı. 1977 seçimlerinde bu oran % 78.25'e çıktı. 1973 seçimlerinde bu oranın % 63.1 olduğu düşünülürse, önümüzdeki ilk seçimlerde vatandaşların kendi oylarıyla bir iktidar oluşturacakları, böyle bir yöneliş içinde bulundukları anlaşılmaktadır.

1969 ve 1977 seçimlerinde iki büyük partinin tüm illerdeki oy yükselişlerine ve düşüşlerine topluca bakmak, bu yoğunlaşmanın varacağı sonucu biraz daha açıklıkla ortaya koymaktadır. Aşağıdaki tablo ve haritalar incelendiği zaman, seçmen çoğunluğunun yeni bir politikayı ve iktidarı oluşturma kararını verdiği açıklık kazanmaktadır.

TABLO — 17

1969 VE 1977 SEÇİMLERİNDE TÜM İLLERDE AP VE CHP'NİN OY ORANLARINDAKİ DÜŞÜŞLER VE YÜKSELİŞLER
(% OLARAK)

	1969		1977	
İller	AP Oyları	CHP Oyları	AP Oyları	CHP Oyları
Adana	42.4	33.5	34.9	46.4
Adıyaman	28.2	31.2	28.7	41.8
Afyon	58.7	18	52.2	27

Ağrı	36.1	26	21	12.3
Amasya	43.6	20	37.6	45.1
Ankara	42.6	34.3	30	51
Antalya	60.7	24.8	52.1	34.1
Artvin	50	26	45.82	44.44
Aydın	62	26	51	38.20
Balıkesir	56	28.18	51	37.46
Bilecik	55.34	32.08	48.96	39.21
Bingöl	14.2	12.2	30	25.4
Bitlis	41.92	32.2	34.25	17
Bolu	58	24.2	55.4	28
Burdur	50.04	28.52	43.22	40
Bursa	64	25	52	36.7
Çanakkale	58	29.96	50	38.74
Çankırı	52.72	15.2	46.77	22.5
Çorum	46.58	17.7	37.52	36.13
Denizli	55.04	29.36	43.89	43.48
Diyarbakır	35.5	7.29	26	34.81
Edirne	50.77	33	39.47	53.7
Elâzığ	35	26.6	20	29
Erzincan	42	30.33	27.7	45.39
Erzurum	55.68	22	43.10	21.6
Eskişehir	57.7	26	46	41
Gaziantep	35	33.6	32.4	44.5
Giresun	40.33	23.25	40.77	36.95
Gümüşhane	37.25	30.59	40.40	28.51
Hakkâri	27.70	34	43.4	36.49
Hatay	39.4	30	28.5	55
İçel	48.11	30.70	38.73	44.69
Isparta	82.5	14.2	70	21
İstanbul	47.7	33.8	28	58
İzmir	52.71	35.1	39.6	52.6
Kars	43	33.3	18.5	53
Kastamonu	50.6	22.7	41.1	30.6
Kayseri	48.2	20	31.8	31.3
Kırklareli	47.33	30.61	46.42	48.52
Kırşehir	28.04	23.09	20.45	45.5
Kocaeli	52.35	32.99	40.02	43.79
Konya	49.5	21.72	28	31.34
Kütahya	61	21.4	60	23.3
Malatya	14.4	41.3	17	52.4
Manisa	57.79	27.98	48.63	38.66
K. Maraş	32	17.60	26.5	34.39
Mardin	27.3	12	16	18
Muğla	56.3	29.68	50.3	42.39
Muş	10.3	16.8	18	16.4
Nevşehir	53.45	19.93	41.37	34.52
Niğde	45.97	25.10	37.62	35.10

Ordu	30.04	33	29.65	47.41
Rize	52.9	29.11	45.75	32.03
Sakarya	53.50	28.50	44.30	36.12
Samsun	49.72	36.70	44.06	41.21
Siirt	25.32	18.53	17.21	15.94
Sinop	37.20	26 94	38.09	44.19
Sivas	29.3	30 8	23.49	42.93
Tekirdağ	48.54	24.78	44.03	47.02
Tokat	34.85	17.61	31.17	42.18
Trabzon	48.13	34.51	39	39.94
Tunceli	23.29	18.87	8.17	66.30
Urfa	43.50	22.45	32.88	33.45
Uşak	43.50	36.68	40.58	47.40
Van	27.24	10.38	15.40	19.37
Yozgat	41.34	22.06	29.31	30.07
Zonguldak	55.58	30.70	42.92	45.72
TÜRKİYE	46.5	27.4	36.87	41.38

GENEL DEĞERLENDİRME

ADALET PARTİSİ

1. 1977 seçimlerinde, Bingöl, Gümüşhane, Hakkâri, Malatya ve Muş'ta ilerledi. (5 İl)
2. Adıyaman, Giresun, Kütahya, Ordu ve Sinop'ta küçük kayıp ve kazançlarla durumunu korudu. (5 İl)
3. Şu illerde oy oranı % 10 ve daha fazla düştü, büyük kayıplara uğradı: (24 İl)

Ağrı	Elâzığ	İstanbul	Mardin
Ankara	Erzincan	İzmir	Tunceli
Aydın	Erzurum	Kars	Urfa
Bursa	Eskişehir	Kayseri	Van
Denizli	Hatay	Kocaeli	Yozgat
Edirne	Isparta	Konya	Zonguldak

4. Geri kalan 33 İl'in tümünde de 1969'a oranla geriledi.
5. 1969'da 26 İl'de oyların % 50 ve fazlasını almıştı. 1977'de sadece 9 İl'de bu başarıyı gösterebildi, 17'sinde % 50'nin altına düştü.
6. Malatya, Mardin, Muş, Tunceli ve Van'da gelişebilme şansı çok zayıf. Bu illerde önemli sayılabilecek oranda oy alamıyor. Bu illerin sahip oldukları 21 milletvekilliğinden 4'ü AP'nin, 10'u CHP'nin, 7'si diğer partilerin ve bağımsızların.

ADALET PARTİSİNİN İLERLEDİĞİ, DURDUĞU, ÖNEMLİ OY KAYBETTİĞİ VE GERİLEDİĞİ İLLER HARİTASI
(1969 - 1977 SEÇİMLERİ)

İlerlediği İller	Durduğu İller	Önemli Oy Kaybettiği İller	Gerilediği İller	
Bingöl	Adıyaman	Ağrı	Adana	Kırklareli
Gümüşhane	Giresun	Ankara	Afyon	Kırşehir
Hakkâri	Kütahya	Aydın	Amasya	Manisa
Malatya	Ordu	Bursa	Antalya	K. Maraş
Muş	Sinop	Denizli	Artvin	Muğla
		Edirne	Balıkesir	Nevşehir
		Elâzığ	Bilecik	Niğde
		Erzincan	Bitlis	Rize
		Erzurum	Bolu	Sakarya
		Eskişehir	Burdur	Samsun
		Hatay	Çanakkale	Siirt
		İsparta	Çankırı	Sivas
		İstanbul	Çorum	Tekirdağ
		İzmir	Diyarbakır	Tokat
		Kars	Gaziantep	Trabzon
		Kayseri	İçel	Uşak
		Kocaeli	Kastamonu	
		Konya		
		Mardin		
		Tunceli		
		Urfa		
		Van		
		Yozgat		
		Zonguldak		

CUMHURİYET HALK PARTİSİ

1. Ağrı, Bitlis, Gümüşhane, Erzurum, Muş ve Siirt dışında kalan 61 ilde ilerledi, bu 6 ilde kayıplara uğradı.
2. 43 ilde oy oranını % 10 ve daha fazla arttırdı :

Adana	Denizli	Kars	Niğde
Adıyaman	Diyarbakır	Kayseri	Ordu
Amasya	Edirne	Kırklareli	Sinop
Ankara	Erzincan	Kırşehir	Sivas
Antalya	Eskişehir	Kocaeli	Tekirdağ
Artvin	Gaziantep	Konya	Tokat
Aydın	Giresun	Malatya	Tunceli
Burdur	Hatay	Manisa	Urfa
Bursa	İçel	K. Maraş	Uşak
Çanakkale	İstanbul	Muğla	Zonguldak
Çorum	İzmir	Nevşehir	

3. 1969'da hiç bir ilde % 50 ve üzerinde oy alamamışken, 1977 de 8 ilde % 50'yi aştı. (Ankara, Edirne, Hatay, İstanbul, İzmir, Kars, Malatya ve Tunceli.)
4. CHP'nin 15 ilde aldığı oylar, bu illerdeki gerilemeler ve yetersiz gelişmeler, partinin ülke çapında gösterdiği başarının dışında kalıyor.

   Bu iller şunlardır : Afyon, Ağrı, Bingöl, Bitlis, Bolu, Çankırı, Elâzığ, Erzurum, Gümüşhane, Isparta, Kütahya, Mardin, Muş, Siirt, Van.

   Bu 15 ile ait 64 milletvekilliğinden 31'ini AP, 19'unu CHP, 14'ünü de diğer partiler ve bağımsızlar kazanmışlardır. CHP, bu iller içinde en fazla oyu Elâzığ'dan (% 29) ve en az oyu da Siirt'ten (% 15.94) almıştır.
5. CHP oylarındaki gelişmeler, önümüzdeki ilk genel seçimde Partinin 16 ilde daha oyların % 50'sini aşabileceği kanısını veriyor.

   Bu iller ve son seçimde ulaştıkları oy orantıları aşağıdaki tabloda görülmektedir :

Adana	% 46.4	Kırşehir	% 45.5
Amasya	45.1	Kocaeli	43.79
Artvin	44.44	Muğla	42.39
Denizli	43.48	Ordu	47.41
Erzincan	45.39	Sinop	44.19
Gaziantep	44.6	Tekirdağ	47.02
İçel	44.69	Uşak	47.40
Kırklareli	48.52	Zonguldak	45.72

CHP'NİN OYLARINI BÜYÜK ÖLÇÜDE ARTTIRDIĞI, İLERLEDİĞİ VE GERİLEDİĞİ İLLER HARİTASI (1969 - 1977 SEÇİMLERİ)

Oylarını Büyük Ölçüde Arttırdığı İller

Adana
Adıyaman
Amasya
Ankara
Antalya
Artvin
Aydın
Burdur
Bursa
Çanakkale
Çorum
Denizli
Diyarbakır
Edirne
Erzincan
Eskişehir
Gaziantep
Giresun
Hatay
İçel
İstanbul
İzmir
Kars
Kayseri
Kırklareli
Kırşehir
Kocaeli
Konya
Malatya
Manisa
K. Maraş
Muğla
Nevşehir
Niğde
Ordu
Sinop
Sivas
Tekirdağ
Tokat
Tunceli
Urfa
Uşak
Zonguldak

İlerlediği İller

Afyon
Balıkesir
Bilecik
Bingöl
Bolu
Çankırı
Elâzığ
Hakkâri
Isparta
Kastamonu
Kütahya
Rize
Sakarya
Samsun
Trabzon
Van
Yozgat
Mardin

Gerilediği İller

Ağrı
Bitlis
Erzurum
Gümüşhane
Muş
Siirt

BU BÖLÜMDE VARILAN SONUÇLAR

1. Halk yeni bir siyasal iktidarı oluşturuyor. Bu oluşumu bir siyasal partinin tekelinde görmemek gerekli. 27 Mayıs 1960 devrimi olduğu zaman, bunu karşı partinin yaptırdığını söylediler. Oysa hareket, iktidardaki siyasal partinin yanlışlarından, görmezliklerinden, kendi siyasal tutumunun doğruluğuna inanmasından kaynaklanmıştı. Şimdiki oluşunu da, karşı partinin iktidara gelme hevesine bağlamak yanlış. İş başındaki iktidarın başarısızlıkları, yetmezlikleri, yeni bir demokratik iktidarı denemeye yol açıyor.

2. Yeni iktidar, ülkenin ve insanların başarısızlıklara asla tahammülleri kalmadığı bir siyasal ortamda oluşmaktadır. Bunun büyük bir şanssızlık olduğunu önceden bilmek gerekli. Daha iyi hükûmet etmek, daha becerikli olmak yetmeyecektir. Geriye dönük karşılaştırmaların, daha büyük sayılara varmanın toplumları ve insanları oyalayabileceğini düşünmek, büyük bir yanılgıdır. Onun içindir ki, bu araştırmada, umutların yeni bir partiye değil yeni bir politikaya bağlı olabileceği görüşü savunulmuştur. Seçmen gözünde böyle bir politikayla böyle bir kadro uyumu CHP'de görüldüğü için, AP'nin ortaklıklarla bile sürdüremiyeceği iktidara CHP'nin yürüyüş hareketi incelenmektedir.

3. Büyük çoğunluğun siyasal tercihinin belirginleştiği görülmektedir. Son iki seçimle birinci parti düzeyine yükselen Cumhuriyet Halk Partisinin bir türlü iktidara çıkıp oturamayışını sabırsızlıkla karşılayanlar vardır. Oysa amaç, Halk Partisinin bir an önce iktidara çıkıp oturması değil, bir an önce ülkenin sorunlarına çözüm getirecek hazırlıklarını tamamlamasıdır. Bu gecikmenin, ülkenin ve partinin yararına oduğu düşünülebilir.

4. Türkiye, artan dinamikleri ve büyüyen sorunlarıyla yönetimi güç bir ülke haline gelmiştir. Kentlerin siyasal ve ekonomik ağırlığının arttığı bir dönemde, soyut politikaların geleneksel kolaylığından faydalanmak olanaksızdır. Kısa süreçlerde değişikliği yaratmak, iyileştirmeğe inandırmak gerekecektir. Yeni iktidara sunulan yönetim görevi, ateşten bir gömlektir.

5. Ama, bu görev yapılacaktır. Halkın gelişen sosyal ve siyasal bilinci, sadece oy kullanmada değil, iktidar uygulamalarında da yardımcı olduğu zaman, bunalımlardan çıkma olanağı vardır.

İktidarın bu kadar açıklıkla kendisine yöneldiğini gören bir parti, halkla diyalogunu kurup işletmeğe başlamalıdır.

6. AP'nin elinde, diğer sağ partilerle cephe halinde seçimlere gidip şansını denemek silâhı varmış gibi görünüyor. Oysa AP, uzun bir iktidar sürecinin yıpranmaları içinde ve iktidarda, kendi politikalarını yeniden gözden geçirme, düzeltme olanaklarını bulamaz. Partinin, köklü bir yapısı ve yıpranmalara karşın önemli bir gücü olduğu ortadadır. Onun için, tek çıkar yol, tarihi akışın karşısına dikilmemek, bir gelişmeyi durdurmağa çalışmamaktır. AP'nin siyasal revizyonunu yapmağa hazırlanmasını oylar iki seçimdir haber veriyor.

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYA HİÇ BİR DÖNEMİNDE BÖYLESİNE BİR İHTİLÂLİ YAŞAMADI. KİTLESİ VE İSTEKLERİ ÇIĞ GİBİ BÜYÜYEN TOPLUMLARDA DEMOKRASİLER TUTUCU DEĞİL DEVRİMCİ POLİTİKALARI GÜÇLENDİREMEZLERSE, ÖLÜRLER.

TÜRKİYE'DE NÜFUS ARTMASININ PARTİLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Türkiye'nin nüfus dinamiğinin, iyileştirici, yeni düzen kurucu politikaları zorlaması, başlıca umut kaynaklarından biridir.

GENÇ SEÇMENLER

Türkiye genç bir ülkedir. Nüfusunun yaklaşık % 78'i 39 yaşın altında, nüfusunun % 54'ü 19 yaşın altındadır. Bu ölçüde genç bir toplumun kendi dinamizmine uygun politikaları araması doğaldır.

1977 SEÇİMLERİNDE, SİYASAL KATILMA OLAYI

Dikkatler, ilgiler, kişisel sorunlar ve çıkarlar düzeyinden ulusal ve toplumsal alana doğru yayıldıkça, siyasal katılma eylemi sağlam bir tabana oturuyor. 1969'dan sonraki seçimlerde siyasal katılma oranlarının yeniden yükselmeğe başlaması, eskileriyle karşılaştırılamıyacak bir siyasal bilinçlenmeden kaynaklanmaktadır.

PARLÂMENTOYA YANSIMA OLAYI

Büyük kentler parlâmentoya daha fazla milletvekili göndermeğe başladılar. Son 8 yılda, nüfus hareketleri nedeniyle 24 İl'de milletvekili sayısı azaldı, buna karşın büyük merkezlerin sandalye sayısı önemli ölçüde arttı.

TÜRKİYE'DE NÜFUS ARTMASININ PARTİLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Türkiye'nin nüfus gerçeği, partilerin ve politikacıların gözünden kaçmamalıdır. Ülkede yeni devletin kuruluşu yıllarında doğanlar, 70 yıllık bir ömrün sonunda, yaklaşık 6 misli kalabalık bir toplum içinde kendilerini bulacaklardır. Dünyanın hiç bir döneminde ve hiç bir yerinde daha önce böyle bir olay yaşanmamıştı. Bir ömürlük kısa süreçlerde devletlere ve politikacılara bu kadar ağır yüklerin yüklendiği deneyleri görmemiş, yaşamamıştır insanlık. Bu, çağımızın olayıdır ve dünyanın çok büyük bir kesiminde çığ gibi büyüyen toplumlara iş, ücret, ev, eğitim, sağlık, güvenlik sağlamak zorunluğu doğmaktadır. «Eski güzel günler» geçmiştir. Düzenleyici değil, düzen kurucu, yaratıcı, tüm toplumun sorunlarını çözücü olacaktır çağımızın politikası. Parlâmentoların en büyük bunalımı bu noktadadır. Oralarda, geçmiş deneylerden süzülmüş eski politikaların gevezelikleri yapılıyor ve dışarda, gerçek yaşamda bir dev, acıkmış ve susamış, hep «ekmek! su!» diye bağırıyor. Bu dev, halk'tır.

1969 seçimleri 34 milyonluk bir Türkiye'de yapıldı. İki seçim sonra, 1977'de ülke nüfusu 42 milyona yükselmişti. 1981 seçimleri yaklaşık 47 milyonluk bir Türkiye'de yapılacaktır. Yani, 1969 seçimlerine kadar yükselen ve ondan sonra düşmeğe başlayan parti, 13 milyon yeni insanın, on - oniki yılda yaklaşık % 40 büyüyüvermiş bir toplumun bütün isterleri karşısında daha da şaşıracak ve bunalımın arttığını görecektir. Ülkenin ekonomik, sosyal ve siyasal yaşamını iyileştirmeğe talip olanlar, bu, hızla büyüyen kitle için oluşturdukları değil, oluşturacakları plânlara ve programlara güveneceklerdir. Her öneri, her tasarı hemen eskiyecektir. Çağımızda iktidar ateşten bir gömlektir.

Dünya, hiç bir döneminde böylesine bir ihtilâli yaşamadı. Kitlesi ve istekleri çığ gibi büyüyen toplumlarda demokrasiler

tutucu değil devrimci olacaklardır. Çağın ihtilâlcileri parlâmenterlerdir. Kan yerine ter döküyorlar. Silâh yerine bilim'i, çağdaş düşünceyi, zamanı kullanıyorlar. Yani, öyle olmalıdırlar. Elindeki insan, doğa ve teknik gücünü hızlı bir «iyileştirme» amacıyla kullanmasını bilmeyen politikacı, parti, aydın, ya da bir «sınıf», anarşinin ocağına odun attığını bilecektir. Meydana gelen kargaşa, yaşamı cehenneme çevirir. Toplumlar «cennet» istemiyorlar artık, insanca bir düzen yeter.

İnsanca bir düzeni kurup işletme amacı, ülkenin tüm gerçeklerini iyi izlemek zorunluğunu yaratıyor. İstanbul son seçime yaklaşık 4.2 milyon nüfusla girdi. Ülke nüfusunun % 10'u orada yoğunlaşmıştı. Hızlı şehirleşme ve büyük merkezlere göç olayı, 1981 de karşımıza 5 milyonu aşmış bir İstanbul çıkaracaktır. Ankara son seçimde 2.8 milyondu, önümüzdeki seçimde 3.2 milyon olacaktır. Eldeki Devlet istatistiklerine göre yılda 170 bin artan İstanbul'a her yıl küçük bir Anadolu İl'i ekleniyor ve her dört yılda bir, Balıkesir, Antalya, Erzurum, İçel, Kayseri illerinden biri İstanbul'a eklenmiş gibi kent büyüyor. Ankara böyledir. İzmir'e bir seçim sürecinde yaklaşık ikiyüzbin'lik yeni bir kent nüfusu eklenmektedir. Önümüzdeki seçimde İzmir 2 milyona varacaktır. Adana 1.5 milyonu aşacak, Konya 1.6 milyona ulaşacak; Bursa, Samsun, Zonguldak milyonluk kentler haline geleceklerdir.

Aşağıdaki tablo, 1950 - 1977 içinde İllerin ne ölçüde büyüdüklerini izleme olanağını vermektedir.

TABLO — 18

1950 - 1977 SÜRECİ İÇİNDE İL NÜFUSLARINDAKİ ARTIŞLAR

(1950, 1960, 1970 ve 1975 Nüfus Sayımlarına göre)

İller	1950	1960	1970	1975
Adana	508.518	760.803	1.035.377	1.240.475
Adıyaman	—	233.717	303.511	346.892
Afyon	372.273	459.115	542.111	579.171
Ağrı	155.455	215.118	290.311	320.201
Amasya	163.669	257.281	307.025	322.806
Ankara	819.693	1.321.380	2.041.658	2.585.293
Antalya	311.442	416.130	577.334	669.357
Artvin	174.977	196.301	225.869	228.026
Aydın	335.663	467.341	564.802	609.869
Balıkesir	563.221	670.669	749.669	789.255
Bilecik	137.030	145.699	138.856	137.120

Bingöl	97.328	131.364	177.951	210.804
Bitlis	88.634	128.966	185.473	218.305
Bolu	303.111	353.004	403.766	428.704
Burdur	136.555	179.514	210.335	222.896
Bursa	545.919	693.894	847.884	961.639
Çanakkale	289.429	337.610	360.764	369.385
Çankırı	217.188	241.452	261.367	265.468
Çorum	341.353	446.389	518.366	547.580
Denizli	340.277	425.449	511.160	560.916
Diyarbakır	293.738	401.884	581.208	651.233
Edirne	221.268	276.479	316.425	340.732
Elâzığ	213.330	278.332	376.915	417.924
Erzincan	197.770	243.005	276.122	283.683
Erzurum	461.090	568.864	684.951	746.666
Eskişehir	276.164	368.827	459.367	495.097
Gaziantep	328.343	434.579	606.540	715.939
Giresun	299.555	381.453	451.679	463.587
Gümüşhane	203.994	243.115	282.238	293.673
Hakkâri	44.207	67.776	102.312	126.036
Hatay	296.799	441.209	591.064	744.113
İçel	317.929	444.523	590.943	714.817
Isparta	186.316	242.352	300.029	322.685
İstanbul	1.166.477	1.882.092	3.019.032	3.904.588
İzmir	768.411	1.063.490	1.427.173	1.673.966
Kars	410.236	543.600	660.018	707.398
Kastamonu	412.016	433.620	446.601	438.243
Kayseri	403.861	480.387	598.693	676.809
Kırklareli	191.376	241.146	257.131	268.399
Kırşehir	181.889	175.749	214.932	232.853
Kocaeli	474.644	297.463	385.408	477.736
Konya	741.026	982.422	1.280.239	1.422.461
Kütahya	422.815	367.753	439.967	470.423
Malatya	483.568	394.172	510.979	574.558
Manisa	520.091	657.104	805.650	872.375
K. Maraş	288.843	389.957	528.982	641.480
Mardin	269.490	353.411	453.092	519.687
Muğla	241.640	299.611	368.776	400.796
Muş	107.286	167.638	234.250	267.203
Nevşehir	—	187.398	229.830	249.308
Niğde	331.470	322.917	408.441	463.121
Ordu	373.028	469.379	608.721	664.290
Rize	181.512	248.930	315.700	336.278
Sakarya	—	361.992	459.052	495.649
Samsun	475.660	654.602	821.183	906.381
Siirt	156.703	232.243	320.684	381.503
Sinop	225.621	249.730	265.655	267.605
Sivas	542.004	669.922	731.921	741.713
Tekirdağ	224.821	274.806	302.946	319.987

Tokat	388.923	437.590	540.855	599.166
Trabzon	420.279	532.999	659.120	719.008
Tunceli	105.759	140.068	157.293	164.591
Urfa	298.394	401.919	538.131	597.277
Uşak	—	184.733	207.512	229.679
Van	145.944	211.034	325.763	386.314
Yozgat	324.469	402.400	464.410	500.371
Zonguldak	426.684	569.059	743.654	836.156
Türkiye Nüfusu	20.947.188	27.754.820	35.605.176	40.347.719

İLLERİN BÜYÜME HIZI

İllerin 1970 - 1975 arası büyüme hızları üzerinde yapılan bir inceleme, ülkedeki iç göç'ün hangi merkezlere doğru yapıldığını da belirlemektedir. Demokratik hayata girdiğimiz 1950 yılında bâzı merkezlerin ülke nüfusuna olan oranıyla bugünkü oranları, hızlı kentleşmenin haritasını çizmemizi kolaylaştırmaktadır. İstanbul 1950'de ülke nüfusunun yaklaşık % 5'i kadar nüfusa sahipken bugün oran % 10'u geçmiştir. Ankara'nın 1950'de ülke nüfusuna oranı % 3.9 idi, şimdi % 6.6'ya yükselmiştir. Aşağıdaki tablo, bu oran değişikliklerini göstermektedir. (Başlıca merkezler için)

TABLO — 19

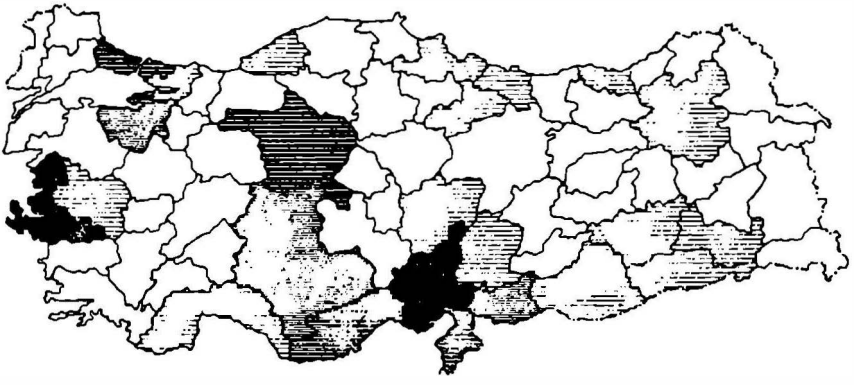
(% olarak)

İller	1950 yılı ülke nüfusuna oranı	1977 yılı ülke nüfusuna oranı
İstanbul	5.0	10.
Ankara	3.9	6.6
İzmir	3.66	4.17
Adana	2.42	3.13
Konya	3.53	3.53
Bursa	2.6	2.4
Samsun	2.27	2.24
Gaziantep	1.5	1.8
Diyarbakır	1.4	1.6
Zonguldak	2.0	2.0

Görülüyor ki İstanbul, İzmir, Ankara, Adana, Gaziantep, Diyarbakır gibi merkezler artan oranlarla büyümekte; Konya, Bursa, Samsun, Zonguldak gibi büyük kentler de, artan nüfusla dengeli bir gelişmenin içinde bulunmaktadırlar. Antalya, Bingöl, Bitlis,

Elâzığ, Hakkâri, Hatay, İçel, Kahraman Maraş, Muş, Siirt ve Van İlleri, 1950'ye oranla bugün daha hızlı bir büyüme içine girmişlerdir. Aşağıdaki harita ve tablo, yaklaşık olarak, nüfusu her yıl 10 bin ve üzerinde artan İllerin durumlarını yansıtmaktadır:

NÜFUSU HER YIL 10 - 170 BİN ARASINDA ARTAN İLLER HARİTASI

Nüfusu Yılda 100 - 200 Bin Artan İller		Nüfusu Yılda 40 - 50 Bin Artan İller		Nüfusu Yılda 20 - 30 Bin Artan İller		Nüfusu Yılda 10 - 20 Bin Artan İller	
İl	Yıllık Artış	İl	Yıllık Artış	İl	Yıllık Artış	İl	Yıllık Artış
İstanbul	170.000	İzmir	46.000	Hatay	30.000	Kocaeli	19.000
Ankara	100.000	Adana	40.000	Konya	28.000	Antalya	18.000
				İçel	24.000	K. Maraş	18.000
				Bursa	22.000	Zonguldak	18.000
				G. Antep	22.000	Samsun	16.000
						Kayseri	15.000
						Mardin	15.000
						D. Bakır	14.000
						Siirt	14.000
						Manisa	12.000
						Erzurum	12.000
						Urfa	12.000
						Trabzon	11.000
						Tokat	10.000
						Ordu	10.000

SONUÇ

Artık ülkenin Batısında olduğu gibi, diğer yörelerinde de, özellikle Doğu'da büyük kentler doğmaktadır. Mahrumiyet bölgeleri sayılan Hakkâri, Muş, Siirt, Bitlis gibi İller kalabalıklaşmakta, kentler büyümektedir. Doğu Anadolu kentlerinin yoğunluğu, ülkenin diğer yerlerine göre daha büyük bir hızla artmaktadır.

Oysa, bu bölgeler sanayileşme hareketinden paylarına düşmesi gerekeni alamamışlardır. Kırsal alandaki yoksunluklar kentte daha çok insanların gözüne batmaktadır. Geleneksel ticarete dayalı ekonomik hayat, ihtiyaç duyulduğu kadar iş ve hizmet yaratamamaktadır. Genellikle Doğu illerinde büyük partilere gösterilen tepki, oldukça uzun tek parti hayatı ve demokratik süreçte, siyasal iktidarların önemli bir değişiklik yaratamadıklarının şimdi daha fazla bilinmesinden ve görülmesinden doğmaktadır. İller ve kentler kalabalıklaştıkça uyanmaktadırlar.

Batıda ve gelişmiş bölgelerde bu ,yapılanların yetmezliği düşüncesini güçlendirmektedir. Partiler ve politikacıların halka uzattıkları «minnet faturaları» nın geçersizliği halkın siyasal bilincinin artması oranında meydana çıkmaktadır. Türkiye'nin nüfus dinamiğinin, iyileştirici, yeni düzen kurucu politikaları zorlaması, başlıca umut kaynaklarından biridir.

GENÇ SEÇMENLER

1969'dan beri genç kuşaklar artan bir hızla seçimlere katılıyorlar ve her seçim döneminde önemli genç kitleler «yeni seçmenler» olarak siyasal hayata giriyor.

1969'da yaşları 22 - 25 arasında 2.2 milyon genç, seçmen olma hakkını kazandı ve seçimlere katıldı. 1973 seçimlerinde bu rakam 2.8 milyona, son seçimlerde de 3.2 milyona yükseldi. Nüfus istatistikleri, önümüzdeki 1981 seçimlerinde 3.4 milyon gencin ilk kez oy vermeğe hazırlandıklarını haber veriyor.

1950'de ilk kez 8 milyona yakın vatandaş oy kullandı. Şimdi son üç seçimdeki yeni seçmenlerin sayısı onu geçiyor ve seçmen kitlesi, ülkenin nüfus çoğalmasına paralel olarak hızla büyüyor. Yüksek Seçim Kurulu, 1977 seçimlerinin yaklaşık 21.2 milyon seçmeni olan bir Türkiye'de yapıldığını bildirdi. Başta MSP olmak üzere bâzı siyasal çevreler bu rakamın abartılmış olduğunu açıkladılar. Gerçekten de Türkiye'nin Devlet tarafından yayınlanmış nüfus istatistikleri, seçmenlerin genel nüfusa oranının % 44'ü aşmadığını belgeliyordu ve 1977 yılında 42.134.000 olarak hesaplanan Türkiye nüfusuna göre, seçmen rakamının 18,5 milyonu geçmemesi gerekirdi.

İster 21.2 milyon olsun, ister 18.5 milyon seçmen olsun, genç seçmenlerin bu sayılar içinde büyük bir önem taşıdıkları değişmez bir gerçek olarak önümüzde duruyor. 1981 seçimlerine, yaşları 22 - 33 arasındaki 12 milyon genç seçmen egemen olacaklardır. Bu arada seçmen yaşı 18'e indirilirse en az 3 milyon genç daha bu sayıyı büyütecektir.

Türk seçmenlerinin son seçimlerdeki yaş grupları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

(18.5 milyon seçmen esasına göre ve nüfus istatistiklerine dayalı olarak)

22 - 29 yaşları arasındaki seçmenler	8.2 milyon	% 44.32
30 - 49 yaşları arasındaki seçmenler	5.1 milyon	% 27.59
49 ve yukarı yaşlardaki seçmenler	5.2 milyon	% 28.09
Tüm seçmenler	18.5 milyon	% 100

22 - 49 yaş grubu tümüyle dikkate alındığı zaman, genç ve dinamik seçmenlerin % 72 gibi büyük bir oran teşkil ettiği ilgiyi çekiyor. Bu grubun en yaşlısı bile 1960'dan önceki siyasal hayatta rol almamıştı, oyunu kullanmamıştı, 1950 - 1960 dönemi politikalarının tarihsel hesaplaşmaları körükleyen sloganlarına kapılmamıştı. Görülüyor ki artık demokratik hayatımızın eski politikacıları ve onları destekleyen taban % 28 gibi bir oranın içinde kalmışlardır ve yerlerini yeni seçmenlere bırakmışlardır. Bu gençler de, yaşamı etkileyen, ömür içinde değiştirip güzelleştiren politikaların arkasından koşmaktadırlar.

OKUR YAZAR SEÇMENLER

1950'de oy kullanma hakkını elde eden en genç seçmenin yaşı şimdi 50 dolaylarındadır. 1975 yılında yapılan son genel nüfus sayımına göre, 49 yaşın yukarısındaki erkek ve kadın nüfusun eğitim durumu, okur - yazar olmak ya da olmamak ayırımı ile şu tablodan izlenebilmektedir :

TABLO — 20

49 YAŞTAN YUKARI KADIN VE ERKEK NÜFUSUN OKUR YAZARLIK DURUMLARI

Yaş Grupları				Okur-Yazar			
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	%
50 - 54	662.535	643.735	1.306.270	421.522	148.508	570.030	43.63
55 - 59	387.621	391.421	779.042	220.212	77.904	298.116	38.26
60 - 64	515.928	550.530	1.066.458	243.812	75.204	319.016	30.00
65 +	839.645	974.253	1.813.898	283.915	89.605	373.520	20.6
Toplam	2.405.729	2.559.939	4.965.668	1.169.461	391.121	1.560.582	31.62

Bu tablodan şu sonuçlar çıkarılabilir. Demokratik hayata geçtiğimiz 1950 yılında seçmenlerin okur - yazarlık düzeyi % 30'u aşmıyordu. Aradan uzun yıllar geçmiş olmasına rağmen, o seçmenlerden bugün hayatta olan yaklaşık 5 milyonluk grubunun bile bugünkü eğitim düzeyi % 31.62'dir. Demek ki, 1950 seçmenleri, erkeklerde eğitim düzeyi biraz daha iyi, kadınlarda % 90'a yaklaşan bir okumaz - yazmazlıkla «milli irade» lerini kullanıyorlardı. Bunlar daha kolay etki altında kalabiliyoralrdı. Doğrudan bilgi ve haber alma olanakları çok sınırlı idi. Bugünkü radyo televizyon yayılması, gazete dağıtımındaki gelişmeler, bugünkü yollar ve araçlar, iç ve dış kentlere giden, oralarda çalışıp daha iyi bir yaşam düzeni kuran oğullar, torunlar, kızlar, yeğenler yoktu. Bu koşullar içinde, iktidar ve politika, vatandaşın dışında bir olay niteliği taşıyordu. Oyunu veriyor ve karışmıyordu.

Şimdi, bir başka tabloda, 1981 yılında yapılacak seçimlerde ilk kez oylarını kullanacak yeni seçmenlerin eğitim durumlarını incelemek yararlı olacaktır. Bugün 18 ile 21 yaşları arasında bulunan bu genç kuşağın okur - yazarlık düzeyi şöyledir:

TABLO — 21

1981 SEÇİMLERİNE KATILACAK YENİ SEÇMENLERİN EĞİTİM DURUMU

Bugünkü				Okur - Yazar			
Yaşı	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	%
18	459.025	438.224	897.249	421.523	323.718	745.241	83.
19	417.623	401.722	819.345	384.421	299.216	683.637	83.4
20	473.426	489.126	962.552	421.523	324.817	746.340	77.5
21	394.921	307.616	702.537	358.119	229.212	587.331	83.6
Toplam	1.744.995	1.636.688	3.381.683	1.585.586	1.176.963	2.762.549	81.7

Önümüzdeki seçimlerde oylarını kullanacak yaklaşık 3.4 milyon genç seçmenin eğitim düzeyinin en yükseğe çıkacağını (%81.7) görüyoruz. Bir başka önemli olay, genç kadın seçmenlerin eğitim oranının erkeklere çok yakın bir düzeye yükselmiş olmasıdır. 5 milyon yaşlı seçmenden sadece 391.121 kadın okur - yazarken (yaklaşık % 7.8), genç seçmenlerde bu oran % 35'e yaklaşıyor. 3.4 milyon yeni seçmenden yaklaşık 1.2 milyon genç kız okur - yazar

bir kişilikle siyasal hayata giriyor. Siyasal toplantılarda, mitinglerde ve meydanlarda kadınların büyük kalabalıklar halinde toplanmaları, onların hızla eğitimsizlik kozasını delip uçmağa başlamalarındandır.

SEÇMEN YAŞI 18'E İNDİRİLİRSE...

Seçmen yaşı 18'e indirilirse, eğitim düzeyinin bu kuşaklarda daha yüksek olduğu görülecektir. Seçmen yaşının 18'e indirilmesi varsayımı ile, siyasal hayatın bu yeni güçlerinin eğitim koşullarını da şu tabloda inceleyebiliriz :

TABLO — 22

18 YAŞ GRUBUNUN EĞİTİM DURUMU

Bugünkü Yaşı				Okur-Yazar			
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	%
15	504.227	465.825	970.052	458.528	369.220	827.740	85.33
16	506.327	473.125	979.452	468.425	374.020	842.445	86.00
17	562.430	518.428	1.080.858	504.427	373.320	877.747	81.20
Toplam	1.572.984	1.457.378	3.030.362	1.431.380	1.116.560	2.547.932	84.00

Görülüyor ki, genç kuşaklar siyasal alana girdikçe seçmenlerin eğitim düzeyi yükselmektedir. 18 - 21 yaş grubuna oy verme hakkı tanınmakla seçmen sayısı 3 milyon daha arttırılmış olacaktır. Sadece okur - yazarlık yönünden değil, çeşitli eğitim kurumlarında eğitilen kitlesi yönünden de genç kuşaklar siyasal katılmaya en uygun vatandaş tiplerini oluşturmaktadırlar. Yaklaşık olarak her yıl 1 milyon çocuk ilkokula başlama çağına gelmektedir ve halâ bunların tümü Anayasal eğitim ve öğrenim hakkını kullanamamaktadır. Yeni seçmenlerin eğitim düzeyinin eskiye oranla çok yüksek olmakla beraber % 80 - 85 arasında değişmesi de bunu açıklamaktadır. Tek parti döneminin başarısızlıkları üzerine yürüyen demokratik politikalar ve iktidarlar bu temel hakkın kullanılması olanağını bile vatandaşlara tam olarak verememişlerdir.

Türkiye genç bir ülkedir. Nüfusunun yaklaşık % 78'i 39 yaşın

altında, % 54'ü 19 yaşın altındadır. 50 yaşın üzerindekiler nüfusun sekizde biridir. Bu ölçüde genç bir toplumun kendi dinamizmine uygun politikaları araması doğaldır. Oy verme hakkını 18 yaş'a indirmekle genç kitlenin siyasal katılma alanı genişletilmiş olacak, bu geniş tabanın parlâmentoya tam yansıması için seçilme yaşı da en az 25'e indirilecektir. Türk demokrasisinin sorunlarını daha iyi çözebilecek bir parlâmento, sadece düşüncesiyle değil, fizik yapısıyla da gençleşmelidir.

1977 SEÇİMLERİNDE, SİYASAL KATILMA OLAYI

1960'dan sonraki dönemde, Adalet Partisi en başarılı noktaya 1969 seçimlerinde ulaştı. Oyların % 46.50'sini alan parti Parlâmentoda 256 sandalye kazandı.

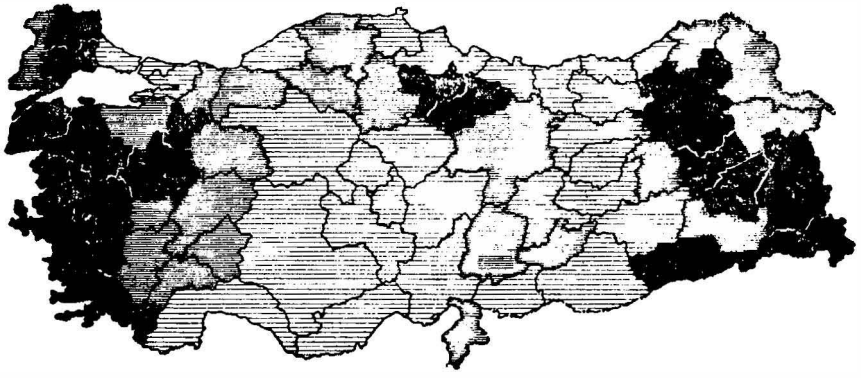
Fakat 1969 seçimleri, vatandaşların seçime katılmaları yönünden en düşük sonucu da verdi. 1961 seçimlerinde seçime katılma oranı % 81 idi. 1965'te oran % 71.3'e ve 1969'da da % 64.3'e düştü. Siyasal bilimciler ve araştırıcılar, vatandaşların gittikçe sandık başından uzaklaşmasının demokrasiye getirebileceği zararları tartışmağa başladılar.

Sosyal, siyasal ve ekonomik yaşamın hızla iyileştirilmesi için sürekli değişim ve gelişim açlığı içinde bulunan bir ülkenin insanlarına 1960 - 1969 döneminin «karşı devrim» karakterli politikalarının bir «yabancılaşma» duygusu getirdiği, bu nedenle siyasal katılmanın her seçim döneminde biraz daha düştüğü söylenebilirdi. Ne varki, 1973 ve 1977 seçimleri, siyasal katılma grafiğinin düzelmeğe başladığını gösterdi. Seçime katılma oranı önce % 66.8'e, son seçimde de % 72.42'ye yükseldi. Bu, son dört seçimin en iyi katılma sayısı idi. Seçim sonuçları üzerinde yapılan bir inceleme, 19 İl'de seçime katılma oranının % 78 - 84 arasında yüksek bir düzeye eriştiğini, 23 İl'de Türkiye ortalaması (% 72.42) nın üzerine çıkıldığını, sadece 25 İl'de % 62 - 72 arasında düşük düzeyde katılma saptandığını açıkladı.

Bu İller ve seçime katılma oranlarını aşağıdaki tabloda ve haritada izleyebiliriz.

TABLO — 23

1977 SEÇİMLERİNDE SEÇİME KATILMANIN YÜKSEK VE DÜŞÜK OLDUĞU İLLER HARİTASI

● Yüksek Katılma (% 78 - 84 Arası)

◍ Düşük Katılma (% 62 - 72 Arası)

◉ 1977 Türkiye Ortalaması (%72.42) Üstünde Katılma

İl	Katılma %	İl	Katılma %	İl	Katılma %
Amasya	81.13	Adana	68.73	Adıyaman	75.44
Antalya	79.48	Ankara	70.66	Afyon	73.01
Aydın	79.26	Diyarbakır	66.50	Ağrı	76.44
Balıkesir	80.12	Elâzığ	68.71	Artvin	73.27
Bilecik	80.87	Erzincan	71.31	Bingöl	73.96
Bitlis	84.09	Gaziantep	68.93	Bolu	76.68
Çanakkale	83.35	Giresun	66.85	Burdur	76.37
Erzurum	80.03	Gümüşhane	66.99	Bursa	74.39
Hakkâri	79.97	İçel	65.85	Çankırı	74.50
İzmir	78.47	İstanbul	62.44	Çorum	77.88
Kırklareli	81.41	Kayseri	70.45	Denizli	77.08
Kütahya	80.02	Kırşehir	66.00	Edirne	77.—
Manisa	81.22	Kocaeli	68.47	Eskişehir	75.—
Mardin	78.15	Konya	69.21	Hatay	75.13
Muğla	80.27	Malatya	68.33	Isparta	77.81
Muş	84.06	Nevşehir	71.02	Kars	73.61
Tekirdağ	79.50	Niğde	67.31	Kastamonu	73.91
Tokat	79.85	Ordu	69.23	K. Maraş	72.69
Van	80.28	Rize	69.71	Sakarya	76.49
		Sinop	71.58	Samsun	72.60
		Trabzon	63.98	Siirt	74.55
		Tunceli	68.80	Sivas	74.35
		Urfa	69.39	Uşak	73.66
		Yozgat	71.33		
		Zonguldak	71.92		

Yukardaki tablo ve harita incelendiği zaman, görülüyor ki, ülkenin Batı ve Doğu kanatları yaklaşık % 80'e varan yüksek bir oranda son seçime katılmışlardır. Ülkenin en fazla gelişmiş bölgesiyle en az gelişmiş bölgesinin son seçime yüksek oranda katılmış olması, değişik etkenlerin vatandaşları yeni bir iktidar aramağa yönelttiği kanısını güçlendiriyor. 1969'da ayni bölgelerde seçime katılma Batıda % 62, Doğuda % 69 dolaylarında idi. Yani, AP'nin eski Demokrat Parti oylarını yeniden bütünleştirip, Yeni Türkiye Partisi ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi gibi DP mirasçılarını siyasal alandan uzaklaştırdığı Doğu'da ve her zaman güçlü olduğu Batı'da seçmenlerin 1950'leri hatırlatır coşkunlukla sandık başlarına koşmaları ilginçtir. Batıda yüksek oranda katılmanın gerçekleştiği 22 İl (Afyon, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bolu, Burdur, Bursa, Çanakkale, Denizli, Edirne, Eskişehir, Isparta, İzmir, Kırklareli, Kocaeli, Kütahya, Manisa, Muğla, Sakarya, Tekirdağ, Uşak) 1969'da AP'ye 98, CHP'ye 39 milletvekili kazandırmışken, son seçimde AP : 70, CHP : 59 sandalyeye sahip oluyorlardı. Bu süreç içinde Batıdaki 11 İl'in kontenjanlarından birer milletvekilliği eksilmiş, iki İl'de de birer sandalye artmıştı. Yani bölgede 1969'da 139 sandalye varken 130'a düşmüştü. Adı geçen 22 İl'de sandalyelerin % 70.8'ini alan AP % 53.9'a düşüyor; CHP ise, % 27.7'den % 45.31'e yükseliyordu. Böylece Batıdaki yüksek oranlı katılmanın CHP yararına sonuçlar verdiği görülebiliyordu.

Doğuya gelince, oradaki yüksek oranlı katılmanın sonuçları şöyle saptanabiliyordu. Doğudaki 11 İl'in (Ağrı, Artvin, Bingöl, Bitlis, Erzurum, Hakkâri, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Van) 1969'daki 46 kontenjanı son seçimlerde 45'e düşmüştü. İki İl'in birer milletvekilliği azalmış, bir İl'in artmıştı. 1969'da AP, 46 sandalyeden 21'ini (% 45.65) kazanmış son seçimde de 45 sandalyeden 17'sini (% 37.77) alabilmişti. CHP ise, 1969'da milletvekillerinin % 28.26 sını kazanırken (13 sandalye) son seçimde % 33.33 oranına yükseliyordu (15 sandalye).

Batı Karadenizden Orta Anadolu'nun doğusunu kuşatarak güneye sarkan şeritteki 10 İl de (Adıyaman, Amasya, Çankırı, Çorum, Hatay, Kastamonu, K. Maraş. Samsun, Sivas, Tokat) son seçime yüksek oranda katılmış (Yaklaşık % 76) ve bu bölgede de şu sonuçlara varılmıştı. Bölgedeki 66 milletvekilliği 62'ye düşmüştü. AP bu yerlerin % 51.51'ini kazanırken (34 sandalye) %40.32

ye düşmüştü (25 sandalye). Bölgede üstünlük CHP'ye geçmişti. Sandalye sayısını 21'den (% 31.8) 30'a çıkarmıştı (% 48.4). Halkın, gelişmiş bölgelerde de, daha az gelişmiş bölgelerde de seçime yüksek oranda katılması, yaşamla ilgili sorunlarına çare bulacak politikaları arama hareketi olarak yorumlanabilirdi. 1969 - 1977 döneminin siyasal, sosyal, ekonomik olayları yaşamı daha zor koşullara doğru itmişti ve «yüksek katılma» buna karşı bir tepki görüntüsü veriyordu.

SEÇİMLERE KATILMANIN DÜŞÜK OLDUĞU 25 İL

Ancak, seçimlere katılmanın düşük olduğu 25 İl'in durumu da ilginçti. Bir kez, bu illerin katılma oranı 1969'un % 64.3'lük genel ortalamasının hayli üzerindeydi (% 68). Bu 25 İl'deki katılmanın, 1977 katılma ortalaması % 72.42'den düşük olması, acaba değişik bir sonuç mu veriyordu? Adana, Ankara, Diyarbakır, Elâzığ, Erzincan, Gaziantep, Giresun, Gümüşhane, İçel, İstanbul, Kayseri, Kırşehir, Kocaeli, Konya, Malatya, Nevşehir, Niğde, Ordu, Rize, Sinop, Trabzon, Tunceli, Urfa, Yozgat ve Zonguldak sonuçları üzerinde yapılan bir araştırma, CHP'nin düşük katılma bölgelerinde çok daha hızlı bir gelişme içinde bulunduğunu gösterdi.

Seçim Yılları	25 İl'in Toplam Mv.	AP	CHP	AP %	CHP %
1969	199	103	75	51.75	35.7
1977	213	71	109	31.21	51.2

Sonuçlar, büyük merkezleri de kapsamına alan bu düşük katılma oranlı bölgede rollerin kesinlikle değiştiğini belirginleştiriyor. Bölgede sandalye sayısı 14 arttığı halde AP, 32 milletvekilliği kaybetti ve CHP 34 sandalye kazandı. Bunu, AP'li seçmenlerin yabancılaşması olayına bağlamak, sonunda şöyle bir varsayımı güçlendirir: Partilerinin iktidarından ve güttüğü politikalardan hoşnut olmayan kitleler, sandık başına gitmemekle ortaya koydukları davranışı, ekonomik sosyal ve siyasal kötüye gidiş olayı karşısında kesin kararlı bir eyleme dönüştürebilirler ve eski partileri zararına oylarını kullanmak için sandık başlarına koşabilirler.

Bu varsayım, önümüzdeki seçimlerde hem katılmanın daha yüksek olacağını, hem de bu siyasal katılmanın yeni bir iktidarı güçlendirmek amacını taşıyacağını öne çıkarmaktadır.

1950 - 1977 DÖNEMİ GENEL SEÇİMLERİNİN SİYASAL KATILMA TABLOSU ÜZERİNDE BAZI DÜŞÜNCELER

1950 - 1977 döneminde 8 genel milletvekili seçimi yapıldı. Demokratik yaşamın 27 yıllık süreci içinde, vatandaşların seçimlere katılması çok değişik koşullardan geçti. 1950'lerde, asker sivil bürokratik devlet egemenliğine karşı bir tepki olarak geliştirilen halk hareketi, İmparatorluğun yıkılış döneminden beri süren iktidar kavgalarının kitlelere yansıtılışı amacında odaklandı. Sonuç, halkçı gibi görünen, halkın desteği ile gerçekleştirilen iktidarların yeni bir egemenler topluluğu yaratmak amacına yönelik politikalarıyla noktalandı. Ama ülke hızlı bir devinim içine girmişti. Nüfus hızla artıyor, kentler hızla büyüyor, devletin kişiye karşı görevleri üzerindeki düşünceler toplumda etkinliğini arttırıyordu. Dikkatler, kişisel sorunlar ve çıkarlar düzeyinden ulusal ve toplumsal alana doğru yayılıyor ve yoğunlaşıyordu. Kentlerdeki sosyal hayat ve çalışma koşulları örgütlenme düşüncesini geliştiriyordu. Vatandaş - devlet ilişkileri kentlerde somutlaşıyor ve devletten gerçek «Baba»lık bekleniyordu. Kent, insanları daha iyi yaşamaya zorluyordu. Kırsal alandaki kadercilik, boyun eğiş, mistik duygular azalıyor ve pay alma, haksızlığa tepki gösterme, hakkını koparıp alma istekleri kabarıyordu. Sosyal bilimcilerin «Kültür Şoku» dedikleri, kırsal alandan kent'e gelince sudan çıkmış balığa dönme süreci artık yeni gelenlerce yaşanmıyordu. Onlar, yurt içi ve yurt dışı öncülerin anlattıklarıyla, yazdıklarıyla önceden hazırlanmış oluyorlardı. İç ve dış göç, özellikle son on yılda kır ve kent köprülerini de önemli ölçüde sağlamlaştırmıştı. Yaşanılan uygarlık artık halkın dışında, soyut bir olay değil; halkın duygusunu ve düşüncesini etkileyen bir gerçek'ti. Artık emek nedir, ücret nedir, sendika nedir, örgüt'ün gücü nerelere varır, tek olarak yaşanır mı yaşanmaz mı, insan gemisini tek başına kurtarabilir mi, her koyun kendi bacağından mı asılır, bütün bunlar biliniyordu. Yani, bunları bilenlerin sayısı, kitleleri etkileyebilecek kadar artmıştı. Yoksa, ülke henüz siyasal ve sosyal uyanışın ilk basamaklarında sayılırdı. Vatandaşın kişisel ve örgütsel ağırlığı, partileri çağdaş politikalara yöneltecek düzeye varmış denilemezdi. Umut oradaydı ki, halk, basamakları tırmanmağa başlamıştı.

1950 - 1977 arasında ülke nüfusunun, kayıtlı seçmenlerin ve oy kullananların hareketlerini aşağıdaki tablodan izleyebiliriz ve şu özet değerlendirmeleri yapabiliriz:

TABLO — 24

1950 - 1977 ARASINDA YAPILAN 8 MİLLETVEKİLİ SEÇİMİNDE OYLARINI KULLANANLAR VE KULLANMAYANLAR

	1950	1954	1957	1961	1965	1969	1973	1977
Nüfus	20.809.000	23.206.000	25.252.000	28.233.000	31.151.000	34.442.000	38.094.000	42.134.000
Kayıtlı Seçmen	8.905.743	10.262.063	12.078.623	12.925.395	13.679.763	14.788.552	16.798.164	21.207.303
Oy Kullananlar	7.953.055	9.095.617	9.250.949	10.522.716	9.748.678	9.516.035	11.223.843	15.358.210
Oy Kullananlar %	89.3	88.6	76.6	81.0	71.3	64.3	66.8	72.42
Oy Kullanmayanlar	952.688	1.166.446	2.827.674	2.402.679	3.931.085	5.272.517	5.574.321	5.849.093
Oy Kullanmayanlar %	10.7	11.4	23.4	19.0	28.7	35.7	33.2	27.58
Seçime Katılma %	89.3	88.6	76.6	81.0	71.3	64.3	66.8	72.42

GENEL DEĞERLENDİRME

1. Seçime katılma oranı, demokratik hayatın ilk iki seçiminde çok yüksekken (% 90'a çok yakın) diğer yıllarda dalgalanarak düşmeğe başladı ve 1969 seçimlerinde en alt düzeye vardı. (% 64.3)
2. Son iki seçimde yeniden bir yükselme görülüyor. 1969 - 1977 sürecinde, seçime katılma oranı % 8.12 arttı.
3. Yüksek nüfus artışı nedeniyle, seçmen kitlesi de hızla büyüyor. 1950'de yaklaşık 7.9 milyon kişi oy kullanmışken, 1977 seçimlerinde bu rakam 15.3 milyona ulaştı. Propogandaların ve seçim sloganlarının çok daha büyük kitleleri etkilemesi gerekiyor.
4. 1969 - 1977 süreci içinde oy kullananların sayısının 9.5 milyondan 15.3 milyona fırlayışı (% 61 artış), toplumcu politikaların ve sloganların şansını arttırıyor. Bu nedenle, liberal, özel teşebbüsçü politikaların etkisi azalıyor.
5. Seçimlere katılan vatandaşların artması olayına paralel olarak, seçime katılmayanların oranı düştüğü halde, yine de seçime katılmayanların büyük kitleler meydana getirdiği görülüyor. 1969'da 5.3 milyon, 1973'de 5.6 milyon ve 1977'de 5.8 milyon seçmen oylarını kullanmadılar. Türkiye'nin sosyal, ekonomik ve politik olaylarla çalkalandığı bir dönemde seçmenlerin yaklaşık % 30'unun kulaklarını tıkayıp gözlerini yummağa kalkması siyasal partileri ilgilendirmelidir. Kendilerini görev dışı sayan kitleleri harekete geçirmek, siyasal hayata sağlık getirebilir.
6. 1969 seçimlerinden sonra oy kullananların oranının artması, iktidar sorununun halkı gittikçe ilgilendirdiğini gösteriyor. Ülkenin siyasal ve sosyal bünyesinin yarattığı bu hareket, özellikle toplumcu, çağdaş politikaları güden partilerce güçlendirilmelidir. Seçimlere katılanların doğal artışı ile yetinilmemeli, katılmayanlar da harekete geçirilmelidir. Partilerin şimdiye kadar seçime katılmayanlar üzerinde yaptıkları spekülâsyon anlamsızdır. Bu kitlelerin harekete geçirilmesi ancak yeni umutlar yaratmakla olur ve seçimlere katılmayanların genellikle hoşnutsuz - karamsar ve kırgın vatandaşlar oldukları hatırlanmalıdır.

Türkiye'nin her yönden büyük bir değişim olayını yaşadığı 1969 - 1977 sürecinde, çevre koşullarıyla paralel olarak insanı da

değiştiren, onu daha istekli, hırslı ve güçlü hale getiren hızlı kentleşmenin bir başka gerçeği de, büyük kentlerin ve merkezlerin parlâmentodaki sandalyelerini arttırmağa başlamalarıdır.

Son iki seçimde, bu olayla beraber Adalet Partisinin de gerilemeğe başlaması ve CHP'nin öne geçerek birinci parti sırasına yükselmesi, hayatın tümünü kapsayan sorunların insanları kentlerde — hele büyük kentlerde — daha yoğun biçimde etkilediğini, seçmenlerin kişisel küçük çıkarlardan çok toplumsal düzenlemelerin getireceği faydaya yönelmeğe başladıklarını; bu nedenle de düzen değiştirici, düzen sağlayıcı, iyileştirici politikalarla ilgilerini arttırdıklarını gösteriyor. Fiziksel bir olay, nüfusun artması, hızlı kentleşme ve bâzı kentlerin diğerlerinden daha hızlı büyümeleri, Türk halkının siyasal bilinçlenmesini ne ölçüde etkiliyor, bunu, son 8 yılda çıkardıkları milletvekilleri artan ve eksilen kentler üzerindeki bir incelemeden de öğrenebiliriz.

Aşağıdaki tablo, 1969 - 1977 döneminde, İl kontenjanları (çıkardıkları milletvekili sayısı) artan, eksilen ve değişmeyen seçim bölgelerini göstermektedir.

TABLO — 25

1969, 1973 VE 1977 SEÇİMLERİNDE İLLERİN ÇIKARDIKLARI MİLLETVEKİLLİKLERİNDE YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER

İller	1969	1973	1977	Artış	Eksiliş
Adana	13	13	14	1	
Adıyaman	4	4	4		-
Afyon	7	7	6		6
Ağrı	3	4	4	1	
Amasya	4	4	4		
Ankara	24	26	29	5	
Antalya	7	7	7		
Artvin	3	3	3		
Aydın	7	7	7		
Balıkesir	10	9	9		
Bilecik	2	2	2		
Bingöl	2	2	2		
Bitlis	2	2	2		
Bolu	5	5	5		-
Burdur	3	3	2		1
Bursa	11	11	11		-
Çanakkale	5	5	4		1
Çankırı	4	3	3		1
Çorum	7	7	6		1
Denizli	7	6	6		1

Diyarbakır	7	7	7		
Edirne	4	4	4		
Elâzığ	5	5	5		-
Erzincan	4	3	3		1
Erzurum	9	9	8		1
Eskişehir	6	6	5		1
Gaziantep	7	8	8	1	-
Giresun	6	6	5		1
Gümüşhane	4	4	3		1
Hakkâri	1	1	1		
Hatay	7	7	8	1	
İçel	7	7	8	1	
Isparta	4	4	4	-	
İstanbul	33	38	44	11	
İzmir	18	18	19	1	-
Kars	9	8	8		1
Kastamonu	6	6	5		1
Kayseri	8	8	8		-
Kırklareli	4	3	3		1
Kırşehir	3	3	3		
Kocaeli	4	5	5	1	
Konya	16	16	16		
Kütahya	6	5	5		1
Malatya	6	6	6		
Manisa	11	10	10		1
K. Maraş	6	7	7	1	
Mardin	6	6	6		-
Muğla	5	5	4		1
Muş	3	3	3		1
Nevşehir	3	3	3		
Niğde	5	5	5		
Ordu	8	8	7		1
Rize	4	4	4		
Sakarya	6	6	5		1
Samsun	11	10	10		1
Siirt	4	4	4		-
Sinop	4	3	3		1
Sivas	10	9	8		2
Tekirdağ	4	4	4		
Tokat	7	7	7		-
Trabzón	9	8	8		1
Tunceli	2	2	2	-	
Urfa	6	7	7	1	
Uşak	3	3	3		
Van	4	4	4		
Yozgat	6	6	6		
Zonguldak	9	9	9	-	-
Toplam	450	450	450	25	25

TABLO — 26

Çıkardığı Milletvekili sayısı Artan İller

(1) Adana
(4) Ağrı
(6) Ankara
(27) Gaziantep
(31) Hatay
(32) İçel
(34) İstanbul
(35) İzmir
(41) Kocaeli
(46) K. Maraş
(63) Urfa

Çıkardığı Milletvekili sayısı Eksilen İller

(3) Afyon
(10) Balıkesir
(15) Burdur
(17) Çanakkale
(18) Çankırı
(19) Çorum
(20) Denizli
(24) Erzincan
(25) Erzurum
(26) Eskişehir
(28) Giresun
(29) Gümüşhane
(36) Kars
(37) Kastamonu
(39) Kırklareli
(43) Kütahya
(45) Manisa
(48) Muğla
(52) Ordu
(54) Sakarya
(55) Samsun
(57) Sinop
(58) Sivas
(61) Trabzon

NOT : Diğer İl'lerin sandalye sayısında değişiklik olmamıştır.

GENEL DEĞERLENDİRME

1. 1969 - 1977 yılları arasında yapılan son üç seçimde 11 İl'in çıkardığı milletvekili sayısı (İl kontenjanı) artmış, 24 İl'in eksilmiştir. Bu sonuçlar, ülkedeki hızlı kentleşme olayı içinde bâzı merkezlerin daha hızlı büyüdüklerini de ortaya koymaktadır.

2. Diğer kentlerden daha büyük bir hızla gelişen, bir başka deyimle, «iç göç»'e vatandaşlarımızı diğer yerlerden daha fazla kendine çeken bu merkezler şunlardır: Adana, Ağrı, Ankara, Gaziantep, Hatay, İçel, İstanbul, İzmir, Kocaeli, K. Maraş, Urfa.

3. Son 8 yıllık süreç içinde İl kontenjanları azalan İller de şunlardır: Afyon, Balıkesir, Burdur, Çanakkale, Çorum, Denizli, Erzincan, Erzurum, Eskişehir, Giresun, Gümüşhane, Kars, Kastamonu, Kırklareli, Kütahya, Manisa, Muğla, Ordu, Sakarya, Samsun, Sinop, Sivas, Trabzon.

4. Üç büyük kent'e (İstanbul, Ankara, İzmir) ve Güneyde 6 kent'e (Mersin, Adana, Hatay, Gaziantep, Maraş ve Urfa) büyük bir akın olduğu görülmektedir. Bu arada Doğu'da Ağrı'nın da çevresel bir göç hareketinin merkezi haline geldiğini görüyoruz.

5. İl kontenjanları artan, parlâmentoya daha fazla milletvekili gönderen 11 İl, 1969'da 128 sandalyeye sahipken son seçimde 153 sandalyeye sahip olmuşlardır. Parlâmentoya yansıyış oranları % 19.53 artmıştır. Buna karşılık, adı geçen 24 İl, bu süreç içinde 161 sandalyeden 136'ya düşmüşler, parlâmentoda % 15.52 oranında yer kaybetmişlerdir.

6. Kayıplara uğrayan 24 İl'de siyasal partilerin elde ettikleri 161 sandalye, 11 İl'in 128 sandalyesinden 33 fazlaydı 1969 seçimlerinde. Son seçimlerde 11 İl'in 153 sandalyesinden 17 sandalye daha az almışlardır. Bu olgu, kentlerin büyüme oranlarına paralel olarak parlâmentodaki temsilcilerini de arttırdıklarını açıklamaktadır.

7. Toplam olarak, kontenjanları artan ve eksilen 35 İl, 1969'da da, son seçimde de Parlâmentoya 289 milletvekili gönderdi. Bu grubun içinde 11 İl'in oranı % 44.3, 24 İl'in oranı % 55.7 idi. Şimdi bu oranlar yaklaşık olarak % 53 (11 İl) ve % 47 (24 il)

değişikliğine uğramıştır. Sonuç şöyle özetlenebilir. Büyük kentlerin parlâmentoda ağırlıkları artıyor. Kentsel oylar kırsal oylardan daha etkin olmağa başladı.

8. 1969'da, adı geçen 11 İl 128 milletvekili çıkarıyordu. Bu sandalyelerin dağılımı şöyleydi :

AP	66
CHP	48
Diğer Par.	14
Top.	128

1977 tablosu ise şu biçimi aldı

AP	55
CHP	84
Diğer Par.	14
Top.	153

Bu sonuçları şöyle değerlendirebiliriz. 11 İl 25 yeni sandalye kazandığı halde AP bundan faydalanamadı ve 11 sandalye de kaybetti. Buna karşılık CHP 36 fazla milletvekili çıkardı. Demek ki hem 25 sandalyelik artışın tümünü, hem de AP'nin kaybettiği 11 sandalyeyi kazanmış oldu. 1969'da olduğu gibi, 1977'de de diğer küçük partiler ve bağımsızlar 14 sandalyelerini aynen korudular.

9. Son 8 yılda kayıplara uğrayan 24 İl'e ait tablo da şöyle

Yıl	24 İl toplam sandalye sayısı	AP	CHP	Diğer Partiler
1969	161	96	52	13
1977	136	68	61	7

Görülüyor ki, 24 İl'deki 25 sandalyelik eksilişten CHP hiç etkilenmemiş, milletvekili sayısını 52'den 61'e çıkarmışken, AP 28 sandalyelik kayba uğramıştır. Bölgede diğer küçük partiler ve bağımsızlar da 13 sandalyeden 7'ye düşmüşlerdir. Hızla büyüyen kentlerde üstünlüğü elde eden CHP, kırsal bölgelerde de dengeyi sağlayan bir gelişme içindedir.

BU BÖLÜMDE VARILAN SONUÇLAR

1. 1969 seçimleri yapıldığı zaman Türkiye 34 milyonluk bir toplumdu. 1977 seçimlerinde nüfus 42 milyonu aştı. 1981 seçimleri 47 milyonluk bir Türkiye'de yapılacaktır. Bu kadar kısa süreçte % 40 büyümüş bir toplum; kesinlikle bilimsel, çağdaş, başarılı politikalar ister. Bu bilincin vatandaş oylarına yansıması, iyileştirici, düzen getirici yeni politikalar yönünde umutları arttırmaktadır.

2. CHP'nin büyük kentlerden başlayarak tüm seçim çevrelerinde oylarını hızla arttırması onu kent insanlarının ve toplumlarının politikalarına doğru yönlendirmektedir. Oysa daha 1970'de, Amerikalı bir siyasal bilim araştırıcı, profesör Frey, CHP'nin büyük kentler ve gelişmiş bölgelerde üstünlüğü AP'ye kaptırdığını, parti için en iyi politikanın, geri kalmış kırsal alanlar ve geri kalmış sektörler üzerinde yoğunlaştırılmış bir politika olacağını yazmıştı. Günümüzde ekonomik ve sosyal baskı en etkin şekilde kentlerde duyulmaktadır ve ülkenin dramı en belirgin görüntülerini oralarda vermektedir. CHP'nin, kentler nüfusunun ilk kez kırsal alan nüfusunu geçeceği 1981 seçimlerinde yeni bir oy patlaması yapması beklenebilir. Böyle bir dönemin başlayışı, yani kentler nüfusunun % 50'nin üzerinde yükselme dönemi, siyasal partiler tabanını daha kaygan hale getirecektir. Başarısız politikalara iktidar sunmak çelişkisi hafifleyecektir.

3. Genç seçmenler, daha yüksek eğitim düzeyinde bulunmaları ve sosyal - ekonomik bunalımlardan birinci derecede etkilenmeleri nedeniyle, politikalara dinamizm getirmektedirler. Bu yeni bir bunalım gibi görünüyor. Oysa, partiler, kitlesi ve düşüncesiyle çok değişik genç kuşakların sorunlarına eğildikleri ölçüde bu bunalımların dağıldığını göreceklerdir. Önümüzdeki seçimlerde, bir kanun değişikliği ile seçim hakkı 18 yaşındaki gençlere de verilirse, yaklaşık 6,5 milyon yeni seçmen bir devrim yaratabileceklerdir.

4. Siyasal katılmadaki canlılık, seçimlere katılan seçmenlerin oranının yeniden yükselmeğe başlaması bir başka sevindirici olaydır. Ülkenin gelişmiş bölgelerinde de, geri kalmış yörelerinde de değişik etkenlerle siyasal etkinlik hevesi artmaktadır. Halkın kendi yönetimi üzerinde ve ihtiyaç duyduğu politikalar konusunda uyanık ve dinamik davranması, iyi bir belirtidir.

5. Büyük kentlerin parlâmentoda sandalye sayılarını arttırmaları, ülkenin fikir ve kültür düzeyinin parlâmentoya yansıması şansını çoğaltabilir. Genellikle kırsal bölgenin sınırlı olanakları içinden süzülüp gelen temsilcilerin yerini, daha genç, daha yetenekli aydınlar alabilecektir. Siyasal partiler, yükümlü oldukları ağır görevleri başarabilecek, parti dışı kamuoyu bir uyum sağlıyabilecek kadroları daha kolaylıkla oluşturabileceklerdir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEPEDEKİ DÖRT ADAM

SON ON YILDA TÜRKİYE'NİN SİYASAL HAYATINA YÖN VEREN DÖRT POLİTİKACI

TÜRKEŞ

ERBAKAN

DEMİREL

ECEVİT

TÜRKEŞ

Türkeş, BÜTÜN YAŞAMINI BİR DÜŞMANLIĞA ADAYIP SONUNDA DÜŞMANIYLA ÖZDEŞLEŞEN ROMAN KAHRAMANLARINA, ÖRNEĞİN YAŞAR KEMAL'İN AKÇASAZLI TÜRKMEN BEYLERİNE BENZEMEKTEDİR. SAĞ'IN BU EN AMANSIZ KOMÜNİST AVCISI SOLUN EN ROMANTİK HAYÂLLERİ İÇİNDE YÜZMEKTEDİR.

HAVADA DÖNEN KARTAL

Poitikaya girdiği ilk günden beri, pek çok kimse, Türkeş'i, siyasal hayatımızın gökyüzünde avını gözleyen ve üzerine çökmek için turlar atarak alçalan vahşi bir kartala benzetmiştir. Onun çok sınırlı siyasal gücünü alabildiğine abartanlar ve devlete elkoymak üzere olduğunu sananlar vardır.

DOKUZ IŞIK

Türkeş, ülkeyi kalkındıracak değil en öne geçirecek ideolojinin kendisi tarafından geliştirildiğine inanır. Siyasal bilimciler bu tür büyüklük ve dünya önderliği tutkularının Faşizme kaynaklık ettiğini söylerler.

KAPİTALİZM DE SOSYALİZM DE...

Türkeş diğer ideolojilerin insanlığı kurtaramıyacağını söyler. Kendi felsefesi ise, bireyciliği ve özel girişimi kolluyormuş gibi görünen, aslında bireye de özel girişime de mülkiyete de toplum adına emredici yeni düzenlemeler getiren, topluma çağ atlatıcı dediği bir disiplin ve kurallar yumağıdır.

TÜRKEŞ'İN DEVLETİ

Her 200 yılda bir dünyayı sarsan bir eyleme geçtiğimize inanır Türkeş. Şimdi o zaman gelmiştir. Doğal servetini, insan gücünü ve tüm kaynaklarını en iyi kullanacak disiplinli bir devlet doğuracaktır Türkler. Bugünün politikacıları içinde en ateşli düzen değiştirici o'dur.

MİLLİ SEKTÖR

Türkeş milleti uğraşlarına göre altı sosyal dilimde toplar ve yeniden örgütler. Üretimin bütün araç ve gereçleri bu sosyal dilimlerin eline geçecek ve böylece kalkınmanın asıl dinamosu Milli Sektör yaratılacaktır.

KATI BİR DEVLETÇİ

O katı bir devletçidir. Kişisel ve toplumsal hayatı devletin güdümü altında geliştirmek ister.

AKSİYON

Türkeş, milliyetçiliğin birleştirici bir ortak nitelik olarak kullanılmasından hoşlanmıyor. O, milliyetçiliğin aksiyona geçirilmesini, temel politika olarak kullanılmasını istiyor.

HAVADA DÖNEN KARTAL

Politikaya girdiği ilk günden beri, pek çok kimse, Türkeş'i, siyasal hayatımızın gökyüzünde avını gözleyen ve üzerine çökmek için turlar atarak alçalan vahşi bir kartala benzetmiştir. Karikatürcüler onun sert hatlı yüzünü bir kartal başı gibi çizmişlerdir. Kurt gibi çizenler de vardır. Bütün bu simgeler, ondan çekinildiğini; söylentiler, onun politikaya bir ürküntü getirdiğini göstermektedir. Aslına bakılırsa Türkeş'in bundan tedirgin olmadığı da söylenebilir. Kendisine karşı gösterilen çekingenlik ve ürküntüden hoşlanmıştır. Politik kişiliğinin ve gücünün oluşmasını, biraz da karşıtlarının propogandasına bırakmıştır. Bugün, bâzılarına göre, Türkeş, Türk politikasının en etkin kişisidir. Onun çok sınırlı siyasal gücünü alabildiğine abartanlar ve devlete elkoymak üzere olduğunu sananlar vardır.

Türkeş, gerçek anlamıyla politikaya 1965'de girmiştir. 1960 ihtilâlinin subaylar kadrosu içinde Albay Türkeş gerçi en popüler isimlerden biriydi ve politikaya girişinin o tarihte başladığı söylenebilir; ancak çok kısa sürmüştür bu giriş, kişiliği üzerinde o zaman da söylentiler, hoşnutsuzluklar biriktirilmiş ve İhtilâlin kudretli Albay'ı, 13 arkadaşıyla beraber o yılın Kasım ortasında dış ülkelere sürgün edilmiştir. Türkeş Hindistan'da **«hükûmet müşaviri»** idi. Kendisinden bu ölçüde korkulmasının gururunu okşadığı, sürgünden Ankara'ya gönderdiği **«uyarmaları»** ile anlaşılıyor. Milli Birlik Komitesinin Ankara'da kalan bölümü, iş gelip iktidarı siyasal partilere devretmeğe dayanınca; nasıl davranılması gerektiğini, Türkeş ve arkadaşlarını Brüksele toplayarak ona danışmışlardır. Türkeş anılarında **«demokrasinin gereğinin yerine getirilmesinden başka bir düşüncem olmadığını söyledim»** der. Daha sonra, politikaya girip parlâmentoya geldikten sonra, karşıtları durmadan onu böyle bir açıklamaya zorlamış-

lardır; ve Türkeş demokrasiye özgürlüklere bağlı bulunduğunu; amacının özgür ve sevgiye dayalı bir siyasal ortam olduğunu; faşizmle Nazizmle herhangi bir dikta ve şiddet rejimi ile ilgilenmediğini tekrar tekrar söylemiştir. Ama kalın buyurucu sesi, insanı etkileyen bakışları ve bir ihtilâl liderini hatırlatan davranışlarıyla reddetmiştir suçlamaları; ve kanıları değiştirememiştir. Bu nedenle de politikada ayrı bir etkinliği sürdürmektedir.

Türkeş'in bu etkinlikten hoşlandığı her halinden sezilir. Demokrasiye inancını söyleyen, çağdaş dingin ve zengin bir yaşamı halkına vermekten başka düşüncesi olmadığını her yerde belirten adam; bir masal kahramanı gibi, ya da tarihin derinliklerinden sesleniyormuş gibi, taraftarlarına **«Kutsal toprakların uç beyleri! Dokuz Işık'çı ve Üç Hilâlci Bozkurtlar!»** diye başlayan buyruklar verir; **«Sizlere kolay bir başarı vaat etmiyorum. Kısa zamanda bir iktidar umanlar bizimle yola çıkmasınlar. Yolumuz uzun ve çetindir. Cesur olanlar, kuvvetli olanlar, gerçekten inananlar bize katılsınlar, bizimle gelsinler.»** der.

Herkes **«nereye gidiliyor?»** diye sormağa başlar. Türkeş'in sözleri, edâsı, öyle alışılmış türden değildir. Kendisine **«Başbuğ»** dedirtmesi de, tarihin içinden gelip zamanımızdan geçerek geleceğe doğru bir **«sefer»** hazırlığında olduğu kuşkusunu yaratmaktadır. Koyu bir disiplin, koyu bir inanç ve uyulması kesin emirlerden dokunmuş bu politika örgüsü, hiç kuşku yok ki, diğer politikacıların anlayış ve davranışlarından ayrı bir görüntü veriyor. Buna **«faşizm»** diyenlerin başında Ecevit geliyor. Bu konuda öylesine kesin bir kanıya sahiptir ki, Türkeş'in, 1977 seçimlerinden sonra takındığı yumuşak tavır onu hiç etkilememektedir. Ecevit, sert tepki gören ve ürküntü yaratan düşüncelerin, o düşünce sahipleri tarafından başka sözlerle örtülmesi olayının belki de iç politikada çok denenmesinden olacak; Türkeş'in yumuşak uzlaşıcı yeni politikasını **«Kurt masalı»** gibi dinlemektedir. Kamuoyunda da, Türkeş'in siyasal idealleri çeşitli boyutlarda yorumlanıp durmaktadır.

Nasıl Demirel'in pragmatist bir politika anlayışı varsa, Ecevit nasıl düzen değiştirici politikasını çağdaş ideolojilerden süzülmüş milli bir potada yoğurduğunu söylüyorsa, Erbakan'ın **«Milli Görüş»**ü nasıl islâm tarihi ve kültüründe oluşturulmuşsa, Türkeş'in de **«Dokuz Işık»** adını verdiği Türkçü bir milli doktrin'i vardır

ve diğer liderlerin hepsi doktrinlerden esinlendikleri halde; Türkeş ayrıdır, o bir «yaratıcı»dır. İlk gençliğinden beri politika ile ilgilenmiştir, bunun çilelerine katlanmıştır; kendini doktrin yaratan ve düşüncelere damgasını basan bu çağın ve geçmişin liderlerinden farklı görmemektedir. Onun için kişiliği başkadır. Bu kişiliğin oluşmasını bilmedikçe, Türkeş romantizmini anlamak da zorlaşacaktır. Gerçi «**romantizm**»le onun sert, buyurucu doğası kesin bir çelişki gibi görünüyor. Eski Roma İmparatorluğunu canlandırmak isteyen Mussolini'nin ve Roma - Cermen İmparatorluğu hayâlleri gören Hitler'in birer romantik oldukları da siyasal bilimciler tarafından vurgulanmıştır. Duygusallık politikaya yöneldiği zaman, toplumsal yaşam ve gereksinmeler üzerinde öyle bir duyarlılık meydana gelmektedir ki, bu insanı yaşamın dışına çıkarmaktadır; ve bir adanmışlık bir görev duygusu tüm kişiliği kaplamaktadır. Türkeş, politikamızın bu **«adanmış»** görevlilerinden biridir.

Harp Okulu'ndan 1938 yılında çıktı. O yılın, yakın devrim tarihimiz içinde ayrı bir önemi vardır. 1938 yılı Ocak ayında okulda tutuklanan Abdülkadir'ler, Necati'ler, Naci'ler, İsmail'ler, Ömer'ler, Şadi'ler, Orhan'lar, Galip'ler her halde Türkeş'ten bir sınıf küçük olmalıdırlar, ama onları tanıdığı bir gerçek. Bu çocuklar **«komünist»** oldukları için sınıflarından teker teker ayıklanmışlar ve okulun bodrumuna, kalorifer dairesine kapatılmışlardır. Suçları okumak ve konuşmaktı. Balzak'ı, Zola'yı, Tolstoy'u, Anatol Frans'ı, Gorki'yi, Dostoyevski'yi, İspanyol Kurtuluş Savaşını, Yarı Müstemleke Oluş Tarihi'ni, Faust'u, Turgenyef'i, İbsen'i, Kara Gömlekliler Tarihi'ni, Diyalektik Materyalizm'i, Ayak Takımı Arasında'yı, Taranta Babuya Mektuplar'ı, Şeyh Bedrettin Destanı'nı, Kuyucaklı Yusuf'u okumuşlardı; hepsinin de komünist düşüncelere nasıl yatkın olduklarına bu kadar kanıt yeterdi. Demek ki, Türkeş'in Harp Okulunu bitirdiği yıl, otuz yıl sonra insana hatırladıkça utanç verecek bir **«komünist avı»** olayı yaşanmıştır. Türkeş'in o tarihte nasıl düşüncelerin etkisinde kaldığını bilmiyoruz. Ama 3 - 4 yıl sonraki düşüncelerini kendisi anlatacaktır. Çocukluğum savaşlar içinde geçti der. Balkan Savaşının arkasından Birinci Dünya Savaşı gelmiş, sonra da Milli Kurtuluş Savaşına girilmiştir. İmparatorluğun çöküşüyle beraber **«eski günler»** nostaljisi başlamıştır. Yeniden büyük ve güçlü olmak, dünyayı titretmek, dize getirmek **«ülkücü fikirleri»** filiz vermektedir. Milli Kurtuluş Savaşından sonra kurtarılabilenlerle yeni

bir yaşam başlamıştır ama; ülke ve millet şöyle biraz kendine gelir gibi olurken İkinci Dünya Savaşı bastırıvermiştir. Savaş dışardadır, fakat tüm derdi içerde de yaşanmaktadır. Darlık, sıkıntı yoksulluk ve doğal olarak gözlere daha fazla batan vurgunculuklar, haksızlıklar, zenginlikler, politika ve yönetimdeki başarısızlıklar... Türkeş 5 - 6 yıllık bir teğmendir. Almanlar Avrupa'yı ezip Balkanlara inmiştir. Ordu Trakya'da yığınak yapmıştır ama Türkeş'in anlattığına göre durum perişanlıktır. Çadırlarda, soğuktan ve iyi beslenememek iyi bakılamamaktan binlerce asker ölür. Koskoca alaylarda ilâç için tek motörlü araç bile yoktur. Atlar, katırlar, mandalar, develer'le ikmal yapılmağa çalışılırken, subaylar ajans haberlerinde, Alman zırhlı birliklerinin savaş uçaklarının korunmasında yıldırım hızıyla ilerlediklerini dinlemektedirler. O sırada yapılan bir manevra, subayların moralerini öylesine bozar ki, Gelibolu'da yapılan tatbikat değerlendirmesinde, subaylar, Kolordu Komutanı Nuri Yamut Paşaya **«böyle silâhlar ve techizatla ne yapılabileceğini»** sorarlar ve Paşa da, subaylarının moralini yükseltmek için **«sizin karşınıza çıkmağa cesaret edecek düşmanın vay haline!»** yanıtını verir. Türkeş zaten o sıralar vakit buldukça memleketçi görüşlerini ve yönetim beceriksizlikleri karşısındaki tepkilerini, Nihal Atsız'ın yönettiği Orhun dergisine yazı ve mektup halinde göndermektedir. Ara sıra görev için gittiği İstanbul'u bir Şanghay rezaleti içinde bulmaktadır. Vurgun, karaborsa, başıbozukluk, ahlâksızlık paçadan akmaktadır. 1944'de, yönetime karşı saldırılarında ölçüyü kaçırdı diye Orhun'un etrafındaki **«Turancılar»** toplanmağa başlanınca, 38'de sola indirilen tokat bu kez sağ'ın suratında patlar. Tophanedeki Merkez Komutanlığının berbat bodrumları, askeri cezaevinin acımasız koşulları; iki çocuklu, karılı, kızkardeşli geniş bir ailenin beş parasızlığı ve çekilen maddi - manevi işkenceler; 26 yaşındaki genç teğmenin kişiliğini bıçak gibi keskinleştirir. Suçu memleketini ve milletini sevmektir. Çok önceden başladığım işi o koşullar içinde daha da geliştirdim, memleketin ve milletin kurtarılması konusunda düşünüp plânlar yapmağa adadım kendimi der, Türkeş.

DOKUZ IŞIK

Konu, böyle bir yapının demokrasiye uyup uymaması sorunudur. Üstelik bir yıl süren tutukluluk ve 3 yıl kadar süren mah-

keme sonunda beraat edince, askerlikte hızla yükselmek tutkusu onu daha da gayrete getirir, Kurmay olur, Amerika'da ayrıca askeri eğitim görür, uzunca bir süre Amerika'daki askeri heyette görev yapar ve kuşkusuz, hem devlete egemen olmak görüşlerini, hem de devleti komünizmden korumak, kurtarmak bilgilerini geliştirir. Yani, politikaya geldiği zaman, kararlıdır. Önce siyasal bir örgüt gereklidir. 1964'de erimek üzere olan CKMP'ye girer ve ertesi yıl partinin Genel Başkanlığına getirilir. O yıl yapılan seçimlerde, Ankara milletvekili olarak Parlâmentoya girer. 1969'da başarısız bir seçim geçirir. 1973'de doğacak koalisyon şartlarının üç kişilik kadrosuyla ona da iktidar kapılarını açacağını önceden kestiremediği için, uzun süreçli bir strateji uygulamasına geçer. 1965'den 1973'e kadar yazdıkları ve söyledikleri şimdi onu güç durumda bırakmaktadır. Şansını çok uzun bir süreçte deneyeceğini düşündüğü için, karşıtlarının ürküntüsünden çekinmeden, ülkücü bir çekirdek yetiştirmeğe ve ideolojisini geliştirmeğe yönelmişti. Önce **«Dokuz Işık»**ı yayabildiği kadar yaymak, ilgiyi çekmek istiyordu. Sağ politikalardaki başarısızlığın, ona göre komünizm olan tüm sol gelişmeleri hızlandırdığını AP'nin göremeyişini ve mücadelede güçsüz kalışını söyleye söyleye, sağ tabanda güven kazanacağına da inanıyordu.

«Kuvvet» en eski ve en geçerli dünya kanunudur der, Türkeş. Devlet'in ülkesi ve milleti ile tekrar eski gücüne erişmesi için gerekli ve yeterli ideolojiyi bulduğuna inanır. Bu milli doktrin, **«Dokuz Işık»**tır. Türkeş, geri kalmışlıktan kurtulma olayını bir «yetişme - ulaşma, öndekilere kavuşma» eylemi olarak görmez, bu nedenle de, koalisyon ortakları Demirel'in, Erbakan'ın **«2000 yılında bugünkü Almanya'ya yetişeceğiz»** gibi öğünmelerini, yüreklendirmelerini küçümser, hafife alır. Böyle sözler, küçüklükten kurtulamamanın, kendini küçük görmenin belirtisidir. Böyle düşünmek haysiyet kırıcıdır. Geriden izlemeye, öndekini izlemeye razı olmak Türklük onurunu zedeler. Öne geçmek, herkesin sana uymasını sağlamak gereklidir. Demirel'in **«Büyük Türkiye»** ideali, Erbakan'ın **«Yeniden Büyük Türkiye»** ideali ile çürütülmekte; fakat ikisinin de beş para etmediği Türkeş'in **«En Önde Türkiye»** ideolojisi ile saptanmaktadır. Siyasal bilimciler, bu tür büyüklük ve dünya önderliği tutkularının faşizme kaynaklık ettiğini söylerler. Ama Türkeş'in temel sorunu, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal kurtuluşu değil, dünyaya örnek oluşudur. Bunun başarılmasında o da Erbakan gibi maneviyatçıdır. Türkeş mane-

viyatçılığının kökeni, dinsel olmaktan çok soysal'dır. Ünlü **«Ey Türk, Titre ve Kendine Gel!»** sloganı, Türklük bilincini uyandıracak bir milliyetçiliğin Türkeş tarafından kutsanmasını belirler.

«Dokuz Işık»ın ilk ışığı Milliyetçilik'tir. **«Türk milliyetçiliği, Türk milletine karşı duyulan derin sevgi, bağlılık ve onu güç durumlardan kurtarıp kuvvetli, her çeşit korkudan baskıdan uzak, şerefiyle yaşayan, müreffeh mutlu ve modern uygarlıkta ön safa geçmiş bir hale getirmek isteği ve bu isteğin yarattığı duygudur»** der Türkeş. Bu tanımlamanın yanına hemen Türkçülüğü ekler. Yapılacak her şey Türk ruhuna, Türk geleneğine uygun ve Türke yararlı olmalıdır.

İkinci ışık **«Ülkücülük»**tür. Türk milletini en kısa yoldan en kısa zamanda modern uygarlığın en üst düzeyine çıkarmak, mutlu müreffeh hale getirmek, özgür, kendi haklarına sahip bir hayata kavuşturmaktır, ülkücülük. Bu ülkü, ayni zamanda Türk olan herkese karşı ilgi ve sevgi göstermeyi, onların mutluluğunu dilemeyi, onların mutluluğunu Türkiye'yi risklere sokmadan sağlamaya çalışmayı kapsamaktadır. Böylece ırkçılık suçlamalarından sakınmaya çalışır.

Üçüncü ışık **«Ahlâkçılık»**tır. Ahlâk, her şeyin temelidir. Ahlâkı olmayan bir toplumun hiç bir işi başarılamaz. Ahlâkçılık, Türk milletinin ruhuna uygun olmak, Türk milletinin geleneklerine âdetlerine ve inançlarına uygun olmak, Doğa kanunlarına uygun olmak ve Türk milletine yararlı olmaktır. Gençliğinden beri toplumu koyu bir ahlâk bunalımı içinde gören Türkeş, Ahlâk her şeyin temelidir dediğine göre, işe başlarken geniş bir ahlâk reformu da düşünmektedir. Karşıtları, Türkeş'in üçüncü ışığında insanların moral alanlarına uzanan bir düzenleyicilik, bir emredicilik görmektedirler.

«Toplumculuk» Türkeş doktrininin dördüncü koşuludur. Onun genellikle sert bir toplumculuk üzerinde yoğunlaşan düşünceleri, doktrinin bu bölümündeki girişte yumuşatılmak istenmiş ve söze **«özel teşebbüs desteklenecektir»** diye başlanmıştır. Ama bu destekleme kesin bir denetim koşuluna bağlıdır. İşverenle işçinin karşılıklı olarak haklarının korunması, iki taraf ilişkilerinin millet zararına olmaması için, devlet düzenleyici ve denetici görevini yapacaktır. Devlet, halk tasarruflarını birleştirip büyük ekonomik girişimlere dönüştürmekle ve bir Millet Sektör'ünü oluş-

turmakla görevlidir. Büyük örgüt ve sermaye isteyen işleri ise zaten devlet yapacaktır. Türkeş'in toplumculuğunda, toplumun ekonomik ve sosyal yönden yeniden örgütlenmesi vardır. Kimse kendini yardımsız, güvencesiz, işsiz, yalnız duymamalıdır, böyle bir korku taşımamalıdır. O halk enerjisini harekete geçirmek için, toplum yararına sanatı kültürü eğlenceyi sporu kullanacak; neşeli, mutlu, güzellik fikri gelişmiş bir toplum yaratacak, şarkılarda eziklik karamsarlık olmayacak, halk boş zamanlarında el işleri, el sanatları ile uğraşacak, okuyacak; hiç bir dakikası boş geçmiyecek biçimde toplumsal bir hareketlilik içine girecektir. Eğer koalisyon ortağı değil de Ecevit gibi muhalefette olsaydı, Demirel, Türkeş doktrininin toplumculuk maddesi için hiç duraksamadan **«bunlar millete uyku bile uyutmayacaklar»** diyebilirdi. Böyle bir toplumculuk anlayışının nasıl bir **«disiplin»** ve **«buyuruculuk»** tan kaynaklandığı düşüncesi, Demirel görmezlikten gelse de, tüm karşıtlarının Türkeş'e kuşku ile bakmalarına yetmektedir.

Türkeş'in beşinci **«ışık»**ı **«İlimcilik»**tir. Her olayda ilim metodu uygulanacak, sadece bilimin önderliği kabûl edilecektir. Ön yargı, art düşünce yoktur. Gözlem, inceleme, araştırma, analiz, deneyle ve sabırla sonuca ulaşılacaktır.

Altıncı ışık **«Hürriyetçilik»**tir. Daha önceki ışıklarda yarattığı güdüm ve baskı izlenimini silmek istermiş gibi, Türkeş **«insan en iyi özgürlük içinde gelişir»** der. Sadece siyasal anlamıyla değil, sosyal ve ekonomik anlamıyla da özgürlüğü amaç ediniyoruz der. Söz, vicdan, yazı, bilim özgürlüklerini savunur. İnsanı her türlü korku ve baskıdan kurtaracak, yoksulluk ve sömürüden uzak tutacak bir özgürlük ister. Yalnız, öyle anlaşılıyor ki, bu tanımlamalar ve kutsamalar, sadece amacın güzelliğini anlatmak içindir. Yoksa Türkeş'in politikasında affetmez bir disiplin ve uyulması kesin bir emir düzeni vardır. O, emirlere kesin uyulacaktır der. Laubali, gevşek, disiplinsiz, metodsuz kimselerle davanın yürümeyeceğini söyler. Verilen sözde durulacaktır, dönmek alçaklıktır. Çelik gibi sağlam sinirleri olmayan ondan uzak durmalıdır. Görev, her ne pahasına olursa olsun yapılacaktır. Toplum ve dava uğruna her fedakârlığa katlanılacaktır. Gerekirse can bile verilecektir. Başınızı koparsalar sır, sır olarak kalacaktır. Türkeş'le dava arkadaşlığı yapabilmek için **«yüksek vasıflı Türk olmak»** gereklidir. Bütün bu niteliklerin özgürlükle bağdaşamıyacağı ise açıkca görülmektedir der, karşıtları.

Yedinci ışık **«Köycülük»**tür, halkının % 70'i köylü olan Türkiye'de bu kesimi kalkındırıcı projeleri içermektedir. Sekizinci ışık **«Gelişmecilik ve Halkçılık»**, dokuzuncu ışık ise **«Endüstricilik ve Teknikçilik»**tir. Halkın ve ülkenin gelişmesine, sanayileşmeye ve teknik üstünlük sağlamaya ait düşünceler bu ışıklarda yoğunlaştırılmıştır.

KAPİTALİZM DE SOSYALİZM DE...

Türkeş'in Dokuz Işık doktrin'i, kapitalizme ve sosyalizme karşı bir tepkidir. Kapitalizmi yeri geldikçe ve kaçınılmaz oldukça, sosyalizmi ve komünizmi ise yerli yersiz her fırsatta suçlar, insanlığa yararlı düşünceler olarak görmez, güçlü sermayenin ve güçlü bürokrasinin büyük kitleler üzerindeki egemenlik araçları olarak niteler ve sadece Türk milleti için değil, bütün insanlık için kurtarıcı fikrin bize ait olduğunu ve onları **«Dokuz Işık»**ta topladığını gururla söyler. Onun felsefesi, bireyciliği ve özel girişimi kolluyormuş gibi görünen; aslında bireye de, özel girişime de, özel mülkiyete de toplum ve devlet adına emredici yeni düzenlemeler getiren, topluma çağ atlatıcı dediği bir disiplin ve kurallar yumağıdır. Her şey üst üste sarılmış, en üste de demokrasi, özgürlük, sevgi, kalkınma iplikleri getirilmiştir. Karşıtları Türkeş'i böyle suçlarlar. Yumağın üstünden bir kaç sıra iplik çözüldüğü zaman, altta görünenin, faşist düşünceler, hayâller ve amaçlar olduğunu söylerler. Türkeş'in de bir **«romantik histerya»** içinde kıvrandığını, ülkeyi ve toplumu ele geçirmekten başka bir şey düşünmediğini, sağ politikadaki başarısızlıkların devleti onun kucağına düşüreceğini, büyük bir kuşku olarak belirtirler.

Oysa Türkeş'in bugünkü politika içindeki yerini ve gücünü iyi saptamak, böyle sağlıksız kuşkular beslemekten daha geçerli bir yoldur. Son seçimde oyların % 6.42'sini alan Türkeş ve partisi, siyasal gözlemcilere göre, kendisi için en uygun koşullar içinde seçime gitti ve Milli Selâmet Partisinin 1973 seçimlerindeki olağanüstü şansını, 1977'de o kullandı. Parlâmentoda üç sandalyesi bulunan bir partinin iktidara ortak olması; ve ekonomik, sosyal bunalımlar içinde politikasını nereye oturtacağını kestirememiş bir büyük iktidar partisinin, komünizmle mücadele bahanesi altında tüm tepkilere yılgınlık verine politikasında Tür-

keş'i kullanmağa kalkması, emekli albayın gölgesini hayli uzatmıştı; ve bu koşullar içinde elde edebilecek en iyi sonuç alındı. Şimdi, 1977 yılının sonlarında, **«MHP üzerindeki koruyucu kanadımızı çekelim»** diyen Adalet Partililer, bir gerçeğin altını çizmektedirler. Gerçekten de Demirel, 1977 seçimlerinde, doğal olarak yandaşı kalacağını bildiği için MHP'nin üzerine gitmedi ve kendisinden kopmuş olan Demokratik Parti tabanını AP'ye çekmek ve MSP'yi elinden geldiğince küçültmek, gelişmesini durdurmak, oraya doğru taban kaymasını önlemek politikalarıyla, Türkeş'i rahat bıraktı. Aslında Demirel'in, Türkeş gibi yeni bir devlet modelini amaç edinmiş, düzeni tümüyle değiştirip kontrolü altına almak isteyen bir politikacı ile işbirliği yapması, kendi kamuoyunda da, sanayi kesiminde ve özel girişim kurumlarında da tepkiler uyandırmıştı. Demirel onları **«gücü ne ki»** diye yatıştırabiliyordu ve her halde MSP ile MHP'nin ancak % 20'lik bir siyasal alanda kalacaklarını hesaplıyordu.

Türkeş gibi aydın, yetenekli bir subayı romantik bir kurtarıcılık rolüne itmiş siyasal ekonomik ve sosyal koşulların; ülkede, çağ açmak, yeniden dünyanın hayranlığını ve saygınlığını kazanmak gibi dinsel ve soysal onur tepkilerini yaratmıyacağı düşünülemezdi. Siyasal başarısızlıkların yarattığı sosyal ve ekonomik bunalımlar içinde, özlemleri hayâlciliğe dönüşen hoşnutsuzlar, MSP gibi, MHP gibi soyut politika merkezlerinin çekiciliğinden kurtulamazlardı. Türkiye'de seçmenlerin % 15'inin dinci ve soycu hayâlciliğe kapılmaları bir yeni gelişme değil, bir tepki olarak yorumlanabilirdi. Türkeş ve partisi Orta Anadolu'nun bâzı illeriyle İstanbul, Ankara, Adana ve Konya gibi bâzı büyük illerde 171 milletvekilliğinden 16'sını kazandılar. Parti Batı Anadolu'da ve Trakya'da gelişme olanağı bulamadı. Doğuda, MSP'nin girebildiği yerlere sokulamadı. Böyece dinci ve soycu siyasal bir parsellenmenin sonucu, sınırlı bir başarı ile yetinmek zorunda kaldı.

Karşıtlarının tüm abartma gayretlerine karşın Türkeş'in gerçeği daha iyi saptadığı ve bâzılarının düşündüğü gibi, tüm hayâlciliğiyle bile iktidara oynayacak güçlü bir parti olmayı düşlemediği akla gelebilir. Gerçi seçim öncesinde **«bu kez 1 milyon oy alacağız ve gelecek seçimde de tek başımıza iktidara geleceğiz»** demiştir ve 1 milyona yakın oy da almıştır ama; bu oyların %6.42 den % 40'lara yükselmesi, CHP alternatifi varken, Milliyetçi Cephe başarısızlıkları ile elde edilebilecek bir sonuç değildir.

Böyle bir şey olsa, Türkeş tek başına iktidara gelse, toplumu ve devleti nasıl örgütleyecektir?

Bu konudaki düşüncelerini Türkeş kitaplar halinde yayınlamıştır. O inanmaktadır ki, her 200 yılda bir Türkler, dünyaya yön veren büyük bir eylemi gerçekleştirirler ve İkinci Viyana kuşatmasından sonra nerdeyse üç yüz yıl geçtiğine göre, bu çağ açma eylemi gecikmiş bile sayılabilir. Erbakan'ın İslâm tarihinden çıkardığı önderlik görevimizi Türkeş, Hun, Uygur, Göktürk, Selçuk ve Osmanlı İmparatorluklarını kapsıyacak sürece uzatır ve **«şimdi tarih, şimdi kader bize yeni bir görev vermek üzeredir; bu görev büyük Türkiye'yi, milliyetçi Türkiye'yi kurma görevidir»** der.

Devleti ve milleti yeniden örgütlemek gerekmektedir. Türkeş, liberal kapitalist sistemi kişiye dayandığı, Marksist komünist sistemi de sınıfa dayandığı için reddeder. Kişiye ve sınıfa dayanmayan Dokuz Işık milliyetçiliği, ona göre çağın en dinamik ideolojisidir ve milleti bütünleştiren, devleti güçlendiren yeni yapı onunla kurulabilir. Türkeş'in saptadığına göre, bugün ülkemizde millet bütünlüğümüzü parçalama amacını güden aşırı **«azınlık ırkçılığı ve bölgeciliği»** akımı vardır. Ayrı bir devlet kurmak, Türk milletini ve ülkesini bölmek isteyen bu hainlere fırsat vermemeli, her çareye baş vurarak kafalarını ezmelidir. Türkeş'in millet anlayışında sınıf yoktur, sadece 6 sosyal **«dilim»** vardır. O milleti işçi, köylü, esnaf, memur, serbest meslek mensubu ve işveren olarak altı dilimde toplar; moral, siyasal ve ekonomik kalkınmayı bu dilimlere dayanarak gerçekleştirir. Gerçi bu dilimler karşıtlarının aklına eski Mısır'da, Yunan'da ve Hindistan'da görülen Kastlar rejimini hatırlatmaktadır; sınıf düşüncesini reddeden Türkeş'in, tarihin koynundan eski sınıflar düzenini çekip çıkardığı biçiminde yorumlanmaktadır; fakat onun **«dilim»**lerinde ayrıcalık, üstünlük olmayacaktır, her sosyal dilimden eşit denilebilecek sayıda milletvekili parlâmentoyu oluşturacaktır. Böylece parlâmento, ne şimdi olduğu gibi varlıklı sınıfların, ne de solcuların düşündüğü gibi işçilerin egemenliğine girecektir. Senato kaldırılacaktır. Senato, Krallak kalıntısı, Batı özentisi bir eski kurumdur, faydası yoktur. Meclis, bir uzmanlar topluluğu niteliği kazanacaktır. Her sosyal dilim, kendi sorunlarını bilen,

çözüm getirebilen uzmanlar tarafından Mecliste temsil edilecektir. Dilimler, nitelikleriyle ve nicelikleriyle birbirleri üzerinde baskı yaratamıyacaklardır. Kuşkusuz böylesine **«hassas»** bir denge, böylesine **«korperativ»** bir yapı, çok **«titiz»** bir gözetimi ve denitimi de gerektirmektedir; ve karşıtlarının aklına daha bu noktada, Türkeş'in güdümlü bir Meclis kurma niyeti gelmektedir. Ama, Ülkücü, millet yararına bir güdüm niçin kınanıyor? Türkeş coşar. **«Unutmamalıdır ki»** der, **«kökü Batıda olan liberal demokrasi bütün milletin değil, sadece bir kaç patronun, sermaye sahibi bir sınıfın demokrasisidir. Doğunun Marksist demokrasisi ise, Batının burjuva sınıfının yerini alan bir avuç komünist partisi üyelerinin demokrasisidir. İkisi de birer sınıf demokrasisidir.»** (Yani Batının bireyciliği bir örtüdür, orada da sınıf egemenliği vardır diyor Türkeş). Onun demokrasisinde egemenlik sosyal dilimler arasında eşit biçimde bölüşülecektir. Siyasal demokrasi ekonomik demokrasi ile orantılıdır, der. Bir kimsenin siyasal demokrasiden, siyasal hak ve özgürlüklerden faydalanabilmesi için ekonomik özgürlüğünü kazanması gerekir diye düşünür. Onun düşüncesi sol ve sağ arasında gidip gelir. Yaptığı tanımlamayı Türkeşle paylaşmayacak bir komünist yoktur. Fakat o da Erbakan gibi bâzı doğruları söyler, sonra düşüncelerinin bütünlüğü içinde o doğruları eritir. Kaybeder. Türkeş'in milli devleti, bir sınıf devleti olmayıp bütün kişi ve sosyal dilimlerin devleti olacaktır. Bu yeni kuruluşta ekonomik değerler millileştirilip milletin tüm bireylerinin yararına sunulacağı için, ekonomik eşitlik hemen sağlanmış olacaktır. Böylece devlet ve onun organları ekonomik güce sahip olanların hizmetine sokulmuş olacak, her Türk siyasal ve ekonomik özgürlüklerine kavuşarak Milli Demokrasinin koruyucu kanatları altında birleştirilecektir.

Türkeş'in o kadar nefretle sözünü ettiği ve ezmekle kendini görevli kıldığı komünizm, **«devlet ve organları proleteryanın emrinde olacaktır»** der; ve Türkeş'in devlet ve organlarını sosyal dilimler emrine verme çabasında görünmesi, temelden köklü bir değişimle devleti sermaye sınıfının egemenliğinden kurtarma niyeti; bu yönden şaşılacak bir paralellik sergiler. Zaten Türkeş, bütün yaşamını bir düşmanlığa adayıp sonunda düşmanıyla özdeşleşen roman kahramanlarına, örneğin Yaşar Kemal'in Akçasazlı Türkmen beylerine benzemektedir. Düşman, düşüncesiyle duygusuyla gelip onun içine yerleşmiş gibidir. Türkeş ekonomik yapıyı millileştirecektir. Kapitalist ekonomide ekonomik değerler bir

avuç kapitalistin mülkiyetindedir, toplumun çok büyük bir çoğunluğu malsız mülksüzdür. Ama kapitalist egemenler mülkiyeti demokrasinin baş koşullarından biri gibi gösterirler. Marksist komünist sistemde ise proletarya adına iktidarda bulunan yönetici azınlığın elindedir her şey. Onlar da mülkiyeti topluma aitmiş gibi gösterirler. Oysa Türkeş bütün ekonomik varlığı gerçek olarak millete sunacaktır. Bugünkü başıboş kapitalist sistemle ancak 250 yıl sonra Almanya'ya yetişebileceğiz der; ve Demirel'le Erbakan'ın 25 yıl sonra erişilecekmiş gibi gösterdiği uygarlık düzeyini yalanlar. Komünist sistemle de bu süreç daha kısaltılmış olmaz. Türkeş'in Dokuz Işık ideolojisi ile 20 yılda en öne geçmek olasıdır.

MİLLİ SEKTÖR

«Nasıl?» diye soranlara Türkeş, önce sıkı bir tutumluluk ve biriktirme, sonra da her kuruşu yararlı ağır sanayiye yatırarak, fabrika yapan fabrikalar aracı ile üretimi en yüksek düzeye çıkarma önerir. Demirel'in elektrik üretiminde bugünkü 17 - 18 milyar kilovat saatten kalkıp 2000 yılında 90 - 100 milyar kilovat saate varışını aldatmaca, kandırmaca olarak niteler; o tarihte en az 750 milyar kilovat saate ulaşılmalı ki, çağdaş bir düzeye varılabilsin der ve böyle sonuçları nasıl sağlıyacaklarını uzun uzun anlatır. Altı sosyal dilimde altı tane milli örgüt kurulacaktır. Bunlar **«İşçi Birliği»**, **«Köylü Birliği»** gibi isimler alacaklardır. Her dilimdeki vatandaşlar kendi birliklerine üye olacaklardır. Bu birliklerde tasarruf ve yatırım sandıkları kurulacaktır. Herkes kazancının % 10'unu bu sandıklara yatıracaktır. Böylece fabrika ve kuruluşlara herkes biriktirimi oranında ortak olacaktır. Zenginlik ve ekonomi bu biçimde millete aktarılacak, her sosyal dilimde birer üretim birliği kurulacak ve **«Milli Sektör»** yaratılacaktır. Türkeş'in demokrasisinde büyük güç Milli Sektörde'dir. Onu Devlet Sektörü ve Özel Sektör izleyecektir.

Daha gençliğinin ve mesleğinin ilk yıllarında, kafası ve yüreği millet sevgisi ile dolu olarak hayata atılmışken karşılaştığı insan ve toplum manzaraları, ozan Nazım Hikmet'i nasıl etkilemişse, onu da öyle etkilemiştir. O, elli santim genişliği, kırk santim derinliği ve iki buçuk metre yüksekliği olan betondan yapılmış dik tabutluklarda, zincirle duvara vurulmuş ve tepede 1500

mumluk ampullerin aydınlığında ve de Yaz sıcağında **«gizli örgütü açıklamak»** için yapılan işkencelerin oluşturduğu bir ruha ve düşünceye sahiptir. 1938'de toplanan sol vatanseverler, halkını sevenler gibi; onun da vatanını milletini seven isimleri, Nihal Atsız'ları, Orhan Şaik'leri, Reha Oğuz'ları, Hikmet Tanyu'ları, Hamza Sâdi'leri, Cemal Oğuz'ları, Osman Yüksel'leri, Hasan Ferit'leri, Fethi Tevetoğlu'ları, Nurullah Barıman'ı, Fazıl Hisarcıklı'sı, Zeki Sofuoğlu'su, Mehmet Külâhlıoğlu'su vardır. Üstelik o kendini vatan ve millet sevgisinde daha da avantajlı saymaktadır. Devrin başbakanı Şükrü Saraçoğlu **«ben Türkçü bir başbakanım»** diye öğünmekte, **«Türkçülük bizim için bir kültür meselesi olduğu kadar bir kan meselesidir de»** demektedir. Üniversitelerde Devrim Tarihi derslerinde Mahmut Esat'ın **«Atatürk İhtilâli»** kitabı okutulmakta ve bir ihtilâlin milletin öz evlâtlarınca yapılıp korunacağı; Türk ihtilâlinin ve devletinin de Türkten başkasına güvenemeyeceği öğretilmektedir. Şemsettin Günaltay'ın kitaplarından ırkçı Turancı yorumlar çıkarılmaktadır. Sonra da Askeri Mahkemeler önünde onlardan **«ırkçı mısın? Turancı mısın?»** hesapları sorulmaktadır. Türkeş, kişiliğinin dokunuşunda böyle olayların yer ettiğini ve ülkeye başka tipte yöneticiler gerektiğini düşündüğünü anılarında söylemiştir. Sonunda, demokrasinin onuncu yılında talih onu bir ihtilâlin üst kadrosuna da sürükleyince, ülkeye gerekli yönetici tipi'nin kendisi olduğu bilincine varmıştır. Ülkeyi ve milleti, onun deneyler ve olaylar içinde olgunlaşmış düşünceleri ve kişiliği kurtaracaktır. Bu inançla, her şeyi tümden değiştirmeğe hazırdır.

Bugünün sosyal sigortalar ve emekli sandığı gibi kurumları, onun yönetiminde Toplum Güvenliği Kurumu adını alacak ve altı dilimdeki tüm vatandaşların sosyal güvenliklerini sağlıyacaktır. Bankacılık sistemi millileştirilecektir. Uzun süreçli kredi veren kalkınma ve sanayi bankacılığı, bugünkü faizci fırsatçı sistemin yerini alacaktır. Bankacılık Milli Sektör'le Devlet Sektörü'nün emrine verilecektir. Biriktirim (tasarruf) bankaları kurulacak, buralarda devlet gelirleriyle milli örgütlerin biriktirimleri toplanacak, bu kaynak yatırım ve kalkınma işlerinde kullanılacaktır. Açık ve gizli işsizliğin boşa akıttığı emek kapasitesi yararlı yönde eyleme geçirilecek, makineler yerine bu emek'ten yararlanılacaktır. Türkeş, gerikalmış yoksul bir ülkenin makineler almağa gücü yoksa, insan gücünü kullanmağa hakkı olmalıdır diye düşünür ve Mao'nun komünist devrim başında Çin'de yaptığını bizde

de uygulamak ister. Alt yapı işlerinde, bayındırlık yol su elektrik, liman, baraj, okul, yapı işlerinde bu **«atıl kapasite»** kullanılacaktır. Türkeş bunun bir disiplin ve otorite istediğini bilmektedir. Bir Milli Kalkınma Ordusu kurularak gizli ve açık işsizler onun emrine verilecektir. Bunlar eğitilecekler ve belirli bir ücret alacaklardır. Özgürlük, kimseye tenbellik hakkı tanımaz. Türkeş, tenbel, uyuşuk, yararsız, inançsız insanlardan nefret eder. Onlar için **«çamur»** der. Ülkenin çamur'u, kalkınmanın sıvası olacaktır.

KATI BİR DEVLETÇİ

Türkeş, Ecevit'in pek çok şeyde olduğu gibi, Köykent projesinde de kendi **«Tarım Kent»**lerinden esinlendiğini söyler. Tarım Kentler projesinin uygulaması ile kırsal kesimin tüm ekonomik ve sosyal yapısı değişecektir. O, bugünün, 45 bin köye, 65 bin yerleşme birimine dağılmış yaklaşık 25 milyon nüfusuna devletin hizmet ve reform götürme olasılığını görmez. Köylerin % 53'ünde su yoktur. % 75'inde yol yoktur. % 98'inde elektrik yoktur. Köylü başına yılda düşen gelir halâ bin liranın altındadır. Buralarda sosyal ve ekonomik bir kalkınma yapabilmek için bu dağınıklığı hiç değilse on misli küçültmek, yoğunluğu on misli arttırmak gereklidir. Her bölgede bir merkez köy seçilecek, oralara tüm hizmetler götürülerek hızla kentleşmeleri sağlanacak ve çevreden merkeze doğru doğal bir akım yaratılacaktır. Çevre köylerin halkı, bu merkezlerde işçi, memur, hizmet görevlisi olarak sosyal ve ekonomik bir değişim içine gireceklerdir. Köy Üretim Birliklerinin biriktirim sandıklarında toplanan paralarıyla tarım sanayii gübre sanayii, tarım mücadele sanayii, tohum geliştirme sanayii gibi üretim birimleri kurulup çalıştırılacaktır. Türkeş, mülkiyet üzerindeki düzenlemelerini kırsal kesimde en geniş ölçüye çıkarmaktadır. Toprak reformu yaparken, tarım reformunun isterlerini gözönüne alacak, sulu 100 susuz 300 dönümden aşağı toprak birimi olmayacak, bu kural içinde dağıtım ve birleştirme işleri gerçekleştirilecektir. Toprağın miras yoluyla parçalanmasının da önüne geçilecektir. Toprak, ailede tarımla uğraşan en yetenekli kişiye bırakılacak, diğer mirasçılar haklarını para olarak alacaklardır. Gerek bu paraların, gerekse kamulaştırma bedellerinin çar-çur edilmesine göz yumulmayacaktır. Onlara alacakları devlete ait hafif sanayiin hisse senedi olarak ödenecek, bu paraların üretici

rol oynamaları sağlanacaktır. Köylüler, zorunlu olarak köy tarım kooperatiflerinin üyesi olacaklardır. Kooperatif, işletmecilikte gerekli araç gereç ve teknikleri üyelerine sağlayacaktır. Her üye köylü, kentteki kat sahili gibi, birleştirilmiş toprağın hem sahibi olacak, hem de ortak üretim koşullarına uyacaktır. Türkeş hemen akla Kolhoz ve Sovhoz gibi komünist uygulamaların gelmemesini istemektedir. Onun kurduğu düzende emek ve mülk devletin değildir. Ecevit **«Toprak kullananın, su işleyenin»** deyince bundan **«işte komünizm»** anlamı çıkaran o'dur; ama o kendi ideolojisinden böyle bir anlam çıkarmağa kalkanın alnını karışlar.

Türkeş'e göre, egemen bir devlet olarak yaşayabilmek, bağımsızlığı korumak için, devletin yeraltı servetini elinde bulundurması gerekir. Bu nedenle madenler devletleştirilecek, özel sektör maden işletmeciliği yapmayacaktır. Sanayinin ham maddesi olan madenler üzerinde kesin bir kontrol sağlanacaktır. Savunma yönünden önemli ve gerekli görülen kıyılar devletleştirilecektir. Kıyıların özel çıkarlara yuva olması, kentlerdeki arsa spekülâsyonu önlenecektir. Sanayide montaj ve dışa bağımlılık kaldırılacak, üretici ağır sanayi hızla geliştirilecektir. Özel sektör genellikle tüketim sanayii alanında bırakılacaktır. Milli Sektör ve Devlet Sektörü sanayiye geniş ölçüde egemen olacaklardır. İlmi araştırmaya ve teknoloji geliştirmesine ayrı bir önem verilecektir. Eğitim sistemi kalkınmanın gereklerine uydurulacak; üretici, araştırıcı ve yaratıcı kafalar yetiştirilecektir. Türkeş eğitimde kafa oluşturulmasına son derece önem vermektedir. Her türlü kültür emperyalizmine açık, yapıcı ve yaratıcı dinamiği olmayan kuşaklar onun büyük sorunudur. 1977 Sonbaharında, sekiz aydır öğretimden uzak tutulan Ortadoğu Teknik Üniversitesinin Türkeş tarafından sadece bir komünist yuvası olarak değil, İngiliz diliyle eğitim yapan ve yabancı kültür yayan bir merkez olarak görüldüğüne pek dikkat edilmedi. Türkeş'e göre bugünkü eğitim kurumlarını tümden elden geçirmek ve yeniden örgütlemek gerekir. Onların kapalı olmalarının millete ve gençliğe getirdiği hiç bir zarar yoktur. Bunların ne kadar çoğunda eğitim durdurulur ve aksatılırsa, kültür zehirlenmesi o ölçüde hafifletilmiş sayılmalıdır. Bu görüş MC koalisyonunun diğer ortaklarıyla da değişik ölçülerde paylaşıldığı için (özellikle MSP ile) konu doğal dalgalanışların akışına bırakılmıştır.

AKSİYON

Türkeş'in tasarıları bitmez. Onları bütün yaşamı boyunca büyütmüş, geliştirmiştir. Ülkede bütün kurumlar çürümüştür ve etrafa kötü bir koku yayılmaktadır. Şimdilerde herkesin dikkatine çarpan dış ticaret dengesizliği, bir hırsızlık ve kaçakçılık sisteminin geliştirilmesiyle bu kadar büyümüş ve dert haline gelmiştir. Milli Dış Ticaret Kurumu kurulup, bütün milli örgütlerden gelen üyelerle yönetilmeğe başlandığı zaman, yani dış ticaret devletleştirildiği zaman, bütün bu ahlaksızlıkların ve hırsızlıkların çanına ot tıkanmış olacaktır. Hızla geliştirilecek milli sanayi de, üretici ve dışa dönük olacağı için, satılacak mallar artacak, ithalât azalacak, denge kısa zamanda kurulacaktır.

Her şeyde olduğu gibi, çalışma hayatında da yeni bir düzenleme ve disiplin şarttır. Türkeş sendika enflâsyonuna son verecektir. Her iş kolunda bir sendika olacak, sendikasız işçi kalmayacak; bugün varlıklı sınıflar nasıl kendi örgütlerini kuruyor ve Sanayi Odaları, Ticaret Odaları, Ziraat Odaları, Çiftçi Birlikleri, Tabip Odaları, Barolar gibi örgütlerle çıkarlarını koruyorlarsa; çalışanlar da kendi çıkar örgütleriyle güçlerini arttıracaklardır. Türkeş, «sevgili Bozkurtlar» diye seslenir: **«Hepiniz bu Milliyetçi Hareketin, Dokuz Işık sisteminin bayraktarlarısınız. Türk soy ve bağımsızlığının sahiplerisiniz. Unutmayın, Milliyetçi Hareket, bağımsız millet egemen devlet anlayışına dayanır. Bunu sağlamak için ayni ülkü etrafında birleşmemiz şarttır. Kalkınız! Kervan yola çıkmıştır, ona katılınız. Dokuz Işıkçı, Milliyetçi Türkiye gerçeği doğmak üzeredir. Şafak sökmeden dâvaya katılınız. Yaşasın Türk soyu! Yaşasın 100 milyonluk büyük Milliyetçi Türkiye. Yaşasın bu ülkenin dönmez insanları!»**

Türkeş, komünizmin en büyük üslenmeyi üniversitelerde yaptığına inanır. Kapitalist dünyanın komünizmle mücadele öğretisinde, yüksek öğrenim gençliğinin toplumsal yapıda en hassas ve en yumuşak nokta olduğu yazılıdır. Orada yaratılan olaylar topluma ve birey'e en etkin biçimde yansır. 1968 yılından beri süren öğrenci olaylarının kökenindeki sol tepkiyi böylece düzeni ve devleti yıkıcı bir taktik olarak yorumlayanların çözümcü olabilmeleri olanaksızdır. Türkeş, 1973'den beri işbirliği içinde bulunduğu sağ iktidarların kesin sonuçlu bir savaşıma girmekteki çekingenliklerinin komünizmi daha da yüreklendirdiği kanısın-

dadır. Bir teorisyen olarak, savaşımın nasıl yapılması gerektiğini, iktidar ortaklığı süresince göstermek istemiş ve olayları hızlandırmıştır. Aslında o, karşıtlarının zannettiğinin tersine, savunudadır. Ülkeyi, milleti ve devleti komünistlerin ellerine teslim etmeyecektir. En iyi savunma saldırı olduğu için, sorumluluk taşıdığı süreçte, kendi gücünü devlet gücüyle özdeşleştirerek saldırıya geçmiştir. Bâzan fazla ileri gittiğini hatırlatan, onu bölücülüğü bizzat kışkırtmakla suçlayan yandaşlarına şöyle çıkışmaktadır **«Ne yapsa idik yani? Bölünmesinler diye, hepsinin komünist ağına düşmesini seyretmemiz mi isteniyor?»**

Türkeş'in saldırı taktiğinde bölücülük temel ögedir. **«Çeşitli Marksist teşekküllerin karşısına milliyetçi teşekkülleri kurarak, onların altlarını boşaltarak ve bütün milliyetçi teşekküller arasında yardımlaşma, dayanışma, işbirliği kurarak hedefe varacağız»** der. Üniversitelerin, mimar odalarının, inşaat mühendisleri odalarının, ziraat mühendisleri odalarının, kimya mühendisleri odalarının, baroların, tabip odalarının Töb - Der'in ve daha pek çok kuruluşun Marksist yönetim ve kontrol altında bulunduğuna inanır. Adalet mensupları, memurlar arasında da Marksistler önemli sayılara ulaşmışlardır. Bunların hepsini temizlemek gerekir. Böyle temizlikler kendilerine **«Milliyetçi Cephe»** diyen, sıkışınca milliyetçiliğe sığınan siyasal teşekküllerle başarılamaz. Bunun tek siyasal gücü, Milliyetçi Hareket Partisidir. Anarşist komünistleri yok edebilecek idareyi ancak Türkeş kurabilir. **«Dava adamları o davanın şartlarını ve gereklerini kendi kişiliklerinde yaşamazlarsa, o davayı bir adım ileri götüremezler»** der. Aksiyon haline geçmesini beceremiyen milliyetçilik bir işe yaramaz. Kimsenin ben milliyetçiyim şöyle yaparım, böyle yaparım diye hayâle kapılmamasını söyler. Elele verip milliyetçiliği iktidar yapma aksiyonuna geçilmedikçe, **«o aksiyonla işbirliği yaparak çalışmadıkça»** hiç bir sorun çözümlenemez.

Böylece Türkeş'in, milliyetçi cepheden pek hoşnut olduğu söylenemez. Onun milliyetçilik anlayışının ne ölçüde bir yeni düzen getirdiği, düzen değiştirmeğe karşı olan büyük ortak Adalet Partisinin aslında neden MHP'den tedirgin olmağa başladığı giderek daha iyi anlaşılmaktadır. Türkeş, kendi milliyetçi doktrinine yeşil ışık istemektedir. Beni iktidar yapın ve destekleyin bakın nasıl herşeyi düzeltirim demektedir. Demirel böyle niyetlerden rahatsız olmaz. Türkeş'in Dokuz Işık doktrinini, öfkeli

emeklilerin «Kanuni Esasi» kıraathanelerinde coşup «şu devleti bir hafta benim elime verecekler ki...» biçimindeki bilinçaltı tepkileri olarak değerlendirir. Gerçekte ise, Türkeş'in, bugüne kadar süren politikaların bir türlü yörüngesine sokamadığı sosyal, ekonomik ve politik hayatımızı 20 yıl gibi kısa bir süreçte dünyaya örnek hale getirme projeleri, pek çok kimseye, böylesine bir hayâlciliğin ürpertisini ve ürküntüsünü duyurmaktadır. Türkeş, kendisini hiç önemsemeyenlerle çok önemseyenlerin dengesinde, hiç ummadığı iktidarın salıncağını kurmuş, kolon vurup durmaktadır.

ERBAKAN

HACI HOCA TAKIMI DİYE ÖNEMSENMEMEK İSTENEN, İKTİDARA YANAŞTIRILMAYAN DİNDARLAR, ŞİMDİ BAKANLIK KOLTUKLARINA OTURABİLMEKTE, DEVLET VE MEMLEKET MESELELERİNDE GÖRÜŞLERİNİ UYGULAYABİLMEKTEDİRLER. BU «DOYUM»UN NE OLDUĞUNU HERKESTEN FAZLA KENDİ BENLİĞİNDE ÖLÇEN ERBAKAN'DIR. 1969'DA ODALAR BİRLİĞİNDEN POLİS GÜCÜ İLE ATILAN «TAKUNYALI» ADAM, ŞİMDİ BAKANLIKLAR ARASI EKONOMİK KURULA BAŞKANLIK ETMEKTEDİR.

ÖNCE MANEVİ KALKINMA...

Erbakan'ın milli görüş dediği siyasal felsefesinin birinci amacı ahlâk ve manevi kalkınmadır. Ekonomik kalkınma ondan sonra gelir.

YENİ DEVİR

Erbakan Demirel gibi «Büyük Türkiye» demez, «Yeniden Büyük Türkiye» der. Türkiye zaten büyüktür. 1975 - 2000 yılları arasındaki «Yeni Devir»de Türkiye eski büyüklüğünü bulacaktır.

BANA KATLANACAKSINIZ!

Belki de politikadaki tüm gayreti, bütün o çelişkiler ve insana «niye böyle yapıyor» dedirten davranışları, şimdiye kadarki politikalarla yaşamları pek değişmemiş küskün ve öfkeli seçmenlerin bir bölümünü etkileyerek kendi etrafında toplamak ve böylece iktidarın doğal ortağı haline gelmek içindir.

KOLERA SAVAŞI

Koalisyon ortaklarının hepsi de halkın dinsel duyguları üzerinde politika yaptıklarından, daha akılcı davrananlara karşı Erbakan, onları bir köşeye kıstırmanın keyfini sürüyordu. Para yoktu ama, borç yiyen kesesinden yerdi. Hacılar için de para bulunsundu.

YARATILIŞA UYGUN GÖREV

Erbakan'ın müslüman ailesinde kadın hiç bir iş yapmakla yükümlü değildir. Ona sadece «yaratılışına uygun» görev-

leri yerine getirmek düşer. Kapitalizm de, sosyalizm de kadını dış hayatta çalıştırarak ezmektedir.

ELMALARLA ARMUTLAR

Teknolojide dizel motörlerinin içindeki tutuşma zamanını yüksek matematikle hesaplayabilen adam, politikada elmalarla armutları toplamağa kalkmaktadır.

«ÖNCE MANEVİ KALKINMA!»

Bunu Erbakan bir televizyon konuşmasında anlatmıştır. İtalya'ya yaptığı resmi ziyaret sırasında görüşmeler sürerken, İtalyan Cumhurbaşkanı Türk kalkınması ile ilgilenmiş; ve Erbakan ona **«önce manevi kalkınmaya önem veriyoruz»** diye bu konudaki görüşlerini uzun uzun anlattıktan sonra da, şunları söylemiştir:

«Biz İtalya'da hatâ ettik, manevi kalkınmayı ihmal ettik. Gönlüm istiyor ki siz Türkiye'de hedeflerinize kısa sürede ulaşasınız; ben de İtalyan milletine misâl göstereyim, bakınız manevi kalkınmayla beraber yürüdüler, selâmete erdiler, Türkiye'yi örnek alalım diyeyim.»

Erbakan bunu, kendisinin ve partisinin manevi kalkınma teorisiyle yabancıların bile nasıl ilgilendiklerine bir örnek olarak anlatmıştır. Karşıtları ise, **«adam alay etmiş»** demişlerdir; İtalya Cumhurbaşkanının sözlerinde **«ispat edin şu teorinizi de biz de kalkınma nasıl oluyormuş, görelim»** gibi bir mizah'ın saklı olduğunu; Erbakan'ın nasıl olup da anlamadığına şaştıklarını belirtmişlerdir.

Oysa, Erbakan'ın **«manevi kalkınma»** üzerine şaka kabûl etmesine olanak yoktur. **«Milli görüş»** dediği siyasal felsefesinin birinci amacı ahlâk ve manevi kalkınma'dır, maddi kalkınma ondan sonra gelir. Zaten onu ve partisini diğer büyük partilerden ayıran baş özellik de budur. Erbakan, Adalet Partisini de Cumhuriyet Halk Partisini de, biri kapitalist felsefenin diğeri sosyalist felsefenin etkisinde kalmış **«materyalist»** örgütler olarak görür. Birbirine karşıtmış gibi kavgalı olan bu iki büyük parti aslında yabancı kaynaklı maddeci görüşlerin savunucusudurlar. Onlardan millete ve memlekete hayır gelmez. Bu memleketi kurtaracak dü-

şünceler ancak bizim islâm kültürümüzden doğar ve bunu anlamak için da, politikada yabancı materyalist görüşlerin yerine bizim milli görüşümüzün egemen olması yeterlidir. Erbakan **«milliyetçi görüş»** demez, demediği için de Demirel 1977 seçim kanpanyası boyunca **«ne biçim milliyetçi bunlar, anlamadım»** kuşkusunu yayıp durmuştur. Erbakan, Türk toplumunu yaratan en etkin nedenin **«Din»** olduğu görüşündedir ve milliyetçilik deyimi ile onu sakatlamamak istemektedir. Onun ikinci kez milliyetçi cepheye katılmasını bir çelişki gibi göstermek isteyenler, ilk koalisyonu CHP ile yaptığını unutmamalıdırlar. Ecevit hükûmeti içinde bütün bağlar kopmuş ve tüm olasılıklar kalmışken Erbakan'ın sonuna kadar ortaklığı sürdürme çabasını Ecevit pek anlıyamamşıtır, bunun siyasal bir **«vurdum duymazlık»** olabileceğini düşünmüştür. Erbakan ayni tutumu birinci MC. koalisyonunda da sürdürmüş, 1977 seçim kanpanyasından sonra MSP'nin diğer sağ partilerle artık iyice **«düşman kardeşler»** haline geldiğini söyleyenler, onu ikinci MC'nin mimarı rolünde de görebilmişlerdir. Bunda şaşılacak bir şey yoktur. Erbakan, hangi koşullar içinde olursa olsun **«Milli Görüş»**ü iktidarda tutmanın yollarını aramaktadır. Bu yöndeki inanılmaz uzlaşma dayanıklılığı ince hesaplara dayanmaktadır. Koalisyonlarda ilk koşul olarak hep **«Bakanlıklar Arası Ekonomik Kurul»** başkanlığını istemesi boşuna değildir. Türkiye'nin tüm bunalımlar içinde büyüyen gücünü görmektedir. Gözünü trilyonlara dikmiştir. Devletin kuruluşundan bugüne kadar geçen yarım yüzyılı aşkın sürecin, yığınla yanlış yapıldıktan sonra bir takım doğruları da belirgin hale getirdiğini, bu **«doğru»**lar yönünde yapılacak ekonomik ve sosyal girişimlerin, ülkenin büyüyen ekonomik ve dinamik güçleriyle daha kısa süreçlerde iyi sonuçlar verebileceğini hesaplamaktadır. Amaç, bu süreçlerde iktidarda olabilmektir. O hep iktidarda kalırsa, iyileşme yönündeki değişimin kendi siyasal görüşlerinin etkisiyle gerçekleşebildiğini söyleyecek ve **«Milli Görüş»**ü daha büyük kalabalıkların omuzlarında taşıtacaktır.

Ülkede, politikalar ve uygulamalar bir takım dar boğazlara gelip tıkanınca, sadece halkın değil, politikacıların da gözleri açılmaktadır. Sağ dediğimiz politikalar da, büyük kitle çıkarları yönünde geliştirilmekte; baskının arttığı noktada bir rahatlık yaratma zorunluğu kendiliğinden doğmaktadır. Sanayideki yanlışlar, bugün sağ politikacılarca da görülebiliyor. Tarım kesimindeki büyük toplumu, üretimlerini ucuza kapatma politikalarıyla av-

larken, dinci milliyetçi gelenekçi sloganlarla sürüklemenin olanaksızlığı iyice anlaşılıyor. Bu nedenledir ki, bir taraftan **«ağır sanayi», «üretimi arttırıcı makinalar ve fabrikalar»** şarkıları söylenirken, öbür taraftan **«çiftçiyi hoşnut edici taban fiyatları», «tarım kesimini yeniden örgütleyici, ekonomik ve sosyal yaşamı iyileştirici önlemler»**, temel politik görüşler olarak benimseniyor ve **«sol politikalara ne gerek var»** gibi tavırlar takınılıyor. Sömürülenin, bu işin farkına varabildiği oranda daha az sömürülmesi, tarihsel gelişim içinde sağ politikaların temel kurallarından biri olmuştur. Bizim ülkemizde de şimdi sağ, sömürünün, halkçı politikalarla yumuşatılması dönemine gelindiğini sezmektedir ve **«büyüyen pasta»**dan, klâsik egemen güçlere de, çalışanların geniş topluluklarına da doyurucu dilimler sunabilmenin yollarını aramaktadır. Kuşkusuz, büyüyen pasta, böyle bir dağıtımı sağlayacak yeterlikte değildir ve sağ politikalar bu nedenle bütün **«iyi niyet»** gösterilerinde başarısızlığa uğramağa mahkûmdurlar. Kitleler **«daha fazla»** ile yetinmezler, dünü ve bugünü karşılaştırarak **«halimize şükür»** demezler; yaşanılan çağın mutluluk ölçülerini ararlar, düne değil etraflarına bakarlar ve gereksindikleri her şeyi elde etmek isterler. İşte Erbakan, kişisel ve toplumsal isteklerin büyük bir dinamizm kazanmağa başladığı böyle bir süreçte politikaya girdi; ve iktidarda olanların şaşkınlıklarına, bunalımlarına, güçsüz kalışlarına bakarak politikada **«eksiğin»** ne olabileceğini düşündü. Eksik, **«manevi taraf»** tı. Böyle maddi hevesler içine düşürülmüş kitlelerle politika yapılamazdı. İşte onlar sonunda ne versen **«az»**, ne yapsan **«yetmez»** diye karşına dikiliverdi. Politikanın önce **«iklimini»** yaratmak düşüncesi böyle doğmuş olmalıdır Erbakan'da...

Peki, Adalet Partisi maneviyatçı değil miydi? Demokratik hayatın başından beri iktidarda bulunan sağ partiler halkı hep **«senin maneviyatını, dinini, mukaddesatını kurtarıyoruz ve koruyoruz»** diye oyalamamışlar mıydı? Şimdi Erbakan ve MSP neden **«önce manevi kalkınma»** diye politikaya giriyorlardı? Erbakan, şöyle açıklamıştır durumu **«Onlarla bizim aramızda çok büyük bir fark var»** demiştir. **«Onların asıl zihniyetleri, asıl bindikleri araba bir materyalist arabadır. Bu arabanın içersine, hin-i hacette bir kaza olursa bize de lâzım olur diye bir yedek lâstik koyup, üzerine maneviyat diye yazmışlardır. Bizim ise arabamız maneviyat arabasıdır. Onlarla aramızdaki fark, ikisi de metal olduğu halde, tenekeyle altın arasındaki fark kadar büyüktür.»**

Erbakan'ın Türk politikasına getirdiği bu **«altın»** maneviyatçılık nedir? Sözlerine ve politik davranışlarına bakıldığı zaman, görülmektedir ki, Erbakan, müslüman ruhunu şahlandırmak istemektedir. Her fırsatta **«bin yıllık»** tarihin şan ve şereflerini anlatmakta, hatırlatmaktadır. Bin yıl, Türklüğün değil, islâmın tarihidir. Yani islâmiyeti kabûl ettikten sonraki tarihimizdir. İslâm dininin gerikalmışlığa, yoksulluğa, bilim düşmanlığına nedenmiş gibi gösterilmesi ona tarihi bir görev yüklemiştir. Ne büyük bir dinimiz olduğunu bilirsek, islâm kültür ve biliminin bugünkü uygarlığı yaratan en büyük etken olduğunu da öğreneceğiz demektir. Batı, yüzyıllardır sürdürdüğü propogandalarla tarihi ve bilimsel gerçeklerin üzerini küllerle örtmüştür; bizim öz kültür ve bilim mirasımızı istediği gibi kullanmıştır; ve Erbakan, sadece içerde değil, dışarda islâm âleminde de büyük bir miras bilincinin uyandırılması gereğine inanmaktadır. Ecevit'le koalisyon döneminde, petrol üreten islâm ülkelerinin biraraya gelip Batıya yeni fiyatlar kabûl ettirme eylemini böyle bir bilincin uyanışı sayarak Suudi Arabistan'a koşması, Erbakan'a dünyada kimsenin din kardeşliğine, manevi alış verişe önem vermediğini göstermiştir ama, o, anlamazlıktan gelmiştir. Kral Faysal ve Petrol Bakanı Şeyh Yamani; din kardeşliği, kültür birliği, ekonomik dayanışma ve yardımlaşma konularındaki güzel sözlerine teşekkür ettikten sonra, Erbakan'a **«ne yazık ki, şirketlerin bize devlet hissesi olarak bıraktıkları tüm petrolü uzun vadeyle başka ülkelere sattık, elimizde petrol kalmadı ki ucuz fiyatla verip veremiyeceğimizi konuşalım»** demişlerdi. O tarihte biz Suudi Arabistan'dan yılda 79 milyon dolarlık petrol alıyor ve onlara 1.3 milyon dolarlık mal satıyorduk. Faysal hazretlerinin aklından da **«şu Türkler sıkışmışlar, onlara biraz yardım edelim»** düşüncesi geçmiyordu.

YENİ DEVİR

Erbakan, ülkenin yirminci yüzyıl içindeki siyasal yaşamını dörde ayırır ve şöyle değerlendirir. 1900 - 1925, savaşlar dönemidir. 1925 - 1950, yaraların sarılma dönemidir. 1950 - 1975, yol arama dönemidir. 1975 - 2000 ise **«Yeni Devir»** olacaktır. 1975'den itibaren **«Yeniden Büyük Türkiye'nin kurulması»** çabaları başlamıştır. O, Demirel gibi **«Büyük Türkiye»** demez, **«Yeniden Büyük Türkiye»** der. Çünkü Türkiye zaten büyüktür, geçmişinde dün-

yayı titrtemiş, çağ açmış çağ kapamıştır. Politikacıların görevi, onu yeniden eski büyüklüğüne kavuşturmaktır. Erbakan bu görevle yüklü olarak politikaya atıldığını saklamaz. Konuşmasındaki edâ, alt perdeden alan bir kişilik görünümü verirse de, sözlerinin altında, karşıtları, büyük bir böbürlenme saklı olduğunu söylerler. Kimseyi suçlamıyormuş, Cenabı Hakkın lûtfu keremiymiyle böyle bir görev yüklenmiş gibi davranır. Madem ki **«hak»** gelmiştir, **«batıl»**ın ortadan çekilmesi gerekir. Şu son **«Yeni Devir»** açılıncaya kadar, yani o politikaya gelinceye kadar iktidar olanların, ülkeyi yönetenlerin **«batıl»** sayılacağı ise açıktır. CHP yi daha yumuşak, AP'yi daha sert eleştirir. Memleketi yabancılara peşkeş çeken, devlet olanaklarını kötüye kullanan, kredileri ve devlet olanaklarını üç - beş kişiye buyur eden, fakiri güçsüzü ezen, sömürüyü acımasızca yürüten renksiz liberal, kapitalist görüşün partileri (önce DP, sonra AP); 1950 - 1975 arasındaki yol arama dönemini berbat etmişlerdir. Bunlar güyâ maneviyatçı, milliyetçi politikalara sahip gibi görünürler, ama milil şuura bile sahip değildirler. CHP'ye gelince, 1925 - 1950 arasında elâlem elektrik, su, yol, fabrika, sanayileşme derken, bunlar insanlara tahakküm etme yollarını geliştirmişler, bir zulüm dönemi yaşatmışlardır. Erbakan'a göre Halk Partisi bu 25 yılı, hangi köyde kim kur'anı kerim okuyor gidin basın, içeri atın emirleriyle geçirmiştir. Böyle **«bilimsel»** ayırımlar yaparken, onun gibi bir ahlâkçı ve maneviyatçının daha tarafsız davranması Erbakan'ın inandırıcılığını arttıracaktır. Fakat o her zaman ölçüyü tuttturmaaz. Bir gazeteciye 12 - 13 yaşımdan beri dini görevlerimi düzenli olarak yerine getiririm diyen o'dur. Teknik Üniversitede ders aralarında bile beş vakit namazını kaçırmadığını söyleyen odur. Üniversitede mescit olarak kullandıkları bir yer vardır. Amerikan şarkılarına ve danslarına heves edip vakitlerini boşa harcayanlar arasından uygun olanları seçip, onlara dini dersler veren, namaza alıştıran odur; ve bunların arasında Ispartalı Süleyman Demirel'de vardır. Bütün bunlar 1930'larda 1940'larda olmaktadır ve Erbakan'ın **«zulüm dönemi»** tanımlaması ile biraz çelişki yaratmaktadır. Ayni dönem için bir başka gazeteciye Süleyman Demirel **«çocukluğum, sabahları kur'an sesleriyle uyanılan bir köy evinde geçti»** demiştir. Demek ki kur'an okunulan evleri basmak olayı, biraz abartılmıştır.

Bu, Erbakan'ın özelliklerinden biridir. Abartır. Olaylara bakı-

şında, sanki her zaman elinde büyütücü bir mercek varmış ve her olaya onu tutuyormuş gibi bir duygu verir insana. Kendisi, 1973 seçimlerinden sonraki hükûmetlerde koalisyon ortağı olarak iktidarda olduğu halde, tek başına iktidardaymış gibi konuşur. İktidar ortağı partiler de içinde olmak koşuluyla hepsine **«onlar»** der ve kendi iktidar dönemiyle onları karşılaştırır. **«Onların yaptıkları 3 gram geliyorsa bizim yaptıklarımız 1000 okka çekiyor»** der. Attığımız temeli üç ayda altı ayda yükseltiyoruz, bir fabrikayı yıl dolmadan hizmete açıyoruz, der. Karşıtları da onun attığı temelleri altı ay sonra otomobillerinin bagajına yükleyip Ankara'ya getirirler, ya da bir yıl sonra ineklerin koyunların otladığı bir açık arazide fotoğraf çektirip **«Erbakan'ın ağır sanayi tesislerinden biri önünde çekilmiş hâtıra resmi»** diye basına dağıtırlar. Bütün bu şakalar, iğnelemeler, alaylar politikaya biraz renk, biraz neş'e getirmiştir. Gazetelerde, bir yıl önce atılan temelin yerini bulmak için köylülere sora sora dağ taş gezen genç gazetecilerin röportajları yayınlanmaktadır. Karikatürcüler ve mizah yazarları için yeni bir **«Hoca»** tipi çıkmıştır ortaya ve gazinolarda en hoşa giden taklitler, espriler onun üzerine yapılmaktadır. Ülkenin kötü giden ekonomik işleri ve halkın asık suratlı yaşamı içinde hiç değilse bir neş'e kaynağı yaratmağı bilmiştir Erbakan. Bu da bir anlamda moral verici olmuştur. Politik ve sosyal hayatımız o geldiğinden beri biraz daha **«dayanılır»** haldedir.

Bütün liderlerde olduğu gibi, Erbakan'da da **«Büyük Türkiye»** ideali gayet canlıdır. O da, diğerleri gibi, bu ideali tek başına gerçekleştirebileceği inancındadır. Küçük bir sokak üzerinde üçüncü berber dükkânını açan esnaf gibi, düşünmüş taşınmış; öbürlerinin **«Cihan Berberi»**, **«Ünlü Berber»** tabelâlarının yanına **«Bu Sokağın En İyi Berberi»** tabelâsını asmağı uygun görmüştür. Urfa'da son seçim kanpanyasını açarken **«50 milyon şehit vermiş bu ülkeyi Allâh Lillâh aşkına bunların eline bırakmayınız»** diye yalvarmıştır. AP için **«milletin verdiği mirası on yılda yedi bitirdi»** demiş, CHP için de **«köylerde balık üreterek ülkeyi kalkındıracaklarmış»** esprisini yapmıştır. MSP'nin **«yüz bin kişilik»** manevi kalkınma ordusunun siperlere girdiğini, onun ağır sanayi hamlesini baltalamak için yabancıların iki büyük partiye de erken seçim yapmağı önerdiklerini söylemiş, burada büyük zaferin hücum emrini vermek için toplanmış bulunuyoruz dedikten sonra da şu dizeleri okumuştur:

«Ateş-i Nemruttan korkar mı İbrahim olan,
Hodri meydan, hodri meydan, hodri meydan!.»

Erbakan'ın **«Büyük Türkiye İdeali»** nedir? Ona bakmadan önce, onun **«Yeniden Büyük Türkiye»** sloganının kaynağını araştırmak gerekecektir. Böylece **«Milli Görüş»** teorisi de daha iyi anlaşılmış olacaktır. Erbakan'ın politik anlayışına göre, yapılacak şey, yeniden yaratmak değil, var olanı meydana çıkarmaktır. Türkiye zaten büyüktür, konu onu yabancılara da gösterebilmek, dünyaya tanıtmaktır. Bizim Batıdan alacağımız bir şey yoktur. çünkü daha önce her şeyi onlara biz vermişizdir. Sekizinci yüzyılda Halife Harunreşit Şarlman'a bir çalar saat gönderdi diye Avrupa çalkalanmış, koskoca Kral, gece yarıları uykusundan fırlayıp saatin içine giren cin'i görüp yakalama heveslerine kapılmıştır. 10'uncu ve 11'inci yüzyıllarda müslümanlar çeliğe daha iyi su vermesini bilirlerdi. Haçlı Seferleri sırasında Arslan Yürekli Rişar, Selâhaddin Eyyûbi'nin kılıcının keskinliğine hayran kalmıştır. 13'üncü yüzyılın başlarında Diyarbakır'da Artukoğulları döneminde yaşamış Eb-Ül-İz'in yarattığı makineler bugün Batılıları şaşırtmaktadır ve otomatik makinelerin ilk büyük yaratıcısı olarak tanınan Leonardo Da Vinci'den iki üç asır önce gelmiştir. Eb-Ül-İz. Demek ki ilk otomatik makineleri biz Batılılardan 600 yıl önce yapmışızdır. Hazerfen Ahmet Çelebi, Batılılardan 150 yıl önce uçmayı başarmıştır. Dördüncü Murat döneminde yaşamış bir Lâgari Hasan Çelebi vardır ki, kendisine ilk astronotumuz demek hiç de yanlış olmayacaktır. Onun kendi icadı büyük fişeklere barut doldurup kendini havaya fırlatışını Evliyâ Çelebi şöyle anlatmaktadır:

«Bu Lâgari Hasan, elli okka barut macunundan yedi kollu bir fişek icat etti. Sarayburnunda hünkâr huzurunda fişeğe bindi ve şakirtleri fitili ateşlediler. Lâgari, «Padişahım seni Hüdaya ısmarladım, İsa Nebi ile konuşmağa gidiyorum» diyerek temhid (düzenleme) ve tahmid (şükür etmek) ile evc-i asmâna eyledi. (Gökyüzüne çıktı). Yanında bulunan fişekleri ateş edip rûy-i deryaya çeregân eyledi. (Deniz yüzünü aydınlattı), Bâm'ı felekte (gökyüzünde) fişeki- kebir'in barutu kalmayıp da zemine doğru nüzul ederken (yere doğru düşerken) ellerinde olan kartal cenahlarını (kanatlarını) açıp, Sinan Paşa Kasrı önünde deryaya indi. Oradan sinaverlik ederek (karaya çıkarak) üryanen (çıplak) huzur'ı

Padişahiye geldi, zemini bûs ederek (yeri öperek) «Padişahım İsa Nebi sana selâm söyledi» diye şakaya başladı. Bir kese akça ihsan olunup yetmiş akça ile sipahi yazıldı. Sonra Kırımda Selâmet Giray Han'a gidip orada merhum oldu.»

Erbakan **«eski büyüklüğün»** sonradan Batılılar tarafından bize zorla unutturulduğunu, bu konuda siyasal partilerin ve politikacıların da Batı hayranlığı, Batı yandaşlığı gayretkeşliği içinde onlara yardımcı olduklarını söylerken, coşar, şu Batılıların bilim diye böbürlendikleri şeyin nasıl müslümanlardan çalma bilgiler olduğunu ispata kalkışır. Müslümanlar harita yapmasaydı Kristof Kolomb Amerikayı nasıl bulacaktı, der. Fizikte İbn-i Heysem olmasaydı Öklid kırılma kanunlarını nereden bulacaktı, der. Câbir bin Hayyan olmasaydı Lavoisier ve Newton o ünlü prensiplerini nasıl koyacaklardı, der. El Câbir olmasaydı, Batı cebir ilmini, büyüklükleri harflerle gösterme, kare kök, küp kök alma yöntemlerini nereden öğrenecekti, der. Pi sayısını Giyaseddin Cemşid'in bugünkü elektronik makineler gibi hesaplaması, «sünüs-cosünüs»ü bulması, şaşılacak şeyler değil midir? Bugün de kullanılan ondalık sistemi müslümanlar bulmasaydı, çağdaş hesaplar yapılabilir miydi, der. Halife Me'mun zamanında arz daireleri (enlemler) arasındaki açıklığın 111 bin kilometre olarak hesaplanabildiğini; El Battani'nin bir yılı 365 gün 5 saat 46 dakika 22 saniye olarak hesaplarken sadece 2 dakika 24 saniye yanıldığını söyler. Erbakan'a göre, Nuh peygamber insanlığa gemiciliği, İdris peygamber terziliği, İsa peygamber Tıb ilmini, Musa peygamber sihirler ilmini öğretmiş, Hazreti Muhammed ve Kur'anla da, modern ilimler dönemi açılmıştır. Ona göre, Batının bilimsel hayatı bugün bir tıkanıklık noktasına gelmiştir ve buradan kurtuluş yolunu yine müslümanlar gösterecektir.

Erbakan böylece Müslüman geri değildir, Müslüman ilimsiz değildir, Müslüman güçsüz değildir bilincini uyandırmağa çalışır. Yani önce kendisini destekliyeceklere manevi bir güç kazandırmak ister. Böylece, Türkiye'de öteden beri Batının teknolojisine evet deyip de düşünce ve sosyal yaşamına hayır diyenlerin mantığını belirginleştirmiş olur. Teknoloji Batının bizden çaldığı bilimsel bir üründür, onu alırız, çünkü kendi malımızdır. Ama başka her şey yabancıdır, bize yaramaz, biz kendi düşüncemizle kendi sosyal ve ekonomik yaşamımızı düzenleriz. İşte bu da **«Milli Görüş»ün** özüdür.

Erbakan, bu felsefenin ideologu olduğu halde, **«hocanın dediğini yap, yaptığını yapma»** kuralınca hareket etmekten de kaçınamamıştır. Örneğin Teknik Üniversite Makine bölümünü bitirdikten sonra tezini pek âlâ Eb-Ül-İz'in otomatik makineleri üzerine, ya da Lâgari Hasan Çelebi'nin ilk füze hesapları üzerine yapabilirdi. Ama o Almanya'da Aachen Üniversitesine gitmiş ve orada Profesör Schmidt'in yanında, Dizel motörlerindeki tutuşmayı inceleyerek tezini hazırlamış, doktor ünvanını kazanmıştır Almanya'da pek çok kitapta benim **«tutuşma»** teorimden söz edilmektedir diye gurur duymaktadır; fakat şimdi siyasal alanda söylediklerinin bilimsel bir savunmasının hangi yabancı yayınla yapıldığını söylememektedir. Çünkü bilim'de geçmişle öğünmek diye bir şey yoktur. Bilim insanlığın ortak kültürüdür, ortak mirasıdır. Bin yıllar boyu birikmiş deneylerin ve düşüncelerin ürünüdür ve taş taş üstüne konularak zamanımıza kadar yükselmiş bir yapısı vardır. Erbakan bütün bu sade gerçekleri bilir. Batıyı hırsız, yağmacı, ahlâksız göstermekle kazanacağı nedir? Kendimize dönemiz, kendimizi anlamamız için etrafımıza nefretten bir duvar çekip, orada dervişler gibi çile doldurmamız mı gerekecektir? Halkın büyük bir kesiminin çağını yaşamağa yöneldiği bir sırada, hiç değilse halkın bir bölümünü içinden kurtulamadığı alaca karanlıkta yanlış yöne doğru çekmek gayreti, Erbakan'a neden yeni ve geçerli bir politika gibi görünmektedir?

«BANA KATLANACAKSINIZ!»

1973 ve 1977 seçimlerinde Erbakan'ın tahminleriyle sonuçlar arasında büyük yanılmalar yatar. Siyasal hayata çıkar çıkmaz kendisini büyük partilerle karşılaştırırken **«şanslar eşit»** demiştir. Parlâmentoda 150 - 200 sandalyelik yeri olabileceğini ciddi olarak hesaplamıştır. Onun gibi Dizel motörlerinin içindeki tutuşma olayını hesaplayabilen ya da Alman Leopard tanklarının motörlerini geliştirme hesaplarını yapabilen bir uzman, nasıl olur da herkesin kolayca yapabildiği hesaplarda yanılır? Erbakan'ın iki kezdir **«çoğunluğu alarak iktidara geliyoruz inşallah»** deyip de, oylarının % 11.8'den % 8.56'ya düşmesi, siyasal çevrelerde şaka konusu olmaktadır. Ama şaka götürmeyen bir taraf da, iki seçimdir, iktidarın kapısını açmak için onun ünlü anahtarına gereksinme duyulduğudur. Onsuz olunmaz, onunla da olunmaz. Ortakları

biraz sonra **«bu adam, hükûmet içinde hükûmet gibi hareket ediyor, iki başlı yönetim kuruyor»** diye feryadı basmaktadırlar. O ise açık açık **«bana katlanacaksınız»** demektedir. Belki de politikadaki tüm gayreti, bütün o çelişkiler ve insana **«niye böyle yapıyor»** dedirten davranışları; şimdiye kadarki politikalarla yaşamları pek değişmemiş küskün ve öfkeli seçmenlerin bir bölümünü etkiliyerek kendi etrafında toplamak ve böylece iktidarların doğal ortağı haline gelmek içindir. Bir hesap adamı olarak, her şeye karşın değişen, hem de hızla değişen bir toplumun hoşnutsuzları üzerine politika yapıyor; ve ekonomik muhalefet tabanının Cumhuriyet Halk Partisinde olduğunu görerek, kendisine maneviyat tabanını seçiyor. İnsanlar eskisi gibi dindar, ahlâklı, geleneklerine ve geçmişlerine bağlı olsalar bugünkünden çok daha mutlu yaşarlar diye düşünenler her toplumda vardır; ve Erbakan, bunların, kendilerinden saydıkları siyasal partiler başarısızlığa uğradıkça öfkelendiklerini, kandırılma duygusuna kapıldıklarını ve kendi politikacılarını aradıklarını görmüştür. Üstelik onlara, örgütlenir örgütlenmez iktidara ortak olmak zevkini de tattırmıştır. Hacı hoca takımı diye önemsenmemek istenen, iktidara yaklaştırılmayan dindarlar şimdi bakanlık koltuklarına oturabilmekte, devlet ve memleket meselelerinde görüşlerini uygulayabilmektedirler. Bu «doyum»un ne demek olduğunu herkesten önce Erbakan kendi benliğinde ölçmektedir. 1969'da Odalar Birliğinden polis gücüyle dışarı atılan, büyük sanayicilerin ve AP politikacılarının «işleri karıştırıyor, Anadolu tüccarı, Anadolu sanayicisi ikiliği çıkarıyor, ekonomik ve siyasal kararlarda başka güçler de yaratmak istiyor» diye afaroza kalkıştıkları **«takunyalı»** bir adam, şimdi hem siyasal iktidarın başedilemeyen huysuz ortağı hem de tüm ekonomik kararların verildiği Bakanlıklararası bir kuruluşun başkanıdır.

Erbakan'ın 1976 yılını **«ağır sanayi devrini açıyoruz»** sloganı ile, temel atma törenleriyle geçirmesi, 1977 Baharında da tüm seçim kanpanyası boyunca ağır sanayi şampiyonluğunu kimseye bırakmaması hem büyük can sıkıntılarına, hem de şakalara yol açtı. Özellikle onun ağır sanayii devlet eliyle kuruyoruz sözlerinden kuşkulanan özel kesim sanayicilerinin kaşları çatılıyordu. Erbakan'ın kapitalizme, sömürüye, montaj sanayiine, makarna ve gazoz sanayiciliğine yaptığı hücumlar zaten yeteri kadar can sıkıcı idi. Ne oluyor diye Demirel'e koşanlar **«bırakın canım, bütün**

bunları ne ile yapacakmış?» gönül almasıyla rahatlık duyamıyorlardı. Sanayi Bakanlığında takılıp kalan işler yığıldıkça yığılıyordu. 1976 Ocak ayında yaptığı büyük basın toplantısında ekonomik durumu ve kararları kamuoyuna açıklayan Erbakan, yatırımlarda devlet kesimi payının ağırlaştırıldığını söylüyordu. Televizyonda Sümerbank **«Sanayide Devlet»** diye reklâm yapıp duruyordu. Erbakan 250 milyar TL. tutarında 300 büyük dev tesisi başlatmanın tarihi şerefi ile öğünüyordu. Gerçi bu tesislerin çoğunun projeleri bile olmadığı, para işlerinin çözümlenmediği, eski başlatılmış işlerin bile yüzüstü durduğu söyleniyor ve konunun Demirel'le Erbakan arasında bir seçim yarışı olduğu şakalarla anlatılıyordu ama, **«Hoca»** da değme solculara parmak ısırttıracak şeyleri söyleyip Anadolu'da fır dönüyordu. **«Anadolu'da yaşayan insanlar 5 bin yıldır tarım ve hayvancılığa bağlı idiler, şimdi Anadolu'da ağır sanayi merkezleri kuruyoruz, geri kalmış bölgelere devlet eliyle fabrika ve iş götürüyoruz; bölgelerdeki işsizliği, geriliği, eşitsizliği, gidereceğiz, halkımıza refah getireceğiz»** diyordu. Türkiye'yi 50 yıldır montaj'la oyalıyanlara ateş püskürüyor, makine yapan makineler yapacağız, paramızı ele güne kaptırmayacağız diyordu. Taklitçiliğe, bürokrasiye, gelişmeyi engelleyen tüm davranışlara paydos diyordu. Uyduluktan kurtulacak, kendi kişiliğimizi bulacağız diyordu. Şimdiye kadar sizi aldattılar, dışa bağımlı olmadan kendi sanayiini kurmadıkça güçlü bir devlet, güçlü bir toplum olamayız diyordu. Bir iki şehirin kalkınmasıyla, küçük bir zümrenin zenginleşmesiyle çağdaş olunmaz, refahı yayacağız, sömürüyü kaldıracağız, bağımsız Türkiye'yi gerçekleştireceğiz diyordu. Kuşkusuz bütün bu sözler ve politikalar ülkenin tüm ilerici güçleri tarafından paylaşılan, haklılığı su götürmeyen gerçeklerdi. Erbakan karşıtı olan **«sol»**un bütün sloganlarını kullanıyor, tüm gereksinmelerini yansıtıyor, ayni paraleldeymiş gibi görünüyordu. Kendisiyle bu konuları tartışan aydınlara **«başka yönlerden ve başka araçlarla ayni amaca doğru yürümek mümkündür kardeşim»** diyordu. Ama yürüdüğü yol ve kullandığı araçlar onu böyle bir amaca doğru götürebilir miydi? Erbakan bunu tartışmıyordu. Kesin bir inanç içindeymiş gibi görünüyordu. Yukardaki sözleriyle tüm solcularla berabermiş gibi görünen adam, maneviyat ve eğitim üzerindeki düşünceleriyle bütün bağları koparıyordu. **«50 milyon şehit vermiş»** Anadolu'ya ağır sanayi hamlesi ile uygarlık ve gönenç müjdeleri veren Erbakan; ancak diyordu, daha önce manevi kalkınma gereklidir. Manevi kalkınma ol-

mazsa hiç bir şey başarılamaz. Arkasından, manevi kalkınma konusunda neler yaptıklarını sıralıyordu. Camilere 140 milyon lira yardım ettik diyordu. İmam, müezzin, vaiz ve kur'an kursu kadrolarında 12 bin kişinin maaşa bağlandığını; 4000 kur'an kursuna 2000 daha ilâve edildiğini, 72 İmam Hatip lise ve ortaokulunun 171'e çıkarıldığını, yeniden bir Yüksek İslâm Enstitüsü kurulduğunu söylüyordu. Okullarda din ve ahlâk dersinin yaygınlaştırıldığını, 77 bin çocuğun din okullarında okuduğunu, bunların dini kuruluşlarda görev alabilecekleri gibi diğer eğitim kurumlarına da gidebileceklerini ve başka hizmetlerde de çalışabileceklerini belirtiyordu.

Ve kendilerine **«ilerici»** diyenler kıyameti koparıyorlardı. 8 milyon çocuğun lâik okullarda eğitim gördüğü bir ülkede 80 bin çocuk dini eğitim görürse, ülke Yemen imamlığına döner sanıyorlardı. Din diye bir müessese varsa, her dönemde onun örgütlerinde çalışacak insanlara gereksinme duyulacağı unutuluyordu. Camilerin, dinsel binaların bakımı onarımı için para ayırmanın ayrı bir politika olamıyacağını düşünemiyorlardı. Erbakan her halde bu tepkilerden de faydalanıyor ve sınırı çok dar kendi seçmen tabanında bu yoldan etkinliğini arttırıyordu. Yoksa bütün bunları yapabilmek için bir partinin **«manevi kalkınma»** diye soyut bir kavrama sarılması, onu en büyük ilke olarak göstermesi gerekmezdi.

Demirel nasıl soyut bir birleştirici olarak **«milliyetçilik»** kavramına sarılmışsa, Erbakan da bu soyut **«manevi kalkınma»** kavramını fazla önemser görünmektedir. Oysa manevi dünyaları her halde bizden çok zengin olması gereken Arap ülkeleri, varil başına aldıkları ücreti ve tüm üretim üzerinden aldıkları devlet hakkının yüzdesini arttırmayı akletmemiş olsalardı, petrol gelirleri durduğu yerde artmıyacaktı. Manevi kalkınma uğruna tüm **«maddeci»**leri kurşunlayıp kılıçtan geçiren Endonezya'da kişi başına milli gelir 200 dolardır da, petrol üreten Arap ülkelerinde bu rakam 2000 dolardan 7 bin dolara kadar yükselmektedir. Yani, Erbakan'ın 2000 yılında 400 milyar dolar gayrı safi milli gelire ulaşacağını hesapladığı bu toplumun asıl sorunu, çağdaş bilimin ve ekonominin gereklerini yerine getirmek, varil üzerine din kardeşlerimiz yapabildikleri hesapları yatırımlar üzerinde de yapabilmektir. 2000 yılında kişi başına 4800 dolarlık yaygın bir gönenç'i plânlayıp gerçekleştiremiyen politikalar ise; görünmezde, soyut-

ta hiç bir başarı kazanamazlar. Erbakan, manevi kalkınma desteğindeki ekonomik başarılarla bugünkü Federal Almanya refahını 2000 yılında yakalayabileceğimiz kanısındadır. Ama o zamanki Almanya ile Türkiye arasındaki dengesizlik yine sürecektir. Federal Almanya'nın bugünkü milli geliri 400 milyar dolardır ve kişi başına 5600 dolar düşmektedir; 2000 yılında milli geliri 1100 milyar dolar olacak ve kişi başına yılda 19.000 dolar düşecektir. Türkiye'de ise bugün milli gelir (GSMG) 34 milyar dolar ve kişi başına 920 dolar'ken (1976 rakamları), 2000 yılında bu sayılar 400 milyar dolar ve 4800 dolar olarak hesaplanmaktadır. Tahminler gerçekleşse ve yaygın bir kalkınma sağlansa bile, 2002 yılındaki Türkler yine dünyadaki 19 bin dolarlık, 25 bin dolarlık refahı özleyeceklerdir ve politikacıların işi bugünkünden daha kolay olmayacaktır.

KOLERA SAVAŞI

Erbakan'ın manevi alanı zenginleştirme teorisinin düşün alanını fakir tutmak temel amacından kaynaklandığını söyleyenler vardır. İkinci MC koalisyonu kurulduktan sonra, 1977 Sonbaharında ortaya çıkan Kolera tartışmasında, Erbakan'ın Ortadoğudaki salgını küçümseyerek Hacca gitme mevsiminde ülkeyi açık bir salgın tehlikesinin kucağına attığını hükûmet ortakları söylediler. Fakat o, çıkarılan söylentilerin maksatlı olduğunu savundu ve asıl amacın, döviz sıkıntısı nedeniyle, Hac çıkışlarını kısıtlamak olduğuna inandı. Eğer bu doğruysa, bir hükûmet ortağı olarak, kolera tehlikesinin abartılmasından hoşnut olması gerekirdi. Bir yıl önce, yine onun iktidar ortağı olduğu dönemde, Dünyayı şaşırtacak sayıda Türk vatandaşının Hac törenlerine katıldığı, sayılarının 200 bin olarak tahmin edildiği ve Suudi Arabistan'a koşan müslümanlardan büyük bir bölümünün Türk olduğu biliniyordu. İkinci MC hükûmeti, bugünkü ekonomik krizde, en az yüz milyon dolar dövize mal olacak böyle bir akına katlanamazdı. Dış ticaretinde yaklaşık 4 milyar dolar açık verdiği ve dünya para piyasalarından 45 milyon dolarlık borç bulabildiği zaman şapkasını göğe attığı bir dönemde, bir ülkenin 100 milyon dolara mı, yoksa daha fazlaya mı patlıyacağını bilemediği dinsel bir geziye kasalarını açması olacak şey gibi görünmüyordu. Ama koalisyon ortaklarının hepsi de halkın dinsel duyguları üze-

rinde politika yaptıklarından, daha akılcı davrananlara karşı Erbakan **«onları bir köşeye kıstırmanın»** keyfini sürüyordu. Sanki hükûmette değilmiş, sanki Bakanlıklar Arası Ekonomik Kurula başkanlık ederken nasıl güçlüklerin memleketin başında olduğu tartışılmıyormuş gibi, **«Kolera filân bahane, istediğiniz gibi kara yoluyla Hac'ca gidebilirsiniz»** diyordu. Herkes Erbakan'ın manevi alanda ekin biçtiğini söylüyordu. Üstelik bunu, **«tohum atar gibi ülkenin topraklarına fabrikalar, yeni ağır sanayi tesisleri attığı»** günlerde yapıyor, **«borç yiyen kesesinden yer»** aldırmazlığı içinde görünüyordu. Demirel de **«borç yiğidin kamçısıdır»** demez miydi? İşte, Erbakan, dostun düşmanın başları üzerinde kamçısını şaklatıp duruyordu. Karşıtları, kendi ortaklarına kazık atıyor dediler. Peki o iktidarda değil miydi? İktidar kendi dışındaymış gibi davranıyordu bu konuda. Sağcı politikalar için bir gelenektir bu. İşine gelmeyen konularda, iktidarda başkası varmış gibi, ya da karşıtların iktidardaymış gibi konuşursun. Erbakan da öyle yapıyordu. Hem bir taşla iki kuş da vuruyordu. Müslümanları, en mukaddes dini görevlerini yapmakta desteklediği gibi, Hacı gezilerini düzenleyen Anadolu otobüs şirketlerinin ekmeklerine de yağ sürüyordu. Hem din, hem ticaret kurtuluyordu. Karşıtları, bu son olayın üzerinde durarak, **«Hoca'nın manevi kalkınma desteğindeki ekonomik kalkınması budur»** derler.

Karşıtları Erbakan'ı politikada yeni tip bir **«sömürücü»** olarak tanırlar ve tanıtırlar. Ecevit'in tarımsal ürünler konusundaki taban fiyatı politikasını benimsediğini, çünkü bu sayede Anadolu tüccarı ve esnafının gelirlerinin artacağını hesapladığını söylerler. Gerçekten de, Erbakan kalkmış, buğday taban fiyatı 1965 - 1970 AP döneminde 77 kuruştan 84 kuruşa çıkarılmıştır, 1973'de 119 kuruş olmuştur, ama bizim iktidarda olduğumuz 1973 - 1976 arasında 119'dan 260 kuruşa yükseltilmiştir diye bu işin şan ve şerefini kendi omuzlarına almıştır. Şeker Pancarı fiyatlarında da AP'nin çiftçiyi 14 - 20 kuruşla oyalarken kendi iktidarında 47 kuruş zam yapıldığını söylemiştir. Kendi iktidarının Türk tarımına nasıl bereket getirdiğini anlata anlata bitirememiş, 1976 yılında 1.2 milyar dolarlık tarımsal ürün ihraç edildiğini, anbarlarda 4.5 milyon ton buğday biriktiğini, Türkiye'nin dışardan buğday alırken şimdi yabancılara buğday satan bir ülke haline geldiğini, tarımdaki traktör sayısını 200 binden 400 bine çıkarmak üzere olduklarını basın toplantılarında ve diğer konuşmala-

rında kendine özgü bir alçakgönüllülükle söylemiştir. Böyle bir üslûbun Ecevit'i çok rahatsız ettiği halde Demirel'i etmediğini söyleyenler, Erbakan'ın böylece Demirel'in politikasını övdüğünü, zira kimsenin Erbakan'ı tek başına iktidarda görmediğini, üstelik böyle böbürlenmesinin geniş kitleler üzerinde mizahi bir etkisi olduğunu ve bundan Demirel'in faydalandığını düşünmektedirler. Kimse, böyle sahip çıkmalarla Erbakan'ın AP tabanını etkileyebileceği kanısında değildir. Sanayide ve tarımda tüm gelişme sayılarını kendi hanesinde toplayan Erbakan'ın da zaten böyle bir amacı olması şüphelidir. O, AP'nin ve CHP'nin başarı kazanamadığı illerde, ülkenin geri kalmış yörelerinde ve büyük kentlerin değişime tepki gösteren tutucu çevrelerinde sağladığı sınırlı etkinliği korumak istemektedir ve büyük çoğunluğa aykırı gelen söz ve davranışlardan bu nedenle kaçınmamaktadır.

YARATILIŞA UYGUN GÖREV...

Örneğin, Erbakan'ın kadınlar üzerinde düşündükleri ve söyledikleri, onun gibi çağdaş yaşamı bilen, Batıyı bilen, dünyayı bilen bir aydın için şaşırtıcı bir düzeydedir. Erbakan'ın müslüman ailesinde kadın hiç bir iş yapmakla yükümlü değildir. Hatta çocuğuna bile bakmakla görevli tutulamaz. Evin ve ailenin geçimini sağlamak, hizmetlerini gördürmek erkeğin görevidir. Müslümanlıkta kadına **«kendi yaratılışına uygun»** görevleri yerine getirmek düşer ve bunun fazlasını yaparsa, dünyada ve ahrette karşılığını göreceği bir ek çalışma, bir lûtuf olarak değerlendirilir. Erbakan'ın bile bile böyle düşünceler söyleyebilmesi için, sözlerinin etkinlik alanını önceden çok sınırlamış olması gerekmektedir. Fransa'da da bir tarihte çağdaşlığı tartışılan bir politikacı çıkmış ve Fransızlara vergi almadan yürütülebilecek bir yönetim programı sunmuştu. Sonuç, o seçimde bu yeni peygambere 40 kadar sandalye kazandırdı ve ertesi seçimde Fransızlardan bir bölümü daha vergisiz devlet yönetimi olamıyacağı görüşünü paylaştılar. Erbakan'ın **«yaratılışına uygun»** görevleri yerine getirmekle sorumlu tuttuğu kadınlar ve onların babaları, kocaları, kardeşleri gerçek yaşamı ve çağı kendi yörelerinde de buluncaya kadar böyle sözlerin etkisi altında kalabileceklerdir ve eğer ortada kınanacak biri varsa bu Erbakan değildir.

Savaştan sonra, mahkeme önüne çıkarılan ve Almanlarla işbirliği yapmakla suçlanan bir Fransız müzikhol sanatçısı kadın, kendini, **«beni şimdi adalet önüne çıkaranlar, yabancı orduların tâ Fransa'nın kalbine kadar girmesini önleyebilselerdi, aç kalmamak için o askerlere şarkı söylemek zorunda kalmazdım»** diye savunmuştu. Erbakan da, **«halk duygusu ve yaşayışı ile bu kadar geri bırakılmışsa, onlara uygun politika yapmanın suçlusu ben mi olacağım?»** diye kendini savunabilir. Böyle düşünceler ve böyle politikalarla kendi sınırlı seçmen tabanına ulaşabilen Erbakan, belki toplumun büyük kesiminden ve çağdaş dünyanın uygar düzeyinden ne kadar uzaklaştığını da görecek ve **«kapitalizm de, sosyalizm de kadını eziyor, onları köle gibi çalıştırıyor, oysa kadınların yeri evlerine kapanıp kocalarını beklemektir»** anlamına gelen parlak tavsiyelerden kaçınacaktır. Yoksa Erbakan, 42 milyonluk toplumun yarısını dörtduvar arasına hapsederek, kalanın yarısına da sokakta bilye oynatarak, tüm kalkınmanın yükünü on milyon kişinin omuzlarına vurmak mı istemektedir?

Erbakan, **«Edirne'de ayağına diken batan bir kardeşinin acısını Hakkâri'de yüreğinde duyan»** insanlar topluluğu özlemi içinde görünmektedir. Duyarlılığı bu kadar abartan Erbakan'ı koalisyonlardaki siyasal ortaklarına sorarsanız, böylesine vurdum duymaz bir insanı zor bulursunuz. Örneğin Ecevit'le **«özgürlüğü baskı altında tutucu ceza maddelerinin ayıklanması»** konusunda anlaştığı halde; 141 - 142'ye yanaşmamış, 163 için o zaman muhalefetteki sağ partilerle — başta AP olmak üzere — dirsek temasına geçmiştir. Oysa Ceza Kanununnun 163'üncü maddesi devleti dini esas ve inançlara uydurma suçlaması altında nasıl iktidarlara sağ düşünceler üzerinde baskı yapmak olanağı veriyorsa; 141 ve 142 inci mddeler de, sol düşünceler üzerinde daha şiddetli bir baskıya neden olmaktadır. Ülkenin sosyal ve siyasal yapısındaki gelişmeler, bu baskı maddelerinin üzerinden akıp gitmektedir. Dinsel amaçlı ve sosyalist partiler kurulabilmekte, 1938'de şair Nazım Hikmet'i ve yığınla aydını ömür boyu yurt cezaevlerinde çürümeğe mahkûm eden sol düşünceler ve eylemler, şimdiki ortaokul kızlarına pek romantik gelmektedir. Böylesine değişimleri yasalara yansıtmak, demokrasi için de, toplumsal yaşam için de bir sağlık belirtisi olacaktı ve politikaların yönü, özgürlük sorunlarından ekonomik sorunlara dönecekti. Sömürülerin en acımasızı, geri kalmışlığımızın en büyük etkeni ortadan kalkmış olacaktı. Er-

bakan Ecevit'e, bu konuda yüreğinde ayni sızıyı taşıyormuş gibi görünüyordu.

Ortada bir kandırma varsa, suçu Erbakan'da aramamak gerekir. Onun neyi yapacağı neyi yapamıyacağı bellidir. Adalet Partisi tabanından kopmuş bir azınlığın korunması tedirginliği içinde bulunan bir Erbakan, komünistlere özgürlük tanımak suçlamasına karşı duramaz ve seçmenlerine özgürlüğün bir bütün olduğunu anlatamazdı. Bunun bilinmesi gerekir. Oy verme hakkının 18 yaşındakilere tanınması koşuluna evet deyip de sonradan yan çizmesine şaşırmamak gerekir. Çünkü Erbakan, sebi sübyan'ın devlet ve millet işlerine burun sokmasından rahatsız olan bir kitleyle politika yapmaktadır. Bir amaca erişmek için pek çok şeye evet demeğe hazır bir psikolojinin varlığı önceden hesaplanacaktır. Erbakan, iktidarı o kadar uzun süredir özlediği halde ona erişememiş dindar kitlelerin özlemini gerçekleştirmek istedi ve başardı. Sınırlı tabanını bu başarı ile tutacak ve uzlaşma için tüm sınırları zorlayacaktır.

ELMALARLA ARMUTLAR

Erbakan, büyük partilerin kapladığı % 80'lik siyasal alanın dışında kalan % 20'lik alanda, üstelik güçlü bir rakiple, MHP ile politika yapmaktadır. Milliyetçi Hareket Partisinin gençleri etkileyen dinamik, milliyetçi, toplumcu politikasına karşı; daha evrensel, islâmcı, toplumcu ve ütopik bir politikayı yürütmeğe çalışmaktadır. Onun tabanı, kendi ayırımı ile **«köylü, işçi, memur, esnaf, dargelirli»** çalışan sınıflardır. Bu sınıfların en etkili ve sol politikasını Cumhuriyet Halk Partisinin yürüttüğü, Adalet Partisi politikalarının da bu sınıfları içerdiği unutulmamalıdır. Bu nedenle MSP, dinsel duygu ve düşüncesi daha canlı seçmenlerin çok sınırlı bir kesimi üzerinde etkin olabilmektedir. Bunlar ya çağdaş yaşamdan çok uzaktadırlar, ya da içinde oldukları yaşamı duygu ve düşünceleriyle reddetmektedirler. Faizin dine aykırı, ahlâka aykırı olduğuna inanırlar, ama nerelere ne ölçüde faiz ödediklerini düşünmezler. Zor ve dar gelirli yaşamlarına katlanabilmek için kendilerinden vergi alınmamasını isterler de, zenginler gibi vergi ödeyebilecek bir ekonomik gücü o kadar benimsemezler. Yani onlar dünyanın tüm müslüman ülkelerinin ortak nite-

liklerini paylaşırlar. Yeryüzünün 35 müslüman ülkesi arasında en yüksek milli gelirin ve kişi başına en yüksek gelirin Türkiye'de olduğunu Erbakan dünya istatistiklerinden bulup çıkarmış ve basın toplantılarında okumuştur. Bu sıralamanın tavanında **Türkiye,** tabanında **Mali** vardır. Kişi başına milli gelir bizde 900 dolar Mali'de 70 dolardır. Gerçi petrol üreten Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Libya, Suudi Arabistan'da ve İran'da kişi başına düşen milli gelir dünyanın en ileri ülkeleri düzeyindedir ama, bu petrol gelirlerinin nüfusa bölünmesiyle bulunmuş bir sonuçtur, ekonomik ve sosyal düzeyin bir ölçüsü olamaz. Demek ki, Erbakan'a göre manevi bir kalkınma gereksinmesi içinde bulunan Türkiye, manevi dünyaları bizden zengin olması gerekli tüm İslâm ülkelerinden daha iyi koşullar içindedir. Çünkü Türkiye, özgürlükler yönünden hızlı bir değişim ve aşama dönemindedir. Böyle bir dönemde, Erbakan türü politika yapmak toplumsal gelişmeyi etkileyememektedir. Bütün bu ülkelerin sosyal, ekonomik ve siyasal durumları incelendiği zaman, Türkiye'nin niçin daha önde ve niçin umutlu olabildiği anlaşılmaktadır. Bozuk bir düzende ve gerikalmışlık düzeyinde hiç bir moral değer korunamaz ve yeniden yaratılamaz. Özgürlüklerin bilincine ve gereğine varamamış bir toplum ise, manevi dünyasıyla da, sanayi ve ekonomideki atılımlarıyla da çağına ulaşamaz.

Erbakan tutarsız, çelişkilerle dolu politikalarından daha sağlam bir anlayışa gelecek midir, yoksa tabandaki seçmen kitlesi geliştikçe, onlarla da yabancılaşıp siyasal alandan silinecek midir? Onun zaten sınırlı bir tabana oturduğunu, bu tabanı genişletmesinin olanaksız olduğunu söyleyenler, ele geçirdiği damarı üstten kazıyarak tüketen kötü bir madenci gibi davranmamasını salık vermektedirler. Büyük partiler tarihi süreç içinde doğru politikaları buldukça küçük partilerin siyasal alanları daha da daralmaktadır ve küçük partilerin rolü, her zaman doğru politikaları buldurmak yönünde olmalıdır. Erbakan'ın sağ'da bugün böyle bir rolü oynayıp oynamadığı tartışmalıdır. Ortaya attığı ekonomik görüşler, toplumsal amaçlara önem veren solcu politika önerileriyle bir paralellik göstermektedir. Ancak sorumluluğunu bölüştüğü dönemlerdeki ekonomik girişimleri, sadece görüntüye önem verdiği, gereksinmeleri önemsemediği kuşkusunu yaratmaktadır. Sosyal ve politik görüşleri sağ'ın klâsik çizgisini pek aşmamaktadır. **«Ekonominin sosyal ve siyasal yaşamı etkisi altına aldığı»** çağdaş görüşüne karşı çıkan bir tutum içindedir. Onun, İtalyan

Cumhurbaşkanını bile hayran bırakan **«önce manevi kalkınma»** teorisi, Adalet Partisine bile aykırı gelmektedir. İsteyen ve inanan insanın her şeyi başarabileceğine iman etmiş bir politikacı olarak görünen Erbakan, örnek istendiği zaman, İstanbul'un fethinde surlara bayrak diken Ulubatlı Hasan'ı, Çanakkale savaşında 250 kiloluk mermiyi sırtlayan Seyit çavuşu göstermektedir. Solcu bir gazeteci dostunun **«peki, fezaya ilk kez giden Gagarin'e ve Ay'a ilk kez ayak basan Armstrong'a ne dersiniz?»** sorusuna ise sadece tebessüm etmiştir.

Erbakan'ın 1977 seçim kanpanyasında kullandığı en ünlü sloganlardan biri **«Denenmiş Denenmez»** idi. Halkı, CHP'ye ve AP'ye aldanmaması için uyarıyordu. **«Solcuya ve renksize aldanma»** dedi. Karşıtları, **«çelişkiye bak, denenmişi deneyen son politikacı o'dur»** dediler. Aslında Erbakan denenmişle denenmemişin bir paçalını yapan politikacıdır. Renksizlerden daha renkli bir din politikasıyla, solun toplumcu üretken ekonomik görüşlerini paçal edip piyasaya sürmüştür. Yani, dizel motörlerinin içindeki tutuşma zamanını yüksek matematikle hesaplayan adam, elmalarla armutları toplamağa kalkmıştır.

DEMİREL

DEMİREL SOSYAL DEĞİŞİMİ GÖRMEZ, SİYASAL DEĞİŞİME GÖZLERİNİ YUMAR, AMA EKONOMİK GELİŞİMİ KENDİ YORUMUYLA HERKESE KABÛL ETTİRMEDE DE ŞAMPİYONLUĞU KİMSEYE BIRAKMAZ. EKONOMİK YAPI DEĞİŞİYORSA, SOSYAL VE SİYASAL YAPI DA DEĞİŞİYORDUR, DEMİREL BÖYLE İLİŞKİLERE ALDIRMAZ.

GÖLGE OYUNU

Demirel gölgeli politikaya bayılır. Bir olayın üzerine gidiliyorsa, ona açıklık getirmez ki, görüşler ayrılsın, bu karşıtlıklardan sadece o faydalansın.

SEZARIN HAKKI SEZARA!

Belki bir çelişkidir ama, benim zamanım ülkenin ve halkın en özgür yaşadığı yıllardır diyebilmeği hak etmiş bir politikacıdır, Demirel.

FEDERAL ALMANYA VE BİZ...

Nasrettin Hoca'nın eşeğini yürütmek için gözünün önünde daima bir tutam ot tutup onu heveslendirmesi gibi, Demirel de insanların gözlerinin önünde, hep erişilmezde de kalsa, bir tutam umut sallandırılmasını politik bir kural olarak ezberlemiştir.

BİR PRAGMATİST

Demirel ben pragmatistim derken, kişiliğinin hiç bir kurala ve kalıba uymayan esnekliğini de anlatmış olur. Pragmacılar «ancak insana yararlı olan şey gerçektir ve doğrudur»a inanırlar.

DEMİREL'İN FAYDACILIĞI

Demirel'in siyasal oyunlarla gölgelediği gerçekler, ülkenin bunca yıllık siyasal ve sosyal oluşması ile onun payına düşmüş bulunan kalabalıklar tarafından henüz görülmese de, çok daha büyük kalabalıklar başka değerlendirmelerin içine girmişlerdir.

ANARŞİ - TERÖR!

Demirel anarşi ve terör'ü marksistlerin yarattığı inancındadır. Hem anarşistlerin düzen kurucu değil düzen yıkıcı olduklarını dikkate almaz, hem de marksistlerin anarşistlerle karşıt olduklarını anımsamaz. Üstelik, kalkınan ve gelişen bir toplumun tepkilerini anarşi olarak nitelemek de yanlıştır.

MEŞRUİYET İÇİNDE ÇARE TÜKENMEZ...

Demirel iç politikada solun karşısındayım diyen herkesle işbirliği yapar. Dış politikada da, «beynelmilel komünizmin mihrakı» dediği sol ülkelerle ilişkileri geliştirip ortak ağır sanayi kurar, enerji açığını kapatmak için onlara bel bağlar.

GÖLGE OYUNU

1977 Seçimlerine dört hafta kala Demirel Londra'ya gitti. Nato Zirve Konferasına katılacaktı. Batı liderlerinin, bu arada en önemlisi, Amerika Cumhurbaşkanı Carter'in Londra'da bulunmasından faydalanarak yapacağı ikili konuşmalardan yarar umuyordu. Örneğin, anbargo konusunda Carter'den seçim öncesi bir vaat koparmak hiç de fena olmayacaktı.

Demirel vekil olarak yerine MSP Genel Başkanı Necmettin Erbakan'ı bırakmıştı. İlk değerlendirmeyi Erbakan yaptı. **«Demirel Carter'e yaranmak için koşup gitti»** dedi. Ertesi gün gazeteler Demirel'in Londra'da Carter'le 35 dakikalık bir görüşme yaptığını yazdılar. Sızan haberlere göre, Carter, Savunma İşbirliği Anlaşmasının yakında onaylanmasının beklenemiyeceğini söylemişti. Bu, Anbargo devam edecek anlamına geliyordu. Demirel, toplantı sonunda gazetecilere **«politik çizgimizi gösterdim, artık onlar düşünsün»** dedi ve Anadolu Ajansı, Demirel - Carter görüşmesini bültenlerine geçirirken, Türk Başbakanının yumruğunu masaya vurarak konuştuğunu önemli bir ayrıntı olarak verdi. O günün gazetelerinde çıkan fotoğraflarda, Cater'le el sıkışırken Demirel öbür elini arkasında tutuyordu. Bizim geleneğimizde böyle davranışlar pek saygınlık belirtisi sayılmazdı. Öyle anlaşılıyordu ki, Dimyata pirince giderken evdeki bulgurdan olmamak için, Demirel, Amerika Cumhurbaşkanına bile sert davranabilen bir kişilikte olduğunu göstermek gereksinmesini duymuştu. İlk yorum yine **«Başbakan Vekili»** Erbakan'dan geldi. **«Demirel yumruk atmaz, atsa atsa takla atar»** dedi.

Londra dönüşü Ankara'da Esenboğa Havaalanında, AP örgütünün coşkun **«Milliyetçi Başbakan»**, **«Komünistler Moskova'ya!»** bağırışlarıyla karşılanırken, gazeteciler lâf arasında **«masaya yum-**

ruğunuzu vurdunuz mu?» dediler. Demirel **«böyle soruları geçin»** le yetindi. Seçim gezileri sırasında da soracaklardır daha sonraki günlerde ve o şöyle yanıt verecektir :**«Haberin menşei — kaynağı demez — ben değilim ki...»**

Oysa, bir iki sözcük, bütün bu spekülâsyonu önlemeğe yetecektir. **«Biz görüşmeye gittik, yumruk atmaya değil»** dese, arkası kesilecektir. Ama bu Demirel'ce bir davranış olmaz. Bakar ki bir olayın üzerine gidiliyor ve bundan yarar umuyordur, özenle **«gölgeli»** kalmasını sağlar. Bırak, yumruk atamıyacağına inanlar ağızlarına geleni söylesinler. Onlar, kendisini değil, devleti küçültmüş olurlar. Böylelerinin karşısına milliyetçi duygularla dikilenler de olur, **«ne yani, Amerika Cumhurbaşkanı ise Allah değil ya»** diyenler de çıkar. Demirel'e hesap adamı diyenler haksız değillerdir. Demirel durmadan böyle hesaplar yapar.

Bu anlayış, bir hesapsızlığın da belirtisidir. Böyle ayrıntılara giren insan, gerçeği açıklıkla göremez. Politikayı bir oyun, durumlara göre takınılan kurnazca davanışlar olarak tanımlamak, büyük bir savaş içinde küçük çarpışmaların başarılarına kapılıp amaçtan uzaklaşmak sonucunu yaratır. Demirel, politik iktidarın oy çoğunluğuna dayandığını biliyordur. Demokrasilerde oy çoğunluğunu sağlamanın artık ne kadar gerçekci hesaplara dayalı olduğunu da son iki seçim ona öğretmiş olmalıdır. Fakat 1977 seçimlerinde hiç de 1973'den ders almış görünmedi. Seçimlere şöyle bir yorumla girdi : **«1969'a bakıp 1973'de AP'nin iktidardan gitmesini görmek mümkün değildi. Şimdi 1973'e bakıp 1977'yi kestirmek de mümkün olamaz.»**

Tabanda, sosyal ve siyasal bilinçlenmenin yarattığı sonuçları o kadar önemsemez ki, seçim sonrasında gazeteci Abdi İpekçi ile karşı karşıya geçip de yenilginin nedenleri üzerinde düşüncelerini söylerken; **«büyük şehirler bizi yanılttı, gerçi oralarda bâzı problemlerimiz vardı, hallettik sanıyorduk; yoksa Anadolu'da aldığımız sonuçlar çok başarılıdır»** diyecektir. Büyük kentlerdeki başarısızlığı örgütsel bir sorun sanacaktır. Anadolu'daki büyük oy kayışını görmeyecek, hâlâ diğer partilerden fazla oy aldığı yerler var diye, kendini avutacaktır. Seçimlerin bir süreç içindeki politikilardan etkilenip biçim aldığını unutacak, sanki seçim kanpanyalarında kim iyi çalışır, kim toplulukları etkilemeği becerirse zafer onun olur gibi, 1950 politikacılarının umutlarına kapılacaktır. Demirel bir sosyal değişimi görmez. Siyasal değişime gözlerini

yumar. Ama ekonomik değişimi kendi yorumu ile herkesin gözüne sokmada şampiyonluğu da kimseye bırakmaz. Ekonomik yapı değişiyorsa, sosyal ve siyasal yapı da değişiyordur, Demirel böyle ilişkileri kendi bildiği gibi yorumlar. 1977 Türkiyesinin 1973 Türkiyesi olmadığını unutuyordu. Dört milyon yeni insan! Hele 1969'a göre 8 milyon daha kalabalık bir Türkiye. Aradan geçen yıllar içinde nüfusu % 23.5 artmış, zaten çözümlenmemiş ekonomik ve sosyal sorunları büsbütün ağırlaşmış; ters orantılı olarak gereksinmeleri, bunları elde etme isteği ve bilinci yoğunlaşmış bir seçmen kitlesinin karşısına çıkarken **«yabancılaşmayı»** aklına bile getirmiyor; dolaşırım meydanları, konuşurum halkın anlıyacağı dille, sürüklerim yine büyük kitleleri diye düşünüyor. Siz bakmayın Eceviti'n bir ay önceden yurdu dolaşmaya başlamasına, ben bir geçtim mi oralardan siler süpürürüm onun bıraktığı her şeyi diyor.

Bu inançla 1977 seçimlerinde **«tek başına iktidar»**a oynadı. Onun gibi bir hesap adamı nasıl olur da böyle bir iyimserliğe kapılabilir, bu olsa olsa bir taktiktir, kendine güveniyormuş gibi görünecek ki, alabileceğinin en fazlasını elde edecek, dedi karşıtları. Oysa Demirel şu hesapları yapıyordu. Demokratik Partiyi erittim diyordu. Bir önceki seçimde Adalet Partisinden % 12'lik bir parça koparmıştı o bölünme, onu hallettiğine inanıyordu. Zararı o kadarla kalmamıştı DP bölünmesinin, MSP örgütlenmesini hızlandırmak ve güçlendirmek gibi bir yan etkisi de olmuştu. Demirel 1977 seçimlerine MSP üzerine cihad ilân ederek girerse, tabanda tam bir bütünleşme sağlanacağı kanısında idi. Bunu açıklıyor, tüm seçim kanpanyası boyunca da, **«MSP'ye verilen oylar aslında CHP'ye verilmiş olur»** sloganını yayıyordu. Soldaki gelişmeyi iyi değerlendiremediği gibi, sağdaki kopuşları da anlayamadı. MSP gelişmesini, MHP olayını örgütsel yanlışların doğal sonuçları gibi aldı. Yeniden birleştirme için yeni sloganlar aradı. **«Milliyetçiler Birleşiniz!»** yapıştırıcısının bütün kırıkları, parçaları ekleyip eski **«bütün»**ü yaratmakta eşsiz bir formül olduğuna inandı.

Demirel neye inanır, neye inanmaz, anlamak güçtür. Seçim sandığından Kır At fışkıracak diyordu. At fışkırmaz, ama Demirel kelimeleri ve kavramları başka anlamlar vererek kullanır. Seçim öncesi bir konuşma sırasında **«seçime üç gün kala bir takım talihsiz işler olabilir»** demişti ve Ecevit **«ne imiş bu talihsiz işler?»** diye sorunca da şu küçümseyici tavrı takınmıştı: **«Zekâsı anlama-**

sına müsait değil; yani seçimlere üç gün kalıncaya kadar öyle gelişmeler olur ki seçmenlerin kanaatleri üzerinde, oy verme istikametleri değişebilir, ne var bunu anlayamıyacak?»

Böylece Demirel, kendi deyimiyle **«tasvip olunamıyacak talihsiz işler»** i açıklamış oluyordu ve seçime üç gün kala, **«Ecevit'e Taksim meydanında süikast yapacaklar»** haberini Devletin tüm yetkililerine ve ilgililerine bildirip Ecevit'e de özel bir kurye ile bilgi vermesinin neden bu kadar heyecan yarattığına şaşıyordu.

Demirel **«iktidarı askıya almak, rejimi de askıya almaktır»** der. Ecevit - Erbakan koalisyonunu 1975 Eylülünde bozulduktan sonra açıkça askıda tutmak istemiş, istifa etmiş hükûmetin daha yoğun iç kavgalarla iş başında kalmasını ve birbirini aşındırmasını rejim yönünden hiç de tehlikeli görmemiştir. Sözcüklerin gerçek anlamı, Demirel'in onlara verdiği anlamlardır. Demkorasi'den, hürriyet'ten — özgürlük demez —, adalet'ten, kalkınma'dan onun anladıkları ile karşıtlarının anladıkları başka başka şeylerdir. Sonra sıkışık zamanlarda karşıtlarıyla **«diyalog»** un kopmasından üzülür, ama **«diyalog»** la ne anladığı, ne anlatmak istediği kestirilemez.

SEZARIN HAKKI, SEZARA!

Belki bir çelişki gibi görülecektir; sözcükleri, kavramları bu kadar birbirine karıştıran, politikayı bu kadar kendine özgü kurallarla yapan, karşıtları tarafından çağın gerisinde kalmışlıkla nitelenen Demirel, politikaya damgasını bastığı 1965'den beri geçen 12 - 13 yıllık süreçte, **«benim zamanım, ülkenin ve halkın en özgür yaşadığı yıllardır»** diyebilmeği hak etmiş bir politikacıdır. Yarattığı kargaşada, bütün hak ve özgürlüklerin sınırları genişleyebilmiştir. Karşıtları **«gücü yetmezdi»** diyorlar. Hızlanmış bir sosyal ve siyasal akışın önüne geçmek kuşkusuz onun başarabileceği bir şey değildi, ama **«güç yetirmek»** girişimlerinde demokratik kişiliğini pek aştığını söylemek de haksızlık olur. Diktatörce tavırlar takınmadı. Karşıtları **«beceremezdi»** diyorlar. Faşist diye açık biçimde suçlandığı son dönemde bile korkutucu olmadı. Babacan görünüşü, her zaman bir Anadolu adamının duygusallığını yansıtmıştır; öfkesinden kimse korkmaz, sözleri her zaman ciddiye alınmaz, kurnazlığı ile saflığı biraradadır, gönül alır, darılır barışır, düşünceleri sözleri ne kadar yabancı olursa olsun, insan yanı sıcak bir kişiliği vardır. Kırdığı potlara, yaptığı siyasal gaflara, oy-

namağa çalıştığı oyunlara bile pek kızılmaz. Ülkenin siyasal ve sosyal yapısı, asker ve bürokrat üst sınıflardan oluşturduğu devlet adamları geleneğinden, ilk kez onun başbakanlığı ile çıkmış, halktan birinin en sorumlu yere getirilmesi denemesi onunla başlatılmıştır. Demirel, halkların, ilâhlardan değil kendilerinden medet ummağa başladıkları bir sosyal gelişme döneminin adamıdır. Süzülerek gelmesi, belki bu deneyi daha başlangıcında iyi sonuçlara götürebilirdi. Fakat süreç içinde daha iyi görülür hale geldi ki, Demirel, halktan biri, bir halk çocuğudur, ama halkçı politikalar için yeterli, yetişkin bir kişiliği yoktur. Halk gibi özlemleri söylemesini bilir, halk gibi rüyâ görür, halk gibi kadercidir; oysa ondan beklenen özlemleri gidermek, rüyâları gerçekleştirmek, kaderi yaratmaktır. Bekleneni vermediği, onu anlayıp uzaklaşanların hâlâ umut besleyenlerden çok olduğu, her seçimle biraz daha ortaya çıkmaktadır.

1965'den beri iktidara damgasını vuran, ülkeyi yönetme sorumluluğunu üstlenen o olduğu halde; varılamamış bütün amaçların, çekilen tüm sıkıntıların nedenlerini başka yerde arar. Bütün bu süreç içinde CHP, 7 - 8 aylık bir koalisyon hükûmeti kurabilmiştir 1973 seçimlerinden sonra ve 1977 seçim kanpanyasında, **«CHP iktidarını denediniz, 7.5 ayda foyası meydana çıktı, kendini umut ilân edenlerin nasıl bir balon olduğunu anladınız»** diye, tüm bunalımların suçunu Ecevit'e yüklemeğe kalkmıştır. Öyle kolay değildir devleti yönetmek! Elin oğlu 7.5 ayda pes etmekte, kaçacak delik aramaktadır. Bu **«kaçtı»** sözünü de pek sevmiştir. Çünkü siyasal karşıtları onun hep bu yanını halka jurnallemişlerdir; Demirel zoru görünce kaçar, şapkasını almağı bile unutur demişlerdir, o da şimdi en baş siyasal karşıtını **«hükûmetten kaçmak»**la suçlayacaktır ki, ödeşmiş olsun.

Böyle oyunlara bayılır. Son seçimde Samsun'da konuştuktan sonra, etrafındakilere, **«Ecevit'i Köy - Kent'i ağzına aldığına alacağına pişman ettim»** diye böbürlenmişti. Köy - Kent demek, köylülerin yerlerinden yurtlarından edilmesi; evlerini, tarlalarını, camilerini, mezarlarını bırakıp CHP'nin kurduğu yeni kentlere sürülmesiydi. Elektriği sizin ayağınıza getirmiyeceklermiş de, elektrikli yeni köy - kent'lere sizi göçmeğe zorlayacaklarmış diyordu. Kürsüden heyecanlı heyecanlı kolunu sallayarak, halka **«haber veriyorum size, CHP iktidara gelirse göç var, göç!»** diyor; kalabalıktan yükselen **«milliyetçi başbakan!», «komünistler Moskova'ya!»**

çığlıklarını gerdanını geri çekerek dinliyordu. Gerçek böyle miydi? Hayır. Böyle olmadığını biliyordu. Onun görevi, ters çevrilmesinden fayda umuluyorsa, tüm gerçekleri ters çevirmekti. Ona faşist mi diyorlar, halk üzerinde baskı ve zor rejimi kurmakla mı suçluyorlar, o karşıtlarının nasıl zorbalar olacaklarını ispatlamağa kalkıyordu. Niksar'da Ecevit silâhlı saldırıya uğramış ve bundan Demirel'i sorumlu tutmuştu ya; o kalkıyor, Sivas'ta kürsünün üzerine bir sopa koyuyor ve meydandaki halka sesleniyordu **«Bu ne bu?»**. Halk **«sopa»** diye yanıtlayınca Demirel ikinci soruyu yapıştırıyordu **«Anladık sopa, ama ne sopası?»**. Halk saymağa başlıyordu **«Fındık sopası, meşe sopası, gürgen sopası...»**

Demirel, sonunda halkı susturarak bilmeceyi çözecektir :

«Bu sopa var ya bu sopa, Niksar'da CHP'nin halka vurduğu sopadır bu!»

Politikayı böyle anlamak ve böyle politika yapmak Demirel'e hiç bir şey kazandırtmamaktadır. 1950'lerde, eski Demokratlar **«Gitti İsmet, geldi kısmet»** tekerlemeleriyle halkta hayranlık yaratmağı denerlerdi. Demirel'in halâ bu düzeyde politika yapması hüzün vericidir. Erzurum'da **«CHP iktidara gelirse ineklerin bile sütü kesilir»** diyen başbakan, 1965'den beri üretimden sorumludur da, ülkede halâ süt üretimi yürekler acısı durumda ise, böyle konuşamamalıdır. Ama onu hiç bir gerçek durduramaz. Karşıtları iktidara gelirse rejim elden gider, kalkınma durur, sütler kesilir, fabikalar paydos eder, kimse malına canına sahip olamaz, bacalar tütmez, yüzler gülmez. Son seçimde Yozgat ve Kırıkkale'de söylediklerini çok mu ciddiye almalıdır, yoksa kahkahalarla mı karşılamalıdır, bir ayırım yapmak zordur.

Şöyle konuşmuştu Demirel

«Yurt sathında üniversite ve okulları açıp yayan biziz, bunları okunamaz hale getirenler onlardır. Çocuklarımızı okutalım diyen biziz, okutturmam diyen onlardır. Kalkınmayı yapan biziz, yaptırmam diyen Halk Partisidir. Devleti çalıştırmak için biz gayret sarfederiz, onlar, burunlarından fitil fitil getireceğiz, sürüm sürüm süründüreceğiz diye tehditler savurup, tüm devlet mekanizmasına korku salarlar, çalıştırmak istemezler. Vatandaş iyi kazansın, iyi yaşasın savaşını veren biziz, her şeyi daha kötü yapmak isteyen onlar. Milletin önüne barış güverciniyle çıkıp halkın

üzerine tabanca sıkan onlar. Milliyetçiliğimizle öğünen biziz, milliyetçiliği bölücülük sayan, sınıf kavgası yaratan onlar. Büyük Türkiye'yi yaratmak isteyen, maddi ve manevi alanda kalkınmayı sağlayan biziz, ilerlemiş güçlenmiş bir Türkiye'yi istemeyen, engellemeğe çalışan onlar...»

FEDERAL ALMANYA VE BİZ

İnsan, acaba Demirel'in ayrı bir dünyası mı var diye sorar kendi kendine. Böyle bir doğa, kolay anlaşılır bir yapı değildir. Onun **«Büyük Türkiye»** si acaba ruhsal bir kıskançlığın meyvasıdır da, başkaları koparıp yiyecek diye karabasanlar içine mi düşmektedir? Bugünkü durumu ile dünyada 25'inci sıradadır onun Türkiye'si, ama on yıl sonra onuncu sıraya yükselecektir. 2000 yılında da Federal Almanya'nın bugünkü ekonomik gücüne kavuşacaktır. Bu sözleri söylediği sırada Federal Almanya bize yılda 945 milyon dolarlık mal satmaktadır ve ithalât yaptığımız ülkelerin başında gelmektedir. Bizim ona satabildiğimiz malların değeri ise 376 milyon dolardır. Kişi başına milli geliri, Amerika ve Kanada'dan sonra üçüncü sıradadır ve 5500 dolardır. Türkiye ise, Demirel'in hesabına göre 52. sıradadır, yaklaşık 900 dolardır kişi başına gelir. Türkiye'nin gerisinde 100'e yakın ülkede kişi başına milli gelirin 80 dolarla 900 dolar arasında bulunması, Demirel'i mutlu etmektedir. 150 atletin girdiği kır koşusunda 52'inci gelen sporcunun iyimserliğini kendisiyle paylaşmıyorlar diye siyasal karşıtlarını **«Büyük Türkiye'yi kafalarına sığdıramamak»**la suçlamaktadır.

O tarihte (1976) Federal Almanya'nın yaklaşık 95 milyar dolar ihracatı vardır, bizimki 2 milyar dolardır. Onlar 70 milyar dolarlık ithalât yapmışlar, dış ticaret dengesini 25 milyar dolar fazla gelirle kurmuşlardır; bizimse 5 milyar doları aşan ithalâtımız o yıl 3.2 milyar dolar borçlanmamıza yol açmıştır. Federal Almanya'da kişi başına 5.000 kilovat saat elektrik enerjisi tüketilmektedir, Türkiye'de 420 kilovat saati geçmemektedir. Federal Almanya'nın toplam 350 milyar kilovat saat tüketimine karşın, bizim toplam tüketimimiz 17.5 milyar kilovat saattir. Federal Almanya'da ham çelik üretimi 53 milyon ton, Türkiye'de 3 milyon ton'dur. Federal Almanya'da yılda 100 milyon ton maden kömürü üretilmekte, bizde 5 milyon ton aşılamamaktadır. Çimento üretimi orada 35 milyon

ton, bizde 15 milyon tondur. Federal Almanya'da 1970 - 1975 yılları arasında hayat % 22 pahalılaşmış, bizde ise % 100'ü aşmıştır. Demirel bu tablolara bakıp da mı 2000 yılında Federal Almanya'ya yetişeceğiz demektedir? O, sadece bugünkü enflâsyonla alıp başını giden iç fiyatlara bakıp 2000 yılında 400 milyar dolara ulaşacağını hesapladığı milli gelir rakamlarına bakmakta, bu sayıyı o zamanın 82 milyon nüfusuna bölmekte ve kişi başına yaklaşık 5000 dolar düşürüp «işte bugünkü Federal Almanya'yı yakaladık» diye sevinmektedir.

Nasrettin Hoca'nın eşeğini yürümek için gözünün önünde daima bir tutam ot tutup onu heveslendirmesi gibi, Demirel de insanların gözlerinin önünde, hep erişilmezde de kalsa, bir tutam **«umut»** un sallandırılmasını politik bir kural olarak ezberlemiştir. Ülkede büyük bir enerji sıkıntısı vardır. Lâmbalar yanmamakta, makineler dönmemektedir. Demirel, böyle bir ortamda, yılda 20 milyar kilovat saat üretimden 2000 yılında 90 milyar kilovat saate ulaşılacağını müjdelemekte, İzmir'in Karaburun'undan Kars'ın Aralık köyüne kadar her tarafı ışıl ışıl bir Türkiye'nin makine gürültülerini dinler gibi geleceğe kulak vermektedir.

İnsan bu tutkunun içtenliğine inanır gibi olmaktadır. Demirel'in konuşmalarında ve yaptığı hesaplarda özel bir amacın gizli olduğu görülmese, Demirel'in Ecevit'ten daha güçlü bir **«şair tabiatına»** sahip olduğu akla gelecektir. Oysa, dikkat edildiği zaman, görülür ki, Demirel, sayıları siyasal başarısızlıklarını örtmek için hizmete sokmaktadır. 90 milyar kilovat saatlik hedefi gösterirken, halkı, her yılın gereksinmelerinin karşılandığına da inandırmak gerekir. Demirel **«1976 yılında girişmiş bulunduğumuz yatırımlarla üretim 33.5 milyar kilovat saate çıkacak»** der. 1976 yılı ile 33.5 milyar kilovat saat arasında bir çağrışım yaptırır. Oysa Ecevit bütçe konuşmasında kalkmış bu girişimlerin nasıl gecikmelere uğradıklarını, her birinin proje süresinden 5 - 7 yıl öteye kaldığını, maliyetlerinin nasıl altından kalkılmaz yükler halinde halkın omuzlarına bindiğini anlatmıştır. Demirel, doğrular böyle yüzüne söylendi mi, Büyük Türkiye idealini kafalarına ve gönüllerine sığdıramıyanlara acır. 1977 yılında ele alacağımız yeni baraj ve santral projeleriyle elektrik enerjimizi yılda 60 milyar kilovat saate çıkaracağız, der. 1978'de girişeceğimiz yeni tesislerle bu rakam 95 milyar kilovat saate yükselecek der. Karşıtlarının hesaba kitaba dayalı, projelerin bugünkü durumlarına dayalı somut sözleri onu daldığı hayâlden uzaklaştıramaz. Bunlar, bütün bu kara

çalıcılar, kara haberciler, ülkeyi ve halkı Büyük Türkiye inancından soğutmak isteyenler, istediklerini söylesinler, o yakın geleceğin, 2000 yılının elektrik ışıklarını ve makine gürültülerini kafasında yanıp sönerken ve uğuldarken görmekte, duymaktadır. İnsanın aklına, Demirel'le büyük Türk ozanı Nazım Hikmet arasındaki bu ruh bağı, bu inanç bağı inanılmaz bir çelişki olarak gelmekte ve Nazım'ın **«Makinalaşmak»** şiir'i, adeta Demirel'in dudaklarından dökülmektedir

«Trrrrrum
trrrrrum
trrrrrum
trak tiki tak!

Makinalaşmak
istiyorum!
Beynimden, etimden, iskeletimden geliyor bu!
Her dinamoyu
altıma almak için
çıldırıyorum!

Tükürüklü dilim bakır telleri yalıyor
damarlarımda kovalıyor
oto-direzinler
lokomotifleri!

Trrrrrum
trrrrrum
trrrrrum
trak tiki tak!
Makinalaşmak
istiyorum!

Mutlak buna bir çare bulacağım
ve ben ancak bahtiyor olacağım
karnıma bir turbin oturtup
kuyruğuma çift uskuru taktığım gün!

Trrrrrum
trrrrrum
trrrrrum
trak tiki tak!
Makinalaşmak
istiyorum!

Demirel komünizmden nefret eder. Ozanlardan da hoşlanmaz. Hayâlci değil gerçekçi bir politikacı sayar kendini. Ama, komünist bir ozan'ın söylediklerini 54 yıl sonra yinelemesi, beynelmilel komünizmin — Demirel uluslararası demez — bir oyunu değilse, bilmeden böyle mihraklara — Demirel özenle eski sözcükleri seçer — âlet olanların işidir.

BİR PRAGMATİST!

Işıl ışıl bir Türkiye, makine gürültüleriyle dolu bir Türkiye özlemi çeken Demirel, bakarsınız, Ecevit'le de ayni paralelde imiş gibi sözler söyler. **«Demokrasiye yaşama gücünü veren asıl unsur, içinde hak ve hürriyetlerin serbestçe cereyan ettiği bir hukuk sistemi kadar ve belki daha fazla, karşılıklı toleransa ve medeni anlayışa dayanan bir düşünce tarzı ve hayat felsefesidir,»** der. Özgürlüklere, yasaların egemenliğine ve hoşgörüye önem verdiğini, bunlarsız demokratik bir yaşam olamıyacağını ondan da duyarsınız. **«Birbirinden ayrı düşünen vatandaşlar olarak birbirimize karşı tolerans göstermeye mecburuz. Siyasal partiler arasında asgari müştereklerin kabûlüne dayanan bir siyasi vasat'a ve iktidar — muhalefet diyalogunu koparmamağa mecburuz»** der. Eski bir dille söyler ama, söyledikleri çağdaş düşüncelerdir. Bu eski dili Demirel sonradan edinmiştir. Yoksul, sade bir köylü ailesinden geliyordu. Anadolu köy, kasaba ve kentlerinde okudu. İstanbul'a Teknik Üniversiteye geldiği zaman da dili sadeydi, örneğin Necmettin Erbakan gibi Arapça kelimelerle dolu bir konuşması yoktu. **Arkadaşları,** Devlet Su İşleri Genel Müdürü olduktan sonra o dönemin siyasal yıldızları Bayar ve Menderes'e daha fazla güven verebilmek için özel olarak lûgat çalıştığını söylemişlerdir. Bu **«yüksek burjuva»** dilini öğrenen Demirel'in, sırası gelince, bugün, köylü ağzıyla konuşmakta da ne kadar başarılı olduğu bilinmektedir. Önemli olan kuşkusuz sözcüklerle söylenmek istenen düşüncelerdir. **Demirel, «bizim insan şahsiyet ve haklarına değer veren düşüncelerimizin hukuki ve iktisadi neticeleri insicamlı bir bütün teşkil eder»** der ve Ecevit'le sadece **«öztürkçe»** farkı olan konuşmasını sürdürür: **«Vatandaş kendisine Anayasanın tanıdığı insan haklarına ve ana hürriyetlerine sahip olmadıkça, bu hak ve hürriyetleri kullanma imkânları fiilen ve teminatlı şekilde işler hale getirilmedikçe, gerçek bir refah tahakkuk edemez. İnsan hak ve hürriyetleri hayat**

seviyesinin, dolayısı ile refahın ayrılmaz bir unsurudur. Hürriyet refahın bir unsuru olduğu gibi, refahı elde etmek için girişilmesi zaruri iktisadi faaliyetlerin muhtaç olduğu vasıtayı ve vasatı hazırlamanın da başlıca şartını teşkil eder.»

Yani, özetle, özgürlük olmazsa kalkınma da olmaz gönenç de olmaz der Demirel. Ecevit'in **«demokratik kurallarda birleşelim, özgürlük anlayışında birleşelim»** çağrısına yanıttır bu. Ülke ve halk en özgür yaşamına onun döneminde kavuşmadı mı? Asfaltların üstü, duvarlar, basın, radyo, televizyon, özgürlük sloganlarıyla donanmadı mı? Mao'ların, Lenin'lerin kocaman portreleri kızıl bayraklar arasında ve genç kalabalıkların başları üzerinde caddelerden geçirilmedi ve alanlarda görkemli görüntüler yaratılmadı mı? Sokaklar yürümekle aşınmaz diyen o değil mi? Onun döneminde herkes içinde ne varsa dışarı dökmedi mi?

Gerçi, dökülen kan ve yitirilen can da az değildir ama, Demirel ne 141, 142'lerle kendi sınıfsal siyasasını başkalarına kabûl ettirebilmiştir, ne de iktidarını sürdürebilmenin güvencesini kazanmıştır. Kalkınmada, makinalaşmakta ne ölçüde duygusalsa, özgürlükler konusunda ve kendi siyasal anlayışını savunmakta da o kadar duygusaldır. Karşıtlarıyla ayni dili konuşmaz, bunu bir kişilik gereksinmesi sayar. Başka dille söylediği benzer düşünceler de doğal olarak kuşkuyla karşılanmalıdır, çünkü o sözcüklerin arkasında Demirel vardır.

Demirel açık açık ve öğünçle **«biz pragmatistiz»** demiştir. Deyimi, doktrinci olmanın karşıtı gibi kullanmıştır. Erbakan onu liberal görüşün, kapitalist görüşün savunucusu, güdücüsü olarak suçlayınca, siyasal ve ekonomik görüşlerinin **«pragmatizm»** e bağlı olduğunu açıklamıştır. Yani demek istemiştir ki, ben bir uygulayıcıyım, siyasal felsefemi pratikten çıkarırım, iş sırasında ne gerekiyorsa onu yaparım, önceden saptanmış bağlayıcı kurallara uymam, kalıplar içinde kalmam; kapitalizmin de sosyalizmin de kalıpları vardır, ben kalıba sığmam.

Böylece Demirel kişiliğinin önemli yanını açıklamaktadır. Hiç bir kurala ve kalıba uymayan adam. Onun nasıl olup da Masonluğu kabûl ettiğine şaşmamak elden gelmez. Dindarlığı da kural tanımazlığı ile çelişkilidir. Eşi Nazmiye Demirel bir dergi röportajında **«bizim ailede ayrı gayrı yoktur, her şeyimiz ortaktır»** demekle, Demirel'in kuralcı yanını belirtmişti. 1977 Seçimlerinden sonra, Ecevit'in azınlık iktidarı kurma çabaları sırasında yaman

bir kuralcı kesilmiştir. Aslında gerçekten Demirel bir Pragmatist'tir. Çünkü pragmacılar **«ancak insana yararlı olan şey gerçektir»**e inanırlar. Metafizik bir öğretidir Pragmatizm. Amerikan mantıkçısı Charles Peirce — **1839 - 1914 arasında yaşamıştır** — ile Amerikan psikolog'u William James — *1843* - **1910 arasında yaşamıştır** — geliştirmişlerdir bu öğretiyi. Pragmatistler, gerçeklerin uygulama sırasında görülüp öğrenileceğine inanırlar. Bir çeşit pratiğe tapınıştır. Daha sonra Marks, teori ile pratiğin ilişkilerini, tamamlayıcılığını bilimsel bir gerçek olarak koymuştur ortaya ama, düşünceleriyle 1800'lerde kalanlar — **bugün hiç bir demokratik lider pragmatistim demez** — pragmatistin nasıl bir sosyal ve siyasal tip olabileceğini düşünmeden, doktrin'in canavar kollarına yakalanmamak için kendilerine bu mesleği yakıştırabiliyorlar.

Pragmacılar, **«insan çıkarına bakmalıdır»** derler. Onlara göre, her düşünce, yaşayışımız için elverişli olduğu sürece doğrudur. Doğru düşünce, yararlı olmadığı anlaşılırsa, bir pragmatistin gözünde beş para etmez. Pragmacılar **«her şey ben'im ve her şey benim için»** derler. Bu, bencilliğin en açık tanımıdır. Bir pragmatist, her türlü zorbalığı rahatça savunabilir. Bilgiye, bilime sırt çevirebilirler. Çünkü ancak işe yarayan, yararlanılabilen şey bilimdir ve doğrudur. Böylece bir pragmatist, tüm düşünce ve eylemleri günlük çıkarlara dönük, çıkarları uğruna her şeyi yapabilen, yaptığı her şeyi doğru gören, başka kural ve doğru tanımıyan, kendi gerçeğini üreten ve başka gerçekler olabileceğini aklına bile getirmeyen bir sosyal tip'tir. Böyle bir tip, belki 19 uncu yüzyılda yaşayabilirdi, politika yapabilir, iş adamı olabilirdi; ama böylelerinin bir müze eşyası gibi günümüze kadar ulaşması kabûl edilse bile, sosyal ve toplumsal yaşama egemen olabilmeleri düşünülemez. Demirel'in pragmatizmi, güncel yaşama ve düşünceye bu kadar aykırı düşen bir öğretiyi hemen bırakacak kadar esnek olmalıdır.

Demirel'in kendisini bile iyi anlıyamadığı, bu nedenle de anlatamadığı bir gerçektir. Hem de pratikle saptanmış bir gerçektir. Siyasal davranışlarının kendi çıkarlarıyla tam bir uyum içinde olduğu söylenemez. Karşıtları onu — onun kendisini tanıtmak istediği gibi — yaman bir çıkarcı olarak görürler. Bu sadece siyasal alanda bir çıkarcılık değildir. Demirel ailesindeki kardeşlerin, yeğenlerin ve akrabaların göze batar ölçüde zenginleşmele-

ri, onun başbakanlığının daha altıncı yedinci yılında öylesine dile düşmüştü ki, Meclis Araştırma Komisyonuna Demirel bir mektup sunmak zorunda kalmıştı. Mektupta, o tarihte hayatta olan baba Yahya Demirel **«1925 yılından 1948 yılına kadar ticaret ve ziraatle iştigal ettim, bu müddet içinde altın ve para olarak biriktirmiş olduğum 2.5 milyon lirayı sermaye yapması için oğlum Ali Demirel'e uzun vadeli borç olarak verdim, ekseri Anadolu vatandaşları gibi ben de altın ve paralarımı yanımda muhafaza ettim»** diyor ve ailenin birdenbire zenginleşmesi nedeniyle yapılan suçlamaları önlemeğe çalışıyordu. Oysa Demirel başbakan olduktan sonra kendisiyle yapılan uzun bir röportajda; çocukluğunun yoksulluk yıllarından, 42 liralık yol parası yüzünden babasının dağa, taş kırmağa gitmesinden, bir avuç toprağı süreceğim diye karasapanın başında bitkin düşüp güneşin rüzgârın altında kavrulmasından, kendisinin okula gidecek çağda çobanlık yapıp çalı çırpı toplamasından söz ediyordu ve baba Demirel'in bu koşullar içinde bugünün parasıyla 70 - 80 milyon lirayı biriktirmesi, üstelik de çil altın haline getirip bir köy evinde saklamağa kalkması, karşıtlarının bir kaşlarını yukarı kaldırmalarına yol açıyordu. **«Demirel kendi aile kalkınmasına bakıp ülke de böyle kalkınıyor sanıyor»**, diyorlardı. Parlâmentonun içinde ve dışında bir **«hesap soracağız»** dır gidiyordu. Onun iktidara bu kadar bağlı oluşunun altında hesap sorulma korkusunun yattığı gizli açık söyleniyor ve 1977 seçimlerinde, sabrı kalmayan Demirel, meydanlarda bağırıyordu : **«Hesap soracağız deyip de sormayanlar, namert oğlu namerttirler!»**

Demirel her zaman **«verilmeyecek tek kuruş hesabımız yok»** demiştir. Her zaman hesap vermeğe hazır görünmüş, bütün hesap sorma girişimlerini de **«siyasal oyun»** diye niteleyip engellemeği başarmıştır. Aslında bütün bunlar, parlâmentonun ve politikacıların içine saplandıkları kısır döngüden başka bir şey değildir. Devlet kurulduğundan beri zenginleşmenin uygar ölçüleri değil; bozuk düzenin politikacılara ve egemenlere dayalı fırsatçı, kurnaz, sömürücü kuralları işlemiştir. Demirel, böyle ters değer yargıları gelişmiş, yerleşmiş bir toplumda; halk, **«devletin malı deniz, yemeyen domuz»** derken, kimsenin kalkıp da ailesi zenginleşti diye kendi halkçılığına, milliyetçiliğine leke süreceğine inanmamıştır. En sıkıştığı zamanda **«insan kendi ailesini kendi yaratmıyor ya»** deyip işin içinden sıyrılmağa bakmıştır. Karşıtlarının bu dolaylı suçlamalarla kendisine zarar verebileceklerine inanmamıştır. Ata-

türk için de, İsmet paşa için de böyle şeylerin söylendiğini; **«gelin, araştırın»** dese, sadece böyle bir araştırmanın başlatılmasının kendi siyasal gücünü yiyip bitirmeğe yeteceğini düşünmüştür. Üstelik, karşıtlarının tartışmayı halkı ilgilendiren genel politikalardan kaydırıp böyle kişisel konularda yoğunlaştırması çok zaman işine yaramıştır. Kendisine inananların böylece etrafında kenetlenmesinden keyif duymuştur. Hatta çoğu zaman suçlamaların dozunu arttırıcı girişimlerden kaçınmamıştır. Onun pragmatizmi, her şeyden faydalanmanın yollarını aratır ve düşündürtür insana.

DEMİREL'İN FAYDACILIĞI

Demirel'in yanılgısı, bu faydacılığın zannettiği kadar işine yaramadığını görememesinden doğmaktadır. 1977 seçimlerinden sonra, hele o iki buçuk yıllık MC koalisyonu dönemini yaşayan bir politikacı ve siyasal lider olarak, elini iktidardan uzak tutması gerekirdi. Ecevit'in tek başına iktidar kurmaktaki hevesini politik bir şans olarak görüp, seçimlerin sonucunun doğal bir siyasal oluşması gibi, tek parti iktidarına fırsat veren olgun bir politika adamı görüntüsüyle kolay tarafından senpati toplayabilirdi. Oysa, seçimleri kazanmış Ecevit'e seçim sonrası yenilgi tattırmak keyfi, Demirel'in oyuncu doğasını depreştirdi. Her yenilginin arkasından bir yengi aramalıdır ve meydanı boş bırakmadığını düşmana göstermelidir. Ecevit seçimi mi kazandı, bizsiz iktidar düşünülemez mi dedi, tek başına iktidar kurmağa kalkıp bileğinin gücünü göstermeğe mi kalktı; Demirel hemen hesapları alt-üst etmeğe sıvanacaktır, önce **«Ecevit'i iktidara yaklaştırmayan adam»** olarak, sonra, **«en umutsuz koşullar içinde iktidarı elinde tutan adam olarak»**, seçimde kaybettiklerini masa başında kazanmağa bakacaktır. En güçlü'nün kim olduğunu gösterecektir. Ama bu yüzden, ekonomik ve sosyal bunalımların gayya kuyusuna düşecekmiş, düşsün, **«demokratik hayatta çare tükenmez»**, Demirel ondan da sıyrılmanın bir kolayını bulacaktır.

Aslında bulamıyacaktır. Bulamamaktadır. Bütün bu siyasal oyunculukla gölgelediği gerçekler, ülkenin bunca yıllık siyasal ve sosyal oluşması ile onun payına düşmüş olan kalabalıklar tarafından henüz görülmese de, çok daha büyük kalabalıklar başka değerlendirmeler içine girmişlerdir.

Demirel, seçim öncesinde bâzı kaygılar içinde görünmüştür. Ülkenin yönetimi, demokratik rejimin işlerliği kendisine bağlıymış gibi konuşuyordu. İktdar başka ellere geçerse her şeye yazık olacakmış gibi sözler söylüyordu. Önceki üç plân döneminin biçimlendirdiği ekonomi, gerçek ürünlerini dördüncü plân döneminde vermeğe başlayacaktı. 1977 - 1981 seçim dönemi, dördüncü plânın dört uygulama yılını da kapsıyordu ve bu süreçte pek çok şey yapılabilirdi. Politik ve ekonomik durum yeniden değerlendirilir, yeni yönler çizilir ve bugünkü tüm zorluklar atlatılırdı. 60 milyar liralık yatırım yapılabilmiş Birinci Plân döneminden, trilyonluk yatırımlar yapılabilecek Dördüncü Plân dönemine gelinmişti. 1978 - 1982 döneminin her yılında, birinci plân döneminin tümünde yapılabilen yatırımların dört katını hesaplıyordu Demirel. Karşıtlarının **«sağlıksız büyüme»** dediği olgunun, hızlı büyümeden doğduğunu, yanlış yorumlandığını düşünüyor; enflâsyonun kabarttığı sayılara dayalı olarak yaptığı hız hesabı ile ülke gereksinmelerinin uyuşmazlığını göremiyordu. Onun pragmatizmi, hesabı başkasının değil kendisinin yapmasını gerektirirdi ve gerçek, **«ona nasıl geliyorsa öyle»** idi.

Japonya 25 yılda ekonomisini 8 katı büyütmüştü. O niye başaramasındı? Batı Avrupa'nın ekonomik işbirliği hatırı sayılır bir ekonomik güç yaratmıştı. Dünyada durmadan yeni güçler oluşuyordu. Umutsuzluğa kapılmanın nedeni yoktu. Amerika, Kanada, İskandinav ülkeleri, Sovyetler, sanayileşmenin getirdiği yüksek gelirlerle mutluluk yaratma yarışına girmişlerdi. Böyle bir dünyada kendini bir görev adamı olarak görüyordu. İşte iş başında kaldığı sürece hem demokrasiyi yerleştirmiş, hem de ekonomiyi dört kat büyütmüştü. Demirel için, yerleşmiş dediği demokrasi, büyümüş dediği ekonomi korunacak bir **«evlât»** tı. Onları daha da büyütecekti. Dünyadaki gelişmeleri daha iyi anlayıp değerlendirir bir olgunluğa eriştiğine inanıyordu. Petrol üreten ülkelerin meydana getirdikleri yeni ekonomik ve siyasal merkez **«petro - dolar»** ı doğurmuş, ekonomik hamleler için bu gür kaynaktan su içmek fikri Demirel'in de iştahını kabartmıştı.

Demirel artık olayları dünya ölçüsünde değerlendiren bir kişilikte görünmek istiyordu. Dünyada büyük bir fukaralığı yenmek savaşı verildiğini söylüyor; üretim sorunları çözülmezse, yoksulluktan açlığa geçilebileceğini bile görüyordu. Dünyadaki kavganın bir açlıktan kurtulmak, refaha ulaşmak, insanca çağdaş bir

yaşam sağlamak savaşı olduğu kanısındaydı. **«Nizam»** kavgasını da buna bağlıyordu. Demirel'in hesaplarına göre dünyanın % 40'ı komünizmin **«hegemonyası»** altına girmişti. Komünizmin de ekonomik kalkınma üzerinde iddia ve hırsı vardı. Bu nedenle ideolojik bir yayılma çabası içinde görünüyordu. Bu ideolojik yayılmanın karşısında ise **«hürriyetçi demokrasi»** vardı. Demirel özgürlükçü demokrasiyi şöyle tanımlıyordu : **«Hürriyetçi demokrasi, insan haysiyetini, manevi değerlerini, medeniyetlerini, mazilerini, kültür ve harslarını; velhasıl hayat ve idare tarzlarını korumak, devam ettirmek, refahı bu temel üzerinde aramak çabasıdır.»**

Demirel'in tanımlamasında, yeni bir örgütlenmeye yer yoktur. Geçmişin kötü mirası ve birikimi, geçmişin alışılagelmiş yönetim, düşünce ve duygusuyla temizlenip, insanlığın önü açılacaktır. Gerçi onun pragmatizmi güncel olan, geçerli olan her şeye başvurmağı gerektirir gibidir, ama böyle bir dar açı, çözümlemelerin gerektirdiği geniş görüşlere işlerlik kazandıramaz. Demirel, bir yandan ekonomik üstünlük kavgasının, öbür yandan **«nizam»** kavgasının barışı zedelediği kanısındadır. Ekonomik kavga verilirken, nizam kavgasından kaçınılmalıdır. İstikrar dediği budur. Demirel pragmatizmi, sol kültürle her türlü ilgi ve ilişkiyi yasakladığı için, bu iki kavganın birbirinden soyutlanamıyacağını dikkate almamaktadır. Ekonomik hayatla genel yaşamın içiçeliği, birbiri üzerindeki etkinliği, ekonomik düzenlemenin bir dizi sosyal ve siyasal düzenlemeler istediği onu pek ilgilendirmez görünmektedir.

Demirel, böylesine şaşırtıcı bir **«ekonomiyi büyütme»** havarisi'dir. Büyümemiş bir ekonomide refah ve Batı tipi hayat olamıyacağına inanır. Ekonomiyi büyütmek için her çareye başvurulmalıdır der. Kaynakların en verimli biçimde kullanılması koşuluna değer verir görünür. Ama siyasal karşıtları onu tanımlarken **«ülkenin kaynaklarını en kötü şekilde kullanan, yağmalatan adam»** derler. Demirel'in kalkınma için seçtiği model, **«serbest piyasa»** düzenidir. Bunun kapitalizmle karıştırılmasına kızar. Serbest piyasa düzeni demek, sosyal hedefleri inkâr etmek değildir. Güdümsüzlük anlamına da gelmez. Güdümlü, hesaplı kitaplı bir ekonominin sosyalizmle gerçekleşebileceğini söylemek de yersizdir. Demirel'in **«serbest piyasa»** sı, gerektiği zaman gerektiği ölçüde kontrol altına alınabilir. Son seçimlerde Erbakan AP'nin ve Demirel'in ekonomik görüşlerine veryansın edince, kendini şöyle

savundu: **«Bizim temsil ettiğimiz görüş ne kapitalisttir, ne de liberal kapitalist falan filân, biz akılcı görüşü temsil ediyoruz. Türkiye'nin şartları, imkânları neye elveriyorsa, onun içersinden çözüm çıkarma görüşünü temsil ediyoruz.»**

Bu sözler, Ecevit'in, CHP'nin demokratik sol felsefesini açıklarken yaptığı özet'i anımsatmaktadır. Ecevit, **«bir yanda kapitalist olmayan bir özgürlükçü veya liberal demokrasi; bir yanda da Marksist olmayan demokratik sol anlayış»** demişti. Demirel de bir çeşit **«kokteyl»** yapar. Ama o, Ecevit gibi bilimsel, genel, yaygın tanımlamalara, değerlendirmelere bırakmaz kendisini; Türkiye'nin koşullarını da, olanaklarını da, liberalizmi de, kapitalizmi de, sosyalizmi de o nasıl biliyorsa, çözümü öyle çıkarır onların içinden.

Eski eczânelerde yapıldığı gibi, **«hassas»** terazide tartar her şeyi Demirel. **«Enflâsyon % 20'yi aştı mı, fakir fukara ezilir, zayıf ekonomik zümrelerin yükü ağırlaşır, en önemlisi serbest piyasa ekonomisi çalışamaz hale gelir».** Onun için gözü hep % 20 deymiş gibi babacan tavırlar takınır, **«enflâsyona dikkat etmeli, sosyal bunalımlar yaratmasına engel olmalı»** der. 1973 seçimlerinden sonraki 7.5 aylık Ecevit hükûmeti ona göre ibreyi kaçırdığı için, onun bunca yıllık enflâsyon politikası berbat olmuştur. Ecevit enflâsyonundan söylediği sayılar, şimdi üç yıl sonra pek alçakgönüllü kalmıştır ama, dünya ekonomi çevrelerinin 1976'da Türkiye'yi enflâsyon oranı en yüksek ülkelerin başında saymalarını da görmezlikten gelerek, siyasal karşıtlarını suçlamağı aksatmadan sürdürür. 1976'da enflâsyon oranı İsviçre'de % 3 - 4, Federal Almanya'da 5, Danimarka'da ve İsviç'te 8 - 10, Fransa'da ve Hollanda'da 10 - 12, Belçika'da 11, İtlya'da, İngiltere'de, İspanya'da da 12 - 16 arasındadır ve Türkiye'de Demirel'in iddiasıyla % 20'yi aşmamak için ekonomik dehamız mucizeler yaratmaktadır.

Demirel, işsizliğin dünyayı tedirgin ettiğine inanır. İşsizliğin giderilmesi için kalkınma gereklidir. Yeni yatırım alanları açmalı, sağlam kaynaklar yaratmalı, ekonomiyi güçlendirecek projeleri uygulamaya geçmelidir. Bunların yapılmasındaki başarısızlıklar enflâsyonu doğurur. Bütün bunları Demirel söyler. Eğer ülkede işsizlikten, yatırımların yetersizliğinden, projelerin aksamasından yakınılıyorsa, ve tüm bunların birinci derecede sorumlusu Demirel ve AP iktidarı ise, enflâsyonu yaratan kimdir? Demirel böyle mantıksal ilişkilere hiç aldırmaz. 1977 Seçim kanpanyaları

boyunca, koalisyondaki ortağını, **«gösteri yatırımlar ve projelerle kamuoyunu aldatmak»** la suçlamış, MSPyi tüm ekonomik ve sosyal bunalımların kaynağı gibi göstermiş, sanki o hükûmetin büyük patronu kendisi değilmiş gibi şikâyet üzerine şikâyet yağdırmıştır. Demek ki, Demirel'in korktuğu enflâsyonun mikrobu dışarda değil, içerdedir. Seçim sonrasında MSP ile ortaklık kurup hükûmet programında enflâsyonla mücadele politikasını açıklaması ise, Demirel doğasının bir ürünüdür.

ANARŞİ - TERÖR!

Demirel tüm doğruları söyler. Çağdaş toplumlara akılcı politikalar gereklidir, der. Artan nüfusun gereksinmeleri zamanında karşılanmazsa bundan önemli sonuçların doğacağını bilir görünür. Böyle zamanlarda, doğru teşhis koyup yanlış tedavi uygulayan bir yeteneksiz doktora benzer. Doğruları söylemesinin hiç bir önemi kalmaz. Çünkü Demirel doğruları ve gerçekleri istediği gibi kullanabileceğine inanan bir pragmatisttir. Onun Anarşi konusundaki, terör konusundaki düşünceleri bu tutumunu daha iyi açıklar. Demirel, **«anarşi, mevcut düzeni yıkıp yerine yeni düzeni getirmeyi kendisine hedef almıştır»** sözleriyle, karşıtlarının **«yeni bir düzen kuracağız»** politik eylemlerini yasa dışı sayma eğilimini gösterir her zaman. Böyle olmadığını bilir, ama iki ayrı olayı böyle bir ilişki içinde göstermekte politik çıkar buluyorsa, gerçek önemli değildir, gerçeği o yaratmağa çalışır.

Bir kez, anarşi bir düzeni yıkınca yerine yeni bir düzen getirmez. Siyasal bilimde ve felsefede, anarşizm'in nasıl bir öğreti olduğu açıkca ortaya konulmuştur. Anarşizm, bütün baskıcı kurumlara karşı, başta devlet olmak üzere, insanı tepkiye zorlayan bir öğretinin adıdır. İngiliz felsefecisi Godvin, 18'inci yüzyılın sonunda, devletin insan ahlâkını bozduğunu, bu nedenle ortadan kaldırılması gerektiğini savunmuştu. Toplumun doğal olarak biçimlenebileceğini, ona yapay bir emredici biçimin gerekmediğini düşünüp söylemede Godvin yalnız değildir. Geçmişte pek çok düşünür konu ile ilgilenmişlerdir. Godvin'den sonrakiler içinde Proudhon ve Bakunin, **«doğal uyum, yapma kurumlarla bozulmamalıdır»** diye, anarşizmi felsefi bir öğreti haline getirdiler.

Anarşizm, baskıyı kaldırma uğruna baskı, şiddeti kaldırma

uğruna şiddet diye de tanımlanır. Çelişkisi, yok etmek istediği baskıyı ve şiddeti, hiç bir devlet modelinde olmadık ölçüde arttırmak, dayanılmaz ölçülere vardırmaktır. Kan, ateş ve zorbalık içinden özgürlüğün ve insanlığın şimdiye kadar görülmedik güzellikteki çiçekleri açsın diye beklenir anarşizmde. Özgürlüğün sağlanması için önce devlet ortadan kaldırılacak, kimse kimseyi temsil etmeyecek; özgür işbirliği, doğal uyum, kardeşlik ve sevgi ile toplum kendi öz düzenine kavuşacaktır. Ne kadar baskıcı kurum varsa, sermaye, devlet, din, hepsine savaş açar anarşistler. Demirel'in zannettiği gibi, sol'la, Marksizmle uyum içinde değil, zıtlık içindedirler. Marksistler, kişi ve toplum üzerindeki sermaye, devlet, din baskılarını azaltıcı yeni bir düzen önerirler, insanın toplumsal devletini kurmağı amaç edindiklerini söylerler. Anarşistlere göre, Marksistler de baskıcıdırlar. Onlar, sonsuza dek tüm baskıları ortadan kaldırmağa yemin etmiş bir yeni mistiğin adamlarıdırlar; Marksistlerin burjuva devletini halk devletine dönüştürme idealleriyle bağlanamazlar. Demirel önce bu farkı gözden kaçırmamalıdır.

Demirel, **«anarşi, hürriyetçi demokrasilerle idare edilen ülkelerde, hürriyetleri ortadan kaldırmak için, hürriyetlerden faydalanarak meydana getirilmektedir»** demektedir. Öyleyse yıkıcılara özgürlük tanınamaz. Bu kuralı kendisi bulmuş gibi heyecanlanır Demirel. Dünyanın tüm ülkelerinde, hangi rejim altında olurlarsa olsunlar, **«yıkıcılar»** a özgürlük tanındığı görülmemiştir. Böyle girişimlerin cesareti ceza yasaları ile önceden kırılır. Özgürlükçü demokrasilerde de bu yasalar vardır. Eğer Demirel'in **«yıkıcı»** dediği eylemlerde bu amaç saptanırsa, yasal cezalar verilir. Demirel, 1968'den bu tarafa ileri demokrasilerde de görülen **«anarşik»** eylemlerin oralarda dinginleşip burada halâ sürmesini iki kaynağa bağlar. Yasalar yetmiyor der, bir de karşıt siyasal örgüt'ün bu eylemleri kanatları altına aldığından yakınır. Karşıtları, böyle suçlamaların arkasında, Demirel'in, toplumsal tepkiden ürken yıldırma niyetlerinin yattığını söylerler. Gerçekten de, toplumdan doğan çeşitli tepkileri ayni sepete atma eğilimindeki bir politik liderin, iyileştirme yerine durmadan yarayı azdırmakta olduğu; kendi rolünü görmeyip suçu hep başkalarında arama çabasında bulunduğu haklılık kazanmaktadır. Türkiye'de kişi ve toplum, özgürlüklerinin sınırı genişledikçe; Batı tipi özgürlükçü demokrasilerde sermaye, devlet ve dinsel kurum düzenlemelerinin geniş özgürlükler içinde nasıl kişiyle ve toplumla dengeler kurulabil-

diği bilincine varmakta ve yeni özgürlükler istemektedirler. Önce, bu örnek özgürlük gereksinmelerini Demirel'in sindirmesi gerekmektedir. Oysa Demirel, olaylarla beraber kavramları da karıştırmakta, siyasal alanda, sert tepkilerle karşılaşınca da, bilimselliğe özenerek, yeni yorumlara girişmektedir. Çok yetkili bir ağız kullanarak; **«anarşi, huzursuzluk yaratmak, ülkenin kanunlarını işlemez hale getirmek, kanun kuvvetlerini nizamı korumakta tereddüde ve acze düşürmek için düzen yıkıcılar tarafından icat edilmiştir; kuracakları yeni düzen ne olacaktır, bunu, Marks, Mao ve Marcuse zincirini bilmeden cevaplandırmak mümkün değildir»** demesi, bilimsellikte on numarayı hak etmektedir. Demirel'e göre Marcuse, Marks'ın ütopisini gerçekleştirmek için herşeyin gözü kapalı olarak yıkılmasını emreden bir anarşist filozoftur ve adamın Batı gençliği üzerinde bile etkisi vardır.

Demirel, Amerika'ya yerleşmiş bu seksenlik Alman düşünürünün, bugünün sol kültürü içinde bir sağcı olarak tanındığını hatırlamıyor. Herbert Marcuse, Batıda ve Doğuda, kapitalist ve sosyalist kamplardaki teknolojik gelişmeden ürküp, her iki modelde de devletin kişiyi ve toplumu ezmeğe başladığı varsayımından hareket eden ve iki modele karşı da insanın ve toplumların savunmalarını üstlenen bir çağdaş düşünürdür. Marcuse, kapitalist ve sosyalist güçlü devletlerin, kişide ve toplumda hiç bir devrim ümidi bırakmadığını, yapılacak tek şeyin, kurumların değişmesinden ümidi kesince, insanın değişmesine yönelmek olacağını söyler. Marcuse'a göre, insan, görüşüyle, içgüdüleriyle değişmeli, yeni ideal amaçlar ve yeni değer yargıları kazanmalıdır. Alman filozofuna göre, ancak bu koşullar içinde Marks'ın insan ve toplumu yeniden gözden geçirilmiş, temel amaç sapmasından kurtarılmış olacaktır.

Varılan teknolojik üstünlüğün, insan ve toplumu çok aştığı, yeni bir mistik yarattığı; çağdaş düşünürlerin güncel konularından biridir. Hangi rejim altında olursa olsun, teknolojik üstünlüğü kullanan yönetimlerin, insan ve toplum üzerinde baskı kurabilmeleri, pek çok çağdaş düşünürü, insan kültürü ve eğitiminin değiştirilmesi, geliştirilmesi gereğine inandırmaktadır. Batı gençliğinin, özgürlükçü demokrasiler içinde varabildiği gönenç düzeyinde bile kendini sıkışmış, çaresiz kalmış, robotlaşmış duyması, Marcuse gibi düşünürlerin etkisinden olabilir. Hatta hippiliğin bir çeşit Marcuse yorumu olduğu bile düşünülebilir. Gençler, kendi-

lerini belli kalıplara döken, dökmek isteyen rejimlere bir tepki olarak kaçıp kurtulmak, öz kişiliklerini bulmak yolculuğuna çıkıyorlar Batıda ve uygar toplumun değer yargılarına meydan okuyorlar. Kuşkusuz bütün bu davranışların ve tepkilerin tabanında çağdaş düşünün etkileri var. Demirel'in bu konularla ilgilendiği şüphelidir. Özgürlükçü demokrasinin ve sosyalizmin kalıplarına tepki gösteren insanın, onun, artık bir kenara atılmış eski kalıplarına elbette razı olamıyacağını görmezlikten gelir ve ayrı nitelikleri olan olayları toptan yorumlayarak, başına nasıl bir dünya belâsı çattığını anlatmağa çalışır. Marks, Mao ve Marcuse zinciri gibi gördüğü olay budur. Aslında anarşizmin nerden kaynaklandığını **«bilimsel»** olarak ortaya koymak istemektedir. Bu amaç görüldüğü zaman, Demirel'in bu zinciri de özel olarak imal ettiği anlaşılmaktadır. Büyük Türkiye idealinin bu ateşli savunucusunun küçük bir imalâtçı olması, hep böyle acele tarafından bir şeyler yapıp piyasaya sürmesi, bugünün dar boğazlara düşmüş Türkiyesinde bile daha «standart» mallar karşısında kolay kolay alıcı bulamaması ile sonuçlanmaktadır.

Demirel'in terör üzerine söyledikleri de ilginçtir. Terörizmi şöyle anlatır: **«Son on yılda, genellikle hürriyetçi demokrasi ile idare edilen memleketlere arız olmuş dertlerden biridir. Terörizmin hedefi vardır. Terörizm bugün anarşiden bir kademe ötede, biraz daha değişik metodlarla siyasi netice almak için adeta bir araç haline gelmiştir. Terörizmin sabotaj, insan kaçırma, uçak kaçırma gibi metodlara başvurduğunu görüyoruz. Güney Amerika'da şehir gerillası ile Che Guevera tarafından geliştirilen — Güney Amerika'nın bâzı bölgelerinde değişik ünvanlarla faaliyette bulunmuş — gerillalar, çeşitli ülkelere örnek olmuşlardır. Bunlar içinde Bolivya'da Tupomaros gerillasının yaptığı işler, bugünkü terörizmin kökünde örnek olarak yatmaktadır. Terörizmle mücadele, başta Birleşmiş Milletler olmak üzere, uluslararası plâtformların ve toplantıların konusu olmuştur. Uluslararası ortamda terörizm, dünyanın meselesi olarak, gündemlerin başında yer almıştır.»**

Demirel **«araç»** demez, **«vasıta»** der. **«Uluslararası»** demez, **«beynelmilel»** der. **«Ülke»** demez, **«memleket»** der. Bu nedenle, terörizm üzerine söylediklerinin bir devlet belgesinden alınmış olması da akla gelebilir. Ne var ki, uluslararası **«ütopik»** amaçlı şiddet eylemleriyle, kendi siyasal ve sosyal yapımızın gelişme tep-

kilerini karıştırması tam anlamıyla Demirelce'dir. Böylece, iç tepkiler, uluslararası ilişkiler içinde gösterilecek, milliyetçi başbakanın suçlamalarına haklılık kazandırılacaktır.

Terörizm, Fransa'da 1793 - 1794 arasında 13 ay sürmüş ve Robespierre'in düşmesi ile son bulmuş yıldırma, sindirme rejiminin adıdır. Bir de, ihtilâlci toplulukların etkinliklerini toplum psikolojisinde iyice arttırmak için kullandıkları şiddet, yıldırma metodlarına bu ad verilir. Bir sistem değil, bir araçtır. Tarih boyunca kullanılmıştır. Demirel'in dediği gibi öyle son on yılın sorunu değildir. Özgürlükçü demokrasilerin sorunu gibi göstermekle de, Demirel bir taşla iki kuş vuruyor. Hem, şiddetin özgürlük düşmanı dış karşıtlar eliyle yürütüldüğünü düşünebilirsiniz, hem de özgürlüklerin ölçüsünü kaçırmakla ülkenin başına böyle dertler gelebileceğini anımsarsınız. Demirel, özgürlük, onu boğan, yok etmeğe çalışan kendi zehirini de yaratabilir, aman dikkat edelim demek istiyor. Durmadan **«Batı tipi özgürlükler»** diye tutturan Ecevit'in, ülkeyi cehenneme çevirebileceğini de düşünmemizi sağlıyor.

Bugünün dünyasında uçaklar, diplomatlar, tanınmış kişiler kaçırılmaktadır. Yakalanmış anarşistlerin kurtarılması uğruna yeni korkular yaşanmakta, yeni acılar çekilmektedir. Şehir ve kır gerillalarının nerede nasıl bir olay yaratacakları bilinmemektedir. Yığınla gizli örgüt, bütün dünyada insanlar arasında başıboş mayınlar gibi dolaşıp durmaktadır. İnsanlığın yaşadığı büyük korku, Demirel'in yorumladığı gibi salt özgürlük düşmanlığı değil, tam karşıtı, fanatik bir özgürlük özleminden kaynağını almaktadır. Kimi ulusal özgürlük, kimi evrensel özgürlük uğruna kendilerini adamışlardır. Demirel bütün bunların tarihi bir hesaplaşma olduğunu görmemektedir. Geçmişin ve bugünün politikalarına karşı gösterilen bu şaşırtıcı, ürkütücü tepkilerde, İsa'nın çarmıha gerildiğini yeni öğrenen Yeniçerinin Yahudiye pala çekişi olayını yaşadığımızı anlaması için, Demirel'in böyle olaylar karşısında Batılı davranışlarını incelemesi gerekirdi. Batıda, Doğuda hiç bir rejim ve devlet adamı olaya özgürlük düşmanlığı olarak bakmıyor, şiddete karşı toplumu ve insanı koruma açısından bakıyor, kendi yasalarını işletiyor, olayın niteliğine göre, yumuşak ya da sert davranıyor.

Demirel ise, kendi pragmatist anlayışı içinde, gerçeğin oluşumu ile değil görüntüsüyle ilgilendiğinden, güdüm altına alın-

mamış insan ve toplumun yönetilemiyeceği politik anlayışına gerekçe aramakta ve hazırlamaktadır; karşıtları, büyük kısmıyla halk **«daha fazla özgürlük»** dedikçe, **«bunlar benim yönetimimi iyice zayıflatıp ortadan kaldırmak istiyorlar»** diye düşünmektedir. Demirel, kendini savunurken zayıflamakta olduğunu görmüyor. Bugünün dünyasında çok daha fazla istenirken, bizde Batıdaki özgürlüklerin özlenilmesi ve onlara kavuşmak yönündeki eylemler, Demirel'i rahatsız etmediği gün, hem kendisi hem de toplum biraz daha ferahlıyacaktır.

«MEŞRUTİYET İÇİNDE ÇARE TÜKENMEZ!»

Bir gazeteci, 1977 seçimlerinden sonra Demirel'e; siz bu Milliyetçi Hareket Partisini doğal bir ortak olarak görüyorsunuz, oysa onlar antikapitalistiz diyorlar, bankaları devletleştireceğiz diyorlar, büyük sermayeye tekelci sermayeye karşı çıkıyorlar, ekonomiye yeni bir biçim vermenin gerektiğine inanıyorlar, CHP'nin köy-kent'lerine benzer devlet köyleri kuruyorlar, bütün bu söyledikleriyle solcu bir partiden farksız böyle bir kuruluşla kendi siyasal tutumunuzu nasıl bağdaştırıyorsunuz demiş ve şu yanıtı almıştı : «Ben onu bunu bilmem, partinin yetkilileri biz solun karşısındayız diyorlar.»

Solun karşısındayız dediniz mi, Demirel için akan sular duruyor. Yıllarca önce, **«bunu Halk Partisi bile kolay çıkaramazdı»** denilen emlâk vegisi ve finansman kanunlarını Meclisten geçiren Demirel, gerektiği zaman, sol olarak tanımlanan önlemlere yönelebiliyor. Sağ siyasal örgütleri kanatları altında toplayabilmek için **«eteğinizdeki taşı dökün, gelin birleşin, komünizm memleketi yiyip bitirdikten sonra mı biraraya geleceksiniz!»** diye tehlike zilleri çalan, **«memleket elden gidiyor»** çığlıkları atan Demirel'i komünist ülkelerden enerji isterken ya da ortak Aleminyum, Demir - Çelik, petro kimya endüstrileri kurarken görenler, hiç de böyle bir tedirginlik içinde bulmuyorlar. Demirel biraz, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki eski Ankara valisine benzemektedir, **«solculuk, komünizm gerekiyorsa onu da biz yaparız»** gibi düşünmektedir. Ecevit, Demirel'i **«içerde başka dışarda türlü konuşan adam»** olarak tanımlar. Ecevit'e göre bugünün dünyasında böyle politika yapan politikacılar yok denilecek kadar azalmıştır. Ece-

vit **«huyunu suyunu bilirim onun»** der. Hasmın söylediği gerçeğe yakın düşermiş. Ecevit'ni söyledikleri de yabana atılacak şeyler değildir. Örneğin **«Demirel Araplarla otururken İsrail'in Birleşmiş Milletlerden çıkarılmasını ister, Batılılarla toplanırken de «öyle demedik, o yolda oy kullanmadık»** der diye, **«meslekdaşının»** politikadaki esnekliğine işaret eder. Ecevit'e göre Demirel **«içerde, kıyılarımıza yakın Yunan adalarını fethe çıkıyormuşuz gibi calâllenip dış politikada Yunanlılara «öyle bir niyetimiz yok, siz iç politikadaki sözlerimize bakmayın» diyen adam»** dır. **«MTA Sismik - I gemisi Ege'ye açılırken yabancılara «her devletin yapabileceği basit bir araştırma yapıyoruz» güvenliğini verip, içerde kendi kamuoyuna karşı Ege'yi fethe çıkıyormuşuz havaları yaratan»** bir politikacıdır.

Demirel zam olmayacak der zam olur, darlık olmayacak der darlık olur, kuyrukları kaldıracağım der kuyruklar uzar, enflâsyon belâdır der, temel politikası enflâsyona dayanır. O, 1965'den beri iktidardadır, başkaları 7,5 ay iktidarda bulunsa, her kusuru ona yıkar. Son kez, 1977 seçimlerinden sonra Ecevit'in 40 günlük ara iktidarının arkasından **«her şey öyle tahrip edilmiş ki, işleri düzeltmeğe çalışacağız»** demiştir. 1976'da, Devlet Yüksek Plânlama Kurulu'nun hazırladığı program metni üzerinde yapılan bir değişiklik nedeniyle Ecevit Meclis kürsüsünden Demirel'e ateş püskürüyordu. Devlet dokümanında **«1970 yılından başlıyarak gerek dış ekonomik gelişmeler gerek iç ekonomide uygulanan politika kararlarının etkisiyle giderek hız ve şiddetlilik kazanan fiyat artışları, 1974 yılı Haziran ayından başlıyarak hızını azaltmıştır»** diye ekonomik bir değerlendirme vardı ve böyle bir metnin yıllık prgoramda geçmesi, Demirel'in suçlamaları ile çelişkili idi. Demirel, dünya ekonomisinin büyük dalgalanmalar ve fiyat yükselişleri döneminde 1974'de iktidara gelen Ecevit'in ülkede fiyatların artmasına, kalkınmanın yavaşlatılmasına ve enflâsyonun kamçılanmasına yol açtığını iddia ediyordu ve devlet dokümanı, bütün bu koşullar içinde, Ecevit hükûmetinin ekonomiye egemen olabildiğin belgeliyordu. Demirel böyle bir çelişkinin belgesini başkalarının eline veremezdi. Program metninin o bölümü yeniden yazıldı ve şu biçimi aldı **«1970 yılından başlıyarak gerek dış ekonomik gelişmeler, gerek iç ekonomide uygulanan politika kararlarının etkisiyle giderek hız ve süreklilik kazanan fiyat artışları** (buradan sonra metin değiştiriliyordu), **1974 yılında artarak devam**

etmiş, 1975 Nisan ayından itibaren hızını azaltmış ve fiyat istikrarı sağlanmıştır.»

Demirel böylece suçlamaların resmi belgesini de elde etmiş oldu. Ecevit istediği kadar **«bir devlet belgesi nasıl böyle tahrif edilebilir?»** diye kızsın köpürsün, o sükûnetini bozmuyordu ve politikada **«her şey mübah»** diyen anlayışın şampiyonluk gururu ile bakıyordu.

Demirel AP'yi daha sağa, çağın gerisi bir anlayışa mı götürüyor, yoksa ülkedeki sosyal ve siyasal bilinçlenme onu ve partisini de kesinlikle etkiliyecektir, umudu kesmemek gerekir diye mi düşünmelidir? Kişiliğindeki tüm çelişkilere genel olarak bakıldığı zaman, Demirel'in, gerçekler karşısında fazla direnen bir yapıya sahip olmadığı, sadece yenilgileri sindirememenin ruhsal tepkilerini gösterdiği, daha gelişmiş bir siyasal ve sosyal ortamda yeni dengeler bulacağı umudu canlı kalabilmektedir. Bir umut da, başında bulunduğu örgüt'ün onun kişiliğinde gerekli değişimleri zorlamasındadır. Yani CHP'de özgürlükçü düşün düzeyi ve kişiliği ile Genel Başkan ne ölçüde örgütünü etkiliyorsa; AP'de de örgüt, varabildiği özgürlükçü düzeyden Genel Başkanını o ölçüde etkiliyebilmelidir. Demirel'den daha demokratik ve daha sevimli bir lider yaratma umudu kaybolmuş değildir. **«Meşruiyet içinde çare tükenmez.»**

E C E V İ T

ECEVİT'İ POLİTİKADA BİRİNCİ ROLE ÇIKTIĞI İLK GÜNDEN BERİ İLGİLENDİREN BAŞ KONU, DEMOKRASİNİN TEMEL KURALLARINDA VE TANIMINDA DİĞER PARTİLERLE VE POLİTİKACILARLA ANLAŞMAKTIR.

BİR POLİTİKACININ TEMEL EĞİTİMİ

Ecevit'in temel eğitimi özgürlüktür. Demokrasiyi özgürlüğün en iyi gelişip serpildiği ortam'ı yarattığı için sever.

İKTİDAR UMUTLARI...

«Seçim sonrasında, toplum sorunlarını çözmek, barış getirmek, demokrasiyi tehlikeden kurtarmak inancım ve gereksinmem o kadar güçlüydü ki, bu benim iyimserliğimi arttırdı, tek başına iktidar ümitlerine kapıldım.»

ECEVİT'İN BİLDİĞİ

Eceviti'n bildiği önerdiği şeyler açıktır :
Doğru olmak, açık olmak, konuyu bütünüyle ele alıp çözüm aramak, toplumsal yararı öne almak, yasaları çiğnememek ve özgürlüğe değer vermek.

KARA HABERCİ

Halk tasarruflarını sömüren, halkta durmadan yeni gereksinmeler yaratıp sadece kazandığını değil, kazanacağı paraları da harcatan tüketim sanayiine yöneltilmiş bir ekonominin bindiği dalı keseceğini söyleyince, ona «kara haberci» diye saldırıyorlardı.

HALKLA BÜTÜNLEŞMEK

Demokratik hayatın başından beri halk adına politika yapanların halktan soyutlanmaları olayını iyi değerlendirmiştir Ecevit. Sol politikaların halkla beraber onun desteği ile ve kabûlü sınırı içinde yürütülmesi inancı da bu görüşlerden kaynaklanmaktadır.

SİYASAL BİLİNÇLENMESİ ARTTIKÇA HALK SOLA YÖNELMEKTEDİR

«Çağımızda az gelişmiş veya gelişme sürecindeki ülkelerden çoğunun halkı, siyasal bilinçlenmesi ve sosyal adalet özlemi arttıkça sola yönelmektedir.» Bu yönelişin komünizmle de, Batı düşmanlığı ile de ilişiği yoktur. Bu ülkelerin halkları, kendi iç sosyal ekonomik ve siyasal koşulları nedeniyle sola yönelmektedirler.»

BÜYÜK TÜRKİYE'YE DOĞRU...

Ecevit'in büyük Türkiye'si sayılarla değil, insan ilişkileriyle, insan - devlet ilişkileriyle, ülkenin ve halkın dünya ilişkileriyle, sevgiyle, saygıyla, iyi bölüşülmüş gönenç (refah)la ve hepsinden çok ÖZGÜRLÜK'le ölçülmelidir.

BİR POLİTİKACININ TEMEL EĞİTİMİ

Ecevit'i 1973 seçimleri başarısından ve 1974 Temmuzundaki Kıbrıs çıkarmasından sonra yorumlayanlar, halkın, onun sürükleyiciliğine kapıldığını, onun kişiliğinde aradıkları kurtarıcıyı, lideri bulduklarını yazdılar. Ecevit için meydanları dolduranlar, Ecevit için yollara dökülenler, onu görmek ona yakınlaşmak için ezilmeği göze alanlar, daha önceki politik liderlerin en büyüklerine, en ünlülerine koşanlardan o kadar fazlaydı ki, Ecevit'in yeni bir mistik yarattığına inanlar bile oldu. Bu arada Partinin yaydığı **«Umudumuz Ecevit»** sloganı da, ülkenin, 27 yıllık tek parti dönemi üzerine bir o kadar uzun demokratik süreci yaşadıktan sonra, vara vara, bir adamın kurtarıcılığına umut bağladığı kanısını uyandırıyordu.

Bereket versin Ecevit olaya sağlam bir yorum getiriyordu. Cumhuriyet Halk Partisine ilgi, Türkiye'nin toplumsal koşullarıyla birlikte CHP'ye bilinçli olarak bağlanan umuttan doğuyor, diyordu. Yaşanan olayın bir sevdalanmadan değil, politik yakın geçmişin oluşturduğu toplumsal bir yönlenişten doğduğunu görüyordu. Bir tarihte, eski ünlü politikacılardan Osman Bölükbaşı **«bu halk İsmet paşayı görmeğe geliyor, beni dinlemeğe geliyor, Demokrat Partiye de oy vermeğe geliyor»** derdi. Bu, bir politikacının, halkın yönlenişi üzerinde açık bir bilgi edinemeyişinin kara mizahı idi. Ecevit'i, her şeyden önce, ülkedeki siyasal oluşumu iyi gören ve değerlendiren ender politikacılardan biri oluşuyla değerlendirmek gerekir. Bir politik lider için gerekli bu ilk koşulu, bugün ülke politikasına egemen pek çok kişide bulamamak ise, talihsizliktir.

Ecevit'in vardığı bir başka doğru da şu oldu. Bizimki gibi, tarih içinde sosyal, ekonomik ve politik gelişimini geciktirmiş ül-

kelerde, toplum tarihsel açığı kapatma aşamasına vardığında, politikacılar hareketi çok iyi izlemelidirler. Ecevit, demokratik hayat boyunca iktidardaki güçlerin karşısında ilerici devrimci bir muhalefet rolü oynamış Cumhuriyet Halk Partisinin bu konudaki yetersizliğini gördü; ve partiyi sola doğru çekme hareketini sabırla sürdürdü. Eski bir yapıyı yenileştirmenin tüm zorluklarını yaşadı. Duygusallığı ile akılcı kişiliği arasında kurduğu denge, zaman zaman birlikte çalıştığı kişilerde, çok hesaplı, niyetlerini saklamasını bilen, adam harcıyan bir politikacı olduğu izlenimini yarattı. Partinin dışındaki bâzı sol gruplar ise, Ecevit'i, özgürlükler üzerindeki **«yasak»** levhasını biraz daha öteye götürüp diken, biraz sola gitmeyi solculuk olarak tarif eden yeni bir politika fırsatçısı olarak tanıtıyorlardı. Seçim propoganda gezileri sırasında Ecevit'i dinlemeğe gelen büyük kalabalıkların arasına karışıyorlar, kendi sloganlarını haykırarak, lâf atarak onu protestoya kalkışıyorlardı. Ecevit birden sertleşiyordu. Susmazlarsa üzerlerine yürüyodu. Bu davranış, Adalet Partisinin ve diğer sağ partilerin, Ecevit ve Cumhuriyet Halk Partisini, **«aşırı ve azgın solu kanatlarının altına alıp koruduğu»** suçlamasıyla çelişki yaratıyordu. Oysa Ecevit iktidara nasıl gidileceğini biliyordu. Halk CHP nin sol sınırını öğrenmek istiyor diyordu. Bıkıp usanmadan partisinin sol anlayışını anlatmağa çalışıyordu. Gerçi o ne anlatırsa anlatsın, başta Demirel olmak üzere bütün sağ politikacılar ve partiler, bu açık seçik sözleri duymazlıktan geliyorlar, hiç değilse **«seni onu bizim külâhımıza anlat»** tavırları takınıyorlardı.

Ecevit'i, politikada birinci role çıktığı ilk günden beri ilgilendiren baş konu, **«demokrasinin temel kurallarında ve tanımında»** diğer partlerle ve politikacılarla anlaşmak olmuştur. Ecevit, bu konuda, tehlikeli bir oyun oynandığı kanısındadır. Demokrasinin zaman zaman bir kopma noktasına yaklaşmasından büyük bir tedirginlik duyar. Bu ruh hali, onu, en yakınlarını bile şaşırtan davranışlara sürükler. 12 Mart 1971 Ordu Muhtırası olayı, o kadar sevdiği, saydığı, politik kişiliğini yarattığına inandığı İsmet Paşaya karşı, düşünce ve duygularını revizyondan geçirmesine yol açmıştır. Ecevit 12 Martı, demokrasinin askıya alındığı bir karanlık dönem olarak görüyordu. Kapalı ve karanlık bir siyasal ortamda, kulisçilik ve entrikacılıkla varılacak sonuçlardan kuşkuluydu. İhtiyar kurt İsmet paşanın takındığı önce tepkisiz, sonra kabûle yatkın davranış, Ecevit'in uykularını kaçırıyordu. Paşa, Erim hükûmetinin bir reform hükûmeti olabileceğine nasıl ina-

nırdı? Paşa, demokratik yoldan reformcu sol bir CHP iktidarının işbaşına gelmesinin önlendiğini nasıl görmek istemezdi? Bunca yılın deneyinden geçmiş onun gibi bir lider, Yuanistan'da girişilen Albaylar Cutası hareketinin daha **«ince»**, daha **«örtülü»** bir modelinin, Türkiye'de uygulandığını nasıl anlıyamıyordu? Bütün bu kuşkularını ve düşüncelerini kamuoyuna açıklayıp, İsmet paşaya danışmadan Genel Sekreterlik görevini bıraktığı zaman, onun bu tepkisini, **«12 Mart Ecevit'e karşı yapılmış!...»** diye alaya alanlar az değildi. Kafasında kırk tilki dolaştıran İsmet paşayla, Süleyman Demirel'i paldır küldür iktidardan düşürmüş bir ordu muhtırasını bile **«bana karşı yapıldı»** diyerek kendini pek önemseyen genç bir politikacının ilişkilerinin kopması, herkese, **«Ecevit'in yıldızı parlayamadan söndü»** kanısını verdi. Gerçi, Güven Partisi parçalanmasından sonra oluşmağa başlayan kadro henüz partide egemendi; ve Ecevit'in yerine de, Paşaya pek sorulmadan, Ecevitçi bir politikacı, Şeref Bakşık geçirilerek, bir bekleme ortamı yaratılmıştı. Ancak, Ecevit karışık duygular ve düşünceler içindeydi. Siyasal hayatının bitip bitmediğini kestiremiyordu. Kızılay'da karşılaştığı vatandaşların ilgisi, ya da İzmir'in Gümüldürü'nde tatil yaparken halktan gördüğü sevgi, ona, **«halkın desteğine dayalı politika yapmak»** görevinden kaçmaması gereğini duyuruyordu. O sıralarda bir Çek yazarının yapıtı olan **«Taş Bebek»** i okumaktadır. Romanın konusu, kapalı rejimde egemen güçlere karşı çıkanların korkunç yalnızlığı'dır. Ecevit kendisini yalnız, yenilmiş ve umutsuz hisseder. Sonra bir sevgi, bir ilgi ile silkiniverir. Hint klâsiği Bhagavad Gita'da olduğu gibi, görevden kaçamıyacağını, kişiliğini zorlaması gerektiğini, inandığı ve başladığı işi yarım bırakamıyacağını anlar. Olaylar öyle getirir ki, insan, minnet duyduğu, varlığını borçlu olduğu adama karşı bile, öldürücü bir savaşımın koşulları içinde bulabilir kendini. Hint mistiği, Ecevit'e güç verir. Türkiye'deki sağcı politikacılar da, Ecevit'in o zamandan beri süren ve gelişen kavgacılığında, ihtilâlci Marksizmin metodlarını ararlar; onun İsmet paşayı bile alt eden politik gücünde ve kurnazlığında, Makyevelden bu tarafa tüm fırsatçılığın ve acımasızlığın eğitimini bulurlar.

Oysa, Ecevit'in temel eğitimi **«özgürlük»** tür. Demokrasiyi, özgürlüğün en iyi gelişip serpildiği ortam olduğu için sever. Düşünce ve örgütlenme özgürlüğünde sınır tanımaz. Belki ancak belli konularda eylem özgürlüğüne ve düşüncelerin uygulanması özgürlüğüne bâzı çağdaş sınırlamalar getirilebilir. Ecevit'in de-

mokrasi oyununda uyulmasını gerekli gördüğü ilk kural, budur. Bu kural'ın kendi partisi kamuoyunda da gelişip yerleşmesi için didinip durmaktadır. Parti Programını toplumsal gelişmenin hızına uyacak biçimde yeniden yazarken, Cumhuriyet Halk Partisinin demokratik sol tutumunun dayandığı **«Temel Kurallar»** ın başına, **«Özgürlük»** ü geçirmiş ve şöyle bir tanım geliştirmiştir:

«Özgürlük insan kişiliğinin düşüncesinin ve kavrayışının, insan yeteneklerinin ve yaratıcılığının engelsiz ve sürekli gelişebilmesi için başta gelen koşuldur. İnsanın da, toplumun da kendini aşabilmesinin gereğidir.

Özgürlük her türlü yasal siyasal toplumsal ekonomik ve kültürel engelden baskıdan kurtarılmalıdır. Kişi özgürlüğüne, başka kişilerin toplumun ve tüm insanlığın özgürlüğü güvenliği ve yararı için zorunlu olanın ötesinde sınır konulamaz.

Düşüce anlatım ve eleştiri özgürlüğü ise sınırsız olmalıdır. Bu, özgürlükçü demokrasinin temel kuralıdır; insanın toplumun ve tüm insanlığın her alanda ilerliyebilmesinin, bilgi ve bilim sınırlarını sürekli genişletebilmenin gereğidir.

Örgütlenme özgürlüğü de tüm özgürlüklerin ve hakların sağlanıp korunabilmesi, etkin biçimde kullanılabilmesi ve geliştirilebilmesi, insanlık ve toplum yararına değerlendirilebilmesi için zorunludur.

Toplumda, kendi özgürlüğü ile yetinmeyen, herkesin ve tüm insanlığın özgürlüğünü isteyen, başkalarının düşüncelerine ve inançlarına saygılı olabilen, özgürlüğün sorumluluğunu bilen ve yalnız dışarıya karşı değil kendi içinde de özgür olan, kendi kanılarını önyargılarını da sınayıp eleştirebilen insanı yetiştirecek koşullar oluşturulmalıdır, ona göre bir kültür ve eğitim politikası uygulanmalıdır.

Herkesin, kendi yaşamını özgürce yönlendirir ve düzenlerken, toplumla da uyumlu ve topluma yararlı olabileceği bir düzen kurulmalıdır.

Özgürlük içinde toplumsal barış sağlanmalıdır ve toplumsal barış özgürlüğü sınırlamanın gerekçesi değil, özgürlüğün güvencesi olmalıdır.»

Böyle bir özgürlük kavramının partilerarası bir temel kural olarak benimsenmesinin güçlüğünü, Ecevit bir çok kez deneyden geçirmiştir. 1973 seçimlerinden sonraki koalisyon döneminde, ön-

ce Milli Selâmet Partisinin de bu kurala sahip çıkma kararında olduğunu sanmış, sonra, ortağının 163'e evet, 141 - 142'ye hayır eğiliminde olduğunu saptamıştır. Siyasal ve sosyal bilinçlenmesi arttıkça, yeni politikalara yönelen kitleleri kendi saflarında tutabilmek için, CHP'yi komünizmle, bir çeşit hak ve özgürlük düşmanlığı ile suçlamaya kalkan sağ partiler, Ecevit'in özgürlükçülüğünü, komünizme ortam hazırlamak, demokrasiye tuzak kurmak olarak nitelendirmişlerdir. Ecevit'in temel kural dediği şey, diğer partiler için tehlikenin en büyüğüdür. Örneğin Demirel **rejimi ve devleti ortadan kaldırıcı fikirlere özgürlük verelim de komünizme buyur mu diyelim yani** diye, kurnaz kurnaz güler. Ecevit, böyle yorumlamaların ve gerçekleri saptırmaların toplumda etkisinin gittikçe azaldığını görmekte, yine de toplumsal gelişmeyi ağırlaştırıcı bu taktiklerin sürdürülmesinden üzüntü duymaktadır. Özgürlükleri, demokrasiyi, benim gibi anlayan Batı toplumları komünizmin yönetimi altında değillerdir, diye sabırla karşısındakileri akılcılığa çağırır. Ama onlar hemen **«biz Batı toplumu değiliz, bizim koşullarımız başka»** demeğe başlar. Ecevit, **«hem demokrasiden yana görünüp halk oyunu, halk iradesini kutsamak, hem de bizim halkımız henüz o düzeyde değildir, özgürlükleri hazmedemez demek, sadece çelişki değil, halka karşı açık bir saygısızlık, inançsızlıktır»** der ve anlatır ki; işte siz iktidardasınız, hem de uzun bir süredir iktidar elinizde, ama sokaklardaki duvarlara ne kadar komünist slogan varsa hepsi yazılmıştır; her bakımdan komünist denilebilecek değişik isimde yığınla örgüt kurulmuştur; bunlar toplanırlar, bildiri yayınlarlar, yayın yaparlar, mitinglerde açık açık flâmalarıyla, dövizleriyle, sloganlarıyla meydanları doldururlar; peki niye önliyemiyorsunuz, eğer bu söylediğiniz kadar büyük bir tehlike ise?

Aslında Ecevit bilmektedir ki, AP iktidarı da, toplumsal gelişmenin, özgürlük sınırlarını zorlayan eylemlerin, çağdaş vicdan ve düşünceye ağır gelecek önlemlerle durdurulması güçlüğünü anlamaktadır; bu çağı geçmiş suçlamaların amacı, sosyal ve siyasal akışı ağırlaştırmaktır. Böyle politikalar, sonucu değiştirici değil, geciktirici olabilir. Oysa artık beklenilen bu yarar bile sağlanamıyor. 1969 seçimlerinden beri komünizm suçlaması ne ölçüde yoğunlaştırılmış ve yayılmışsa, toplumun sol politikalara doğru akışı da o ölçüde hızlanmıştır.

Ecevit, her çağdaş insan gibi, gelişmeye inanmaktadır. Hızlı

sürekli gelişme ise, bu çağın olayıdır. Partiler, politikacılar ve politikalar bu hızın dışında kalamazlar. CHP'yi sosyal gelişmenin gerisinde görmüş ve onu **«Sosyal Demokrat çizgiye»** getirmiştir. Bu Parlâmento, toplumun çok gerisinde, dediği zaman; sağ partiler ve politikacılar, parlâmentonun manevi kişiliğine, ulusun milli iradesine saldırıldığını ileri sürmüşlerdir. Ecevit'e göre, toplumun bugünkü düzeyine çıkmış bir Parlâmentoda, artık, demokratik kurallar ve tanımlamalar konusunda tartışmalarla vakit geçirilmesi yazık olur. Demokratik hayatın vazgeçilmez kuruluşları olarak, Anyasaca benimsenen kurumları **«milliyetçi»** ve **«enternasyonalci»** diye iki sınıfa ayırmak, iki cepheye bölmek; sonra da Parlâmento içinde ve dışında milliyetçilerle enternasyonalcilerin amansız kavgası sürüyormuş gibi bir siyasal görüntü yaratmağa kalkışmak; Ecevit'e göre, toplumun dikkatini yararsız çağ dışı tartışmalar ortamına sürüklemekten başka bir amaç taşımamaktadır. Tabandaki kaymayı durdurabilmek için böyle yöntemlere başvurulması, kusurlar araştırılacağına yanlışların ağırlaştırılması, gerçekten üzücüdür. Ecevit, sağın birleştirici olarak kullandığı ve solla bağdaşmazmış gibi göstermeğe çalıştığı milliyetçiliğin, partisinin en eski ilkelerinden biri olduğunu, altı ok'tan birincsinn cumhuryetçilik, ikincisinin milliyetçilik ilkesini yansıttığını söylediği zaman, AP Genel Başkanından aldığı yanıt şu olmuştur: **«Kırıktır o ok!»**

Ülkenin bu ağır bunalımlı döneminde, tartışmaların bu düzeyde tutulması, Ecevit'i artık eskisi kadar sert tepkilere zorlamıyor. Böyle bir tartışmayı sürdürmek güçtür. Çevresindeki pek çok kimse, Ecevit'e gereksiz tartışmalara girmemesini salık veriyor. O, **bilenlerin bilmeyenlere anlatması** ile yetinecek bir kişilikte değildir. Sol politikalarla milliyetçiliğin nasıl bağdaştığını üşenmeden anlatmağa koyulur. Çin - Sovyet anlaşmazlığının, her iki ülkenin milliyetçi politikalarından kaynaklandığını hatırlatır. Arnavutluğun koyu milliyetçiliğinden söz eder. Batının tüm Sosyal Demokrat, Demokratik Sol partilerinin milliyetçi politikalar izlediklerini belirtir. Çağdaş milliyetçiliğin, bir ulusun tüm egemenlik haklarına, ekonomik haklarına sahip çıkması olduğunu anlatır. Amerika'dan izin almadan haşhaş ekmenin; ulusal çıkarlar gerektirdiğinde, Kıbrıs'a çıkarma yaparken bütün dünya tepkisini göze almanın, milliyetçilik olup olmadığını sorar. Sonra da milliyetçilikten ne anladıklarını partisinin yeni programından okur.

«Cumhuriyet Halk Partisi Milliyetçidir.

Türk ulusunun birliğini bağımsızlığını egemenliğini güvenliğini ve dünyadaki saygınlığını, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü, karadaki denizlerdeki göklerdeki tüm siyasal ve ekonomik haklarını korumakla ödevlidir.

Türk ulusunun her alanda güçlenmesi ve yücelmesi, ulusal bağımsızlığın ve egemenliğin sağlam ekonomik temellere dayanması için çalışır.

Türk ulusunun mutluluğunu gönencini esenliğini gözetirken tüm insanlığın da mutluluğuna gönencine esenliğine katkıda bulunmağa özen gösterir.

Her ulusun bağımsızlığına saygılıdır. Her yerde ve her türlü sömürüye ve sömürgeciliğe karşıdır. Yurtta ve cihanda barışı kollar. Demokrasinin gereği olan düşünce ayrılıkları içinde ulusal birliği tüm yurttaşlarının bilincinde ve duygusunda güçlendirmeyi demokratik milliyetçiliğin gereği sayar.

Türk ulusunun üyeleri arasında sosyal özelliklerine göre ayrılık gözetmez. Sosyal özelliklerin ulusal birliği veya ülke ve devlet bütünlüğünü sarsıcı etkenlere dönüştürülmesi yönündeki eğilimlere karşı çıkar.

Yurdumuzun kültür kalıtıyla bütünleşen Türk kültürünün gelişmesine ve kendi özelliğini koruyarak tüm insanlık kültürüyle sürekli alış - veriş içinde olmasına katkıda bulunur.

Türk dilinin öz kaynağından güç alarak gelişmesi, her alanda ve her bilim dalında yeterli duruma gelmesi ve dünyada yaygınlaşması için çaba gösterir.

Başka ülkelerde yaşayan Türk topluluklarına eşit davranılmasını, anadillerini ve kültürlerini yaşatıp geliştirme olanağı sağlanmasını o ülkelerle dostluğun temel koşullarından sayar. O Türk toplulukların bu gereğe uyulan ülkelerle Türkiye arasında sürekli ve canlı bir dostluk ve işbirliği etkeni olabilmelerine katkıda bulunmayı ödev bilir.»

Bunlar, Ecevit'in öz düşünceleridir. Karşısındakilerin kendisine ve partisine milliyetçiliği değil enternasyonalciliği yakıştırmaları, bilerek kural dışı yumruk sallamaktan başka bir şey değildir. Hele Demirel'in **«işte belgesi, Sosyalist Enternasyonal'e giriyorlar»** demesi, ülkedeki siyasal tartışmaların niteliğini ve niceliğini daha açıklıkla gözler önüne sermektedr. Ecevit biraz te-

bessümle anlatır ki; bu, demokratik sol partilerin bir uluslararası kuruluşudur. Nasıl Birleşmiş Milletlere, Nato'ya, Unesco'ya katılmakla enternasyonalci olunmuyorsa, Sosyalist Enternasyonale girmekle de milliyetçilikten uzaklaşılmaz. Bir başbakanın, bir parti başkanının uluslararası bir örgütle enternasyonalciliği karıştırması, ayni şey sayması, bir bilgi eksiği sayılamaz; bilerek yapılmış bir suçlama olması ise, bilgi eksikliğinden de acıdır. Bugün işçi sendikalarının uluslararası örgütleri vardır der Ecevit, sermaye çevrelerinin, meslek kuruluşlarının vardır, sol demokatik siyasal ögütlerin de vadır. Amaç ise açıktır, Sosyal Demokrat partiler veya Demokratik Sol partiler Sosyalist Enternasyonal'e katılmakla, uluslararası ilişkilerini geliştirirler. Bunun üzerinde şüphe yaratmak, CHP'nin **«milli çıkarları ülkeyi ve halkı yabancı yararlara feda ettiği»** anlamını taşımaktadır. Ecevit, CHP'nin solculuğunu anlatır. Çalışan halk topluluklarının ekonomide egemen olmalarını istiyoruz der. Demokrasi kurallarını siyasal yaşama ve toplumun tüm kesimlerine olduğu gibi, özellikle çalışma yaşamına da uygulamak isteriz der. Devletle halkın ekonomiyi yönlendirebilmesini ve demokratik plân disiplini sağlamasını istiyoruz der. Ekonomik kalkınmayla, yaygın toplumsal adaleti ve olanak eşitliğini birarada geliştirmeği istiyoruz der. Üretim araçlarının devletten çok halkın elinde yoğunlaşması amacımızdır der. Yönetenle yönetilen ikiliğini gidereceğiz der. Bu arada, hızlı gelişme, toplumsal adalet ve özgürlükçü demokrasi tam olarak bağdaştırılacaktır. Plân disiplini içinde, toplum yararına olarak özel girişime de güvenceli bir yer bırakılacaktır. Gelirlerle ekonomik gerekler arasında sağlıklı, adaletli ve dinamik bir denge oluşturulacaktır. CHP'nin solculuğu budur.

Partinin önce iki numaralı sonra bir numaralı adamı olduktan sonra, Ecevit, daha yoğun olarak, demokrasi kurallarına uymayan, tartışmayı çağdışı fikirler ve kurallar düzeyinde sürdüren siyasal karşıtlarıyla savaşıma girdi. 1973 sonuçlarını aldıktan sonra, savaşımı bu düzeyde sürdüreceklerin gelecek seçimlerde daha büyük kayıplara uğrayacakları inancı, güçlenmişti. 1974 Eylülünde kopan, ondan sonraki iki aylık süreçte de o kopuk haliyle sürüklenen koalisyon ilişkileri, sağ'ın rağbet ettiği politika kurallarının kesinlikle halk gözünde de iflâsa uğrayacağı kanısını onda uyandırmıştı. Bu nedenle, 1977 seçimlerinden önce, kamuoyu karşısına büyük bir iyimserlikle çıktı. Seçim sonrasında; toplum sorunlarını çözmek, barış getirmek, demokrasiyi tehlikeden kurtar-

mak inancım ve gereksinmem o kadar güçlüydü ki, bu benim iyimserliğimi arttırdı, dedi. Aslında elde edilen sonuç, Demokratik Solda bir partinin, oylarını dört yılda % 24 oranında arttırması yönünden, kesin bir başarıydı. CHP, seçimden, tek başına iktidar kurmağa çok yaklaşmış olarak; ve en fazla oyu alan, Parlâmentoda en fazla yere sahip bulunan bir sol parti olarak, 1973 den de daha güçlenmiş halde çıktı. Fakat iyimser ve coşkulu Ecevit, bu başarının tadını bile çıkaramadan, görev duygusunun kurbanı oldu. Sanki başarı karşı partilerindi. Sağ propoganda, önce, tek başına iktidar olamayışı bir yenilgi gibi göstermeğe girişti. Ecevit, biraz da seçim öncesi iyimserliğinin etkisiyle, parti içi ve genel kamuoyuna karşı bir hükûmet kurma yükümlülüğü ile karşı karşıya olduğu inancındaydı. Seçim gecesinin erken saatlerinde **«tek başına iktidar»** ümitlerine kapıldıktan sonra, gerçek durumun kendisini ve partisini iki olasılıkla karşı karşıya bıraktığını görmüştü. Ya CHP bir hükûmet kuracak, ya da onun dışında bir hükûmet kurulacaktı. İkinci olasılık MC'nin devamı demekti. Ecevit, yaklaşık iki buçuk yıllık Milliyetçi Cephe iktidarının sonuçlarının, demokrasiyi tehlikeye düşürecek kadar ağır olduğu kanısındaydı. Bir kez, iç ve dış, önemli her hangi bir konuda politika saptanamıyordu. Ülkenin iç ve dış önemli sorunları askıda kalmıştı. Kısa ve uzun süreçler için ağır koşullar altına girilmişti. Koalisyonun büyük patronu Adalet Partisi, seçimlerin dört ay daha önce yapılmasından bile fayda ummuş, adeta iktidardan kaçmıştı. CHP'nin bu kaçısı desteklemesini, AP'ye yardımcı olunmasını, sert biçimde eleştirenler çıkmıştı sonradan. Ama Ecevit, bu iktidar tutumu ile dört beş ay daha geçmesinin sorunları büsbütün ağırlaştıracağı kanısında idi. Üstelik, seçim öncesi çok iyimser tahminler yapıyor, tek başına iktidar kurabilecek çoğunluğu sağlıyacağına inanıyordu. Geçen süreç, kamuoyunda, işbaşındaki iktidarın yetersizliği bilincini uyandırmıştır, sanıyordu. Seçimlerin normal süresini beklemenin, demokrasi yönünden arttıracağı tehlikeleri, siyasal kişiliğinin tedirginlikleriyle büyütüyordu. Sonuç olarak seçme gidilmiş ve siyasal görüntü pek değişmemişti.

İKTİDAR UMUTLARI

Partisi, kendisi, ülke ve demokrasi adına Ecevit için ilk seçenek, kuşkusuz ki CHP iktidarı olacaktı. Bu kadar güç koşullarda

başkalarının iktidara talip olamıyacaklarını da sanıyordu. Yani, MC iktidarının devamı olasılığı, ona zayıf görünüyordu. O sırada sağ gazeteler de böyle bir görüşü güçlendiriyorlardı. Sağ basın, CHP sorumluluğunda bir iktidar deneyinden geçilmesi zorunluğunu kabûl etmiş görünüyordu. İş çevreleri ve genellikle büyük sanayiciler kesimi Ecevit hükûmeti formülüne ilgi gösteriyorlardı. Haziran ayı içinde Milliyet gazetesinin yaptığı bir ankete, iş çevreleri ve çeşitli kuruluşlar öyle cevaplar verdiler, Ecevit'in tek başına hükûmet kurması gereğini öyle candan savundular ki; başta AP olmak üzere sağ cephe, bu ankete çok sinirlendi ve Parlâmentoya seçimle yansımış millet iradesinin bir takım çıkar çevreleri tarafından baskı altına alınmak istendiği ileri sürüldü. Ecevit, daha sonra bu desteği şöyle yorumlayacaktır: **«İşçisiyle, sanayicisiyle, çağdaş iş adamlarıyla, çağdaş üretim ve pazarlama sürecine giren çiftçileriyle yeni ekonomik ve toplumsal güçler, kendi aralarındaki her çeşit çıkar ve sınıf çelişkisine karşın gerçekte bir bütün teşkil ederler. Bunlar, yeni ekonomik ve toplumsal yapının oluşumunu tümüyle tehlikede görünce, bir kaygı ve çıkar birliğinde buluşurlar.»**

Ecevit sadece kendisine oy verenlerin değil, varılan sonuç karşısında başka destekçilerin de CHP iktidarını tek çıkış yolu sayacaklarına o kadar inanmıştır ki, güven oyu alacağı son güne kadar, görev duygusu parti bağlılığından çok daha kuvvetli 13 adamın çıkıp kendisini destekliyeceğinden ümidini kesmemiştir. Böyle bir umudu çok **«şairce»** bulanlar, güven oylamasından sonra daha da çoğalmıştır. Ama konuya Ecevit mantığı ile bakıldığında, bu bir aldanış, bir politika hayâlciliği değil; denenecek tek yoldur. Önce, böyle bir görev duygusu yaratmayı deneyecektir. Güven oyu alamazsa, yeni bir hükûmet kuruluncaya kadar, **«yapabileceği şeyler sınırlı ama yasal»** bir hükûmet olarak işbaşında kalacaktı. Kısa bir süreçte de olsa, seçimlerle bir değişme bekleyenlerin sinirliliği, MC iktidarının gitmiş olmasıyla yatışacaktı. Milliyetçi Cephe partileri büyük bir kanpanya açtılar ve gürültü kopardılar. Ecevit hükûmetine güven oyu vermiyeceklerini önceden açıkladılar. Böylece, onun bir hükûmet oluşturup Cumhurbaşkanlığına sunmasını, Cumhurbaşkanının da böyle bir listeyi kabûl etmesini olanak dışı bırakmak istediler. Aksi halde hükûmetin zorla ele geçirilmiş sayılacağını açıkladılar. Başka koşullar içinde Eceviti' etkileyebilecek ne varsa yapıldı, denendi. Hele, iki yıl önceki bir konuşmasında **«parlâmentoda kabûl edilemiyeceği ön-**

ceden belli olan bir koalisyon hükûmetinin kurulması demokratik kurallar içinde yoktur» demiş bulunan onun gibi bir politikacı için, bu kadar umutsuz bir ortamda umudu sürdürmek, kolay değildi.

Ecevit'in, 21 Haziran dan 1 Ağustosa kadar işbaşında kalmış ve güven oyu alamamış 40 günlük hükûmeti, bu süreç içinde, devlet işlerinin hangi aşamada ve hangi koşullar içinde bulunduğunu birinci elden saptamış olmalıdır. 21 Haziran Salı günü Başbakanlık ve diğer Bakanlıklar bomboştu; ve 1977 seçimleri sonrası kurulmuş ilk hükûmet, terkedilmiş iktidar koltuklarına otururken, Ecevit, 27 yıl sonra bile demokratik nezaket kurallarının işlemeyişinden hüzünleniyordu. Demokrasinin temel kurallarının bu koşullar içinde işlemeyişi, doğaldı.

1973 seçimlerinden sonraki ilk koalisyon, Ecevit'i, ülkede geçerli sayılan politik ahlâk ve kurallarla yakın ilişkiye sürüklemiştir. Karşıt fikirlerden ürkmeyen, diyaloga önem veren, aklın ve çağdaş bilimin üstünlüğüne inanan kişiliği, kamuoyunda CHP'nin tam karşıtı gibi bilinen bir yeni siyasal örgütle hükûmet etmeği olanaksız görmüyordu.

Bu yüzden, hele koalisyon bozulduktan sonra eleştirilere uğramıştır. Ülkenin politika ve basın geleneğinde doğrular değil sonuçlar önemlidir. Ecevit'in, koalisyon hazırlıkları yapılırken ve hükûmet kurulduktan sonra Millî Selâmet Partisi hakkında söyledikleri birer birer hatırlatılmıştır. Ecevit, çok önem verdiği iki konuda, özgürlükler ve ekonomideki tercihler konularında MSP ile görüş birliği içinde bulundukları kanısına varmıştı. Af yasası çıkacaktı. Ceza Kanunundan düşünce özgürlüğü üzerindeki baskı, kaldırılacaktı. Yasa Meclise gelip de, MSP Grubu AP ve diğer sağ partilerle ortak hareket etmeğe başlayınca, Ecevit sarsıldı. Sözler ve hareketler arasındaki çelişki bir politik anlayışı ortaya koyuyordu; ve bunu bir gerçek gibi kabûl etmek gerekliymiş gibi Ecevit'e eleştiriler yağıyordu. Türk ekonomisinin yapısal bozukluklarından şikâyetçi olan MSP'liler, hükûmet çalışmaya başladıktan biraz sonra, ekonomiye egemen olan kişiler kendi siyasal anlayışlarında olursa işler düzelirmiş gibi bir tutum içine girince, Ecevit sarsılıyordu. Kavramlarla onlara verilen anlamların değişikliği, bütün olasılıkları silip süpürüyordu. Motör sanayiinin kurulmasında anlaşır gibi görünüyorlar; Ecevit'in **halk sektörü kursun, halk tasarruflarıyla gelişsin** görüşüne yeni bir özel teşebbüs

teklifi ile karşı çıkılıyordu. Hükûmet iki başlı, iki gövdeli çalıştırılmak isteniyor, MSP'nin her alanda ayrı bir kadro oluşturma hareketi Ecevit'i rahatsız ediyordu. Kıbrıs harekâtından MSP bir **«fetih hakkı»** çıkarıyor; Ecevit'in uluslararası politikasını güçleştiriyordu. Birlikte başlanan her hareket, sonunda ayrı yönlere dönüyordu. Seçme yaşının 18'e indirilmesi konusunda anlaşmışlardı. Konunun Meclise getirilmesi üzerinde ne zaman harekete geçilse, karşı taraftan uyumlu sözler ve askıya alıcı davranışlar geliyordu. Politikada sözüne bağlılık kuralına uyulmuyordu. Zaman geçtikçe Ecevit görüyordu ki, ülkede, kültürleri yetişmeleri anlayışları sağ'da olan bir aydın kadro, hangi siyasal görüşler etrafında birleşirse birleşsin, ayni politik kuralları benimsiyordu. Söze bağlılık yoktu, her koşula göre söz söylemek vardı. İktidar, devleti ele geçirme ve her şeye egemen olma biçiminde anlaşılıyordu. Her alanda, **körükörüne bağlı** kadrolar oluşturmak niyeti ortaya konuluyordu. En önemlisi, iktidar ele geçirildikten sonra, onu sonuna kadar elde tutmak gayreti hepsinde vardı. Ecevit, 1974 Eylülünde koalisyonu bozup 7 Kasıma kadar yeni bir hükûmetin kurulmasını beklerken **«hükûmeti niçin dağıtıyoruz, pek âla sürüp gider»** önerileriyle karşılaştığını söylemektedir.

Ecevit'in hükûmeti niçin bozduğu CHP kamuoyunda bile tartışılmıştır. Sonraki gelişmelere bakılarak, hele Cephe Hükûmeti kurulup ekonomik ve sosyal alanda ağır bedeller ödendikten sonra ;koalisyonu bozmanın politik bir ileri görüşsüzlük, Ecevit'in hanesine yazılacak kötü bir not olduğu söylenmiştir. Hükûmetten çekilişin, kurallara bağlılıktan değil, yanlış hesaptan doğduğu ileri sürülmüştür. O sıralarda içte ve dışta Ecevit'in siyasal gücünün en yüksek noktasına çıktığı biliniyordu. İngiliz gazeteleri **«bugün seçim yapılsa Ecevit siyasal rakiplerini siler süpürür»** diye yorumlar yayınlıyorlardı. Ecevit'in bir erken seçime gitmek ve tek başına iktidara gelmek hesabı yaptığı söylenmiştir. Bunu güçlendiren belirtiler de vardır. Ecevit, Demokratik Parti ile bir seçim hükûmeti kurup kısa bir sürede seçime gitmek girişimlerinde bulunmuştur. Özellikle, Kıbrıs çıkarmasını izleyen günlerde, Demokratik Partinin ve onun Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli'nin Ecevit'e gösterdiği ilgi, böyle bir tasarıma kaynaklık etmiştir.

Bütün bu eleştiriler, sonuçlarla onları yaratan nedenler üzerinde yanlış ilişkiler kurma geleneğinden doğmaktadır. Ecevit'in politikada yanlışlar yapması, değerlendirmelerinde yanılması, fır-

satları her zaman iyi kullanamaması doğaldır ve olasıdır. Toplumsal olayların her zaman kestirilemiyen değişik etkiler altında kalması, politikacıları değil, bilim adamlarını bile yanıltmaktadır. Önemli olan, Ecevit'in, kişisel ahlâka pek uzak düşmeyen bir politik ahlâka sahip oluşu, doğruluk kurallarına bağlı kalışı ve tüm eylemlerde bilimsel, akılcı, çağdaş kurallara uymasıdır. Yürümezliğine inandığı bir koalisyonu sürdürmesi, ondan beklenemez. Yanlışta direnme Ecevit için bir politika olamaz. Oysa, Ecevit'e göre MSP şu hesabı yapıyordu **«CHP bu kadar yıl iktidar özlemi içinde kaldı, şimdi bizimle yaptığı koalisyon onu iktidara getirdi, bunu elden kaçırmamak için bizimle önemli bir çatışmadan kaçınacaktır».**

Ecevit, kendi partisinin ve CHP'ye umut bağlamış seçmenlerin iktidar özlemlerini 1977'de de önemle dikkate almış ve yakın siyasal girişimlerini bu temele bağladığını kamuoyuna da açıklamıştır. Bu yüzden yine eleştirilere uğramıştır. Başından beri, bugünkü koşullar içinde iktidarın CHP'yi kısa sürede yıpratacağı görüşünde olanlar vardır ve onlar ikinci Milliyetçi Cephe iktidarını CHP için büyük bir şans, Ecevit'e rağmen gerçekleşmiş bir talih olarak görmektedirler. Ecevit, doğru olanı yaptım demektedir. Karar alma ve uygulama uygarlığını göstermiştir. Sonuçlara katılma uygarlığını da göstermeğe hazırdır. İsmet paşa da karar alır ve sonucundan korkmazdı. Yaptığı yanlışların tarihi kişiliğini zarara uğratamıyacağı bilinci içinde idi. Ecevit'i de bugün karizmatik liderlik koltuğuna oturtup **«sorumsuzluğa»** varan karar ve davranışların adamı olarak görenler vardır. Oysa Ecevit, akılcı bir temele oturtulamayan, her zaman açıklaması yapılamayan bir karar ve davranış içine girmekten kaçınır. Halkı duygusuyla, özlemlerinin hayâlciliği ile sürükleyen bir lider olmak Ecevit mistiğine uymaz. Ecevit akılcı, kuralcı ve bunları örtmeyecek kadar sevgisi bol bir siyasal kişiliğe sahiptir.

Parlâmentoya seçilen herkese ruhsatlı bir tabanca verme geleneği onu sarsmış ve tepkiye sürüklemiştir. Ülkeyi dolaşırken de, her yerde, tabanca'nın bir mertlik simgesi, bir erkeklik geleneği olduğunu görmüştü. Ona göre tabanca bir şiddet aracı, değer verdiği insan yaşamını bir anda söndürüveren bir haksızlık simgesi idi. Tabanca geleneğinin, kişide devlet güvencesini yaratamamış olmanın doğal bir sonucu olarak yerleştiğini düşünüyordu. Milletvekillerine ve senatörlere tabanca dağıtmak, güvence da-

ğıtmakla görevli bir Parlâmento için, çelişki idi. 1965 sonrası günlerde bir olayı hatırlıyor. Türkiye İşçi Partisi milletvekili Çetin Altan kürsüde konuşurken, bir sağcı milletvekili **«üzerinde tabanca var, aransın»** demiş ve Meclis Başkanı da idare amirlerine aranması buyruğunu vermiştir. Buz gibi bir hava esmiştir Meclis te. Can güvenliklerini tehlikede gören, zamanın iktidarının her yerde **«başı ezilecek düşman»** gibi gördüğü ve gösterdiği sosyalist milletvekillerinin, tabanca taşımaları doğaldır ve o anda Çetin Altan'ın da üstünde tabanca bulunması olasıdır. Ecevit ayağa kalkıyor ve sesleniyor: **«Sayın başkan, evet aransın, ama lûtfen,** arama, salonda bulunan tüm milletvekillerine uygulansın!»

Arama yapılmamıştır. Çetin Altan kürsüden indikten sonra salondan fırlayıp çıkarken Ecevit'in içinde uygarca bir sızı vardır. Bu sızı, çok daha yoğun, 1968'den beri iktidar kışkırtmalarıyla, desteği ile, heveslendirmeleriyle çığ gibi büyüyen şiddet olaylarıyla artmıştır. 1973'de Başbakan ve Adalet Partisi başkanı Süleyman Demirel'in doğum yeri İsparta'ya sokmak istememişlerdi onu. Daha önceki dönemlerde İsmet paşayı da Uşak'a, Zile'ye, Kayseri'ye sokmak istememişlerdir. Son seçimde Niksar, Şiran ve Erzincan'da ve daha pek çok yerde böyle olaylar yaşanmıştır. Bilinçlenmeyi, hoşgörüyü, sevgiyi durdurmak ve halkı düşmanlığın soğuk siperlerine yatırıp **«sizinkiler»** ve **«bizimkiler»** diye bölebilmek için, 27 yıllık demokratik yaşamımızda geliştirilmiş bir politik eylemdir bu. Ecevit'in mavi gömlekli, ufak tefek, silâha el sürmez kişiliğinde, şiddetin yılgınlığını seyretmek istemişlerdir. Ayni Ecevit'in 20 Temmuz 1974 sabahı Türk ordularına Kıbrıs çıkarması emrini vermesi, **«karınca ezmez»** bir barışseverliğin çelişkisi değil; Ecevit'in akılcı cesaretinin bir örneği idi. Ecevit, silâhların üzerine gitmek cesaretini, silâh taşıyanlardan çok göstermiştir gerektiği yerde. En son, 1977 seçimlerinden iki gün önce, Başbakan tarafından haber verilen suikast hazırlığına rağmen, açık bir araba üzerinde, İstanbul'un tüm caddelerinden geçerek Taksim meydanına gelmiş ve konuşmasını yapmıştır. Bütün bunlar, akılcı çağdaş bir aydının, istediği kadar mistiği, kişiliğinin bir köşesinde biriktirmeğe hakkı olduğunun kanıtıdır.

Ecevit, demokratik hayatın 27 yıllık geçmişinde, kişiliği ve siyasal düşüncelerindeki açıklığı ile diğerlerinden ayrılan bir lider politikacıdır. Bir gazeteci yazar oluşu, hiç üşenmeden, her konudaki düşüncelerini yazılı belge haline getirme kitaplaştırma

alışkanlığını doğurmuştur. Parlâmento konuşmalarının bile gazetelere yansıyan bölümüyle yetinmez, tümünü belge olarak yayınlamayı ve kamuoyuna yansıtmayı amaç edinir. Gizlilikten hoşlanmaz. Düşüncenin açık tartışma alanında oluşup olgunlaşmasından yararlanmak ister. Siyasal karşıtları, düşünceleri ve kişiliği ile bu ölçüde açık ve belgeli olan Ecevit'i hep bir bilinmezliğin ve şüphenin bulutu arkasında göstermeğe çalışırlar. Herhangi bir konudaki en açık düşüncesi bile **«öyle söylüyor ama...»** ile gölgelenmek istenir. Çünkü politikada, hiç değilse sağ politika anlayışında, sözlerin bir takım gerçekleri ve amaçları örtmek, göstermemek için söylendiği geleneği vardır; ve onlar böyle şartlandırılmış çevrelerde Ecevit'in etkisini azaltma amacıyla kendi kurallarını, yani söze ve yazıya inanılamıyacağı kuralını kullanırlar.

ECEVİT'İN BİLDİĞİ

Demirel sık sık Ecevit'in sözlerine, hesaplarına inanılamıyacağını söyler. Kendisini günün her saatinde Türkiye'nin bütün barajlarında biriken suyu hesaplıyabilecek kadar yetenekli gören Demirel, **«Ecevit ne biliyor, ne öneriyor, söylesin, öğrenelim»** küçümsemesi ile onun etkisini azaltmak ister. Ecevit'in bildiği, önerdiği şeyler açıktır: Doğru olmak, açık olmak, konuyu bütünüyle ele alıp çözüm aramak, toplumsal yararı öne almak, yasaları çiğnememek, özgürlüğe değer vermek.

Ecevit, AP ile ve tüm sağ partilerle en büyük farkının özgürlük anlayışı olduğunu her zaman söylemiştir. Biz düşünme ve örgütlenme özgürlüğü üzerindeki tüm sınırları kaldırmak isteriz, onlar eldeki özgürlük ve hakları bile çok görüp sınırlama girişimlerinde bulunurlar der. Ecevit ve partisi, siyasal iktidar yetkilerinin, hükûmet yetkililerinin sınırlanmasından yanadır, oysa özellikle Demirel, hükûmet etmede sınırsızlığa varan bir özgürlük peşindedir. Demirel, parlâmentodan çıkan kanunların Anayasa Mahkemesince denetimini her zaman eleştirmiştir, bunu milli iradenin üstüne çıkmak olarak nitelemiştir. Hükûmet işlemlerinin yargı organlarınca denetimi Demirel'e ve AP'ye ağır gelir. Ecevit'e göre, Demirel'in modeli, Anayasa Mahkemesiz, Danıştaysız bir rejimdir. Kuvvetler ayrılığını tanımaz. Oysa Ecevit'e göre, demokrasi olmayan hukuk devletlerinde ve dikta rejimlerinde bi-

le değişen ölçülerde kuvvetler ayrılığı kuralı işletilir. Aksi halde devletin temeli bozulur, kuvvetler ayrılığı kuralını kabûl etmemek demek, keyfi bir yönetiminin, bir kişi, zümre ve sınıf egemenliğinin kurulması demek olur. Ecevit'e göre bir başka ayrılık, şiddete inanmak ve kullanmak konusundadır. Şiddeti iktidara gelmenin yada orada kalmanın aracı saymak, yukardan beri sayılan siyasal anlayış farklılıklarının doğal sonucudur. İktidarı ele geçirmeği devlete egemen olmak anlamına alan bir siyasal görüş — Ecevit buna faşizm demektedir —, devletin bugünkü yapısından gelen tepkileri elbette sindiremez ve şiddete başvurur. 1968 Yaz'ından beri şiddet eylemlerinin iktidarlar tarafından önleneceğine kışkırtılması, taraf tutulması; ve iktidar taraflısı şiddetin örgütlenmesi ve güçlenmesinde devlet olanaklarının kullanılması bundandır. Ecevit'e göre, şiddete karşı değil, şiddete baş vuranlardan bir gruba karşı devleti de şiddet örgütü gibi taraf yapmak, bunalımı arttırmaktan başka bir işe yaramamıştır. Ecevit, böylesine açık bir tutuma gerekçe hazırlama yapaylığını da kamuoyuna açıklamıştır. İktidarlarına tek başına devleti korumak ona sahip çıkmak görevini verenler, başvurdukları şiddeti haklı gösterebilmek için, karşı şiddetin siyasal bağlantısını CHP ile ve Ecevit'le kurmak yoluna gitmişlerdir; ve kişisel ahlâkı, yapısı, şiddetten nefret eden bir politikacıyı **«kuzu postuna bürünmüş kurt»** olarak göstermeğe çalışmışlardır.

Ecevit, bütün bu çabaların, toplumun gelişen bilinci üzerinde etki yapmadığına inanmaktadır. Devlet gücü, adaletle ve tarafsız olarak kullanılırsa, iç barış sağlanır, şiddet - anarşi önlenir, böyle bir tutumu halk destekler, katkıda bulunur diye, halk - devlet ilişkisinin bir çağdaş kuralını söylemektedir. Yasak eylemleri sağcı da solcu da yapsa ayni etkinlikli eşit önlemler getirir uygularsanız yürürlükteki yasalar yeter, yeni kısıtlayıcı yasalar getirmek gerekmez demektedir. Dış politika sorunlarını çözebilmek için uluslararası karşılıklı güven müessesesinin yaratılması koşulunu ileri sürmektedir. İçerde olduğu gibi dışarda da halklar, sorunlar bunalımlar içinde yaşamak istemezler, çözüm ararlar, yani çözüm aramağa hazırdırlar, ortamı hazırlama iyiniyetini açıklıkla ortaya koymak çözüme başlamak olur. Sorunları askıya almak, dondurmak, sinir bozucu süreci uzatmak çözümü güçleştirir. Ecevit, Nato üyeliğimizi sürdürürüz, ama bir başka ülkenin kararlarına bağlı ulusal savunma sistemlerinin tedirginliği altında yaşıyamayız; uluslararası söz ve yükümlülüklerimiz, bizim ken-

dimize özgü ve kendi ekonomik olanaklarımıza uygun bir ulusal savunma kavramı geliştirmemizi engellemez, der. Ortak Pazar konusunda, bugünkü ekonomik yapıyla hangi düzenlemeyi, hangi protokolü yaparsak yapalım sonuç, bizim sömürülecek bir pazar haline getirilmemizdir. Bugünkü protokoldeki aleyhte hükümleri düzeltme çabası, başını kuma sokma, gerçeği görmeme davranışıdır. İşte, Ecevit'in sihirli değneğinin ucunda böyle açık, basit, akılcı kurallar vardır ve ülkeyi daha iyi bir yönetime kavuşturmanın sırları, birçoklarının demek istediği gibi **«sihirbazlık iddiası», «boş umutlar», «iktidar sıtması»** değildir.

KARA HABERCİ

Ecevit, ekonominin yapısal bozuklukları konusuna her bütçe konuşmasında eğilmekte, siyasal karşıtlarını uyarmaktadır. Yani, bildiklerini söylemiştir. Düzeltme yollarını ve yöntemlerini söylemiştir. Türk ekonomisi dengesiz ve sağlıksız büyüyor demiştir. Gövdenin irileştiğini, kafa ve bacakların cılız kaldığını, tarım sektörünü böyle cılız bıraktıkça sanayide büyük atılımlar yapılamıyacağını anlatmıştır. Köylüsü yoksul bir toplumda sanayiye ne kaynak yaratılır ne aktarılır; nüfusunun halâ yüzde 60'ı tarım sektöründen geçimini sağlayan bir ülkede tarım sıçrama tahtası haline getirilemezse, sanayi sektörü de güçlenemez. Halk tasarruflarını sömüren, halkta durmadan yeni gereksinmeler yaratıp sadece kazandığını değil kazanacağı paraları da harcatan tüketim sanayiine yöneltilmiş bir ekonominin, bindiği dalı kestiğini göstermeğe çalışmıştır. Halk tasarruflarını böyle hovardaca tüketmenin ekonomiye getireceği dar boğazları haber verdikçe karşısındakiler onu **«kara haber verici»** olarak halk gözünde kötülemeğe çalışıyorlardı. 1977 Sonbaharında ekonomi bu dar boğazların en derinlerinden birine düşünce, fiyatları yükseltmek taksit süreçlerini kısaltmak gibi tüketimi sınırlayıcı önlemleri almağa yöneldiler, kara haber vericinin haksız olmadığını gördüler. Fakat çok geç kalınmıştı. Her şeyi düzeltebilmek için, doğru yönde oldukça ağır koşullu bir sürece katlanmak gerekiyordu. Tarım kesimi için, onu güçlendirici fiyat politikaları, laboratuar deneylerinden vaz geçilmiş ciddi bir toprak reformu, Devlet olanak ve özendirmelerinin tarım kesimi ile üretimi arttırıcı ağır sanayiye yöneltilmesi, halk tasarruflarının ve yabancı ülkelerde çalışan işçilerin

kazançlarının ekonomiye katkıda bulunacak en verimli alanlara yatırılması ve yeni kuruluşlarda yoğunlaştırılması gibi, açık önerilerdi Ecevit'in söyledikleri. Gizlediği sakladığı bir şey yoktu. Önemli olan, yanlışın nereden doğduğunu bilmek, düzeltici iyileştirici önlemlerde gecikmemekti. Tüketimi azaltacağım diye devlet fabrikalarını durdurmak, yara olan ya da ağrıyan yeri kesip atmaktan başka bir şey değildi. Ecevit'in karşısındakilerin aklına bu geliyordu. O toprak reformu dedikçe, Demirel **«Tapuyu deldirtmem»** diye, çok geri bir mülkiyet savunuculuğu yapıyordu. Başından beri Ecevit'i ve muhalefeti mülkiyet düşmanı gibi gösterenler, tüketim sanayiine dışa bağımlı sanayiye karşı çıkıldıkça bunu özel teşebbüse düşmanlık gibi gösterenler, şimdi o sanayinin gereksinmelerini karşılayamıyorlardı. Ecevit'in politik karşıtları, 1977 seçim sonrasında tüm önemli sanayicilerin Ecevit azınlık hükûmeti formülüne sarılmalarını, 1973'den beri Ecevit'i senpatik bulmaya başlamalarını acıyla seyrediyorlar ve içlerinden öfkeleniyorlardı. Bu kadar yıldır gelişmeleri için politik alanda bunca ağır eleştiriye göğüs gerdikleri kimselerin ihanetine uğramış gibi bir pskoloji içindeydiler. Yabancı sermayenin getirdiğinden fazlasını götürmeğe başladığı artık saklanamıyordu. Ecevit, yabancı sermayeyi de halk tasarrufları gibi ülke ve ekonomi yararına kullanmıyorsunuz sözlerimizi **«yabancı sermaye düşmanlığı yapıyor»** haksız suçlamasıyla etkisiz bırakmak çabanız boşunadır; kendinizi de bizi de ağır bedeller ödemek zorunluğuna sürüklüyorsunuz diye uyarmağa çalışmıştı. İşte şimdi bedel ödeniyordu. Dışardan getirilen ham maddeye dayalı bir sanayileşme, döviz kaynakları kurumuş bir devlette beni kurtarın çığlıklarına boğuluyordu. Ülke kendi ham maddelerini kullanmaktan da ihraç etmekten de yoksun kalmıştı. Ecevit, ülkenin doğal yeraltı zenginliğini kazıp vagonlara, vapurlara yükleyerek dışarıya göndermenin ihracat değil bir çeşit intihar olduğunu anlatmağa çalışmıştı. Ham maden ihracı yerine işlenmiş maden ihracı geliştirilmelidir demişti. Ham maddelerimizin kendi sanayimizde kullanılmasını, ihraç edilecekleri de işlenerek ülkeye emek ücreti de kazandırmasını söyleye söyleye dilinde tüy bitmişti. Spekülâtif kazançları önleyin, aracılık arsa spekülâtörlüğü, stokçuluk, sahte ihracat özendirmelerinden vaz geçin; bu kapıları açık tutarsanız hem ekonomiyi alt - üst edersiniz hem de sosyal bunalımları dayanılmaz boyutlara ulaştırırsınız diye olacakları söylemişti. Şimdi **«ne biliyorsa söylesin»** diyenler, söylenenleri anlamadıkları için, anlayıp da gülüp geç-

tikleri için, söylenen gerçekleri özel teşebbüs zenginlik ve mülkiyet düşmanlığı suçlamalarına malzeme olarak kullandıkları için, bugünün ağır bunalımlı ortamında, bir fikirden bir kuraldan bir önlemden faydalanabilecek yapıda görünmüyorlardı.

Ecevit, kendi politik ve ekonomik dehalarıyla bir **«Ser sanayii»** yaratan ve koruyucu camekândan çıkınca hemen soluveren çiçekleri elinde kalan politikacıların ihracatı arttırmak, ithalâtı azaltmak, dış ticareti dengelemek ve içerde de gerekli tüm tasarruf ve yönlendirme önlemlerini almak gibi ciddi tutumlara girebileceklerine inanmıyordu. Onun içindir ki iktidara bizim gelmemiz gerekli diyor, sadece artan oylarının değil ekonomi çevrelerinin desteğine de güveniyordu. Gerçi şaşırtıcı bir şey olmuş, 3 Temmuz 1977'de yapılan güven oylamasından önce tüm önemli sanayiciler Ecevit'i desteklediklerini açıkladıkları halde, Demirel'in 229'undan tek kişi kopmamıştı. Oylama öncesi, ekonominin ağababalarının tutumunun parlâmentoyu etkiliyeceği kanısı yaygındı. Bâzılarına göre de, geçmiş politik iddiaların bir deneyi yapılmış olacaktı. Bakalım ekonomik güçlerin özel teşebbüsçü, liberal, kapitalist felsefeye inanmış kanat üzerindeki etkileri ne ölçüdeydi? Sonuç, bilindiği gibi, tam bir siyasal kemikleşmenin görüntüsünü verdi. Ekonominin egemen tepelerinden Ankara'ya inen iş adamları sağ kanat üzerinde kesin etkisiz göründü. Sol çevrelerin aşırı uçlarında, Ecevit - sanayiciler uzlaşmasının tartışmaları ve eleştirileri başladı. Aslında ekonomik ve sosyal gelişmelerin doğal sonuçlarıydı Ecevit karşıtlarının ona yaklaşması ve onun gücünü arttırması. Sonuç, gizli pazarlıklardan değil, açık gelişmelerden doğuyordu. Ekonomide ve yaşamda başlayan her hareket, akış yönündeki tıkanmalarda yeni yönler arardı. Kimse kimseye ihanet etmiyordu. Kimse kimseyle pazarlık etmiyordu. Ekonomide, politikada ve sosyal yaşamda yeni koşullar etkilerini yaratıyorlardı.

Ecevit, 1977 seçim sonrası, karşısındaki siyasal kemikleşme olayını bile bile tek başına CHP iktidarı formülünde direnirken, bâzılarına göre, La Fontain hikâyelerini okumuş kargaya masal anlatıp ağzındaki peyniri kapmağa çalışan Kurt rolüne bürünmüştür. Yasalara, kamu vicdanına aykırı işler yapmayacak bir hükûmet kuracağım demiştir. Tutarlı, yararlı, gereksinme duyulan kararları önlemleri hemen yürürlüğe sokacak bir iktidar olacağız demiştir. Bizim politik anlayışımız, yapmak istediklerimiz, yapma

yöntemlerimiz ortada, kimin ne önerisi varsa gelsin söylesin üzerinde konuşmağa hazırız demiştir. Kuracağı hükûmetin başının üstünde her an Demoklesin kılıcı gibi karşı siyasal partilerin düşürme oyu bulunacağını; toplum ve ülke yararına görülmeyen her hangi bir girişimin hemen durdurulması olasılığının bulunduğunu; amacının, ülkenin rayından çıkmış tüm işlerini düzeltmek olduğunu söylemiştir. Bunları söylerken de, sanki Karga ağzını açmasın, peyniri düşürmesin diye ne gerekliyse yapmıştır. Kuşkusuz demiştir, parlâmento gelişigüzel nedenlerle bir iktidarı düşürmeğe kalkamıyacaktır, bu cesareti içinde bulamıyacaktır. Böyle bir işe kalkışırsa, karşısında kamuoyunu, parlâmento içindeki ve dışındaki tüm güçleri birleşmiş görecektir. Zaten, geçecek süreç içinde, karşıt partilerin bünyesindeki kemikleşme çözülecek, yapılan işlerin olumluluğu ölçüsünde manevi yakınlaşma artacaktır. Böyle bir iktidar tüm çevrelerden sempati toplayacaktır. Partinin kitleler ve örgütler gözündeki yeri sağlamlaşacaktır.

Böyle bir sonuç için sağ partilerden destek beklenemezdi. Öyleyse Ecevit neden böyle hareket etti? Sorunun cevabı Ecevitçedir. Doğru bildiğini vurgulamak, ülkenin ve halkın nasıl bir iktidara gereksinmesi olduğunu, kamuoyunun en duyarlı bulunduğu dönemde açıklıkla söylemek. 1974 yılının 11 kasım günü hükûmeti Demirel'e bırakmış, evinde **«Çizgi»** şiirini yazıyordu. Şöyledir o şiir :

«Günlerden bir akşamüstü
yolda tozlar uçuşuyordu
her biri kendi başına bir dünya.

Dünyalardan birinde bir insan
insanın avucunda bir çizgi
çizginin ucunda bir son.

Son'da bir gün ağarıyordu
bir çocuk doğmuş yol üstünde
yummuş avucunu ağlıyordu.»

Ecevit, bu şiiri şu düşünceler altında yazmıştır. İnsan sonunu düşünmeden bir takım adımlar atar. Bu ona bir takım huzursuzluklar da verebilir. Çünkü istediği şeyleri elde ettiği vakit fazla sevinebildiği gibi, yitirdiğinde çok fazla hayâl kırıklığına da kapılabilir, çok fazla üzülüp bedbaht da olabilir ve insanın iç

dünyası, düşüncesi, sezgisi yeteri kadar gelişemez. Her olay yeni bir aşamadır, insana kendini aşması gerekliliğini duyurur.

Ecevit mistiği, siyasal gerçekler üzerinde bazan fazla fantazi durur. Ona **«böyle şeyleri söylemesine ne gerek var, önce iktidarı oluştursun, gücü ele geçirsin, ondan sonra düşüncelerindeki güvence ile siyasal davranışlarını ayarlasın»** eleştirileri yapılmıştır. Bugünkü koşullar içinde, iktidarın karşı partiler elinde oluşunun hem sakıncalarını görmek, rejimin bile tehlikeye sürüklenebileceğini düşünmek; hem de o iktidarı elde etmeği zorlaştıracak hatta olanak dışı bırakıcı sözler söylemek, davranışlar yapmak siyasal hatâdır, denilmiştir. Ama Ecevit, avuçlarına doğru gelen iktidar karşısında zannedildiği kadar sabırsız değildir. Bu akış döneminde, yapabildiği kadar açık, inandırıcı, güven verici olmak istemektedir. Hatâ denilen şey, ona göre siyasal bir yatırımdır. Belki de, hem iktidarın ona doğru akış nedenlerini biraz daha hızlı oluşturmak, hem de iktidar hazırlıklarını geliştirmek istemektedir.

HALKLA BÜTÜNLEŞMEK

Ecevit'in iktidara hazır olup olmadığı konusu, özellikle 1973 seçimlerinden sonraki dönemde ve sol kanatta tartışılmağa başlamıştır. Ecevit akılcı, çağdaş öneriler getirmektedir, ama bakalım bunları yürütebilecek kadroları hazır mıdır? Bu eleştiriler kendisine ulaştırıldığı zaman Ecevit, partisi içinde de, parti dışında da yeterli kadroların oluştuğunu, ülkenin bugünkü yetişkin insan potansiyelinin her zamandan daha zengin olduğunu söylemektedir. Özgürlükler ve kurallar adamı oluşu, ona, uygulamada güçlüklerle karşılaşılsa da eylem içinde her zaman düzeltmeler yapılabileceği güvencesini vermektedir. Yeni bir kamu yönetimi düzeni kurulmasını şart görmektedir. Söylediğine göre, geniş bir uzmanlar kadrosuna CHP'nin ekonomik hazırlıklarını yaptırmaktadır. Yeni bir Toprak Reformu Yasası hazırlanmaktadır. Halk Sektörü ile ilgili ekonomik - sosyal öneriler geliştirilmektedir. İktidara gelir gelmez yapılacak öncelikli işler saptanmakta ve çözümler üzerinde sonuca gidilmektedir. Toplumun uzun süreç içinde büyümüş sorunlarına köklü çözümler aranmaktadır. Bu sorunların dayanılabilir süreçlerde çözümlenmesi, uzun ve kısa süreçli

önlemlerin çelişmemesi ve çatışmaması, birbirlerini tamamlamaları üzerinde durulmaktadır. Bütün bu çalışmaların, kırk günlük geçici iktidar döneminde elde edilen taze bilgilerle beslendiği de düşünülebilir. Bu hazırlıklar ve çalışmaların parti içinde gerektiği kadar açıklıkla yapılmadığını söyleyenler, şikâyet edenler vardır. Bir takım gizli kadrolardan söz edilmektedir. Bütün düşünsel çalışmaların Ecevit'in ambargosu altında bulunduğunu ileri sürenler de çıkar. Zaman zaman liderin etrafındaki danışma halkasının küçülmesinden, sertleşmesinden söz edenler de eksik olmaz. Bütün bunlar, onun açık tartışma, çok geniş danışma kurallarıyla çelişkili gibidir. Ona yakınalşmayı hayranlık ölçüsüne vardıranlar, uzaklaşmayı, onun kişiliğindeki eksikler aksamalar olarak da tanımlarlar. Yani Ecevit zannedildiği kadar yüksekte, erişilmezde değildir. Öyle olsa üzülürdü. Öyle gösterenler yanılgıya düşmüşlerdir. Aklı ve kültür düzeyi, kişiliğindeki mistik, başlar üzerinde değil halkın arasında hayatın içinde bir yerde olması gerektiğini ona öğretmiştir. Halkın, toplumun arasında Tanrılaşılmayacağını da iyi bilir. Politikada takındığı kesin tavırlardan biri halktan olmaktır, halkla bütünleşmektir. Demokratik hayatın başından beri halk adına politika yapanların halktan soyutlanmaları olayını iyi değerlendirmiştir. Sol politikaların halkla beraber, onun desteğiyle ve kabûlü sınırı içinde yürütülmesi inancı da bu görüşlerden kaynaklanmaktadır.

Ecevit iktidara gelirse döviz israfını önleyebileceğine inanmaktadır. Döviz getirici ihracaatı geliştirmelidir. Hayvancılığın geliştirilmesiyle ülkeye önemli döviz akımı sağlanacağına inanmaktadır. Bir iki yılda bu konuda başarılı bir atılım yapılmasını olanak içinde görmektedir. Türkiye'nin döviz gelirini hızla arttırmak gereğini duymakta, her bütçesinde dış ticaret açığı 2 milyar dolardan aşağı düşmeyen hükûmetler ekonomisinin içler acısı halinden kurtulmanın baş koşullarından birinin bu olduğunu bilmektedir. Sattığı aldığından çok az, aldığı iç gereksinmelerine yetmeyen, dış kredi ve yardımlara her yıl biraz daha umutsuzca bel bağlayan bir ülke ekonomisi, bütün kaynakları harekete geçirilerek ve halk yararına yöneltilerek düzene sokulabilirdi. Turizm potansiyeli bugünkü gelişigüzellik ve yetmezlik batağında ziyan olup gidiyordu. Ecevit, bu potansiyelin çağdaş işletmecilik koşullarına uydurulmasıyla bir yıl gibi kısa süreçte bile büyük gelirler getirebilecek düzeye erişeceğine inanıyordu. Yurtdışı iş-

çi dövizlerini Halk Sektörüne akıtabiliriz diyordu. Ecevit'in yabancı devlet adamları ve ekonomi uzmanlarıyla tartışıp geliştirdiği **«Üçlü Ekonomik İşbirliği Modeli»** ne bağlı umutları da bir hayli derindi. Bu işbirliği ile ülkede ve Ortadoğuda önemli ekonomik girişimlerin yapılabileceğine inanıyordu. Ecevit, petrolden yüksek gelir sağlayan Ortadoğu ülkeleri, yüksek teknolojiye sahip ileri ülkeler ve Türkiye arasında verimli, güçlü bir ekonomik birlik yaratılabileceğini düşünmüştü. Kısa süreçli işler çözüme bağlanır, uzun süreçli sorunlar üzerinde de ciddi bir **«rayına sokuş»** girişimi başarılırsa, tüm dünyanın Türkiye ile daha başka ilişkiler ve ilgiler içine gireceği kanısında idi. Türk ekonomisinin olanakları üzerindeki dış değerlendirmeler değişecek, dış borçlar üzerindeki sıkıştırmalar, bir an önce alacağını kurtarma tedirginlikleri kaybolacak, proje kredileri bulmak kolaylaşacak ve ivedi sorunları çözmek için dingin, olumlu bir ortam yaratılacaktı.

Ecevit'e göre bunları başarmak sihirbaz deyneği istemezdi. 1976 bütçe eleştirisini Millet Meclisi kürsüsünden yaparken, sadece 48 önemli proje üzerinde yoğunlaştırdığı incelemeyi açıklamış, bunlardaki gecikmelerle proje maliyetlerinin 24 milyar lira arttığını söylemişti. Bütçelerde yatırımlar için ayrılmış bölümlerde para bulunmuyor, gerekenin çok aşağısında harcamalar yapılıyor, beceriksizlik, sürüncemede bırakılacak ya da hiç başlanmayacak temel - atmalarla örtülmek isteniyordu. Böyle bir tutumun bedelini halk ödüyor, sıkıntısını halk çekiyordu. 18 milyar liraya çıkacak diye hesabını yaptığınız, ihale ettiğiniz, başlattığınız, halka abartılmış temel atma nutuklarıyla müjdelediğiniz 48 proje için 5 yılda ancak 4.2 milyar lira harcıyordunuz; beş yıl geçtiği halde tesislerin ancak onda biri bile yapılmamış oluyordu ve bitirilmeleri için yaptığınız yeni hesap size 42 milyar lira harcamanız gerektiğini gösteriyordu. Ecevit, somut bir örnek olsun diye enerji yatırımlarındaki aksamalara dikkati çekiyordu. Türkiye'yi ışığa boğacak diye müjdelenen baraj ve santral projelerindeki gecikmeleri sayıyor; gaz lâmbası ışığı altında yapılan elektrik üretimini arttırma toplantılarının, tüm mizahçılara malzeme hazırlamaktan başka ne sonuç verdiğini soruyor ve ülkenin gittikçe daha zor koşullara sürüklendiğini haber veriyordu. Ecevit'in bu kara haberciliğini etkisiz bırakmak için, 26 Ağustos 1977 Cuma günü başbakan Demirel **«Türkiye'de bir ay içinde elektrik kısıtlaması kalmıyacak, bunu yazınız ve altını çiziniz»** demiş, bir

ay sonraki sayılarında da bütün büyük gazeteler sürenin bittiğini yeni elektrik kısıtlama haberleriyle beraber vermişlerdi.

Bir şeyi artık açıkca görmek gerekiyordu. Demokratik yaşamın ilk yıllarında Türkiye'de yıllık elektrik enerjisi üretimi 800 milyon kilovat saati aşmıyordu. Demirel ve Adalet Partisi iktidarının başlangıcı olan 1964 yılına gelindiğinde, üretim 4.5 milyar kilovat saat'e yükseldi. 1977 yılı için hesaplanan elektrik üretim miktarı ise 17,5 milyar kilovat saat idi. Demek ki Demirel'in büyük ölçüde sorumluluğunu taşıdığı 1964 - 1977 arası 12 - 13 yıllık süreçte, elektrik enerjisi üretimi 4.5 milyar kilovat saat'ten 17.5 milyar kilovat saate yükseltilebilmişti. Şimdi şöyle bir tavır takınmak mümkündü. Geçmişin kırk yıllık süreci içinde elde edebildiğiniz enerjinin yaklaşık dört katını üretiyorum, yine de beni başarısız göstermeğe çalışıyorsunuz, bunu bilerek ve maksatla yaptığınızı sayılar ortaya koyuyor denilebilirdi. Bu bir tutumdu ve bir çeşit minnet faturasıydı. Bugün hangi alanda geçmişin ekonomik gücüyle bir karşılaştırma yapsanız ayni öğünme payını çıkarabilirdiniz. Yaptıklarınızın yetmezliğini yüzünüze karşı haykıranlara öfkeyle bakabilirdiniz. İşte asıl duygusallık budur. Hesap adamı denilen politikacıların toplum tepkileri karşısındaki şüphecilikleri, mutlaka bunun altında bir kışkırtma var diye öfkeden şiddete geçmeleri bu duygusallıkta kaynağını bulmaktadır. Duygusal denilen Ecevit ise tam bir hesap adamıdır. Onun için önemli olan sayıların büyümesi değil, yeterliğidir. Türkiye'de elektrik enerjisi üretimi 12 - 13 yılda dört misli büyüdü, 4.5 milyar kilovat saatten 17.5 milyar kilovat saate yükseldi demek bir anlam taşımaz; halk düğmesini çevirdiği zaman ışığı yanıyor mu, fabrika ve işletmeler gereksinme duydukları enerjiyi buluyorlar mı, ameliyat masalarında hastalar kalıyor mu; trafik duruyor, ekmekler çıkmıyor, makineler işlemiyor mu, önemli olan budur. Önemli olan, Norveçte kişi başına 17.685 kilovat saat elektrik üretilirken, dünyanın büttin ileri ülkelerinde kişi başına 3 - 17 bin kilovat saat arasında elektrik enerjisi düşerken, Portekiz, Yunanistan, Yugoslavya, Malta, Kıbrıs'ta bile 1000 - 2000 kilovat saat arasında (kişi başına) elektrik üretilirken, Türkiye'de bu sayının halâ 420 oluşudur ve kalkınma çabaları içindeki bir ülkede önce **«barut»** un bulunmayışıdır.

SİYASAL BİLİNÇLENMESİ ARTTIKÇA HALK SOLA YÖNELMEKTEDİR

Çağımızda az gelişmiş veya gelişme sürecindeki ülkelerde, halkın siyasal bilinçlenmesi arttıkça, özlemlerine kavuşma sabırsızlığı da artmaktadır. Ecevit 1976 Mayısında Fransız Kültür Radyosunda yapılan bir açık oturumda, kendi iç siyasal ve sosyal koşullarının bilincine varan toplumların, yöneticileri bunaltan tepkilerini yanlış yorumlamamak gerektiğini söylüyordu. Bu uyarısı daha çok dışa dönüktü. Çünkü nasıl içerdeki politikacılar ve yöneticiler, doğal olarak sola doğru gelişen halk uyanmasını **«komünist tahrik»**, **«uluslararası komünizmin ülkeyi ele geçirme girişimi»** olarak görüyorlarsa; yığınla Batılı politikalar ve politikacılar da konuya **«Batı düşmanlığı»**, ya da **«komünizm gelişmesi»** teşhisi koyuyorlardı. Ülkenin son 27 yıllık politikalarına damgalarını basmış sağ partiler, büyüyen sayıların minnetini duymayan kalabalıkları anlıyamıyorlardı. Boğaz'ına inci gibi bir **«köprü gerdanlığı»** takılmış İstanbul halkının, böyle bir **«takı»** yı kınamış partiye oylarını akıtmasını, kendisine elektrik götürülmüş bir köyün tüm oylarını muhalefete verişini anlıyamıyorlardı. Bu bir bilinçlenme olamazdı; gizli ellerin ve sözlerin, toplulukları, kendilerine bu kadar hizmet görmüş politikalardan soğutması girişimi olabilirdi.

Ecevit, 1976 bütçe konuşmasında, ülke ekonomisini çevre ülkelerin ekonomileri ile karşılaştırıp, her konuda hangi düzeyde bulunduğumuzu göstermeğe çalıştı. Enerji üretiminde çevremizdeki ülkelere göre çok alçakgönüllü kalıyorduk. Barajlar Kralı'nın ülkesi pek öğünecek durumda değildi. Karayolları konusunda Yugoslavya bizden dört buçuk kat daha yoğun bir şebekeye sahipti. Yugoslavya'da kilometre kareye 370 metre, bizde 80 metre yol düşüyordu. Üstelik karayolu bakımından Yugoslavya pek iyi durumda sayılmayan ülkelerdendi. Son on yılda karayolları (Devlet ve İl) adeta yerinde saymış, yaklaşık 60 bin kilometrede saplanıp kalmıştı. Buna karşın otomobil sayısı dört katına; otobüs, kamyon, minibüs, kamyonet sayısı da iki katına yükselmişti. Demiryolları bakımından, tâ İmparatorluk döneminden ve Cumhuriyetten devralınan şebekeye hiç bir şey eklenmedi denilebilirdi. Tüm dünyanın yolcu ve eşya taşımacılığında giderek önem verdiği, milli ekonomilere en uygun bulduğu (Amerika, Fransa,

Almanya gibi ülkelerde bile) demiryolu politikasında, eldeki 8 bin kilometrelik şebekeye 150 kilometrelik Van yolundan başka bir şey eklenmemişti. Yaklaşık 11 bin kilometre tutan sınırlarının 8333 kilometresi denizlere açık bir ülkede Denizcilik içler acısıdır. Takalar, büyükçe motörler de içinde tüm yolcu ve yük taşıma gemilerinin tonajının 1 milyonu bulmadığı Türkiye, İsrail'den de, Bulgaristan'dan da geridedir. Yugoslavya Türkiye'nin iki katı, Yunanistan 14 katı iyi durumdadır. Deniz taşımacılığı da Türkiye için ekonomik, dışa bağımlılığı azaltan bir ulaşım politikasıdır ve önemsenmediği açıktır. Hava yollarında da, ülkenin özellikle turizm gelişmesi yönünden önemli gereksinmesine karşın tam bir duraklama, büyümeme göze çarpmaktadır. Yer tesislerinin, zaten yetersiz olan durumu, giderek kötüleşmektedir. Türkiye'de kişi başına 44 kilo ham çelik üretilirken, Yunanistan'da 71, Yugoslavya'da 134, Bulgaristan'da 270, İtalya'da 365, Romanya'da 408 ve Çekoslovakya'da 912 kilo üretilmektedir. Türkiye'de kişi başına 220 kilo çimento üretilirken bu sayı Portekiz'de 370 kilo, İspanya'da 620 kilo, İtalya'da 650 kilo ve Yunanistan'da 680 kilodur. Üstelik bu ülkelerin içinde kentleşmesi en hızlı olan, sanayide gelişme sürecinde bulunuşunun gereksinmelerini en fazla duyan Türkiye'dir. Tarım kesiminde halkçı bir politika gibi önem verilen ve sağ iktidarların en büyük propoganda konularından biri olan gübre tüketiminde ise, Türkiye'de kişi başına ancak 22 kilo düşmektedir. Bu sayı Yugoslavya'da 77, Yunanistan'da 93, Mısır'da 125, Lübnan'da 133 kilodur.

Et, süt, sebze, buğday, şeker üretimlerinin nüfusla oranları da değişmemiştir son on yıl içinde. Yani kişi başına üretimlerde artış değil bir durgunluk, bir gerileme göze çarpmıştır. Oysa bu süreçte kişilerin ve toplumun gereksinmeleri artmıştır, daha fazla et yemek, süt içmek, meyva sebze şeker satın alabilmek gereksinmesi, kentleşen toplumun insanlarını sarmıştır. Önemli olan, gelişim süreçleri içinde insan - üretim ilişkilerindeki değişimleri izlemek, ona göre bir hoşnut olmak ya da olmamak tablosu çıkartmaktır. Üretimin amacı daha büyük sayılara varmak değil, insanları ve toplumu hoşnut edebilecek yeterli sayılara yükselmektir. Ecevit, bunu anlayan bir politikacı tipidir. İnsanlar ekonomik amaçlara kendi yaşamlarında varmak isterler. Uygar insan ve toplum standartları bugün her zamandan daha yaygın ve daha gerçek olarak bilinmektedir.

1950'de 1.3 milyar liralık bütçe ile demokratik hayata giren ülke, 1964'de ancak 13.3 milyar liralık bir bütçe'ye kavuşabilmiştir. 1977'deki son bütçesi ise 220 milyar liraydı. Enflâsyonun bu süreçler üzerindeki etkileri hesaplanıp 1950'nin 1.3 milyar lirasıyla 1977'nin 220 milyar lirası arasında yeni bir oran bulunsa da, görülen şudur ki, ülkenin her alanda artan potansiyeli, siyasal iktidarların olanaklarını, eskiyle ölçülemiyecek oranlarda arttırmaktadır. Yeni bütçe 300 milyara doğru tırmanacak ve kısa süreçte **«tirilyon»** luk bütçelere varılacaktır. Sayılarla beraber büyüyen başka bir şey daha vardır: Gereksinmeler. Özellikle gelişme sürecindeki ülkelerde, sayılar ne kadar büyürse büyüsün, kişilerin ve toplumun gereksinmelerine karşın sürekli bir yetersizlik olgusu da toplumsal psikolojiyi etkilemektedir. Gelişme sürecindeki ülkelerin tüm kaynaklarını ve olanaklarını en verimli biçimde kullanmak gereği ile, bu ülkelerin siyasal kadrolarının kültürel ve bilimsel eksiklikleri tam bir çelişki yaratmaktadır. Üstelik, bu çelişkileri gören, kendi dış politikalarını bu örnek çelişkileri büyütmek temeli üzerine kuran ileri demokrasiler de, gelişme sürecindeki ülkeye ve halkına yardım edeceklerine, ayak bağı olmaktadırlar. Ecevit, iç politikadaki açık sözlülüğünü dış politikada da sürdürerek **«bizi rahat bırakın»** demektedir. Ecevit, Şili'de, Hindistan'da iç gelişmelerin **«Güçlü Batılılar»** tarafından nasıl yorumlandığını, gelişme sürecindeki toplumların sola açılmasının içerdeki sağ politikacılar kadar dışardaki süper devlet politikalarını da tedirgin ettiğini görmektedir. Hele, çok uluslu tüketim sanayii tekellerinin; ham madde ve ucuz işçi kolaylıkları nedeniyle, yeni gelişmiş ya da gelişme sürecindeki ülkelere taşınmalarından sonra; toplumların siyasal bilinçlenme hızları, içli dışlı çıkar gruplarını daha yakından ilgilendirmeğe ve tedirgin etmeğe başlamıştır. Ecevit, böyle bir hızı kesmenin, çağımızda yaratacağı acıları ve ulaşacağı başarısızlıkları **«dışardakilere»** de anlatmanın yararlılığını dış gezilerinde görmüş ve anlamıştır.

1976 Temmuz sonunda gittiği Amerika'da Başkan Ford'la, Dışişleri Bakanı Kissinger'le, Savunma Bakanı Rumsfeld'le, Amerikan Senatosu ve Temsilcileri Meclisinin Dışişleri Komisyonlarındaki politikacılarla görüşen Ecevit, bu konudaki izlenimlerini şöyle anlatmaktadır:

«Amerika'da bir başka şeyi daha anlatmağa çalıştım. Çağımızda az gelişmiş veya gelişme sürecindeki ülkelerden çoğunun

halkı, siyasal bilinçlenmesi ve sosyal adalet özlemi arttıkça sola yönelmektedir. Aslında bu sola yönelişin komünizmle de, Batı düşmanlığı ile de ilişiği yoktur. Amerika Birleşik Devletleri gibi kapitalist ülkelere karşı oldukları için veya genellikle Batıya karşı oldukları için değil, kendi iç sosyal, ekonomik ve siyasal koşulları nedeniyle sola yönelmektedirler. Çünkü genellikle bu ülkeler halkı kapitalist yöntemle kalkınabilme ve bağımsızlıklarını sağlam ekonomik güvencelere kavuşturabilme bakımından zamanın ve koşulların elverişli olmadığı kanısındadırlar. Böyle düşünmekte haklı da haksız da bulunabilirler, fakat gelişme sürecindeki ülkeler halkının genellikle böyle düşünme eğiliminde oldukları çağımızın bir gerçeğidir. Çoğu kez, kendi toplumlarındaki dengesizlikler, adaletsizlikler böyle düşünmelerine neden olmaktadır.

Eğer Amerika Birleşik Devletleri veya başka bazı Batı ülkeleri, bu eğilimleri daha başlangıçta kendilerine karşı bir hareket gibi yorumlayıp önlemler uygulamağa ve o ülkelerin iç işlerine karışmağa kalkışacak veya başka tertiplere başvuracak olurlarsa, o ülkelerle veya o ülkelerin halkıyla ilişkilerini hiç bir zaman sağlam temellere ve karşılıklı güven duygusuna dayandıramazlar.

Batının üstünlüğü her şeyden önce demokrasiden gelir. Fakat demokratik Batı ülkeleri gelişme sürecindeki ülkelerde demokrasiye yönelişin sol akımlara da serbestlik sağlamasından ürküp, bu yönelişi engellemeğe veya yozlaştırmağa kalkışırlarsa, hem kendi inançlarıyla çelişkiye düşerler, hem de o ülkelerle ilişkilerde büyük zorluklarla karşı karşıya kalırlar.

Eğer Batılılar, gelişme sürecindeki ülkelerde, hele o ülkelerin halkıyla iyi ilişkiler kurabilmek, onlarda güven duygusu uyandırabilmek istiyorlarsa, o ülkeler halkının demokrasiye yönelmesine sevinmelidirler; demokrasi içinde sol akımların yüzeye çıkmasından, canlılık kazanmasından ürkmemelidirler.»

Ecevit böyle diyordu ama, Batılılar ürküyorlardı. Fransa'da sol'un iktidarın eşiğine gelmesi, İtalya'da seçim kazanması, İspanya'da Franco faşizminde bile yeşerip, Portekiz'de Salazar'ın arkasından iktidara yürümesi Batılıları, Avrupa komünizmi karşısında bile tedirgin ediyordu. Şili'nin ve Hindistan'ın Amerika'yı ne ölçüde tedirgin ettiği, siyasal gelişmelerden belliydi. Bütün bunlar Ecevit'i açık politika yapmağa, içte ve dışta, yoruma

meydan bırakmıyacak bir açıklıkla konuşmağa yöneltiyordu. Ecevit, politikada blöf yapmanın kişiliğine uymadığını söyler. Blöf, karşı tarafı ciddiye almama, kararlılığına inanmama taktiğidir. Akılcı, tartışmacı, uzlaşmacı yöntemler varken, doğruluğu saptanamıyan kestirimlerle hareket etmek benimsenecek bir yol değildir. Olaylara açık değerlendirmelerle bakar. Karşısındaki sağ partiler cephesini Kasım 1976'da toplanan CHP Gençlik Kurultayında şöyle anlatmıştır:

«Türkiye'de sağ, bir bölünme sürecine girmiştir. Adalet Partisinin Demirel önderliğinde başlattığı «Cephe hareketi» sağdaki bu bölünmeyi gözden saklamak, ertelemek, mümkünse önlemek için başvurulan yapay ve geçici bir çabadır. AP Genel Başkanı birkaç ay bu görüntüyü verebilmiştir. Fakat, şimdi bu yapay birleştirmenin yamaları sökülmektedir. Hatta tümüyle sökülmüştür. Adalet Partisi ve Genel Başkanı bu aldatmacayı tezgâhlarken, yalnız kimi sağcıların değil, kimi solcuların da sağa yönelik değerlendirmelerindeki bazı yanılgılardan yararlanmaktadır. Öyleyse herşeyden önce sağa dönük değerlendirmelerdeki yanılgıları düzeltmek gereklidir. Türkiye'de sol bir bütün olmadığı gibi, sağ da bir bütün değildir. Zaten Türkiye gibi hem bugün ulaştığı toplumsal gelişme aşaması bakımından hem de demokrasi aşaması bakımından çoğulcu bir toplum durumuna gelmiş bir toplumda, ne sağın bütünleşmiş olmasına olanak vardır, ne de solun bütünleşmiş olmasına olanak vardır.

Türkiye'de bugün ekonomik ve toplumsal anlamda sağcılar vardır. Bir ölçüde onların dışında, bir ölçüde onlarla birlikte, siyasal anlamda sağcılar vardır. Irkçılık anlamında sağcılar vardır. Dine bağlılık anlamında sağcılar vardır. Bunların hepsini bazı aydınlarımızın yaptığı gibi bir kefeye koyarsak, AP Genel Başkanının tuzağına düşmüş oluruz. Bunların hepsi birbirinden farklıdırlar ve birbirlerinden ne kadar farklı olduklarını da AP Genel Başkanı onları cephe hareketi içinde biraraya getirdikten sonra, daha bilinçli olarak fark etmeye başlamışlardır. Bir bölüm sağcılar Türkiye'deki sol akımları bir kefeye koyarken ne kadar yanılıyorlarsa, bir bölüm solcular ve aydınlar da, Türkiyedeki sağ'ı, sağ akımları bir kefeye koyarken o ölçüde yanılmaktadırlar. Biz her iki kesim'e yönelik yanılgıları da ortadan kaldırabildiğimiz oranda Cumhuriyet Halk Partisinin Demokratik Sol tutumunu ve Cumhuriyet Halk Partisinin Türkiye'deki akımlar

arasındaki yerini daha belirgin, daha sıhhatli ve doğru olarak tanımlamış ve göstermiş olacağız».

BÜYÜK TÜRKİYE'YE DOĞRU...

Ecevit, tarihi süreç içinde gücünü yitiren ve doğal parçalanmasını yapay bütünlenme çabalarıyla halktan saklamağa çalışan sağ'ın, artık köylülerin, işçilerin desteğinden de yoksun, iktidarda tutunabilmek için son çabalar içinde bulunduğunu; bu umutsuz savaşımın çilesini şimdi gençlerle kamu görevlilerinin çektiğini söylemektedir. Toplumun, düze çıkmadan önceki son aşamada bulunduğu, bütün yaraların deşildiği ve ateşin düşmeğe başladığı bir dönemde bulunduğuna inanmaktadır. Bu inancı onu, 1977 seçimleri için **«tek başına iktidar»** konusunda çok umutlandırmıştı. Sonuca varılamamış olmasından bugün pek o kadar üzülmüş görünmüyor, CHP iktidarının ertelenmesinin siyasal ve sosyal bilinçlenmeyi hızlandıracağını düşünüyor. Onun zaman zaman **«demokrasi tehlikeye düşüyor»** diye telâşlanıp kötümserliğe kapıldıktan sonra yeniden pespembe hayâllere dalmasını, bunalımlardan sıyrılmış bir Türkiye'nin rüyâlarını görmesini **«şairce»** bulup tedirgin olanlar yine az değildir. 1976 başlarında dört kuzey ülkesini (Danimaka, İsveç, Norveç ve Finlandiya) dolaşırken, sanki çok güzel bir tarihi dekor içinde barış huzur ve aşk dolu bir oyun oynanıyormuş gibi; yaşam kavgası, geçim kaygısı kalmamış halkların düzenine bakıp iç geçiriyor, böyle bir yaşam düzenine ulaşmış Türkiye'yi hayâl ediyordu. Tarih ve sosolyoji bilirdi. Bu ulusların geçmişte kanlı, kavgalı zor bir yaşamı olmuştu. Sömürülmüşler ve kötü yönetilmişlerdi. Bugünkü mucizeyi yaratmağa başlamaları öyle pek eski bir süreç değildi. Böyle bir toplum ve böyle bir yaşam benim ülkemde de yaratılabilir diye düşünüyordu ve Türkiye'nin insan ve doğasından böyle bir eser yaratma sabırsızlığı ile duygulanıyordu. Bu gezi üzerine yazdıklarını okuyanlar ve sözlerini duyanlar bu kadar geniş hayâlcilikten rahatsız oluyorlardı. Ecevit, 1965 sonrasında, ortanın solu politikalarını anlatmak için Anadolu'da köy köy, kasaba kasaba dolaşırken, yoksul köylü toplulukları ve ıssız topraklar karşısında da duygulanır, **«oof, off...»** çekerdi. Zengin, uygar Kuzey ülkelerinde bu **«oof...»** lardan hayli çektiği anlaşılıyordu. Sosyal Demokrasi yoluyla Türkiye'nin de dayanılır bir süreçte

böyle bir yaşama yükselebileceğini kuruyordu. Bu ülkeler kalkınma sürecine girdikleri sırada, ekonomik gelişme düzeyleri bizim bugünkü olanaklarımızdan çok üstün değildi, diye düşünüyordu. Ecevit'in zaman zaman temennilerini aklının üstüne çıkaran doğası depreşmişti. Bu toplumların küçük yapısı, süreç içinde bizimki gibi hızla büyümeyen nüfusları, kalkınmaya, sabırsızlığı bugünkü kadar arttırmayan bir yakın geçmişte başlamaları oldukça değişik koşullar oluşturmuştu. Ama o, bugünün açık ve güçlü dünyasının başarı için geniş olanaklarla dolu olduğu kanısındadır. O da siyasal karşıtı Demirel gibi bir **«Büyük Türkiye»** hayâli peşindedir. Onun **«Büyük»** Türkiye'si sayılarla değil, insan ilişkileriyle, insan - devlet ilişkileriyle, ülkenin ve halkın dünya ilişkileriyle, sevgiyle, saygıyla, iyi bölüşülmüş gönenç (refah)la ve hepsinden çok özgürlükle ölçülmelidir. Ecevit için ne **«yenilmek»** yanlışın ölçüsüdür, ne de **«kazanmak»** doğrunun ölçüsü. Siyasal inançlar bakımından yanlışın ve doğrunun tek ölçüsü halkın yararı, mutluluğudur.

BU BÖLÜMLE İLGİLİ KISA NOTLAR

1. Dört siyasal liderin kişiliklerinin oluşmasında, son iki yüz yıllık tarihimizin devrimci yöndeki tüm siyasal ve düşünsel dalgalanmalarını yansıtan etkileri görmek ilgi çekicidir. Üçüncü Selim'den, İkinci Mahmut'tan beri dalga dalga yayılan çağdaşlaşma gereksinmesinin günümüzdeki aşamaları; partiler, politikalar ve kişilerce toplum önünde sergilenmektedir.

2. Cumhuriyet dönemine gelinceye kadar, yakın tarih içindeki bu gelişmeler yine de geleneksel İslâm - Osmanlı temelini bozamamıştı. Cumhuriyet, toplumu lâik ulus egemenliği temeline oturtarak önemli bir devrim yaptı. Yeni devletin Ulusal Kurtuluş Savaşından gelen itibarı ve gücü, karşıt siyasal akımları uzun bir süre baskı altına alabilmiştir, ama Demokrasiye geçişle bu baskı hafifledi.

3. Bugünün Türkiye'sinde siyasal tarafları oluşturanlar; çağ düzeyine çıkmış sosyal, siyasal, ekonomik görüşlerle; İmparatorluğun son demlerinde Batılılaşmayı tasfiye hareketinin eşiğine gelmiş İslâmcı - Gelenekçi akımların günümüzdeki temsilcileridirler. Yakın geçmişte olduğu gibi, bugün de, Türkiye'de tarihsel sürecin hangi aşamasında bulunduğunu kestiremeyen, kavrayamayan politikacılar ve yöneticiler, çağın yüzüne çıkma toplumsal eylemini bütünlükten yoksun bırakıp parçalıyorlar; onu ağırlaştırıyor ve yörüngesinden saptırıyorlar.

4. Cumhuriyet döneminin düşün alanındaki en büyük devrimi, Batının tekniğine açık kültürüne kapalı — yani maddi yanı açık manevi alanı kapalı — görüşleri bir yana iterek, ülkeyi

ve halkı çağdaş dünyaya açmak oldu. Kimse kendi kültürümüzü atalım onun yerine Batı kültürünü alalım demiyordu, fakat uzun tartışmalar ve kavgalarla geçen kapanıklık döneminden sonra bu açılış, öz kültürümüzü reddetmek anlamına getirildi; ve bugün kendi kültürümüzün İslâmi ve sosyal kaynaklarına dönmek politikalarına sahip çıkanlar, bu kaynakların zaten kapalı olmadığını, bilerek bilmezlikten geldiler.

5. Atatürk çağdaş dünyada varolma koşulunu kendimizi değiştirmede görür. Kendimizi değiştirmenin yolu dünya kültürüne açılmaktan geçiyordu. Teknolojinin hızla değiştirdiği dünyada, gelenekçiliğin prangalarına vurulmuş olarak onların arkasından koşamazdık. Batıyı ve çağdaş dünyayı maddi alanda üstün görüp, manevi alanda aşağılamanın tutarlı bir mantığı yoktu. Bugünün sağ siyasal liderleri hem manevi üstünlük olmadan maddi zafer kazanılamaz derler, hem de hayran oldukları Batı teknolojisinin temelinde çürük bir manevi yapının bulunduğunu söylemek çelişkisinden kurtulamazlar. Batı kültürünün geleneksel ahlâkı ve maneviyatı yok edip çürüterek bizi maddi alanda güçsüz ve geri bıraktığını söyleyebilmek için böyle mantık sapmalarını göze almalar; önce maneviyat diye modern kalkınmanın yeni stratejistleri rollerini benimsemeler; geçmişin sonuç vermemiş, çağa ulaşamamış tartışmalarını yinelemeler, sadece zamanı boşuna harcamadır ve liderlerin hayata karşı sorumlulukları konusunda şüpheler yaratmaktadır.

6. Ekonomik ve toplumsal düzeydeki çağdaşlaşmada ne kadar geciktiğimiz tartışılacak bir konu değildir. Ulusal Kurtuluş Savaşından beri geçen sürecin bu konuda iyi kullanılmadığını hepimiz söylüyoruz. Ama bir şey var ki, o, umudumuzu arttırıyor. Çağdaş özgürlük kavramının gelişmesinde etkinliğini tartışamayacağımız dil, düşün ve değer yargılarımızdaki devrimci oluşum, artık ekonomik ve sosyal sorunlarımızı da çözebileceğimiz kanısını güçlendiriyor.

   Devrimlerin başarıya ulaşmış yanı, başarısızlıkların üstesinden gelecektir. Ülkenin son üç seçimle belirlenen siyasal gelişimi bu umudu veriyor.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SON ÜÇ MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİNİN SONUÇLARINI İL İL KARŞILAŞTIRDIĞIMIZ ZAMAN, 1981'DE — YA DA ÖNÜMÜZDEKİ İLK GENEL SEÇİMDE — NASIL BİR SONUÇLA KARŞILAŞACAĞIMIZI HESAPLAYABİLİYORUZ.

1981'DE, YA DA ÖNÜMÜZDEKİ İLK GENEL SEÇİMLERDE SİYASAL PARTİLER NASIL SONUÇLAR ALABİLİRLER?

Son üç seçim süreci üzerinde yapılan incelemeler ve gözlemler, önümüzdeki ilk genel milletvekili seçimlerinin sonuçları üzerinde de tahminler yapmamıza olanak veriyor. Siyasal eğilimlerin grafiğini değiştirici beklenmez bir olay yaşanmadıkça, gelişim çizgisi onu gösteriyor ki, Türkiye yeni bir iktdar dönemine girecektir. Bu dönemi, «Cumhuriyet Halk Partisi İktidarı» olarak adlandırmak yerine, «halkın siyasal katılmasıyla güçlendirilmiş demokrasi dönemi» demek daha gerçekci olacaktır. Özellikle son 10 yıllık süreçte yaşanmış sosyal, ekonomik ve siyasal olayların halk bilinçlenmesini ve örgütlenmesini yeni etkenler altına aldığı hatırlanmalıdır. Demokratik sürecin başından beri kullanılmış «Milli irade», belki ilk kez halkçı anlamını kazanacaktır. Halk, demokrasinin aracı olmaktan kendi «iradesi» ile kurtulup, rejimin amacı olduğunu partilere ve politikacılara anlatacaktır. Halk ilk kez yönetmeğe başladığını hissedecektir. Demokrasiyi bir kaderi değiştirmenin aracı olarak kullanarak, demokrasinin şimdiye kadar veremediklerinin bir kader olmadığını öğrenecektir.

Şimdi, her İl'de son üç seçimin ne gibi değişiklikler yarattığını teker teker inceliyerek bir sonuca varmak, denenebilir. Kitabın bu bölümünde; resmi seçim sonuçlarına dayanılarak meydana getirilmiş tablolar ve genel değerlendirmeler sunulmaktadır.

ADANA

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	106.442	6	74.264	3	144.709	5
CHP	84.332	5	128.076	6	210.026	7
MSP			26.270	1	28.490	1
MHP	21.641	1	26.077	1	51.146	1
DP			40.627	2	8.932	
CGP	16.570	1	12.595		4.965	
TİP	5.247				816	
TBP	9.015		3.863		2.554	
MP	1.740					
YTP	1.062					
BAĞIMSIZ	4.269		9.650			-
İL TOP.	250.322	13	321.422	13	452.072	14

GENEL DEĞERLENDİRME

1. AP oyları % 42.4'den % 34.9'a düştü. CHP ise oy oranını % 33.5'den % 46.4'e çıkarak birinci parti haline geldi.

2. MHP hızlı bir gelişme gösterdi. MSP varlığını koruyor. İki parti oyların yaklaşık % 17.6'sını alıyorlar. MHP büyük kentlerde bir bölüm sağcı gençler üzerindeki etkisini burada da sürdürüyor.

3. DP'nin hızla erimesi, 1973 seçimlerinde % 23'e kadar düşen AP'nin benzine kan getirdi. CGP'nin 1969'da % 6'yı aşan gücü, son seçimde % 1'e indi. TBP ve TİP de varlıklarını koruyamıyorlar.

4. CHP gelişmesi, önümüzdeki ilk seçimlerde oyların yarısından fazlasını bu partinin toplayacağı görünümünü veriyor. Sağ'ın daralmış oy tabanından, Adalet Partisi CHP'ye bir milletvekilliği daha kaptırabilir.

ADIYAMAN

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	24.009	1	25.293	1	33.807	1
CHP	26.668	2	28.856	2	49.243	2
MSP			19.504	1	22.625	1
MHP	1.018		1.444		6.028	
DP			3.448		4.450	
CGP	1.761		9.062		806	
TİP	7.331					
TBP	1.502		603			
MP	342					
YTP	4.386					
BAĞIMSIZ	18.473	1			688	
İL TOP.	85.490	4	88.210	4	117.647	4

GENEL DEĞERLENDİRME

1. AP oyları üç seçim süreci içinde hep % 28'lik düzeyini korudu. DP parçalanması bölgede partiyi zaten etkilememişti, onun için 1977 seçimlerinde de bir hareket olmadı. Fakat CHP oyları % 31.2'den % 41.8'e yükseldi.

2. Bölgede MSP'nin % 20 civarında inip çıkan önemli bir oy tabanı var. Bu taban ona iki seçimdir bir milletvekilliği kazandırıyor. Adıyaman'daki MHP hareketi daha yeni % 5 düzeyine ulaşabildi. Bölgenin bugünkü siyasal yapısı MHP'ye şans tanımıyor.

3. Diğer partiler de bir varlık gösteremiyorlar. CGP iyice silindi. DP, 1973'de bile filizlenemiyen kavruk gücünü sürdürüyor. Bölgede bağımsız adayların da şanslı olabileceğini 1969 seçimleri gösterdi. CHP oylarının % 50'ye doğru tırmanacağı İllerden biri.

AFYON

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	75.677	5	50.948	3	102.785	4
CHP	23.417	1	26.939	2	53.674	2
MSP	-		23.061	1	16.042	
MHP	4.796		7.374		17.043	
DP	-	-	19.757	1	3.386	
CGP	13.290	1	10.328		3.718	
TİP	2.906					
TBP	-		-			
MP	7.413		1.978			
YTP	1.162		-			
BAĞIMSIZ	50		496		10	-
TOPLAM	128.776	7	140.881	7	196.760	6

GENEL DEĞERLENDİRME

1 AP oyları % 58.7'den % 52.2'ye düştü, ama Parti gücünü koruyor. CHP'nin % 18'den % 27'ye çıkışı, ağır bir gelişme içinde bulunduğunu ve AP tabanını fazla etkiliyemediğini gösteriyor.

2. MSP'nin Afyon'da sahneye çıkışı 1973 seçimlerine % 16 lık önmeli bir siyasal güç olarak yansıdı. Son seçimde bu güç MSP ve MHP arasında paylaşıldı, böylece 6 milletvekilliğinin iki büyük parti arasında paylaşılmasına yol açtı. AP'nin güçlü olduğu, CHP'nin de geliştiği siyasal bir tabanda iki küçük partinin de etkin bir güç kazanmaları hiç değilse kısa süreçte gerçekleşemez görünüyor.

3. CGP bölünmesi CHP'den, DP bölünmesi de AP'den önemli güçler koparmıştı. Bu, bölgenin kişilere bağlı politikaya yatkınlığını ortaya koyuyor. Fakat her iki hareket de gelişemedi ve partiler son seçimde eridiler.

4. 1973'de oyların ancak % 55'ini alabilen iki büyük parti son seçimde yeniden % 80 düzeyine ulaştılar. Bu gelişme diğer partilerin şansını azaltıyor. 1981 seçimlerinde de ayni oranın korunacağı tahmin edilebilir.

AĞRI

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	28.252	1	12.620	1	20.051	2
CHP	20.339	1	12.638	1	11.769	1
MSP			12.063	1	6.047	
MHP	1.209		5.036		6.149	
DP			7.107		1.478	
CGP	24.316	1	14.973	1	9.692	1
TİP	1.290					
TBP						
MP	2.343					
YTP	376					
BAĞIMSIZ	3		17.219		40.176	-
TOPLAM	78.128	3	81.646	4	95.362	4

GENEL DEĞERLENDİRME

1. AP ve CHP büyük seçmen kitlesini sürükleyebilecek gücü elde edemiyor. Bölgenin sosyal yapısı kişileri etkinleştirebiliyor. 1969 - 1977 süreci içinde iki büyük parti de % 30 civarındaki güçlerinden önemli kayıplara uğradılar. AP, % 36.1'den % 21'e, CHP, % 26'dan % 12.3'e düştü. Bağımsız adaylara verilen % 40'dan fazla oy, son seçimlerde bir anlamda protesto niteliği taşıyordu.

2. Ağrı'da CHP bölünmesi etkin oldu ve 1969 seçimlerinde oyların % 30'undan fazlasını kendine çeken CGP, üç seçimde de 1 milletvekilliğini kazanmasını başardı. CGP'nin son seçimdeki siyasal gücü yaklaşık % 10 olduğu halde, oyların dağılımı ona 1 milletvekilliği kazandırdı.

3. MSP ve MHP'nin son seçimde birbirine denk hale gelen ortak güçleri % 12 - 13 düzeyini aşamıyor. İki büyük parti bölge özelliklerini dikkate aldıkları ölçüde başarı kazanabilecekler. Kolayca dağılabilen oylar, adayların önemini belirginleştiriyor.

AMASYA

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	38.628	2	23.852	1	48.026	2
CHP	17.808	1	26.079	2	57.594	2
MSP			16.523	1	9.305	
MHP	2.201		4.225		8.091	
DP			5.246		1.482	
CGP	4.702		11.966		1.723	
TİP	3.308				391	
TBP	20.849	1	4.750		945	
MP	1.006					
YTP						
BAĞIMSIZ					-	
İL TOP.	88.502	4	92.681	4	127.557	4

GENEL DEĞERLENDİRME

1. Amasya'da CHP oyları hızlı bir gelişme gösterdi, % 20'den % 45.1'e yükseldi. AP oyları % 43.6'dan % 37.6'ya düştü ama parti canlılığını koruyor. Son seçimde 4 milletvekilliği iki parti arasında paylaşıldı.

2. MSP ilk sahneye çıkışta % 17 - 18'lik bir siyasal güç olarak göründüğü halde, bir seçim sürecinde önemli kayıplara uğradı ve 1977'de % 7.3 düzeyinde kaldı. MHP gelişmesi ise hâlâ % 6'nın üstüne çıkamıyor. İki parti de, uzun bir süreç içinde şans sahibi olacak gibi görünmüyorlar.

3. Bölgenin geleneksel dinsel yapısına uygun gibi düşen Türkiye Birlik Partisi hareketi ise, 1969 - 1977 süreci içinde eriyip kayboldu. DP ve CGP bölünmeleri de ayni şekilde etkisiz kaldılar.

4. CHP ilk genel seçimlerde kolayca oyların yarıdan fazlasını toplayacaktır. İlin çıkardığı milletvekili sayısı değişmediği koşulu içinde, 1981'de de 1977'deki sonuç alınacak, 4 milletvekili paylaşılacaktır. Bu ilde milletvekili sayısının artması ya da eksilmesi, CHP'nin yararına olacaktır.

ANKARA

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	205.831	11	178.515	8	277.130	10
CHP	165.506	9	269.007	13	460.509	16
MSP	-		59.837	2	55.223	1
MHP	17.016		29.888	1	77.178	2
DP	-	-	60.563	2	13.241	
CGP	18.525	1	19.480		11.700	
TİP	12.264		-		3.544	
TBP	21.082	1	10.603		6.841	
MP	36.841	2	5.797			
YTP	3.904		-		-	
BAĞIMSIZ	5.512	-	8.191	-	2.860	-
İL TOP.	482.111	24	641.881	26	897.872	29

GENEL DEĞERLENDİRME

1. CHP son seçimde oyların % 50'sini aştı. AP % 30'a düştü. 8 yıllık bir dönem içinde AP oy oranında % 12.6'lık hızlı bir düşüş, CHP oy oranında % 16.7'lik hızlı bir çıkış görülmesi, büyük şehirler olgusunu vurguluyor. CHP, bütün büyük merkezlerde gösterdiği başarıyı Ankara'da da tekrarlıyor. Hızlı gelişmesi, önümüzdeki seçimlerde % 60'a doğru tırmanacağını gösteriyor.

2. AP'nin önemli bir oy potansiyeli olduğunu dikkatten uzak tutmamak gerekli. Son 1977 seçimlerinde aldıkları oylarla ilgili çeken MHP ve MSP'nin ortak gücünden bir kat daha güçlü olan Adalet Partisi % 30'dan pek fazla uzaklaşmaz. Fakat MHP ve MSP oylarının da % 15 sınırını aşabilecekleri kolay kolay düşünülemez.

3. MHP, 1977 seçimlerinde Ankara'da önemli bir gelişme gösterdi ve oy oranını % 4.6'dan % 8.6'ya çıkardı. MSP ise % 9.3 ten % 6.1'e düştü. İki partinin birbirini sınırladığı, birinin gelişmesinin diğerini durdurduğu olayı, Ankara'daki milletvekili dağılım tablosunu AP aleyhine bile önemli ölçüde değiştirebilecek gibi görünmüyor.

4. CGP ve DP bölünmeleri, oy tabanlarının ana partilere kayışı ile sonuçlandı.

5. Bir siyasal tepki hareketi olan MP, 1969'dan sonra hızla gelişen sosyal ve ekonomik koşullar içinde eridi gitti.

ANTALYA

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	87.351	5	63.736	3	139.354	4
CHP	35.834	2	48.019	3	87.944	3
MSP			9.098		7.962	
MHP	5.036		6.628		10.898	
DP			27.653	1	6.032	
CGP	8.381		5.613		4.280	
TİP	2.732					
TBP	3.840		1.720		933	
MP	1.145					
YTP						
BAĞIMSIZ	7	-	272		129	-
İL TOP.	143.724	7	162.741	7	257.532	7

GENEL DEĞERLENDİRME

1. AP, 1969 - 1977 sürecinde geriledi ama İl çapındaki büyük gücünü koruyor ve hâlâ % 52.1 oy alabiliyor. (1969'da % 60.7 idi). CHP ise bu süreçte % 24.8'den % 34.1'e önemli bir gelişme gösterdi. CHP oylarının ilk genel seçimlerde % 40'a doğru tırmanması beklenebilir.

2. Antalya'da diğer partilerin gelişme alanı % 15'in altında bir düzeydedir. MHP ve MSP'nin ortak oyları son seçimde % 7 - 8 arasında kaldı ve bir düşüş gösterdi. Her iki partinin de bölgede siyasal birer güç olabilmeleri olanağı görülemiyor.

3. CGP bölünmesi zaten CHP oylarından büyük bir eksiltme yapamamıştı. DP bölünmesinin 1973'te kopardığı büyük parça ise son seçimde tabanın birleşmesiyle onarıldı. Diğer parti hareketleri hiç bir zaman bölgede önem kazanacak güçte olmadı.

4. 1981'de de il oylarının % 85'den fazlası iki büyük partiye gider, CHP başarısını AP oylarına yaklaşmakla gösterebilir.

ARTVİN

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	30.104	2	21.635	1	39.021	2
CHP	15.714	1	27.587	2	37.841	1
MSP			4.974		4.912	
MHP					1.959	
DP			3.982		1.256	
CGP	6.318		4.175			
TİP	1.021					
TBP			788			
MP	1.107					
YTP					-	
BAĞIMSIZ	6.044		-	-	-	-
İL TOP.	60.308	3	63.141	3	85.145	3

GENEL DEĞERLENDİRME

1. 1977 seçimlerinden AP ve CHP il ölçüsünde denk güçler olarak çıktılar. Ancak 1969 - 1977 sürecinde AP % 50'den % 45.82 ye düşmüştü ve CHP, % 26'dan % 44.44'e hızlı bir çıkış yapmıştı. Bu durum, oy gelişmeleri hangi yönde olursa olsun, iki partinin Artvin'de oyların % 90'ını kontrol eder bir güçte olduğunu gösteriyor.

2. Bu nedenle, MSP ve MHP gelişmeleri de içinde olmak üzere tüm diğer partilerin aldıkları oylar bir önem taşımıyor. AP ve CHP'den oyları daha fazla olan bir fazla milletvekili kazanacaktır. Bu konuda CHP, gelecek seçimler için daha şanslı görünüyor.

AYDIN

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	100.751	5	62.547	3	131.198	4
CHP	42.034	2	54.185	2	97.818	3
MSP			5.479		7.053	
MHP	2.702		2.836		7.285	
DP	-		51.911	2	6.302	
CGP	6.286		2.035		3.236	
TİP	2.949					
TBP	2.239		1.257		857	
MP	2.590					
YTP	1.092		-			
BAĞIMSIZ	1.007	-	5	-	153	-
İL TOP.	161.652	7	180.225	7	256.038	7

GENEL DEĞERLENDİRME

1. Eski Demokrat Partinin kalesi olan Aydın'ın duygusal ortamında Adalet Partisi 1969'da büyük bir başarı gösterdi ve oyların % 62'sini aldı. CHP oyları % 26 düzeyindeydi. Böylece oyların % 88'ini alan iki büyük parti, milletvekilliklerini de güçleri oranında 5 - 2 bölüştüler.

2. Ancak, son iki seçim sürecinde görüldü ki, AP oyları ülkenin sosyal ve siyasal gelişmelerinin etkisi altında kalmaktadır ve hızla düşmektedir. 1977 seçimlerinde AP, Aydın gibi «duyarlı» bir bölgede oyların % 51'ini aldı. CHP oylarının da % 38.20'ye ulaştığı görüldü.

3. 1973 seçimlerinde AP oylarını ortadan bıçak gibi bölen DP örgütlenmesinin yaralarını 1977 seçimlerinde saran Adalet Partisi çevredeki üstünlüğünü sürdürüyor. Buna karşın CHP'nin duygusal siyasal ortamdan başarı ile sıyrıldığı da görülüyor. İki parti bundan sonraki seçimlerde de oyların % 90'ını bölüşeceklerdir ve CHP aradaki farkı biraz daha kapatacaktır. Avantaj birinci partinin olacak ve en çok oyu alan parti bir milletvekili fazla çıkaracaktır. (Aydın'ın 7 milletvekili kontenjanı değişmediği takdirde).

4. Görüldüğü gibi, diğer partilere çok dar bir gelişme alanı kalıyor. Bu alan da onların siyasal bir güç haline gelmelerini önlüyor. Bu nedenle, MSP ve MHP Aydın'da gelişemiyorlar.

BALIKESİR

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	124.138	7	113.402	5	188.145	5
CHP	62.144	3	77.341	3	136.448	4
MSP			20.669	1	17.451	
MHP	3.483		4.163		1.093	
DP			14.241		5.597	
CGP	12.141		7.107		6.091	
TİP	4.911					
TBP	4.686		2.054			
MP	2.907		1.402			
YTP	1.863					
BAĞIMSIZ	4.238		266		332	-
İL TOP.	220.511	10	240.684	9	364.157	9

GENEL DEĞERLENDİRME

1. AP'nin güçlü olduğu yerlerden biri Balıkesir. Son seçimde oyları % 51'e düştü (1969'da % 56 idi) ama İl ölçüsündeki gücünü korudu. CHP oyları da % 28.18'den % 37.46'ya yükseldi. Bu sonuçlar oyların yaklaşık % 90'ının iki büyük parti arasında bölüşüldüğünü ortaya koyuyor.

2. Geriye kalan % 10'luk alanda MSP, DP ve CGP bölünmelerinden faydalanarak 1973'de bir milletvekilliği kazanmıştı. Fakat son seçimde, AP ve CHP dışındaki tüm partilerin gerilemesi, MHP'nin hiç bir gelişme olanağı bulamaması, MSP'nin sadece % 4.8'lik bir güç olarak kalması, 9 milletvekilliğinin iki büyükler arasında paylaşılmasına yol açtı.

3. Önümüzdeki ilk genel seçimde de oyların % 90'ının iki büyüklere gideceği ,CHP'nin oylarıyla DP oyları arasında bir denge kurulacağı hesaplanabiliyor. Birinci olan parti, bir milletvekili fazla çıkaracaktır.

BİLECİK

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	24.264	1	18.886	1	29.042	1
CHP	14.066	1	13.626	1	23.258	1
MSP			6.199		3.806	
MHP	2.020		876		1.689	
DP			1.630		569	
CGP	2.064		1.368		923	
TİP	592					
TBP						
MP	481		333			
YTP	209					
BAĞIMSIZ	144	-			19	
İL TOP.	43.840	2	42.918	2	59.307	2

GENEL DEĞERLENDİRME

1. İki büyük parti 1969'da oyların % 88'ini alıyorlardı, ayni oranı 1977'de de koruyorlar. Bu arada AP % 55.34'ten % 48.96'ya indi, CHP % 32.08'den % 39.21'e yükseldi. Önümüzdeki ilk seçimlerde bu farkın biraz daha azalması beklenebilir, fakat bu yöndeki gelişmelerin sonucu değiştirmesi beklenemez. Bilecikte üç seçimdir iki parti arasında bölüşülen 2 milletvekilliği, İl'in kontenjanı değişmedikçe, yine bölüşülecektir.

2. Diğer siyasal partilere kalan % 12'lik alanda MSP'nin de, MHP'nin de bir varlık gösterebilme olanakları yoktur. DP ve CGP bölme hareketleri de başarılı olamadı ve ana partileri etkilemedi. Bölgenin siyasal yapısı iki büyük parti etrafında kutuplaşıyor ve son seçimler, süreç içersinde CHP'nin birinci sıraya yükselebileceğini gösteriyor.

BİNGÖL

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	7.014		10.870		18.593	1
CHP	6.024		12.285	1	15.966	1
MSP			13.424	1	15.922	
MHP			157		674	
DP			5.546		285	
CGP	3.464		241		1.263	
TİP	778					
TBP			169			
MP	142					
YTP	11.067	1				
BAĞIMSIZ	20.741	1	9.994	-	10.049	-
İL TOP.	49.230	2	52.686	2	62.752	2

GENEL DEĞERLENDİRME

1. Büyük partilerin kök salamadıkları, partisiz adaylara ya da yeni bir siyasal partiye ilk seçimde yenildikleri bir yerdir Bingöl. Bölgenin sosyal ve ekonomik yapısı, siyasal bir güvenceyi pekiştiremiyor. Bunda yaşamın değişmezliğinin etkisi büyük kuşkusuz. 1969 seçimlerinde CGP bölünmesi CHP'ye seçim kaybettirdi, 1973'de de DP bölünmesi nedeniyle ayni iş AP'nin başına geldi. 1977 seçimlerinde iki parti de bölge koşulları içinde önemli sayılacak gelişmelerle 2 milletvekilliğini paylaştılar, ancak ikisinin toplam oyu yaklaşık % 55 oldu.

2. MSP bölgede gelişti ve yerleşti. İki büyük parti kadar oy toplayabiliyor. Son seçimde 44 oy farkıyla milletvekilliğini CHP ye kaptırdı. Bingöl'de partilerin değil, adayların kişilikleri seçimlerde önemli rol oynuyor. MHP için gelişme şansı zayıf. 2 milletvekilliği bir süre daha AP, CHP, MSP ve bağımsızlar arasında, adayların kişiliklerine bağlı olarak bölüşülecektir.

BİTLİS

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	18.598	1	21.185	1	21.378	1
CHP	14.295	1	8.094		10.665	
MSP			5.917		17.013	1
MHP					184	
DP			590		275	
CGP	750		1.219		462	
TİP	346					
TBP						
MP						
YTP	10.357					
BAĞIMSIZ	-		15.211	1	12.440	
İL TOP.	44.355	2	52.216	2	62.417	2

GENEL DEĞERLENDİRME

1. Büyük partiler 1969'da oyların % 74'ünü almışken son seçimde % 51'e düştüler. En fazla kayba uğrayan da CHP oldu. Ülke çapındaki gelişmesi dışında kalarak Bitlis'te % 32.2'den % 17'ye indi.

2. MSP son seçimde oyların % 27'sini alarak AP ile 2 milletvekilliğini paylaştı. Bitlis MSP'nin en belirgin gelişme bölgelerinden biridir. MHP ise hiç bir şansa sahip değil.

3. Bitlis'in sosyal ve ekonomik yapısı, Bingöl gibi, adayların kişiliklerine önem kazandırıyor ve siyasal partiler adaylarının çevredeki etkisi ölçüsünde oy toplayabiliyor. Bağımsız adayların da seçim kazanabilmesi, bölgenin özelliğini belirgin hale getiriyor. Bitlis'te seçim kazanmak, aday seçimindeki başarıya bağlı kalıyor. Feodal yapısı bozulmamış bir bölge için de bu doğal bir sonuç.

BOLU

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	71.796	4	56.480	2	95.491	3
CHP	30.060	1	20.487	1	48.712	2
MSP			23.597	1	16.371	
MHP	2.378		2.122		5.907	
DP			6.601			
CGP	6.421		25.078	1	5.700	
TİP	2.142					
TBP						
MP	4.633		1.427			
YTP	3.137					
BAĞIMSIZ	3.020		462		81	-
İL TOP.	123.587	5	136.614	5	172.300	5

GENEL DEĞERLENDİRME

1. Bolu, AP'nin küçük bir düşüşle önemli gücünü koruduğu, CHP'nin de çok ağır geliştiği bir seçim bölgesidir. Son üç seçim sürecinde AP % 58'den % 55.4'e düştü, CHP de % 24.2'den % 28'e çıkabildi.

2. 1973 seçimlerinde MSP'nin % 17'lik bir güçle ortaya çıkması ve CGP'nin büyük başarısı iki büyük partiye de birer milletvekilliği kaybettirdi. 1977'de CGP eriyip MSP de önemli ölçüde gerileyince, oyların % 83.4'ünü alan iki büyük parti, 5 milletvekilliğini 3/2 paylaştılar.

3. Bolu'da MSP'nin bir tabanı var. Son seçimde de yaklaşık % 10 aldı. MHP için hiç şans görünmüyor. AP'nin halâ güçlü olduğu, CHP'nin de — ağır da olsa — bir gelişme içinde bulunduğu Bolu'da MSP'nin tekrar bir milletvekilliği kazanması çok zor. AP 3, CHP 2 sonucunun önümüzdeki seçimlerde de yinelenmesi tahmin edilebilir.

BURDUR

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	26.594	2	14.949	1	37.316	1
CHP	15.159	1	17.944	2	34.383	1
MSP			5.427		5.897	
MHP	1.965		4.272		5.754	
DP			8.314		1.431	
CGP	7.091		7.339		1.541	
TİP	912					
TBP	-					
MP	438					
YTP						
BAĞIMSIZ	979	-	61			
İL TOP.	53.140	3	58.306	3	86.322	2

GENEL DEĞERLENDİRME

1. Burdur'da CHP önemli bir gelişme göstererek gücünü AP ile denk hale getirdi. Gelişme çizgisi bir seçim süreci içinde CHP nin birinci parti sırasına yükselebileceğini gösteriyor. Fakat bu pratik sonucu etkilemiyecek ve 2 milletvekilliği AP ile CHP arasında bölüşülecek.

2. Adalet Partisi % 50'lik düzeyden % 43.22'ye doğru kayarken, CHP de % 28.52'den % 40'a doğru tırmanmaya başladı. Oyların % 83'ünün bu örnek dengelenmeler sırasında büyük partiler tarafında kalması, diğer partilere pek geniş bir gelişme alanı bırakmıyor. Bu nedenle MSP ve MHP bir varlık gösteremiyorlar. Her iki partinin son seçimde aldıkları oy toplamı % 13'ü aşamıyor.

3. Sonucu pek etkilememekle beraber, CGP ve DP bölünmeleri Burdur'da önemli taban kopmaları yaratabilmişti. Son seçim, bu hareketlerin de eriyip etkisiz hale geldiğini kanıtlıyor. Bölgede bundan sonraki gelişmeler iki büyük partinin prestij yarışı yapmaları anlamını taşıyacaktır.

BURSA

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	163.706	8	152.367	6	223.157	7
CHP	63.515	3	84.257	3	158.364	4
MSP	-		28.395	1	23.640	
MHP	7.261		4.693		12.660	
DP	-		23.078	1	6.560	
CGP	8.986		6.517		5.740	
TİP	5.382				1.109	
TBP						
MP	3.488		1.608			
YTP	1.334		-		-	
BAĞIMSIZ	852		378		188	
İL TOP.	254.524	11	300.693	11	431.418	11

GENEL DEĞERLENDİRME

1. 1969'da oyların % 64'ünü alan AP, 1977'de % 52'ye kadar düştü, ama halâ bölgesel gücünü koruduğunu da gösterdi. CHP'nin % 25'ten % 36.7'ye yükselen gelişimi, şehir olarak büyüyen ve bir sanayi merkezi haline gelen Bursa'da, seçmenlerin yeni politik etkilerin altında kaldığını yansıtıyor. AP ve CHP oyları arasındaki büyük farkın hızla kapanması, CHP'ye Bursa'da yeni sandalyeler kazanma umudunu veriyor.

2. Oyların yaklaşık % 89'unun iki parti arasında paylaşılması, son seçimde diğer partilere hiç şans bırakmadı. % 11'lik bir oy tabanında, MSP ve MHP'nin birbirini etkileyen gerileyiş ve ilerleyişleri, etkin bir güç olarak pay almalarına olanak vermiyor. MSP, 1973'deki başarısını, iki büyük partideki gelişmeler karşısında koruyamadı. AP, Demokratik Parti hareketini iyice eritti, CHP ise oylarının sayısını bir misli arttırdı. MHP, bir seçim sürecinde gücünü bir misli arttırarak % 3 oy oranına yükseldi, fakat bu İl ölçüsünde siyasal bir varlık ispatına yetmiyor.

3. CHP'nin gelişme çizgisi, 1981'de % 40'ı aşacağını gösteriyor. AP düşmesi onu % 50'nin altına indirecek, ama iki parti yine oyların yaklaşık % 90'ını alabileceklerdir.

ÇANAKKALE

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	70.625	4	54.563	3	88.138	2
CHP	32.745	1	44.003	2	68.048	2
MSP			6.776		8.564	
MHP	4.521		1.852		3.857	
DP			11.991		3.420	
CGP	3.740		2.215		2.868	
TİP	2.706					
TBP			1.014		585	
MP	1.333		592			
YTP						
BAĞIMSIZ	5.771	-	433		161	
İL TOP.	121.441	5	123.439	5	175.641	4

GENEL DEĞERLENDİRME

1. Oyların büyük çoğunluğu iki büyük partide yoğunlaşıyor. Son üç seçimde, AP % 58'den % 50'ye, önemli bir düşüş gösterdi. CHP, % 26.96'dan % 38.74'e çıkarak AP ile arasındaki büyük farkı kapattı. Önümüzdeki ilk seçimlerde bu farkın iyice ortadan kalkması ve bir denge sağlanması düşünülebilir. Ama bu gelişmeler sonucu etkilemez. 4 milletvekilliği iki parti arasında eşit şekilde paylaşılır.

2. MSP ve MHP için gelişme alanı son derece kısıtlı. İki partinin de bu alanı zorlayabilecek güce erişemiyeceği son iki seçimin sonuçlarıyla anlaşılıyor. Küçük sayısal ve oransal artmalar bir önem taşımıyor.

3. CGP bölünmesi CHP tabanından % 10'luk, DP bölünmesi de AP tabanından % 20'lik kopmalara yol açabilmişti. 1977 seçim sonuçları, her iki siyasal hareketin de eridiği sonucunu veriyor. CHP ve AP kolayca oyların % 90'ını kendilerine çekebileceklerdir.

ÇANKIRI

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	37.903	3	28.663	2	40.816	2
CHP	10.974	1	10.717		19.664	1
MSP	-		12.065		8.697	
MHP	4.168		5.526		14.807	
DP			12.715	1	1.484	
CGP	3.582		2.194		1.791	
TİP	1.341					
TBP	-					
MP	6.084		994			
YTP	1.059					
BAĞIMSIZ	6.775		1.255			
İL TOP.	71.886	4	74.129	3	87.259	3

GENEL DEĞERLENDİRME

1. DP bölünmesi 1973 seçimlerinde AP tabanını adamakıllı sarsmıştı. Partinin aldığı oylar % 52.72'den % 38'e yuvarlanıverdi, ama hareketin eritilmesiyle son seçimlerde AP oyları yeniden % 46.77 düzeyine ulaşabildi. Bu sonuç, ülkenin yeni politikalar arayan sosyal değişim döneminde, AP'nin Çankırı'da eski diriliğini koruyabildiğini gösterir.

Çankırı'nın sosyal ve politik ortamı, CHP için gelişmeye pek uygun değil. Sağ politikalara açık olan seçmen tabanı, 1977 seçimlerinin heyecanlı ortamında bile CHP'ye ancak % 22,5 oranında oy verdi ve bu arada MHP'yi güçlendirdi. Bir seçim öncesinin sürpriz partisi MSP, 650 oyla bir milletvekilliği kaybetmişken 1977'de geriledi ve yeni siyasal alanı MHP'ye bıraktı. MHP'nin % 17 oyu bir milletvekilliği kazanmasına yetişmiyor, ancak parti gelecek seçimler için bir umut taşıyor.

2. Ağır gelişmesine rağmen CHP'nin 1977'de % 22.5'e ulaşması (1969 % 15.2 idi), bölgesel büyük bir yanlış yapmazsa 3 milletvekilliğinden biri üzerindeki iddiasını sürdüreceği kanıtını veriyor. MHP, sağ seçmen tabanında etkisini arttırabildiği ölçüde AP'nin iki milletvekilliğinden birine ortak olabilir.

ÇORUM

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	64.550	5	29.282	1	77.754	3
CHP	24.540	1	47.276	3	74.884	2
MSP			33.450	2	17.120	
MHP	5.368		4.374		26.414	1
DP			27.575	1	3.831	
CGP	8.482		6.243		4.192	
TİP	3.367					
TBP	23.392	1	4.224		1.622	
MP	6.821		1.517			
YTP	1.061					
BAĞIMSIZ	965				1.402	
İL TOP.	138.550	7	153.941	7	207.219	6

GENEL DEĞERLENDİRME

1. CHP'nn son 8 yılda bir misli büyüdüğü bir seçim bölgesidir Çorum. 1969'da oyların % 17.7'sini alırken, son seçimde % 36.13'e yükseldi ve AP ile başabaş hale geldi. 1973 seçimlerinde AP % 19'a kadar düşmüş, DP bölünmesinden büyük ölçüde etkilenerek oylarının yarıya yakın bir bölümünü kaybetmişti. Şimdi iki büyük parti Çorum'da birinci sıra yarışına girecekler ve büyük bir ihtimalle bu yarışı ilk seçimde CHP kazanacaktır. Böyle bir kazancın pratik sonucu da 1 milletvekili fazla çıkarmak olacaktır.

2. Bölgede, diğer siyasal partilerin gelişmelerine uygun ve yeterli bir seçmen tabanı vardır. Bu olanağı MSP 1973'de başarı ile kullandı ve oyların % 21.7'sini alarak 2 milletvekili çıkardı. Son seçimde durumun değiştiğini, MSP oylarının % 8 dolayında kaldığını, MHP'nin % 12.7'lik önemli bir orana yükseldiğini görüyoruz. 1981'de, büyük partilere yönelecek oyların dışında kalacak % 25'lik alanda gösterecekleri başarıyla MHP ya da MSP bir milletvekilliği kazanabilecektir.

DENİZLİ

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	72.377	5	50.279	2	99.428	3
CHP	38.607	2	49.698	2	98.491	3
MSP			7.903		7.358	
MHP	4.228		2.332		8.379	
DP			33.827	2	10.302	
CGP	9.337		3.976		2.550	
TİP	3.028					
TBP	1.524					
MP	1.115					
YTP	757					
BAĞIMSIZ	507		316			-
İL TOP.	131.480	7	148.331	6	226.504	6

GENEL DEĞERLENDİRME

1. CHP'nin son 8 yıl içinde oylarını hızla arttırarak AP ile başabaş geldiği Denizli'de, iki büyük parti son seçimde oyların % 87'sini aldı ve 6 milletvekilliğini eşit şekilde paylaştı. AP'nin bu süreç içinde % 55'den yaklaşık % 44'e indiğini görüyoruz. CHP, % 29'lardan % 43.48'e önemli bir sıçrayış yapıyor.

2. Son seçimde oyların yaklaşık % 7'sini alabilen MSP ve MHP için Denizli'de siyasal bir gelişme olanağı görülemiyor. AP tabanından % 40'lık bir seçmen kitlesini bölen DP siyasal hareketi de eritildikten sonra, meydan bütünüyle iki büyük partiye kalmış bulunuyor. CHP oylarının ilk genel seçimlerde % 50'ye tırmanabileceği tahmin ediliyor. Denizli'de, iki büyükler dışında tüm siyasal hareketlere ancak % 10'luk bir alan kalıyor. 1977'de elde edilen üçer sandalyelik sonucun önümüzdeki yakın süreçte değişmiyeceği söylenebilir.

DİYARBAKIR

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	42.934	4	30.822	2	48.694	2
CHP	8.825		45.264	3	64.991	3
MSP	-		27.566	1	33.324	1
MHP	920		4.496		2.035	
DP	-		18.166	1	2.102	
CGP	3.654		8.294		876	
TİP	3.330				2.805	
TBP	-					
MP	9.592	-				
YTP	31.947	2	-		-	
BAĞIMSIZ	19.801	1	14.059	-	31.824	-
İL TOP.	121.003	7	148.667	7	186.651	7

GENEL DEĞERLENDİRME

1. Siyasal partilerden çok, kişilerin önem kazandığı bölgelerden biridir Diyarbakır. Sert tepkiler gösterebilen seçmenleri, güçlü feodal ilişkileri olan siyasal yapısının doğal ürünüdür. CHP, 1969'da oyların sadece % 7.29'unu almışken, 1977'de birinci sıraya yükselmiş ve % 34.81 oy almıştır. MSP, siyasal hayatının başlangıcında büyük bir ilgi toplamış; YTP, siyasal hayatının sonunda güçlü bir parti görünümü ile uğurlanmıştır. Duygusal yapı, bağlanmaları ve çözülmeleri kolaylaştırmaktadır.

2. AP, 1969'da % 35.5, 1973'de % 20 ve son seçimde de % 26 oy aldı. CHP, bu süreç içinde % 7.29'dan % 34.81'e ulaştı. Partinin son iki seçimdeki gelişimi, Diyarbakır'da da seçmenlerin çağdaş ekonomik ve sosyal sorunlarla daha fazla ilgilenmeğe başladıkları kanıtını veriyor. CGP ve DP bölünmelerinin iki büyük partideki etkileri giderilmiş, bütünleşme sağlanmış görünüyor. Böylece CHP ve AP, son üç seçimin en başarılı sonucunu alarak seçmenlerin % 60'ını kendi etraflarında yoğunlaştırmış bulunuyorlar.

3. Diyarbakır'da, buna rağmen yine de geniş bir siyasal alan diğer partilere ve bağımsızlara kalabiliyor. MSP, 1973'ün % 18'inden son seçimde % 12.4'e indiği halde önemli bir kitleden oy alabiliyor ve 1 milletvekilliğini elinde tutuyor. MHP için gelişme şansı yok. Bağımsız adaylara kaçan oyları kendine çekmeği başaran parti için, 1 fazla milletvekili kazanma şansı var.

EDİRNE

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	43.544	3	41.668	2	54.795	2
CHP	28.140	1	44.247	2	74.727	2
MSP			2.230		3.005	
MHP	1.372		1.380		1.916	
DP			6.420		2.517	
CGP	4.850		3.031		1.772	
TİP	4.347					
TBP						
MP	2.824		959			
YTP	706					
BAĞIMSIZ			142		77	
İL TOP.	85.757	4	100.077	4	138.816	4

GENEL DEĞERLENDİRME

1. CHP'nin hızla geliştiği bölgelerden biridir Edirne. 1969'da % 33 oy almıştı, 1977'de % 53.7'ye yükseldi. AP de % 50.77'den % 39.47'ye düştü.

Edirne'nin büyük partiler etrafında yoğunlaşan bir siyasal yapısı vardır. CGP ve DP bölünmeleri çok zayıf hareketler olarak başladı ve söndü. Diğer siyasal örgütlenmeler de başarıya ulaşamadı. MSP ve MHP hareketleri bir şansa sahip değil. Son seçimde iki partinin toplam oyları % 3'ü biraz geçiyordu.

2. 1977 seçimlerinde iki büyük parti oyların % 93'ünü aldılar ve 4 milletvekilliğini eşit olarak paylaştılar. CHP oyları AP oylarını bir misli aşmadığı sürece bu denge bozulmayacak. Nüfus hareketleri dolayısıyla Edirne'nin milletvekili kontenjanı artar ya da eksilirse, bundan CHP kârlı çıkacak, 1 fazla milletvekiline sahip olacak.

ELAZIĞ

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	28.346	2	25.811	1	27.755	1
CHP	21.661	2	29.790	2	39.847	2
MSP			28.153	2	19.423	
MHP	4.363		4.220		25.881	1
DP			7.819		1.321	
CGP	6.443		2.353		833	
TİP	1.410					
TBP	2.646		940			
MP	678					
YTP	2.357					
BAĞIMSIZ	12.812	1	2.019		23.276	1
İL TOP.	80.716	5	101.105	5	138.332	5

GENEL DEĞERLENDİRME

1. Büyük parti olgusunun yaşanmadığı yerlerden biri de Elâzığ'dır. Son üç seçimin sonuçları üzerinde toplu bir değerlendirme şunu gösteriyor: Elâzığ'da partilerden daha fazla kişilerin sürükleme gücü vardır. Bu nedenle bağımsız bir aday seçim kazanabiliyor, yeni bir parti (MSP) girdiği ilk seçimde 5 milletvekilliğinden ikisini elde edebiliyor.

2. 1969 - 1977 süreci içinde AP % 35'ten % 20'ye kadar düştü, CHP de % 26.6'dan % 29'a ağır bir gelişme gösterdi. MSP'nin 1973 deki başarısı (% 28) son seçimde yarıya düşünce, MHP sağ'da büyük bir atılım yaptı ve % 19 oyla bir milletvekilliği kazandı.

3. CHP, ülke çapındaki gelişmesine yerel koşullara yönelik dikkatini de eklerse, Elâzığ'da üstünlüğünü koruyabilir. MHP ve MSP gelişmelerinden zarar görecek olan parti AP'dir.

ERZİNCAN

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	29.084	2	19.131	1	26.918	1
CHP	20.907	2	33.924	2	43.812	2
MSP			12.074		5.662	
MHP	3.130		3.473		18.180	
DP			2.075		629	
CGP	2.116		1.991		981	
TİP	958					
TBP	9.014		2.204		336	
MP	2.751					
YTP	464					
BAĞIMSIZ	2.503					
İL TOP.	68.927	4	74.872	3	96.518	3

GENEL DEĞERLENDİRME

1. 1969'da oyların % 30.33'ünü alan CHP, 1973 seçimlerinde % 45'e yükselip birinci sıraya oturunca, İl milletvekili kontenjanının 4'ten 3'e de inmesiyle avantajlı duruma geçti ve son seçimde de bu avantajını korudu. CHP'nin % 50'ye doğru tırmanan gelişim çizgisi, önümüzdeki seçimlerde de bu avantajını korumasını sağlayacak.

2. Geriye kalan % 50'lik siyasal tabanda, sağ partiler arasındaki gelişmeler sonucu etkiliyecek. Bu kesimde AP'nin üstünlüğünü bozabilmek için MHP'nin hızlı bir çıkış daha yapması gerekiyor. AP gibi 1969'da oyların % 42'sini toplayabilmiş bir partinin % 25 düzeyinin altına düşmesi kolay kolay tahmin edilemez. Bu nedenle MHP gelişmesi önümüzdeki seçimde de 1 milletvekili kazanmak amacına ulaşamaz. MSP, 1973'deki umudunu 1977'de radikal sağcılara kaptırdı, % 6'lık oy düzeyinden önemli bir hamle yapması beklenemez.

ERZURUM

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	97.622	7	43.919	2	107.589	4
CHP	38.529	2	37.848	2	54.078	2
MSP			56.513	3	38.670	1
MHP	4.398		6.300		32.074	1
DP			20.615	1	2.632	
CGP	12.172		6.592		3.734	
TİP	3.387					
TBP			3.092			
MP	6.146		1.053			
YTP	13.018					
BAĞIMSIZ	43		15.924	1	10.814	
İL TOP.	175.320	9	191.852	9	249.591	8

GENEL DEĞERLENDİRME

1. Sağ'ın güçlü olduğu bir İl'dir Erzurum. CHP oyları % 20-22 arasında saplanıp kalıyor üç seçimdir. Bölge, ülke çapındaki sosyal ve siyasal değişimden kendi koşulları içinde etkileniyor. AP nin yanında, milliyetçi toplumcu görüşleri benimseyen sağ partiler de güçleniyor. Son seçimde radikal sağ büyük bir atılım yaptı, MHP % 13 oyla bir milletvekilliği kazandı.

2. AP oyları, 1969'un % 55.68'inden 1973'de % 23'e yuvarlanıverdi. Önce DP bölünmesi, arkasından da, daha ilk adımda birinci parti olma düzeyine çıkıveren MSP'nin sağ oyları sürükleyip götürmesi, eski büyük partiyi Erzurum'da yerlere serdi. Ancak son seçimin sonuçları AP'nin yaralarını sardığını gösteriyor. Gerçi oyların sadece % 43'ünü alabildi; fakat bu arada DP bölünmesini eritti ve sağ oy tabanında MSP olayının MHP hareketiyle sınırlandırılması ona geniş bir nefes aldırdı. Meydana gelen denge kolay kolay değişecek gibi görünmüyor.

ESKİŞEHİR

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	73.798	4	60.452	3	92.525	3
CHP	33.558	2	47.488	3	83.497	2
MSP			13.650		8.451	
MHP	3.037		5.738		10.218	
DP			13.124		3.077	
CGP	6.223		6.185		2.787	
TİP	3.672					
TBP	3.206		2.334			
MP	2.804		937			
YTP	884					
BAĞIMSIZ	536	-				-
İL TOP.	127.718	6	148.918	6	200.779	5

GENEL DEĞERLENDİRME

1. AP'nin oy oranının düştüğü ama gücünü koruduğu Eskişehir'de, CHP % 26'dan % 41'e önemli bir gelişme gösterdi ve iki büyük parti denk güçler haline geldi. Son seçimde oyların % 87 sinin iki büyük parti arasında paylaşılması, Eskişehir'in siyasal yapısının diğer partilerin gelişmesine pek olanak tanımadığını da belirgin hale getiriyor.

2. CGP ve DP hareketleri her iki partinin oy güçlerinde yaklaşık % 17'lik bölünmelere yol açmıştı, son seçimin sonuçları, tabandaki çatlakların tamir edildiklerini gösteriyor. 1977'de en iyi sonucu aldığı halde CHP'nin 1 milletvekilliği kaybetmesi, İl kontenjanının 6'dan 5'e inmesiyle ilgili. Oyların ancak % 9'unu etkileyen MSP ve MHP gelişmeleri, ilerisi için bir umut uyandırmıyor. İki büyük partiden en fazla oy alan Eskişehir'de 1 milletvekili fazla çıkaracaktır ve gelişim çizgisine bakılırsa, 1981'de CHP'nin şansı daha ağır basmaktadır.

GAZİANTEP

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	51.216	3	29.332	1	79.306	3
CHP	49.123	3	61.213	4	109.255	4
MSP	-		19.162	1	20.870	-
MHP	5.144		7.696	-	27.172	1
DP	-	-	25.742	1	2.868	
CGP	16.823	1	17.968	1	2.901	
TİP	2.872		-			
TBP	3.509		1.297			
MP	1.254					
YTP	585		-			
BAĞIMSIZ	15.799		3.169		2.082	
İL TOP.	146.224	7	165.579	8	244.454	8

GENEL DEĞERLENDİRME

1. Gaziantep'te CHP gücünü önemli ölçüde arttırdı. Üç seçim sürecinde, % 33.6'dan % 44.5'e yükseldi. 1973'de DP bölünmesinden önemli ölçüde etkilenen ve 1969'da % 35 oy almışken yarı yarıya oy kaybeden AP, son seçimlerden bütünleşmiş olarak çıktı ve % 32.4 gibi küçümsenemiyecek bir orana ulaştı.

2. 1973'de oyların yaklaşık % 54'ünü toplayabilen iki büyük parti, son seçimlerden % 78'le çıktı. Bu sonuç, bölgede, büyük partiler çevresinde oy yoğunlaşmasının yüksek bir düzeye doğru tırmandığını göstermektedir. Diğer partiler için daralan siyasal alanda bugün sadece MHP ve MSP kalmıştır ve oyların yaklaşık % 20'sini etkileyebilmektedirler.

3. MSP, 1973'de oyların % 11.5'ini almıştı, 1977'de % 8'e düştü, ama siyasal bir canlılığa sahiptir. MHP, bir seçim önce sadece % 4.6'lık bir düzeyde iken son seçimde büyük bir sıçrama yaptı ve % 11'e ulaştı. Böylece 1 milletvekili kazanmış oldu.

4. 1981'de Gaziantep'in tablosunda büyük değişimler tahmin etmek çok güç. CHP % 50'ye doğru tırmansa da, 8 milletvekilliğinin paylaşılması kanımızca bundan etkilenmez.

GİRESUN

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	47.840	4	34.422	2	61.819	3
CHP	27.581	2	39.899	3	56.732	2
MSP			10.909		144	
MHP	6.696		10.054		14.177	
DP			25.429	1	3.063	
CGP	6.516		3.694		3.934	
TİP	1.984					
TBP						
MP	4.114		1.100			
YTP	2.709					
BAĞIMSIZ	21.169		518		13.629	-
İL TOP.	118.609	6	126.025	6	153.498	5

GENEL DEĞERLENDİRME

1. DP bölünmesinden önemli ölçüde etkilenen Adalet Partisi 1973'de % 27.3'e kadar düşmüşken, son seçimde kendini topladı ve yeniden 1969'daki düzeye ulaştı, % 40.27 oranında oy aldı. Böylece AP, son sekiz yıllık süreçte gücünü korumuş, fakat durgunluk dönemine girmiş bir siyasal görünüm veriyor.

2. CHP ise, Giresun'da da önemli gelişmeler içinde. Son üç seçim sürecinde, % 23.25'ten % 36.95'e kadar yükseldi. Son seçimde, AP ile arasındaki farkı 5 bin oya kadar indirdi. Şimdi artık, önümüzdeki seçimlerde birinci parti olmanın kendisine 1 mlletvekilliği fazla getireceğini hesap etmesi gerekiyor.

3. Giresun'daki siyasal gelişim, oyların büyük partiler etrafında yoğunlaşmağa yöneldiği görünümünü veriyor. Diğer partiler ve bağımsızlar için siyasal alan daralmaktadır. 1973'de birbirine denk olan MSP ve MHP hareketi son seçimde MSP'nin silinmesiyle sonuçlandı ama MHP'nin % 9 dolaylarındaki siyasal gücü, 5 milletvekilliğinden birini kazanma umudunu yakın süreçlerde vermiyor.

GÜMÜŞHANE

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	29.095	2	28.481	2	37.591	2
CHP	23.897	2	15.230	1	26.535	1
MSP			19.427	1	13.824	
MHP	1.991		3.095		13.867	
DP			1.890		1.228	
CGP	7.571		1.334			
TİP	720					
TBP						
MP	1.204					
YTP						
BAĞIMSIZ	13.618		8.622			
İL TOP.	78.096	4	78.127	4	93.045	3

GENEL DEĞERLENDİRME

1. CHP'nin gelişme alanı dar. 1969'a oranla hafif bir gerileme bile gösterdi, % 30.59'dan % 28.51'e düştü. Bölgenin siyasal yapısı dışa açık değil, dış gelişmelerden etkilenmiyor. Seçmenlerinin % 70'inin sağ partilere oy verdiği Gümüşhane'de AP, CHP'nin tersine gelişme gösterdi. 1969'da oyların % 37.25'ini alırken, son seçimde % 40.40'a yükseldi. Birinci sıradaki yeri sağlam olduğuna göre, AP Gümüşhane'deki 2 milletvekilliğini önümüzdeki seçimlerde de koruyacaktır.

2. 1973'deki MSP başarısı 1977'de de sürseydi, CHP'nin 1 milletvekilliği tehlikeye düşecekti. MSP son seçimde % 15'e düştü (1973'de % 25 idi) ve büyük bir sıçrayış yapan MHP de onun kadar oy aldı. AP dışında yeni gelişen sağ'ın % 30'luk bir oy gücünü kendi aralarında bölmeleri, önümüzdeki seçimlerde de CHP'nin işine yarıyacaktır.

HAKKÂRİ

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	7.750		10.612		17.336	1
CHP	9.512		11.373	1	14.577	
MSP			687		7.372	
MHP	68					
DP			8.252		346	
CGP	10.339	1	1.237		261	
TİP	154					
TBP						
MP	128			-		
YTP	65					
BAĞIMSIZ.				-	-	-
İL TOP.	27.971	1	32.161	1	39.941	1

GENEL DEĞERLENDİRME

1. 1969'da CGP olayı, 1973'de DP olayı iki büyük partinin oy tabanında büyük kaymalar yaratabilmişti, ama genel karekteriyle Hakkâri'li seçmen büyük partiler dışındaki siyasal hareketlerle fazla ilgilenmemektedir. MHP İl'in siyasal hayatına giremedi. MSP ise son 1977 seçimlerinde önemli bir gelişme gösterdi, % 18.45 oranında oy aldı, ancak ülkenin 1 milletvekili çıkaran bu en dar seçim bölgesinde bir tek sonucun önemi var: Birinci sıraya yükselen parti 1 milletvekiliğini kazanıyor.

2. AP ile CHP oy oranları arasında aşılamıyacak bir açıklık yok. Ancak bir gerçeği unutmamak gerekli. AP, ülke çapında gösterebildiği nadir başarılardan birini de Hakkâri'de elde ederek son üç seçimlik süreçte, % 27.70'den % 43.4'e yükseldi, CHP oyları ise bir durgunluk dönemi yaşadı; parti 1969 seçimlerinde % 34, 1973'de % 35.6 ve son seçimde de % 36.49 oy aldı. Bu derece ağır bir gelişme AP'yi daha şanslı gösteriyor. Hiç değilse, yöresel siyasal gelişimi hızlandırabilmesi için CHP'nin kolları sıvaması gerekiyor.

HATAY

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	54.411	3	35.117	2	77.395	3
CHP	41.450	3	56.382	4	148.967	5
MSP			9.680		13.853	
MHP	3.657		7.708		24.444	
DP			22.621	1	1.834	
CGP	6.028		9.741		2.423	
TİP	5.033				490	
TBP	2.974		2.722		1.170	
MP	582		665			
YTP	629					
BAĞIMSIZ	23.116	1	5.862		6	-
İL TOP.	137.880	7	150.498	7	270.576	8

GENEL DEĞERLENDİRME

1. Hatay'da CHP büyük gelişme gösterdi. 1969'da oyların % 39'unu alabilen parti, son seçimde % 55'e ulaştı. AP ise, 1969'da % 39.4 almışken DP bölünmesiyle 1973'de % 23.2'ye düştü ve DP siyasal bir güç olmaktan çıktığı halde son seçimde % 28.5 düzeyinde kaldı.

2. Hatay'da iki büyük partinin dışında kalan siyasal alan diğer partilerin gelişebilmesine büyük olanak tanımıyor. Gerçi MSP ve MHP'nin ortak oyları 1973'ün % 11.4 oranından son seçimde % 14'e yükseldi ve MSP hafif bir gerileme gösterirken MHP önemli bir çıkış yaptı; fakat bütün bu hareketler İl'in 8 milletvekilini CHP ve AP'nin 5/3 bölüşmelerinden başka sonuç vermedi.

3. 1981 seçimlerinde CHP'nin % 60'a kolayca tırmanacağı tahmin edilebilir. AP'nin üç milletvekilliğinden birini koparabilmek için MHP'nin hızlı gelişmesini sürdürmesi gerekiyor.

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	69.183	4	56.327	2	101.462	4
CHP	44.155	3	75.229	4	117.080	4
MSP			5.436		6.910	
MHP	8.893		13.673		23.897	
DP			30.028	1	5.793	
CGP	8.661		3.663		3.020	
TİP	2.461					
TBP	7.562		6.576		3.350	
MP	1.715		900			
YTP	759					
BAĞIMSIZ	409	-	-	-	24	-
İL TOP.	143.799	7	191.832	7	261.944	8

GENEL DEĞERLENDİRME

1. CHP hızlı bir gelişme ile birinci sıraya yükseldi ve 1969 da % 30.70 oy alırken 1977'de % 44.69'a ulaştı. Bu süreç içinde AP, % 48.11'den % 38.73'e indi, fakat tabandaki gücünü koruduğunu da gösterdi. 1973'deki DP bölünmesi parti için çok önemliydi, son seçimde bu tehlikenin önlendiği de anlaşıldı.

2. İki büyük parti çevresinde yoğunlaşma hareketi 1977'de biraz daha güçlendi. 1969'da oyların yaklaşık % 79'unu alan AP ve CHP, son seçimde % 83'e yükseldiler ve diğer partilere oldukça dar bir siyasal alan bıraktılar. Bölgede MSP hareketi gelişemedi. MHP, son iki seçimde oylarını % 7'den % 9'a çıkarmasına rağmen 1 milletvekilliği kazanamadı.

3. 1981 seçimlerinde CHP'nin % 50'ye ulaşması, kazanacağı milletvekilleri sayısında bir değişim yaratmıyacaktır. Ama AP'nin biraz gerilemesi ve MHP'nin biraz ilerlemesi yeni bir durum yaratabilecek, AP 1 milletvekili kaybederken MHP İçel'de 1 sandalyeye sahip olabilecektir.

ISPARTA

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	64.465	4	52.297	4	84.133	3
CHP	11.233		12.093		25.711	1
MSP			6.002		4.629	
MHP			1.326		3.743	
DP	-		9.702		1.121	
CGP	2.054		2.246		1.533	
TİP	780		-			
TBP	-		600			
MP	451					
YTP	339					
BAĞIMSIZ	-		-		-	-
İL TOP.	79.322	4	84.266	4	120.870	4

GENEL DEĞERLENDİRME

1. Bir başbakan çıkarmanın genel coşkusu içinde Isparta oylarının % 82.5'ini Adalet Partisi'ne vermişti 1969'da. Bunun yanında, Isparta - Afyon yöresinin, eski Demokrat Parti döneminde, başta Saidi Nursi hareketi olmak üzere tüm dinsel sömürü politikalarına en açık yerlerden biri olduğunu da unutmamak gerekiyor. Böyle bir siyasal ortamda CHP 1969'da ve 1973'de % 14 düzeyinin pek üstüne çıkamadı.

2. Son seçimde CHP'nin % 21 oy alabilmesi ve AP'nin % 70'e inmesi, seçmenlerin ülke çapındaki siyasal ve sosyal gelişmelerden etkilenmeğe başladıkları kanısını uyandırıyor. AP'nin halâ bu kadar güçlü kalabildiği bir yerde, CHP'de gelişmeğe başlayınca, MSP ve MHP için olanak kalmıyor. Son seçimde iki parti oyların sadece % 7'sini alabildiler ve bölgede bir umut besliyemiyeceklerini öğrendiler.

3. Dört milletvekilliğinin iki büyükler arasındaki 3/1'lik bölüşülmesi gelecek seçimlerde de değişmez görünüyor. İl'in milletvekili kontenjanının azalması AP'ye 1 sandalye kaybettirir, çoğalması 1 sandalye kazandırır.

İSTANBUL

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	286.844	17	290.763	11	434.879	13
CHP	203.309	12	499.225	20	891.772	27
MSP	-		85.454	3	101.078	3
MHP	15.509		18.786		41.261	1
DP	-		72.775	3	18.246	
CGP	13.882	-	28.728	1	15.342	
TİP	34.636	2			4.817	
TBP	17.216	1	15.155		21.521	
MP	16.275	1	3.875			
YTP	4.913				-	
BAĞIMSIZ	7.737		55.555		2.895	-
İL TOP.	600.339	33	1.020.316	38	1.530.966	44

GENEL DEĞERLENDİRME

1. CHP büyük merkezlerde çok hızlı bir gelişim gösterdi. 1969'da % 33.8 oy aldığı İstanbul'da son seçimde % 58'e ulaştı. AP de % 47.7'den % 28'e hızla düştü. Yeni politikalara yönelişin bu açık belirtisi, önümüzdeki seçimlerde CHP'nin % 60'ı kolayca aşacağı kanısını güçlendiriyor.

2. İstanbul, ülkenin oy potansiyelinin onda birine sahip en büyük seçim bölgesidir. Bu nedenle, oy oranları çok düşük olsa da, MSP'nin % 7 oyu 3 milletvekilliği kazanmasına, MHP'nin % 2.6 oyu da 1 milletvekilliği elde etmesine yetiyor. Büyük seçmen kitlelerinin içindeki küçük gruplar bile sayısal önem taşıyor.

3. İstanbul'da oyların % 58'ini kazanan CHP, miletvekillerinin % 61'ini elde etti. Oyların % 28'ini alan AP'nin hissesine ise % 29.5 milletvekili düştü. Buna karşın küçük partiler oylarının çok altında bir oranla parlâmentoya yansıdılar. Oyların % 7'sini alan MSP, 44 iskemlenin % 0.69'unu; (3 milletvekili) oyların % 2.6 sını alan MHP'de sandalyelerin % 0.22'sini (1 milletvekili) kazanabildiler. Bu sonuçlar, iki büyük partinin dışındaki küçük partilerin, gelecek seçimlerde oy oranlarını biraz daha arttırsalar da fazla şanslı olamıyacaklarını gösteriyor. CHP'nin gelişmesi ise AP nin sandalyelerini eksiltmekle sonuçlanacaktır.

İZMİR

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	206.198	11	199.971	8	288.645	8
CHP	136.071	7	224.332	9	383.333	11
MSP			21.333		21.389	
MHP	4.319		5.508		12.042	
DP			40.271	1	10.304	
CGP	15.050		12.051		7.603	
TİP	11.085				1.710	
TBP	6.234		3.142		2.309	
MP	4.201		1.456			
YTP	2.482					
BAĞIMSIZ	1.627		1.171		491	
İL TOP.	387.272	18	509.239	18	727.826	19

GENEL DEĞERLENDİRME

1. CHP, son üç seçim sürecinde hızlı gelişmeyle, % 35.1'den % 52.6'ya yükseldi. AP, % 52.71'den % 39.6'ya düştü, yani tam bir ters durum meydana geldi, roller değişti. Gelişmenin CHP yararına süreceği tahmin edilebilir. Fakat AP'nin de önemli bir seçmen tabanına sahip olduğu dikkatten uzak tutulamaz.

2. CGP ve AP bölünmelerinin izleri son seçimde iyice kayboldu. İki parti etrafındaki yoğunlaşma % 92 düzeyine ulaştı. Bu oran 1969'da % 88 idi. Üç seçim süreci içinde, diğer siyasal hareketler alanının iyice daraldığı görülebiliyor.

3. MSP, siyasal alana çıktıktan sonra, 1973'de % 4.2, son seçimde de % 3 oy toplayabildi, bu oranlar da 1 milletvekili çıkarmasına yetmedi. MHP hareketi ise üç seçimdir önemli bir sonuca varamadı, bir güç gösterisinde bulunamadı. Bu koşullar içinde, CHP gelişmesinin % 60'a doğru tırmanması, CHP ile AP arasında milletvekilliklerinin bölüşülmesini etkiliyebilir ve AP sandalyelerini eksiltebilir, ama MSP'ye 1 sandalye kazanma ümidini kolay kolay vermez.

KARS

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	67.614	5	26.262	1	38.848	2
CHP	52.368	4	79.510	5	110.826	5
MSP			13.563	1	20.831	1
MHP	9.142		4.385		17.470	
DP			23.406	1	7.821	
CGP	6.248		9.094		2.509	
TİP	13.003				951	
TBP			1.776			
MP	2.587					
YTP	3.804					
BAĞIMSIZ	2.678		16.790		10.161	-
İL TOP.	157.444	9	174.759	8	209.417	8

GENEL DEĞERLENDİRME

1. Kars'ta CHP hızla gelişti. 1969'da oyların % 33.3'ünü almıştı, 1977'de % 53 ile yarıyı geçti. AP ise, bu süreç içinde görülmemiş kayıplara uğradı. 1969'un % 43 oy alan en büyük partisi, DP bölünmesiyle 1973'de % 15'e düştü, fakat son seçimde de ancak % 18.5 oy alabildi. Böylece oy tabanında önemli kaymalar olduğu, sağ oyların MSP ve MHP'de umut aradığı da anlaşıldı.

2. Kars, AP'nin büyük parti olma niteliğini kaybetmek tehlikesiyle karşıkarşıya olduğu ender yerlerden biridir. MSP ve MHP oyları 1977'de AP'ye denk hale geldi. Her iki parti de Kars'ta gelişme içindeler ve AP seçmen tabanının mirasını paylaşma gayretindeler.

3. Önümüzdeki seçimlerde, % 60'a doğru tırmanan CHP yine 5 milletvekilliğini korur, fakat AP toparlanmazsa 1 milletvekiliğini MHP'ye kaptırabilir.

KASTAMONU

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	65.805	4	52.540	3	80.748	3
CHP	29.520	1	28.922	2	52.614	2
MSP			8.101		7.748	
MHP	6.696		9.144		13.277	
DP			14.101		4.000	
CGP	16.685	1	18.755	1	8.549	
TİP	3.177					
TBP						
MP	7.354		3.272			
YTP						
BAĞIMSIZ	971					
İL TOP.	130.208	6	134.835	6	172.184	5

GENEL DEĞERLENDİRME

1. 1969 - 1977 sürecinde AP oyları % 50.6'dan % 41.1'e düştü, fakat parti bölgede ağırlığını koruyor. CHP gelişmesi oldukça ağır. Üç seçim sürecinde % 22.7'den % 30.6'ya ulaşabildi. İki büyük parti de CGP ve DP bölünme hareketlerinden sarsıntı geçirdi.

2. Kastamonu'da küçük partilerin gelişebileceği oldukça uygun bir ortam var. Son iki seçimde MSP ve MHP toplam olarak yaklaşık % 13 oy aldılar. Bölgede MHP'nin gelişme şansı daha kuvvetli görünüyor. Ancak bu gelişme CHP'nin durumunu değiştirmez, eğer başarıya ulaşabilirse AP'nin üç milletvekilliğinden birine ortak olur.

KAYSERİ

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	74.107	4	45.373	3	76.448	3
CHP	30.020	2	38.731	2	75.204	3
MSP			27.383	1	21.672	
MHP	4.550		12.431		31.744	1
DP			8.578		2.113	
CGP	37.825	2	29.882	2	31.155	1
TİP	4.142				672	
TBP			1.533		859	
MP	2.933		1.120			
YTP						
BAĞIMSIZ			1.272	-	414	-
İL TOP.	153.578	8	166.303	8	240.281	8

GENEL DEĞERLENDİRME

1. CGP hareketinin, yani partinin sola açılmasına karşı çıkan siyasal bölünmenin liderinin memleketiydi Kayseri ve 1969 seçimlerinden beri tabandaki bölünme iyice onarılamamıştır. Buna rağmen CHP 1969'da oyların sadece % 20'sini alırken, son seçimde % 31.3'e hızlı bir yükseliş yapmıştır. Bu süreçte AP'de % 48.2'den % 31.8'e düşünce, iki büyük partinin güçleri denk hale gelmiştir. Bu denge, iki nedenden CHP yararına bozulacaktır. Birincisi, CGP oylarının Kayseri'de % 24.6'dan % 13'e kadar düşmesidir; ikincisi de Kayseri'de MSP ve MHP hareketinin yaklaşık % 22'lik bir güce kavuşmuş olmasıdır. CHP tabanı genişlerken, AP tabanı daralmaktadır.

2. MSP'nin hızlı gelişmesi yavaşladı, 1973'de % 16.5 oy alırken son seçimde % 9'a düştü. Buna karşın, MHP, % 7.5'den % 13'e yükseldiği için 1 milletvekilliğini MSP'den aldı. Öyle görünüyor ki, önümüzdeki seçimlerde CGP'nin 1 milletvekilliğini koruması çok güç olacak; ondan boşalan yeri de güçlü bir olasılıkla CHP ya da MSP alabilecek.

KIRKLARELİ

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	33.554	3	35.141	1	52.747	1
CHP	21.704	1	36.594	2	55.127	2
MSP			2.179		1.602	
MHP	530		1.217		1.157	
DP			6.432		1.758	
CGP	3.337		2.107		1.146	
TİP	3.839					
TBP						
MP	1.860					
YTP						
BAĞIMSIZ	6.058	-	13		10	-
İL TOP.	70.882	4	83.677	3	113.607	3

GENEL DEĞERLENDİRME

1. CHP'nin hızla geliştiği, AP'nin de gücünü koruduğu bir seçim bölgesidir Kırklareli. CGP ve DP bölünme hareketleri bölgede önemli bir sonuç yaratmamış, üç seçim süreci içinde büyük partiler etrafındaki yoğunlaşma artmıştır. 1969'da iki büyük partinin aldığı toplam oy % 78 iken, son seçimde % 93 olmuştur. Diğer partiler için bu ölçüde daralan bir siyasal ortamda, doğal olarak, MSP de MHP de başarısız kalmışlardır.

2. CHP oyları, 1969 - 1977 sürecinde % 30.61'den % 48.52'ye kadar fırlamıştır. AP oyları da % 47.33'den % 46.42'ye küçük bir düşüş kaydetmiş, daha açık bir deyimle, durgun bir dönem geçirmiştir. Son iki seçimde de AP'den fazla oy alan CHP, önümüzdeki seçimlerde de % 50'yi kolayca aşabilecek bir canlılık göstermektedir. Bu sonuç, üç milletvekilliğinden ikisinin CHP'de kalması anlamına gelmektedir. Durumda bir değişiklik beklenmiyecektir.

KIRŞEHİR

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	14.493	1	8.055	1	14.527	1
CHP	11.934	1	17.757	2	32.320	2
MSP			7.907		8.468	
MHP	965		4.295		10.120	
DP			7.249		4.584	
CGP	1.725		3.526		1.009	
TİP	1.100					
TBP						
MP	21.075	1	3.068			
YTP						
BAĞIMSIZ	380	-	5.316			
İL TOP.	51.672	3	57.173	3	71.028	3

GENEL DEĞERLENDİRME

1. Bölükbaşı'nın liderliğindeki MP, eski Demokrat Parti dönemindeki sağ bölünmenin geleneğini sürdürerek AP'ye Kırşehir'de gelişme olanağı vermedi. 1969'da % 28.04 oy alan AP, 1973 de DP bölünmesiyle % 14.1'e kadar düştü ve son seçimde % 20.45 lik bir sonuç aldı. Oysa CHP bu süreçte % 23.09'dan % 45.50'ye kadar yükseldi.

2. Sağdaki yeni parti hareketleri, AP'nin durumunu daha da sarsacak gibi görünüyor. MSP, yaklaşık % 12'lik, MHP % 14.34 lük siyasal güçleriyle daha şimdiden sağ seçmen tabanını ikiye böldüler. CHP'nin kolaylıkla % 50'yi aşabileceği gelecek seçimlerde, MHP gelişmesi bu hızla sürerse AP elindeki 1 milletvekilliğini de kaçırabilir.

KOCAELİ

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	52.671	3	41.474	2	75.193	2
CHP	33.194	1	43.128	2	82.278	3
MSP			23.247	1	19.951	
MHP	1.389		1.478		3.387	
DP			12.166		4.082	
CGP	3.543		4.576		2.021	
TİP	1.914				434	
TBP	1.360		1.008		538	
MP	5.903		548			
YTP	424					
BAĞIMSIZ	212	-	558			
İL TOP.	100.610	4	128.233	5	187.886	5

GENEL DEĞERLENDİRME

1. CHP iki seçimdir AP'den daha fazla oy alıyor. 1969'da AP oyların % 52.35'ini, CHP % 32.99'unu alırdı. Son seçimde AP % 40.02'ye düştü ve CHP % 43.79'a ulaştı.

2. MSP, 1973'de oyların % 18.12'sini alarak 1 milletvekilliği kazanmıştı. 1977'de % 10.61'e düştü ve bu 1 sandalye kazanmasına yetmedi. AP'nin DP bölünmesiyle sarsıldığı 1973'e göre 1977 de oldukça başarılı olması, Kocaeli'de küçük partiler oy tabanını hayli küçültmüşe benziyor. MHP bir varlık gösteremiyor, DP ve CGP hareketleri iyice sönmüş bir görüntü veriyor ve oylar iki büyük parti etrafında % 84 gibi yüksek bir oranda yoğunlaşıyor. Böylece, İl'in 5 milletvekilliği CHP 3, AP 2 şeklinde bölüşülüyor. Birinci sıraya yükselen parti 1 fazla milletvekilliği kazanma şansını elde ediyor.

3. Bu sonucun değişebilmesi için, MSP'nin AP'ye zarar verecek ölçüde önemli bir gelişme dönemine girebilmesi gerekiyor. CHP'nin kolayca % 50'ye doğru tırmanabileceği bir ortamda, gücünü az zararlarla koruyabilen bir AP'ye karşı MSP'nin gelişme şansı çok az.

KONYA

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	144.151	9	48.294	2	132.232	5
CHP	63.170	4	74.869	4	147.126	5
MSP			59.242	3	92.694	3
MHP	8.728		14.332		50.056	2
DP			120.470	6	27.002	1
CGP	31.139	2	34.390	1	19.896	
TBP						
TİP	5.591					
MP	13.178		3.864			
YTP	1.885					
BAĞIMSIZ	22.926	1	1.643	-	362	-
İL TOP.	290.775	16	358.059	16	469.368	16

GENEL DEĞERLENDİRME

1. Konya, siyasal oluşmalara çok açık bir seçim bölgesidir. CHP ve AP içindeki bölünmelerden doğan siyasal örgütler (DP ve CGP) halâ güçlü kalabilmişlerdir. Bağımsız bir aday (Erbakan), 1969'un iktidarda ve çok güçlü partisi AP'ye karşı orada seçim kazanabilmiştir. 1969'da iki büyük parti etrafında % 71 oranında oylarını yoğunlaştıran seçmenler, bir seçim sonra, 1973'de sadece % 34 oy vermişlerdir. Özellikle sağda siyasal tercihleri hızla değişebilen bir siyasal yapıya sahiptir Konya.

2. Sağdaki bu dalgalanmalar içinde, bir de CGP bölünme olayını yaşayan CHP, yine de hızlı sayılabilecek bir gelişme gösterebilmiş, üç seçim sürecinde oylarını % 21.72'den % 31.34'e yükseltmeyi başarmıştır. Böylece bölgede en fazla oy alan parti olmuştur. DP'nin halâ 1 milletvekili çıkaracak % 5.7'lik bir gücü olmasına karşın AP kendini toparlayabilmiş ve % 28 oy alabilmiştir. 1969'un % 49.5'inden çok aşağılardadır bu oran, ama 1973 ün % 13.5'ine göre, hızlı bir çıkıştır.

3. Konya'da MSP ve MHP hareketleri gelişmekte ve bölge-

nin geniş seçmen tabanında % 30'luk bir dilimi paylaşmaktadırlar. MSP, 1973'de oyların % 16.5'i ile 3 milletvekilliği, 1977'de de % 19.7 oy oranıyla ayni sayıda sandalye kazanmıştır. Ülke çapındaki gerilemesine karşın Konya'da ilerlediği görülmektedir. MHP ise 1977'de büyük bir sıçrayışla % 10.6 oy oranına ulaşmış ve iki milletvekilliği kazanmıştır.

4. Konya büyük bir merkezdir. Seçmeninin geleneksel yapısı, ülkenin sosyal ve ekonomik değişiminden etkilenmekte; CHP nin pek hızlı olmayan ama sürekli olan gelişmesine paralel olarak sağ oylar tabanında bir arayış, yeni örgütlenmelere gidiş, toplumcu politikalarla ilgileniş hareketleri görülmektedir. Böyle bir ortamda CHP bölgede 1 fazla sandalye kazanabilme şansını sağ oyların sağ partiler arasındaki dağılım oranlarında arayabilir. Fakat AP'nin sandalyelerini koruyabilmesi, gelişen MSP ve MHP karşısında güçleşmektedir.

KÜTAHYA

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	72.406	5	53.824	3	117.478	4
CHP	25.440	1	21.734	1	44.827	1
MSP			17.874		13.491	
MHP	4.095		4.194		9.498	
DP			18.234	1	3.076	
CGP	5.787		6.138		3.683	
TİP	1.494					
TBP	3.552		1.782			
MP	4.673		1.267			
YTP						
BAĞIMSIZ	1.208	-	55	-	437	-
İL TOP.	118.655	6	125.102	5	192.490	5

GENEL DEĞERLENDİRME

1. CHP Kütahya'da gelişemiyor. 1969'da oyların % 21.4'ünü alırdı, son seçimde % 23.3 oy aldı. Buna karşın AP büyük gücünü koruyor. 1973 DP bölünmesi hareketini son seçimde etkisiz hale getirdikten sonra yeniden % 60'a yükseldi.

2. MSP, 1973'de oyların % 14.2'sini alarak şanslı bir başlangıç yapmıştı, fakat 1977 sonuçları partinin % 7 düzeyindeki oy tabanıyla umutlarını yitirdiğini gösteriyor. MHP % 5'in üzerine çıkamadığı için zaten ümit beslemiyor.

3. Son seçimde AP 4, CHP 1 milletvekili kazandı Kütahya'da. Bu sonuç kolay değişeceğe benzemiyor. Değişebilmesi için, AP'nin % 50'ye doğru düşmesi ve CHP'nin % 30'a doğru yükselmesi gerekiyor. O zaman AP'nin kaybettiği 1 sandalyeyi CHP kazanabilecektir. Ama bu, CHP'nin son 8 yıldaki durgunluğu içinde sadece sürpriz olarak düşünülebilir.

MALATYA

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	19.172	1	20.224	1	32.247	1
CHP	54.874	3	64.422	4	99.107	4
MSP			29.138	1	38.516	1
MHP	3.579		2.688		17.371	
DP			6.644		2.117	
CGP	3.074		7.046			
TİP	6.952					
TBP	15.592	1	2.700			
MP	648					
YTP	2.086					
BAĞIMSIZ	26.647	1	13.369		76	
İL TOP.	132.624	6	146.231	6	189.419	6

GENEL DEĞERLENDİRME

1. Malatya'da AP üçüncü sıranın üstüne çıkamadı. 1969'da % 14.4, 1973'de % 13.8 ve 1977'de % 17 oy düzeyinde kaldı. CHP ise, hızlı sayılabilecek bir gelişme ile ayni süreçte % 41.3'ten % 52.4'e yükseldi. CHP gelişmesi sağ oy tabanını daraltmakta ve bu tabandaki hareketleri hızlandırmaktadır. MSP son iki seçimdir % 20'lik bir oy düzeyinde AP'den daha güçlü bir parti görünümü veriyor. MHP önemli bir sıçrayış yaptı ve oylarını % 1.8 den % 9'a çıkardı. Ancak partinin 1 milletvekilliği kazanacak duruma gelmesi kolay değil. Önümüzdeki ilk seçimde kolayca % 55'i aşacak bir CHP'nin daralttığı sağ oylar tabanında, AP ve MSP'nin birer sandalyeyi korumaları daha büyük bir olasılık taşıyor. Malatya'da sandalyelerin dağılımında bir değişiklik beklenmiyor.

MANİSA

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	130.828	8	110.351	5	176.967	6
CHP	63.356	3	81.966	3	140.668	4
MSP			24.140	1	18.840	
MHP	4.832		7.662		13.605	
DP			28.332	1	8.373	
CGP	9.059		4.897		3.843	
TİP	5.334				1.293	
TBP	5.507		1.646			
MP	6.916		1.387			
YTP						
BAĞIMSIZ	538		373		249	
İL TOP.	226.370	11	260.759	10	363.838	10

GENEL DEĞERLENDİRME

1. Adalet Partisi, çok güçlü olduğu bu bölgede önemli kayıplara uğradı ama yine de son seçimde % 48.63'lük bir güç ortaya koydu. (1969'da % 57.79 oy almıştı). CHP ise ayni süreçte oylarını % 27.98'den % 38.66'ya çıkararak AP ile arasındaki farkı önemli ölçüde azalttı. Manisa'da da oylar iki büyük parti etrafında yoğunlaşmaktadır ve 1969'da oyların % 85 - 86'sını alan büyükler, orantı değişikliklerine rağmen yine % 87 dolayında oy alabilmişlerdir.

2. Bu nedenle, diğer partilere son derece sınırlı bir oy tabanı kalmaktadır. 1973'deki DP bölünmesiyle bozulan dengeden de faydalanan MSP, oyların % 9'unu alarak 1 milletvekilliği kazanmıştı. Son seçimlerde MSP % 5, MHP % 3.7 oy alabildiler. Bir seçim öncesi DP ve MSP'ye giden sandalyeleri iki büyükler eşit şekilde paylaştılar. Önümüzdeki ilk seçimlerde AP biraz geriler ve CHP de % 45'e doğru tırmanırsa, denge (5/5) olarak sağlanabilir, AP'nin kaybedeceği 1 milletvekilliğini CHP kazanabilir.

K. MARAŞ

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	38.419	3	27.774	1	57.260	2
CHP	21.126	2	51.043	3	74.283	3
MSP			41.454	2	33.772	1
MHP	1.469		8.669		33.470	1
DP			16.776	1	5.397	
CGP	4.734		3.133		1.657	
TİP	2.230					
TBP	7.478					
MP	5.928					
YTP	289		2.825			
BAĞIMSIZ	38.319	1	3.432			
İL TOP.	119.992	6	155.106	7	216.000	7

GENEL DEĞERLENDİRME

1. DP bölünmesiyle 1973'de % 18'e kadar düşen AP, son seçimlerde % 26.5 oy aldı. (1969'da % 32 idi). CHP ise, 1969'un % 17.60'lık düzeyinden 1973'de % 33'e ulaşarak birinci sıraya yükseldi; 1977'de de % 34.39 oyla yine ön sıradaki yerini korudu.

2. Siyasal tercihleri değişebilen bir yapısı vardır Maraş'ın. 1973'de MSP'ye oylarının 26.9'unu vererek ona iki sandalye kazandırttılar. Bağımsız bir aday Maraş'ta seçim kazanabilir. Önümüzdeki seçimlerde CHP % 40'a doğru tırmansa bile, geriye kalan geniş siyasal ortamda sağ partiler (AP, MSP ve MHP), birbirlerini etkileyerek varlıklarını sürdürecekler ve 7 milletvekilliğinden dördünü son seçimde olduğu gibi, AP 2, MSP 1, MHP 1 şeklinde paylaşacaklardır. MHP gelişmesi MSP'yi önemli ölçüde geriletirse, bundan her halde AP şanslı çıkacaktır.

MARDİN

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	37.667	2	25.853	1	30.385	1
CHP	16.558	1	24.417	1	39.008	2
MSP			16.694	1	42.751	2
MHP	248		622		252	
DP			24.213	1	1.011	
CGP	11.057		14.261	1	13.643	
TİP	317					
TBP						
MP	944					
YTP	16.598	1				
BAĞIMSIZ	53.643	2	31.793	1	56.908	1
İL TOP.	137.660	6	137.853	6	183.958	6

GENEL DEĞERLENDİRME

1. Mardin, siyasal tercihlerini adayların kişiliğine göre değiştiren, sert tepkileri olan, seçmenlerinin büyük çoğunluğu sağ partilere yönelik bir seçim bölgesidir. Feodal ilişkilerin güçlü olduğu siyasal yapı büyük partiler etrafında yoğunlaşmaz. AP ve CHP, 1969'da oyların % 39.3'ünü, 1973'de ve 1977'de de % 37'sini alabilmişlerdi. Bu süreç içinde AP % 27.3'ten % 16'ya düştü ve CHP % 12'den % 21'e yükseldi. Çok ağır ve yetersiz olmasına karşın bu gelişme CHP'ye 2 milletvekilliği sağlıyabiliyor.

2. Bölgenin özelliği nedeniyle, bağımsızlar ve yeni partiler şanslı olabiliyorlar. MSP'nin en büyük gelişme gösterdiği yer Mardin'dir. 1973'te oyların % 12'sini ve son seçimlerde de % 25'ini aldı. Böylece birinci sıraya yükseldi. MHP ise bir varlık olabilmekten çok uzak. Bölgenin değer yargılarına göre yapılan politikaların kolayca dilimlere ayırabildiği gelenekçi bir ortamda CHP nin sandalye sayısını arttırabilmesi hayli zor.

MUĞLA

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	61.482	3	45.725	2	86.667	2
CHP	32.340	2	44.489	2	73.105	2
MSP			4.584		3.849	
MHP	1.767		1.544		2.908	
DP			23.212	1	3.380	
CGP	8.983		6.502		2.023	
TİP	1.766				489	
TBP	1.240					
MP	823					
YTP	530					
BAĞIMSIZ	1		191			
İL TOP.	108.932	5	126.257	5	172.421	4

GENEL DEĞERLENDİRME

1. 1977 seçimlerinde il kontenjanının 1 milletvekili azalması AP'nin zararına oldu. İki büyük parti etrafında yoğunlaşan oylar, birinci sırada olana 1 milletvekili kazandırabilecekti. 1973 DP bölünmesiyle oyları % 36 düzeyine inen AP, son seçimde tabandaki çatlamayı tamir ederek yeniden % 50.3'e yükselmişti. Bu sonuç, partinin Muğla'da gücünü koruduğunu göstermektedir. (1969'da % 56.3 oy almıştı.)

2. Bir diğer olay da CHP'nin önemli bir gelişme göstermesidir. 1969'da oyların % 29.68'ini alan parti son seçimde % 42.39'a yükselerek AP ile arasındaki farkı kapattı ve önümüzdeki ilk seçimde AP'den daha fazla oy alabileceği kanısını da güçlendirdi. Ancak böyle bir olasılık da sonucu değiştirmeyecek, 4 milletvekilliği iki büyükler arasında eşit şekilde bölüşülecektir. Tüm oyların % 93'ünü alan iki büyük parti dışında diğerlerine umut verebilecek bir oy tabanı kalmamaktadır. Muğla'da MSP ve MHP'nin umudu yoktur.

MUŞ

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	6.368		6.609		15.115	1
CHP	10.419	1	12.208	1	13.776	1
MSP			10.383	1	15.079	1
MHP			322		190	
DP			4.260		548	
CGP	3.227		4.538		286	
TİP	2.282					
TBP			163			
MP	276					
YTP	8.814	1				
BAĞIMSIZ	30.440	1	31.932	1	39080	
İL TOP.	61.826	3	70.415	3	84.064	

GENEL DEĞERLENDİRME

1. Siyasal yapısı iki büyük parti etrafında yoğunlaşamamış seçim bölgelerinden biridir Muş. 1969'da AP ve CHP'ye verilen toplam oylar % 27 idi. Son seçimde, AP'deki gelişme ile ancak % 34.4'e çıkabildi. Bu nedenle, feodal ilişkilerin egemen olduğu siyasal yapı, yeni partileri ve kişileri tercih edebiliyor, onlar için geniş bir siyasal taban var.

2. Son 8 yıl içinde CHP % 16 - 17 arasında saplanıp kaldı. AP ise, diğer bölgelerin aksine geliştiği Muş'ta ancak % 18 düzeyine varabildi. Geniş sağ seçmenler tabanında son iki seçimde yeni bir parti MSP, büyük bir kitleyi sürüklüyor. Ülke çapında gerilemesine rağmen MSP Muş'ta ilerledi ve AP ile başabaş bir seçim çıkardı. MHP'nin çevrede hiç şansı yok. Yeni oluşum, sağda, MSP etrafında.

3. Yeni bir seçimin bugünkü dengeyi büyük ölçüde bozabileceği düşünülemez. Aday seçiminde çevrenin büyük bir tepkisi yaratılmazsa, 3 sandalye yine AP, CHP ve MSP arasında paylaşılır.

NEVŞEHİR

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	30.639	2	21.424	1	34.841	2
CHP	11.422	1	15.723	1	29.074	1
MSP			11.161	1	8.344	
MHP	698		3.401		9.291	
DP			3.165		1.320	
CGP	2.390		2.913		1.278	
TİP	1.058					
TBP						
MP	11.197		2.136			
YTP						
BAĞIMSIZ			649		54	
İL TOP.	57.324	3	60.572	3	84.202	3

GENEL DEĞERLENDİRME

1. CHP, 1969'un yaklaşık % 20'sinden son seçimde % 34.52 ye kadar oy tabanını geliştirdi. Adalet Partisi de % 53.45'ten % 41.37'ye kadar düşünce, iki büyükler arasındaki oy farkı çok azaldı. Gelecek seçimlerin CHP'yi birinci sıraya yükseltmesi olanağı belirdi. Ama bölgede AP'nin halâ etkin bir gücü var.

2. MSP, 1973 seçimlerinde % 18.41'lik önemli bir güç kazandığı halde bunu sürdüremedi ve Nevşehir'de son seçimlerde iki büyük partiye doğru bir akım oldu, MSP % 9.1 düzeyinde kaldı. MHP ise birdenbire % 11'e sıçrayıverdi. Fakat bu hareketler, 3 sandalyeye sahip Nevşehir'de durumu değiştirebilecek güce varamadı. Birinci sıraya yükselen büyük parti, 1977'de olduğu gibi 1981'de de iki sandalye kazanacaktır ve gelişme grafikleri önümüzdeki seçimler için CHP'nin şansını daha yüksek göstermektedir.

NİĞDE

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	45.520	3	27.411	2	54.801	2
CHP	24.853	2	24.259	1	50.932	2
MSP			12.337		13.546	
MHP	10.061		9.688		18.928	1
DP			26.164	2	4.520	
CGP	8.969		8.526		2.912	
TİP	2.525					
TBP						
MP	5.416					
YTP	1.583					
BAĞIMSIZ			15		-	-
İL TOP.	99.072	5	108.400	5	145.139	5

GENEL DEĞERLENDİRME

1. DP hareketinin yarısını kopardığı AP tabanı 1973 seçimlerinde onarılmış görünüyor. Parti, 1969'da oyların % 45.97'sini alıyordu. 1973'de % 25.28'e hızla düştü ve 1977'de yeniden % 37.62 düzeyine doğru tırmandı. CHP ise sağlıklı bir gelişme içinde. Son üç seçim sürecinde, % 25.10'dan % 35.10'a çıktı ve AP ile arasında çok az bir fark kaldı. Bu dengenin önümüzdeki ilk seçimde CHP yönünde bozulabileceği düşünülebilir.

2. Sağ oylar tabanında MSP ve MHP örgütlenmesi önemli. İki parti geçen seçimde yaklaşık, oyların % 20'sini alıyorlardı, son seçimde % 22'sini aldılar. MSP biraz geriledi ve MHP % 13'e yükselerek 1 milletvekilliği kazandı.

3. Bugünkü denge kolay kolay bozulmayacak. MSP ve MHP hareketleri birbirini daha fazla etkilerse, bundan, birinci sıraya yükselen büyük parti yararlı çıkabilir ve üçüncü milletvekilliğini de kazanabilir.

ORDU

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	43.262	4	26.474	2	64.352	3
CHP	47.521	4	50.188	3	102.929	4
MSP	-		12.183		17.226	
MHP	7.692		8.454	-	20.877	
DP			35.891	2	6.193	
CGP	10.510		5.708		3.887	
TİP	2.362					
TBP	5.070		1.538			
MP	1.824					
YTP	1.415					
BAĞIMSIZ	24.266		27.379	1		
İL TOP.	143.922	8	167.935	8	217.097	7

GENEL DEĞERLENDİRME

1. CHP'nin hızlı bir gelişim gösterdiği, AP'nin de % 30 dolaylarında kaldığı bir seçim çevresidir Ordu. İki büyük parti etrafındaki yoğunlaşma hareketi son üç seçimlik dönemde, CHP'nin % 47.41 düzeyine yükselmesiyle çok artmıştır. 1969'da oyların % 63'ünü alan iki parti son seçimde % 77'ye ulaşmışlardır ve diğer partiler için siyasal alan önemli şekilde küçülmüştür.

2. Ordu'da DP hareketi Adalet Partisinin tabanında büyük bir yara açmıştı ve parti 1973 seçimlerinde % 15.80'e kadar düştü. Oysa DP oyların % 21.42'sini almayı başarmıştı ayni seçimde. 1977'de yeniden yaklaşık % 30 düzeyine çıkarak toparlanan AP, 7 milletvekilliğini CHP 4, AP 3 şeklinde paylaştı. MSP ve MHP gelişmeleri, onlara 1 sandalye kazandırabilecek düzeye varamadı.

3. 1973'de oyların % 12.31'ini alan MSP ve MHP, son seçimde % 17.54'e eriştiler. MSP çok yavaş, MHP daha hızlı bir gelişim gösterdi. Sağ oy tabanındaki bu gelişme, önümüzdeki seçimlerde AP'nin 1 milletvekilliğine mal olabilir. 1 sandalye için MHP'nin şansı daha büyük görünüyor.

RİZE

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	45.396	3	29.303	1	55.865	2
CHP	24979	1	30.613	2	39.111	2
MSP			21.614	1	15.095	
MHP	2.722		2.244		7.374	
DP			12.164		2.404	
CGP	3.680		2.138		2.148	
TİP	1.130					
TBP						
MP	7.779		470			
YTP						
BAĞIMSIZ	179	-		-	121	-
İL TOP.	85.864	4	98.546	4	122.118	4

GENEL DEĞERLENDİRME

1. AP ağır bir gerileme, CHP ağır bir ilerleme gösteriyor Rize'de. AP 1969 - 1977 döneminde % 52.9'dan % 45.75'e düştü; CHP de % 29.11'den % 32.03'e yükseldi. 1973'de DP bölünmesi AP'yi önemli şekilde etkiledi. Sağdaki bu parçalanma döneminde MSP % 21.94'lük önemli bir güçle siyasal hayata girdi ve 1 milletvekilliği kazandı. 1977'de AP tabanındaki bütünleşme hareketi MSP hareketini geriletti. MHP ise % 6'dan ileriye gidemedi. Böylece İl'in 4 milletvekilliği iki büyük parti arasında eşit olarak bölüşüldü.

2. AP'nin gücünden pek kaybetmiyeceği, CHP'nin de bundan sonra daha hızlı gelişebileceği düşünülebilir Rize'de. Oyların % 80'ini kontrol edebilen ve aralarında da büyük oy farkı olmayan iki büyük parti, önümüzdeki seçimlerde de 4 milletvekilliğini eşit şekilde paylaşırlar. İl'in kontenjanının 3 milletvekilliğine düşmesi CHP'ye 1 sandalye kaybettirir.

SAKARYA

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	64.263	4	39.928	2	86.124	3
CHP	34.240	2	33.705	2	70.233	2
MSP			24.792	1	20.689	
MHP	3.940		3.350		8.082	
DP			28.441	1	6.255	
CGP	5.561		4.622		2.655	
TİP	1.825					
TBP						
MP	4.115		870			
YTP	789					
BAĞIMSIZ	5.391		747	-	352	
İL TOP.	120.124	6	136.455	6	194.390	5

GENEL DEĞERLENDİRME

1. 1969 seçimlerinde iki büyük parti oyların % 82'sini almışlardı, son seçimde de % 81 dolayında oy aldılar. AP % 53.50 den % 44.30'a düştü, CHP de % 28.50'den % 36.12'ye çıktı. İki büyük parti de tabanda güçlü ve diğer partilere çok sınırlı bir oy tabanı kalıyor. AP, 1973'deki DP bölünmesinin sarsıntısından kurtuldu. CGP bölünmesi CHP üzerinde derin bir etki yapamamıştı, sağ seçmenler tabanının sosyal ve ekonomik olaylardan etkilenmesi CHP gelişmesini bundan böyle daha da hızlandıracak kanısını veriyor.

2. MSP, 1973'de % 18.16 oy aldı, fakat ertesi seçimde % 10.64'e düştü. MHP gelişmesi, siyasal bir güç olarak hesaba katılması olasılığından uzak. 5 milletvekilliği oyların büyük çoğunluğunu alan iki parti arasında 3/2 şeklinde bölüşülüyor. Bu durumun ters dönmesi, CHP'nin birinci sıraya yükselmesine bağlı.

SAMSUN

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	114.073	6	93.822	4	142.106	5
CHP	84.191	5	75.296	4	132.905	5
MSP			32.872	1	19.955	
MHP	4.064		4.694		12.068	
DP			25.161	1	5.841	
CGP	7.852		6.481		5.567	
TİP	3.914				874	
TBP	6.710		3.261		1.159	
MP	3.973		1.680			
YTP						
BAĞIMSIZ	4.677		1.736		2.059	
İL TOP	229.461	11	245.003	10	322.534	10

GENEL DEĞERLENDİRME

1. Samsun'da iki büyük parti oyların % 85'ini aldılar son seçimde. 1969'da % 86 alırlardı. AP % 49.72'den % 44'e kadar düştü, CHP de % 36.70'den % 41.21'e çıktı. İki parti denk güçler haline geldiler. 1973 DP sarsıntısını geçirdikten sonra AP yine gücünü topladı. Fakat önümüzdeki ilk seçimlerde birinci sırayı CHP ye kaptırması büyük bir olasılık içinde görünüyor.

2. MSP, 1973'de % 13.41'lik gücüyle ilgiyi çekmişti. Son seçimde % 6.18'e düştü. MHP ise önemli bir gelişme ortamı bulamıyor. Son seçimde % 3.74 oy aldı. Bu koşullar içinde, Samsun'daki siyasal dengenin bozulacağı pek düşünülemiyor. Belki CHP birinci sıraya geçecek, fakat 10 milletvekilliği eşit olarak bölüşülecektir. İkinci sırada kalacak partiden 1 milletvekilliğini alabilmesi için MSP'nin yaklaşık % 10 oya ulaşması gerekecektir.

SİİRT

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	19.225	1	14.515	1	20.422	1
CHP	14069	1	12.576	1	18.907	1
MSP			8.349		26.074	1
MHP			499		709	
DP			9.715		454	
CGP	11.839	1	21.064	1	572	
TİP	911					
TBP						
MP	407					
YTP	18.363	1				
BAĞIMSIZ	11.082		21.616	1	51.474	1
İL TOP.	75.904	4	88.334	4	118.612	4

GENEL DEĞERLENDİRME

1. Bölge, feodal ilişkilerin güçlü olarak sürdüğü bir siyasal yapıya sahip. Siyasal tercihler hızla değişebiliyor, bağımsız adaylar ve yeni partiler seçim kazanabiliyorlar. 1969'dan beri Yeni Türkiye Partisi, Cumhuriyetçi Güven Partisi, Demokratik Parti gibi küçük partiler iki büyük partiyi aşan ya da o düzeyde oylar alabildiklerini gösterdiler. İki büyük partinin etrafındaki oy yoğunlaşması son sekiz yıldır % 44'ü aşamadı ve 1977'de % 33'e kadar düştü.

2. Son seçimlerde MSP en fazla oyu aldı (% 21.98). CHP yaklaşık % 16, AP % 17.21 oylarla birer milletvekilliği kazandılar. CHP'nin gelişemediği, sağ partilerin de birbirleriyle çekiştikleri Siirt'te çevre politikacılarının kişilikleri önem taşıyor. Her seçimde kazanma şansı olabilen bağımsız adayı da kendine çekebilen parti, diğerlerinden 1 milletvekili fazla çıkarabilir.

SİNOP

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	24.817	2	17.739	1	36.187	1
CHP	17.972	1	22.129	2	41.989	2
MSP			5.504		7.344	
MHP	2.475		3.252		3.903	
DP			9.672		2.980	
CGP	3.908		3.152		2.635	
TİP	3.094					
TBP						
MP	13.547	1	9.581			
YTP	914					
BAĞIMSIZ	-	-	836	-	-	-
İL TOP.	66.727	4	71.865	3	95.038	3

GENEL DEĞERLENDİRME

1. CHP önemli gelişme gösterdi, AP'de 1969'a oranla gerilemedi, küçük bir ilerleme yaptı. Üç seçim sürecinde CHP, % 26.94 ten % 44.19'a yükseldi. Birinci sırada olmak CHP'ye üç milletvekilliğinden ikisini kazandırıyor. AP, 1969'da % 37.20 oy alıyordu, son seçimde % 38.09 düzeyine çıktı. Bu sonuç, 1973'deki DP bölünmesinin zararlarının giderildiğini gösteriyor. İkinci sırada kalmak AP'ye ancak 1 milletvekilliği kazandırabiliyor.

2. 1969'da iki büyük parti oyların % 64'ünü alabiliyordu ve diğer partilere oldukça geniş bir siyasal alan kalıyordu. MP, böyle bir ortamda oyların % 20.30'unu alarak 1 milletvekilliği kazandı. Fakat 1973'ten sonra İl kontenjanının 4'ten 3'e inmesi ve son seçimde iki büyük parti etrafındaki yoğunlaşmanın artması (% 82) diğer partilere dar bir gelişme alanı bıraktı. MSP ve MHP bu alanda büyüme olanağı bulamadı. CHP'nin önümüzdeki seçimlerde de % 50 dolayında oylarla 2 sandalyeyi koruyacağı, sonucun değişmiyeceği söylenebilir.

SİVAS

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	53.326	4	32.437	2	58.044	2
CHP	56.090	4	63.259	3	106.082	4
MSP			49.532	3	34.701	1
MHP	11.400		8.629		32.535	1
DP			12.845		3.353	
CGP	5.520		3.652		3.423	
TİP	5.428					
TBP	30.395	2	20.870	1	8.962	
MP	7.400					
YTP	3.547					
BAĞIMSIZ	9.116		1.153		9	
İL TOP.	182.042	10	192.377	9	247.113	8

GENEL DEĞERLENDİRME

1. Sağ oylar tabanında seçmenlerin bir arayış içinde oldukları Sivas'ta da açık olarak görülüyor. AP hiç bir zaman % 30'un üzerine çıkamıyor. Son seçimlerde % 23.49'da kaldı. 1969'da Türkiye Birlik Partisi dinsel politika tepkileriyle % 16.70'lik bir kitleyi kendine çekmişti. 1973'te % 10.84'e düştü, 1977'de de eridi. (% 3.62). 1973'te DP bölünmesi oldukça önemliydi. Daha önemlisi, MSP'nin AP'yi de geçen bir oy gücüyle (% 25.74) sahneye çıkışı idi. Son seçimler, AP dışındaki sağ oluşumun MHP'yi üç misli bir büyük hızla % 13.16'lık bir güç haline getirdiğini, buna karşın MSP'nin % 14.04 düzeyine indiğini gösterdi. İki küçük parti de birer milletvekilliği kazandılar.

2. Şehirleşme oranının Sivas'ta düşük oluşu nedeniyle İl'in kontenjanı son 8 yılda 10'dan 8'e düştü. Oyları gelişen ve önümüzdeki seçimde de % 50'ye yaklaşacağı tahmin edilen CHP için 4 sandalye garantili görünüyor. MHP'nin MSP ve AP zararına gelişmesi MSP'yi etkiler ve 1 sandalyeyi MHP'ye kaptırabilir.

TEKİRDAĞ

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	40.970	2	36.861	2	37.551	2
CHP	20.917	1	31.558	2	61.468	2
MSP			3.008		3.269	
MHP	892		1.696		1.713	
DP			7.717		2.184	
CGP	17.030	1	10.967		4.097	-
TİP	3.378					
TBP					-	
MP	750				-	
YTP	481					
BAĞIMSIZ	-	-		-	131	-
İL TOP.	84.398	4	91.807	4	130.742	4

GENEL DEĞERLENDİRME

1. CHP büyük bir hızla gelişti. 1969'da % 24.78 iken 1977'de % 47.02'ye ulaştı. Bu süreçte AP de küçük bir kayıpla gücünü korudu. % 48.54'ten % 44.03'e indi. Bu sonuçlar Tekirdağ'da oyların iki büyük parti etrafında toplandığını (1977'de % 91) gösteriyor. AP'de, CHP'de, kendi içlerindeki bölünme olaylarını atlattılar. Son seçimlerde CGP ve DP hareketlerinin söndüğü anlaşılıyordu.

2. MSP ve MHP, bu koşullar içinde gelişebilecek bir alan bulamadılar. İki partinin son seçimlerde alabildikleri toplam oy % 3.8'e ulaşabildi.

3. Önümüzdeki seçimlerde CHP'nin % 50'yi kolayca aşacağı tahmin edilebilir. Fakat bunun sonucu değiştirici bir etkisi olamaz. Gücü % 40 dolaylarında bir AP ile 4 milletvekilliğini paylaşır CHP. İl'in kontenjanının 1 eksilmesi ya da 1 artması CHP'yi kârlı çıkarır.

TOKAT

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	55.206	3	32.058	2	69.429	2
CHP	27.909	1	49.308	3	93.940	4
MSP			30.082	1	23.167	
MHP	6.229		8.157		23.678	1
DP			21.762	1	3.470	
CGP	14.406	1	6.543		5.371	
TİP	2.847					
TBP	28.039	1	11.533		2.346	
MP	1.595					
YTP						
BAĞIMSIZ	22.181	1	6.241		1.285	
İL TOP.	158.412	7	165.684	7	222..686	7

GENEL DEĞERLENDİRME

1. CHP'nin en hızlı geliştiği yerlerden biri Tokat. 1969'da % 17.61 oy alıyordu, 1977'de % 42.18'e fırladı. AP ise büyük bir kayıba uğramadı. 1973 DP bölünmesini atlattıktan sonra son seçimde % 31.17 oy aldı. (1969 % 34.85 idi).

2. Tokat'ta sağ oylar çok hareketlidir. Türkiye Birlik Partisi, Cumhuriyetçi Güven Partisi ve Demokratik Parti kısa süreli başarılar kazanabildiler bu ortamda. Fakat son seçimler oyların iki büyük parti etrafında yoğunlaşmağa başladığını (1969 % 52, 1977 % 73 idi) gösteriyor. Böylece diğer siyasal hareketlere kalan alan gittikçe daralıyor. Şimdi o alanda varlık gösterebilen MSP ve MHP var. İkisi de son seçimlerde % 10'un biraz üzerinde oy aldılar ve MHP 511 oy farkıyla 1 milletvekilliğini kazandı. 1973'te MSP 1 sandalye kazanmıştı. MHP hareketinin MSP'yi gerilettiği görülüyor. 1981 için sandalyelerin dağılımında bir değişiklik düşünmek zor. İl'in kontenjanı azalırsa bundan CHP dışındaki partiler etkilenebilir. Artarsa AP kârlı çıkabilir.

TRABZON

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	78.390	5	44.193	2	92.979	3
CHP	55.668	4	61.679	4	95.188	4
MSP			26.565	1	23.942	1
MHP	5.522		6.222		14.906	
DP	-		27.853	1	7.393	
CGP	12.772		8.469		3.751	
TİP	1.642					
TBP	-		-			
MP	4.629		995			
YTP	-		-		-	
BAĞIMSIZ	2.666		155		139	
İL TOP.	161.286	9	176.127	8	238.298	8

GENEL DEĞERLENDİRME

1. Son üç seçim sürecinde CHP pek hızlı sayılamıyacak bir gelişme gösterdi, % 34.51'den %39.94'e yükseldi. AP de % 48.13'ten % 39'a düştü. Bu önemli bir gerileme idi, ama sağ oy tabanında gücünü koruduğunu da göstermekteydi. Bu arada, iki büyük parti etrafında yoğunlaşma oranının % 83'ten (1969) son seçimlerde % 79'a düşmesi de, sağ oylar tabanında küçük partiler hareketinin etkinliğini yansıtıyordu.

2. CGP bölünmesi CHP'yi etkilemedi, fakat DP bölünmesi AP oy tabanında önemli bir gedik açtı. Trabzon'da, eriyen DP'nin tortusu yine de önemli bir oranı ortaya koyuyordu. (% 3). MSP ve MHP'nin aldığı oylar ise toplam % 16.3 oranına ulaştı. MSP, bir önceki seçimde % 15.08 oy almıştı % 10.04'e düştü, ama 1 sandalyeyi yine kazandı. MHP'nin % 3.53'ten % 6.25'e çıkışı hızlı bir gelişme sayılabilir, ancak ona 1 sandalye kazandırtmaktan hayli uzak bir sonuçtur.

3. 1981'de % 45'e doğru tırmanacak CHP ve bugünkü gücünü koruyabilen bir AP, 8 milletvekilliğini eşit şekilde bölüşebilirler. Ya da tekrar gelişmesini hızlandırabilirse MSP 1 sandalyesini koruyabilir.

TUNCELİ

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	9.972	1	6.767		3.938	
CHP	8.080	1	33.003	2	31.958	2
MSP			1.219		498	
MHP			240		2.271	
DP			430		193	
CGP	461		224		215	
TİP	7.187				170	
TBP	2.969		284		359	
MP	219					
YTP	6.385					
BAĞIMSIZ	7.514	-	5.009	-	8.539	-
İL TOP.	42.787	2	47.176	2	48.222	2

GENEL DEĞERLENDİRME

1. Tunceli'nin tüm siyasal akımlara açık sosyal yapısı, son iki seçimdir büyük bir çoğunlukla CHP'nin etrafında yoğunlaşmış görünüyor. (1973 % 69.92, 1977 % 66.30). AP ise büyük bir hızla oy kaybediyor. 1969'da oyların % 23.29'unu alırdı, son seçimde % 8.17'ye düştü.

2. Sağ partilerin hiç biri için umut yok. 1969'da TİP'e en fazla oyun verildiği bu bölgede umutlar CHP'ye bağlı görünüyor. Tunceli'nin 2 milletvekilliğini de CHP alıyor ve bu sonuç ancak İl'in kontenjanı azaldığı zaman değişebilir, CHP bir sandalyeden yoksun kalır.

URFA

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	55.992	4	42.365	3	64.785	3
CHP	28.904	2	36.615	2	65.910	3
MSP			22.198	1	38.432	1
MHP	629		1.188		11.876	
DP			21.609	1	3.301	
CGP	10.516		2.419		2.223	
TİP	2.578					
TBP						
MP	1.059					
YTP	12.101					
BAĞIMSIZ	16.915				10.437	
İL TOP.	128.694	6	126.474	7	196.964	7

GENEL DEĞERLENDİRME

1. 1969'da AP ile CHP arasındaki önemli fark iki seçim sürecinde kayboldu ve son seçimde CHP öne geçti. AP, % 43.50'den % 32.88'e düşerken, CHP, % 22.45'ten % 33.45'e yükseldi. AP'nin gerilemesi daha çok sağ oy tabanındaki hoşnutsuzluktan ileri geliyor. DP bölünmesi 1973'te AP'yi adamakıllı sarsmıştı. MSP gelişmesi ve son seçimde MHP'nin de oy oranını % 6'ya çıkarması, sağ oylar tabanının çatlaklarla dolu olduğunu gösteriyor.

2. MSP, son seçimlerde ülke çapında gerilemiş olmasına karşın Urfa'da oy oranını % 17.54'ten % 19.50'ye çıkardı. DP siyasal bölünme hareketi 1977'de iyice söndüğü halde AP'nin bundan faydalanamamış olması, sağdaki oluşumun onun dışında bir hareket niteliğini belirgin hale getiriyor. Bu nedenle, MSP güçlenmesinin, ona paralel MHP kazançlarının Urfa'da AP oylarını etkiliyebileceği düşünülebilir. Önümüzdeki seçimlerde AP'nin 1 sandalyesinin, CHP'de içinde olmak koşuluyla diğer partilerden birine gitmesi olasılığı vardır.

UŞAK

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	22.537	2	20.058	1	37.538	1
CHP	19.005	1	23.724	2	43.649	2
MSP			4.096		5.431	
MHP	1.479		2.018		2.859	
DP			8.266		1.472	
CGP	6.587		2.601		1.196	
TİP	1.243					
TBP		-				
MP	911					
YTP						
BAĞIMSIZ	56		-		145	
İL TOP.	51.818	3	60.763	3	92.490	3

GENEL DEĞERLENDİRME

1. CHP, son üç seçim döneminde hızla % 50'ye doğru tırmanırken, AP, küçük düşmelerle % 40 dolayındaki gücünü koruyor. Uşak'ta oyların % 88'inin iki büyük parti etrafında yoğunlaşması, geriye kalan alanda küçük partilerin büyüyebilmesine olanak vermiyor. MSP'nin gücü 1973 seçimlerinde % 7'yi, son seçimlerde de % 6'yı geçemedi. MHP ise onun yarısı kadar bir güce sahip.

2. İl'in 3 milletvekilliği iki büyük parti arasında paylaşılıyor. Birinci sırada olan parti bir fazla sandalye kazanıyor. Kontenjan değişmedikçe AP dengeyi sağlıyamıyacaktır.

VAN

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	22.232	2	21.750	1	17.943	1
CHP	8.477		10.027		22.569	1
MSP	-		6.779		23.798	1
MHP	7.694		639		3.282	
DP		-	1.344	-	1.403	-
CGP	19.276	1	50.924	3	13.776	1
TİP	952					
TBP						
MP	-					
YTP	9.891	-	-		-	
BAĞIMSIZ	13.086	1	5.840		33.677	-
İL TOP.	81.608	4	97.303	4	116.448	4

GENEL DEĞERLENDİRME

1. CHP'nin başarılı olamadığı bir seçim bölgesi Van. 1969'un % 10.38'lik oy oranını 1977'de % 19.37'ye çıkarması önemli bir gelişme gibi görünüyor, ancak, bu bölgenin, ülke çapındaki sosyal ve siyasal gelişmelerden pek etkilenmediğini de gösteriyor. Van da, sağ oylar tabanı çok geniş ve çok hareketli bir bölgedir. Büyük parti olgusundan çok, kişiliklere bağlı bir siyasal oluşumu vardır. CHP'nin yanında, AP'de bu bölgede başarılı olamamıştır. 1969'ta oyların % 27.24'ünü alan parti son seçimde % 15.40'a kadar düştü. Bunun yanında MSP büyük bir gelişme gösterdi ve birinci sıraya yükseldi. (% 20.42 oy aldı). DP bölünmesi AP'yi pek etkilemedi, fakat CGP bölünmesinin önemli etkisi CHP'de halâ sürüyor. CGP, Van'daki kişisel politik güç olayının bir simgesi olarak 1977'de de 1 sandalye kazandı. MHP, kendisi için bölgede uygun bir ortam bulamadı.

2. Önümüzdeki seçimlerde CGP'nin siyasal alandan tamamiyle çekileceğe düşünülebilir. CHP'nin yerel koşulları dikkate alan bir çalışmayla 2 sandalyeye kavuşması olasılığı vardır. MSP ve AP de bu olasılığı deneyeceklerdir.

YOZGAT

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	51.890	3	22.596	1	48.285	2
CHP	27.691	2	34.801	2	49.532	2
MSP			27.767	1	21.347	1
MHP	2.901		13.898	1	37.750	1
DP			20.204	1	2.657	
CGP	6.509		3.792		3.380	
TİP	3.162					
TBP	6.306		1.693		965	
MP	15.313	1	3.043			
YTP	910					
BAĞIMSIZ	10.866	-	1.190		777	
İL TOP.	125.551	6	128.984	6	164.693	6

GENEL DEĞERLENDİRME

1. CHP için ağır gelişme alanlarından biri Yozgat. 1969'da % 22.06 oy alıyordu, son seçimlerde % 30.07'ye yükselebildi. Buna karşın, AP % 41.34'ten % 29.31'e önemli bir düşüş gösterdi. Böylece CHP % 30 oyu ile birinci sırada yer alıyor.

2. DP bölünmesi 1973'de AP'yi adamakıllı sarsmıştı. Sağ oylar tabanındaki bu harekete paralel olarak MSP ve MHP'nin toplam % 32'yi aşan gücü, o seçimde partiye 2 milletvekilliği kaybettirmişti. DP hareketi son seçimlerde eritildi. Fakat MHP bir mislini aşan güçle (oyların % 22.92'sini aldı) sahnede kaldı, MSP'de yarıya yakın güç kaybetmekle beraber, % 12.96 oyla 1 sandalyesini korudu. Ancak, önümüzdeki seçimler için, bu sandalyeyi MHP ye kaptırması söz konusu olabilir. İki büyük parti için durum değişikliği pek düşünülemez.

ZONGULDAK

Partiler	1969		1973		1977	
	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.	Aldığı Oy	MV.
AP	122.058	6	97.241	4	139.983	4
CHP	67.420	3	101.319	4	149.111	5
MSP			20.889	1	16.149	
MHP	3.329		4.204		7.831	
DP	-		17.599		6.430	
CGP	15.220		8.469		6.466	
TİP	4.638					
TBP	-					
MP	4.009		2.433			
YTP	2.420				-	
BAĞIMSIZ	554		2.584		142	
İL TOP.	219.649	9	254.738	9	326.112	9

GENEL DEĞERLENDİRME

1. CHP'nin büyük gelişme gösterdiği oranda AP'nin de oy kaybettiği bir bölge Zonguldak. Son 8 yılda AP % 55.58'den % 42.92 ye düştü. CHP'de % 30.70'den % 45.72'ye yükseldi. CGP hareketi Cumhuriyet Halk Partisinin hızlı gelişmesini etkilemedi. DP hareketinin ise AP'ye % 15 oranında zararı oldu. Ancak partiye önemli oy kayıpları verdiren olay, Zonguldağın sosyal ve siyasal bilinçlenmesinin hızlanmasıdır. AP, büyük oy kaybına rağmen yine de önemli bir güçtür. Seçmenler 1969'da iki büyük partiye oylarının % 86'sını vermişken bu son seçimde % 89'a yakın oy vermişlerdir. Seçmen bilinci, umudunu kişisel politikalara değil örgütsel politikalara bağlama düzeyindedir. Seçmen, güçlü politik örgütlere yöneliktir.

2. Böyle bir ortamda MSP ve MHP gelişme alanı bulamıyor. Son seçimde iki partinin aldıkları toplam oylar % 7 dolayında kalmıştır. 9 milletvekilliği yığınsal oyları sürükleyen iki büyük parti arasında bölüşülmüştür. Birinci sıraya yükselen parti 1 fazla sandalye kazanma avantajına sahiptir. Önümüzdeki seçimlerde de bu sonucun değişmiyeceği söylenebilir.

BU BÖLÜMLE İLGİLİ NOTLAR

1. 1980'lerin başında Türkiye'nin nüfusu 47 milyona yaklaşacaktır. O sırada yapılacak bir genel seçimde, ilk kez, kentler nüfusu kırsal kesimi geçecektir. Demokratik siyasal hayatın başında 1950'de yaptığımız ilk seçimde nüfusun % 75'i kırsal alanda, % 25 de kentlerde yaşıyordu. Normal olarak 1981'de yapılacak dokuzuncu genel seçimde, kentler halkı yarıyı aşarak % 52'ye ulaşacak; sosyal yaşayıştaki bu büyük değişme, seçim sonuçlarına iyice yansıyacaktır. Bu yansıma 1969'dan sonra yapılan bütün seçimlerde açıkca görülüyordu. Kent yaşamının başlıca özelliklerinden biri olan «yoğunluk», yani kişilerin ,ailelerin birbirlerine daha yakın, birbirleriyle daha ilgili ve toplumsal koşulların ortak etkileri altında kalarak yaşamaları, siyasal duygu ve düşünceyi de değiştirmekte, biçimlendirmektedir. Bir kilometre karelik toprak üzerinde yaşayan nüfus olarak tanımlanan «yoğunluk», 1950 başlarında 26 idi, bugün 54'tür ve 1981'de 60'a varacaktır. Demek ki, 1950'den 2.6 katı daha yoğun bir yaşamın içindeyiz. Üstelik, hızlı kentleşme, nüfusun önemli bir bölümünü, çok daha yoğun merkezlerde yaşamağa zorluyor. Bugün sadece milyonluk beş büyük İl'de nüfusun % 28'i yaşamaktadır. İstanbul'un 4.3 milyon, Ankara'nın 2.8, İzmir'in 1.8, Konya'nın 1.5 ve Adana'nın 1.3 milyon nüfusu vardır. 1981'de bu beş İl'de yaşayanların oranı % 30'a ulaşacaktır. Parlâmentoda bugün 122 sandalyeye sahip 5 büyük İl'in kontenjanı, büyük bir olasılıkla 1981 seçimlerinde 8 sandalye daha artarak 130'a varacaktır. Yoğunluğu hızla artan illerin parlâmentoda daha fazla yere sahip olmaları ve politik tercihlerini değiştirmeleri ise, siyasal hayatımızın yeni bir olgusudur.

2. Türkiye hızlı bir kentleşme olayını yaşamasına karşın, hâlâ küçük topluluklardan kurulu bir sosyal yapıya sahiptir. Mil-

yonluk iki kenti (İstanbul ve Ankara), nüfusları 100 binin üzerinde 20 kenti vardır. Bunların içinde de İzmir 650 bin, Adana 520 bin, Bursa 360 bin, Gaziantep 340 bin, Konya ve Eskişehir 270 bin, Kayseri 230 bin nüfuslu büyük merkezlerdir. Bugün bile, hızlı nüfus artışı ve çok hızlı kentleşme olayının yaşandığı bir dönemde, kentlerin büyük çoğunluğu köy - kent karekterini taşıyan küçük ve orta kasabalardan ibarettir. Bu sosyal ve ekonomik yapı, yakın geçmişle karşılaştırıldığı zaman büyük bir değişimi ve gelişimi sergilemektedir; ancak, bu değişim ve gelişmenin başında olduğumuz gerçeği de unutulmamalıdır. Çok kısa bir süreç içinde, bu yüzyılın sonlarında bütün yerleşme yerleri bugünkünün en az üç misli kalabalık ve yoğunlaşmış olacak, siyasal bilinçlenme de o ölçüde artacaktır.

Türkiye'de yoğunluğun artması, insana ve topluma ulaşmanın, buna karşın da politikaların insan ve toplum tarafından biçimlendirilmesinin olanaklarını hazırlamaktadır. Bugünün Türkiyesinde, il nüfuslarının önemli bir bölümü kent merkezlerinde yaşayan ve bu nedenle kentli - köylü ilişkileri daha canlı olan 12 il üzerinde yapılan bir inceleme yoğunluğun yüksek olduğu bölgelerde vatandaşların siyasal insana dönüşme olgusunun da hız kazandığı görünümünü vermektedir. Aşağıdaki tabloda bu illerin 1977 durumlarını gösterir bilgiler vardır :

İl'in Adı	İl Nüfusu	Kent Nüfusu	İl Nüfusuna Oranı (%)	Kent Yoğunluğu
Adana	1.300.000	520.000	40	342
Ankara	2.800.000	1.900.000	68	1683
Bursa	1.000.000	360.000	36	275
Diyarbakır	680.000	180.000	26	81
Elâzığ	430.000	135.000	31	94
Eskişehir	510.000	270.000	53	85
Gaziantep	760.000	340.000	44	177
İstanbul	4.300.000	2.750.000	64	1317
İzmir	1.800.000	650.000	36	535
Kayseri	710.000	230.000	32	134
Kocaeli	510.000	185.000	36	194
Malatya	600.000	165.000	27	132

Bu 12 il'de CHP, 1977 seçimlerinde, 161 milletvekilliğinden 86'sını elde etmiş, yurt çapında parlâmentodaki yerlerin % 47'sini kazanırken, bu illerde kazancı % 53 olmuştur. 1969'a oranla bu

12 İl'deki CHP gelişmesi % 34'ten % 53'e çıkmıştır. 12 İl'deki milletvekili sayısı 49'dan 86'ya yükselmiştir. 1969 - 1977 dönemindeki gelişmesinin partiye kazandırdığı 70 yeni sandalyeden 37'si bu İl'lerden elde edilmiştir.

3. Yoğunluk azaldıkça ve kent ölçüleri küçüldükçe, sosyal ve ekonomik zorlamalara karşın sağ oyların direnci sürmekte; yeni politikalara gereksinme duyulduğu halde, sağ, yeni umutlarla bir çıkış yolu arayabilmektedir. Sağ politikaların halâ güçlü olabildikleri iller, yerleşme yerleri, büyüklükleri ve düşük yoğunluklarıyla da dikkati çekmektedirler.

4. Bütün bu bulgular, ülkenin nüfus yapısı, kentleşmesi, vatandaşların daha yoğun bir toplum yaşamına geçerken ortak sorunlarla ilgilerinin artması, bilgi ve düşünce alışverişi daha artmış bir yaşayış biçiminin oluşması; siyasal sonuçların nelerden etkilenebileceğini hepimize düşündürtmektedir. Görünen odur ki, CHP, yüzde 50'ye doğru tırmanacak, AP, yüzde 35'le 30 arasında tutunmağa çalışacak, diğer siyasal güçler de yüzde 15'lik bir alanın içinde, tutarlı ve çağına uygun azınlık politikalarını geliştirme başarıları ölçüsünde parlâmentoda kalabileceklerdir.

Umut, halkın aradığı ve gereksinme duyduğu politikalara kavuşmasında; ve yüzde 50'lik bir muhalefetin, bu politikaların oluşması ve kontrolünde etkin bir görev hissine erişmesindedir.

Türk Demokrasisi, otuzuncu yılında, vatandaşların politikaya gerçek katılması ile, ayaklarını sağlam biçimde yere bastığı güvencesine kavuşmalıdır.

Sadun Tanju, 30 yıla yaklaşan gazetecilik ve yazarlık yaşamı boyunca, sosyal, politik ve ekonomik olaylarla ilgilendi, bu konularda gazete ve dergilerde günlük fıkralar röportajlar, incelemeler yazdı. Sosyal konulardaki görüşlerini «Daha Güzel Bir Dünya» ve «Kutsal İnekler» adlı kitaplarıyla yayımladı.

Bu kitap, ülkenin siyasal ve sosyal gelişmesini son otuz yıllık demokratik süreçte yakından izlemiş bir gazeteci - yazar'ın, yeni bir dönemin başlangıcı saydığı 1969'dan sonraki seçimler ve siyasal liderler üzerindeki geniş yorumunu kapsamaktadır.

Sadun Tanju böylece 1969-1977 döneminin siyasal, ekonomik ve sosyal oluşumunu anlatırken, okuyucuya, olaylara daha yakın bir bakış açısı ve olaylar üzerinde daha yoğun bir düşünme olanağı verebilmeyi amaç edinmiştir.

Sadun Tanju evlidir ve yetişkin iki çocuk babasıdır. Bu kitabı yazdığı 1977 Sonbaharında 53 yaşındaydı.

50 TL.